

27 H.A. 2529

บทคัดย่อ

การวิเคราะห์สุภาสิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรมไทย มีจุดมุ่งหมายเพื่อ

1. เพื่อศึกษาลักษณะของวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในสุภาสิตพระร่วง
2. เพื่อวิเคราะห์เอกลักษณ์ของสังคมไทยที่ปรากฏในสุภาสิตพระร่วง
3. เปรียบเทียบวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในสุภาสิตพระร่วง และวัฒนธรรมไทยปัจจุบัน เพื่อพิจารณาว่าลักษณะใดที่ยังคงอยู่ ลักษณะใดที่เปลี่ยนแปลงไป และอาจมีลักษณะใดเข้ามาแทนที่

การศึกษาค้นคว้า ดำเนินเป็น 2 ระยะ คือ

1. ศึกษาวัฒนธรรมไทยในสมัยสุโขทัยจากสุภาสิตพระร่วง
2. เปรียบเทียบวัฒนธรรมไทยในสมัยพระร่วงและปัจจุบัน โดยการสอบถามความคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่างบุคคลในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตจังหวัดกรุงเทพฯ และสุโขทัย จำนวน 200 คน

ผลของการวิเคราะห์

การวิเคราะห์สุภาสิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรมปรากฏผลดังนี้

1. วัฒนธรรมที่ปรากฏในสุภาสิตพระร่วงเป็นวัฒนธรรมทางจิตใจทั้งสิ้น และส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับค่านิยม
2. ค่านิยมที่ปรากฏในสุภาสิตพระร่วงมีลักษณะใกล้เคียงกับคตินิยมทางพุทธศาสนามากจนเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในหมวดที่สอนเกี่ยวกับความประพฤติ
3. ค่านิยมในสุภาสิตพระร่วงส่วนใหญ่ยังเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงบ้างเพียงส่วนน้อย
4. การเปลี่ยนแปลงค่านิยมมีทั้งที่เปลี่ยนแปลงเพียงส่วนย่อย และเปลี่ยนแปลงทั้งมโนทัศน์
5. การเปลี่ยนแปลงค่านิยมเป็นไปเนื่องจากอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมในสังคมและการศึกษาอบรมที่เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม

Abstract

The aims of "An Analysis of Culture as Reflected from Suphasit Phra Rong" are as follows:

1. to study aspects of Thai culture as appeared in Suphasit Phra Rong.
2. to analyze the identity of Thai culture as appeared in Suphasit Phra Rong.
3. to compare the Thai culture as appeared in Suphasit Phra Rong to that of the present time, so as to determine which aspects are in extant, which have changed or have been replaced.

The study has been conducted in two stages, namely.

1. The study of the Thai culture of Sukhothai period through Suphasit Phra Rong.
2. The comparison of the Thai culture of Phra Rong and that of the present though by means of questionnaires by selected groups of 200 persons in Sukhothai and Bangkok.

The findings are as follows:

1. The aspect of culture as appeared in Suphasit Phra Rong is that pertaining to spirituality, the greater part of which pertaining to values.
 2. The values in Suphasit Phra Rong are clearly and closely to Buddhist ethical principles, especially in the section on behaviour.
 3. The values in Suphasit Phra Rong are still widely acceptable to the present Thai society; only a small part has been changed.
 4. The changes of values comprise those of the small changes and those of the conceptual changes.
 5. The changes of values are due to the influences of the changes in social environment and those of education systems through the ages.
-

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิติได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็น

การนับตามวิธีนี้เรียกว่าการนับแบบทวิภาคี

..... จุดเริ่มต้น = 210 ประธาน

..... กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ควยได้รับความอนุเคราะห์อย่างยิ่งจาก ศาสตราจารย์
กุหลาบ มลลิกะมาส และอาจารย์ สุภา ปานเจริญ กรุณาตรวจแก้ไขและให้คำแนะนำอันมีค่า
รวมทั้งให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ สุชีพ ปุณณานุภาพ ซึ่งได้กรุณาให้ขอยืมหนังสือสำหรับค้น
คว้าหลายเล่ม อาจารย์ วาสิษฐ์ จรรย์ยานนท์ ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือในการเขียนบทคัดย่อ
ภาษาอังกฤษ ผู้อำนวยการและอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนวัดธาตุทอง โรงเรียนจันทร์ประดิษฐาราม
วิทยาคม โรงเรียนสุโขทัยพิทยาคม และโรงเรียนอุคมครุณี อาจารย์ วราภรณ์ บำรุงกุล
อาจารย์ สมศรี คงกระพันธ์ อาจารย์ สุมาลิน พึ่งพันธุ์ อาจารย์ ศิริกุล ปานโรจน์ และ
อาจารย์ สุคาพันธุ์ เกษมราษฎร์ ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือ อ่านยความสะดวกในการเก็บข้อ
มูลจากกลุ่มตัวอย่างเพื่อใช้ในการวิจัย

บุคคลสำคัญที่จะเว้นกล่าวถึงเสียมิได้ คือ คุณวนิดา สติทานนท์ พี่สาวผู้มีอุปการคุณแก่
ผู้วิจัยทั้งในชีวิตส่วนตัวและการศึกษา ได้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือ ทั้งกำลังใจ กำลังใจ และ
กำลังทรัพย์มาโดยตลอด ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

รัตนา สติทานนท์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1	บทนำ 1
	ความมุ่งหมายของการค้นคว้า 7
	ความสำคัญของการค้นคว้า ขอบเขตของการค้นคว้า 8
	วิธีดำเนินการค้นคว้า 9
	ข้อตกลงเบื้องต้น สมมติฐาน 10
	ค่านิยมศัพท์เฉพาะ 10
2	วัฒนธรรม
	ความหมายของวัฒนธรรม 13
	องค์ประกอบของวัฒนธรรม 16
	ลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรม 17
	วัฒนธรรมไทย 20
	ลักษณะทั่วไปของสังคมไทย 32
3	วิเคราะห์สุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม
	ความเป็นมาของสุภาษิตพระร่วง 38
	ลักษณะคำประพันธ์ 42
	การลำดับเรื่อง 45
	การใช้คำ 46
	เนื้อหาการสอนในสุภาษิตพระร่วง 48
	สรุปคำสอนในสุภาษิตพระร่วง 117
	สรุปสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง 137
	ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะคำสอนในสุภาษิตพระร่วง 139
	ลักษณะค่านิยมของสังคมไทยที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง 140
	เปรียบเทียบสุภาษิตพระร่วงกับธรรมะในพุทธศาสนาบางหมวด 142

	เปรียบเทียบสุขภาพจิตพระร่วงกับอุปลิเลส 16	142
	" ————— " ทัศนธรรมมิกกัตถประโยชน์	149
	" ————— " มรณวาสธรรม	151
	" ————— " สัปปริสธรรม	154
	" ————— " พุทธศาสนสุขภาพจิตบางหมวด	156
4	สรุปทัศนคติของคนไทยในปัจจุบันต่อคำสอนในสุขภาพจิตพระร่วง	168
	วิเคราะห์สุขภาพจิตที่มักคนไม่เห็นด้วยเกินกว่า 100 คน หรือร้อยละ 50 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด	190
	วิเคราะห์สุขภาพจิตที่กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยร้อยละ 25-50 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด	202
	สุขภาพจิตที่กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยทั้งหมด ไม่มีผู้ใดคัดค้านเลย	209
5	อภิปราย และสรุปผลการค้นคว้า	212
	ข้อเสนอแนะ	215
	บรรณานุกรม	216
	บทคัดย่อ	220

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด	172
2	แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามเพศ	173
3	แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามวัย	174
4	แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับสุขภาพจิตแต่ละบท จำแนกตามภูมิลำเนา	175
5	แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับคาสอนในสุขภาพจิตพระร่วง เรียงตาม ลำดับจากมากไปหาน้อย	183
6	แสดงลำดับที่ของสุขภาพจิตที่มีกลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยเกินกว่า 50 คน หรือร้อยละ 25 เรียงตามลำดับจำนวนผู้ไม่เห็นด้วยจากมากไปหาน้อย	184
7	แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับสุขภาพจิตแต่ละบทเกิน 50 คน หรือร้อยละ 25 จำแนกตามภูมิลำเนา เพศ และวัย	186
8	สรุปข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับสุขภาพจิตแต่ละบทเกินกว่า 100 คน หรือร้อยละ 50	188
9	สรุปข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับสุขภาพจิตแต่ละบทเกินกว่า 50 คน หรือร้อยละ 25	196

บทที่ 1

บทนำ

วัฒนธรรมเป็นมรดกแห่งสังคมซึ่งคนในสังคมเป็นผู้รับและรักษาเอาไว้ สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่มีอยู่แล้วหรือมีขึ้นเองตามธรรมชาติ มนุษย์ต้องคิดค้น ปรับปรุง และประดิษฐ์สร้างขึ้นด้วยความยากลำบาก จึงต้องรับและรักษาเอาไว้เพื่อย้ายทอดให้คนในสังคมของตน จะได้ไม่ต้องคิดค้น ประดิษฐ์สร้างขึ้นใหม่ให้ลำบาก ซึ่งอาจจะประสบความยุ่งยากและเดือดร้อนได้ ¹

ทว่าเหตุที่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ยั่งยืน จึงมีลักษณะเป็นทำนองเดียวกับคนที่เป็เจ้าของผู้สร้าง วัฒนธรรมจะมีสภาพสูงหรือต่ำ เจริญหรือเสื่อม ก็แล้วแต่คนผู้สร้างขึ้น ถ้าคนในสังคมนั้นมีปัญญาและจิตใจสูงหรือค้งาม วัฒนธรรมของสังคมนั้นก็สูงหรืองามตาม ถ้าต่ำก็ต่ำตาม ² นั่นคือวัฒนธรรมย่อมสะท้อนสภาพความเป็นอยู่และจิตใจของมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้น ๆ

แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องวัฒนธรรมนี้ เป็นเรื่องหนึ่งซึ่งนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาให้ความสนใจกันมาก ลักษณะบางอย่างซึ่งแต่ก่อนนี้เชื่อกันว่าเป็นเพราะความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติบัดนี้ปรากฏว่าเป็นผลของการอบรมในแต่ละวัฒนธรรม ³ ถึงแม้ว่ากล่าวว่ "วัฒนธรรมสร้างมนุษย์"

(Culture created men) ⁴

¹ เสรีรโกเศศ วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย หน้า 93

² ก. หน้า 98

³ ยุทธ ศักดิ์เกษมย์ สังคมศาสตร์ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ หน้า 55

⁴ อ้างอิงมาจาก ก.

วัฒนธรรมกับสังคมมนุษย์ เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก

1 เสรีรโกเศศ กล่าวว่า "ถ้าใครมีวัฒนธรรมที่นั่นก็มีสังคม ถ้าใครมีสังคมที่นั่นก็มีวัฒนธรรม วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีสังคมมนุษย์ และสังคมก็จะตั้งอยู่ไม่ได้ถ้าขาดวัฒนธรรมคุ้มครอง" ¹

กุหลาบ มลลิกะมาส กล่าวว่า "คนทั้งหลายที่ดำรงชีวิตอยู่ในอดีตกาล คนซึ่งอยู่ในปัจจุบัน และแนวโน้มที่จะบังเกิดแก่บุคคลในชีวิตอนาคตนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมเป็นพื้น" ²

3 สุพัตรา สุภาพ กล่าวว่า "วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ โดยแต่ละสังคมมีวัฒนธรรมของตนเอง เพราะมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่มสังคม" ³

4 จุรี จุลละเกศ กล่าวว่า "วัฒนธรรมเป็นที่รวม และเป็นแกนกลางของคนในแต่ละสังคม" ⁴

สังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเนื่องจากสาเหตุหลายประการ เช่น การเผยแพร่ทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) และการค้นคว้าประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ (Invention) ในโลก ⁵ ทำให้ประเทศไทยต้องพัฒนาวัฒนธรรมก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศ เมื่อวัตถุดิบเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็วก็เริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงตามไม่ทัน เกิดการขัดแย้งในระบบค่านิยมที่เคยยึดถือกันอยู่ อันเป็นธรรมชาติของประเทศที่เผชิญกับวัฒนธรรมดั้งเดิม

¹ เสรีรโกเศศ ชาติ-ศาสนา-วัฒนธรรม หน้า 72

² กุหลาบ มลลิกะมาส รายงานการสัมมนาวัฒนธรรมพื้นบ้าน ไทย-มลายู หน้า 17

³ สุพัตรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย หน้า 119

⁴ จุรี จุลละเกศ มานุษยวิทยาเบื้องต้น หน้า 52

⁵ Alfred Kroeber (อ้างอิงมาจาก จุรี จุลละเกศ มานุษยวิทยาเบื้องต้น หน้า 111)

ที่ตนเคยภาคภูมิใจ แล้วเกิดต้องเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจนปรับสภาพตามไม่ทัน ปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะแรงผลักดันของการพัฒนามักเป็นปัญหาที่เนื่องมาจากความเสียหายประโยชน์ของของเก่า และ หวั่นเกรงโทษของของใหม่นั้นเอง ¹

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันว่า วัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ ² เราจึง ต้องทำให้ยอมรับว่า แบบอย่างของเก่าก็ย่อมต้องมีประโยชน์สนองความจำเป็นของยุคเก่า และ แบบอย่างของใหม่อาจจำเป็นสำหรับสภาพชีวิตยุคใหม่ แม้กระนั้นก็ไม่ใช่ว่าเราจะปฏิเสธของเก่า เสียทั้งหมด ของเก่าบางอย่างก็ยังมีคุณค่าและยังใช้ได้ถ้าเรารู้จักปรับปรุงให้เข้ากับของใหม่ ดังนั้น จึงควรเลือกสิ่งที่เป็นคุณทั้งจากของเก่าและใหม่ และกำจัดสิ่งที่เป็นโทษทั้งจากของเก่าและของใหม่ และที่ไม่ควรลืมนั่นก็คือ ของเก่าบางอย่างถึงจะไม่มีประโยชน์และความหมายโดยตรงกับชีวิตปัจจุบันได้อีกต่อไป แต่ก็มีคุณค่าและคุณค่าเป็นประวัติศาสตร์ให้เราได้รู้จักบรรพบุรุษและกำเนิดของเราเอง ³

พัทธา สายหู ⁴ ให้ความเห็นเรื่องการพัฒนาวัฒนธรรมว่า การจะเก็บรักษา อนุรักษ์ หรือฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมก็ดี การจะควบคุมหรือส่งเสริมวัฒนธรรมสมัยใหม่ก็ดี ควรจะต้องมีความคิดที่แนบนอน ในความหมายสำคัญของสิ่งเหล่านั้นว่าเกี่ยวข้องกับชีวิตอย่างไร ความรู้ ความเข้าใจ และความคิดที่ชัดเจนแนบนอนเช่นนี้จะมีได้ก็ด้วยการศึกษา ไตรตรอง แล้วใช้ความรู้ ความเข้าใจนั้นให้เป็นประโยชน์ เรื่องวัฒนธรรมจึงจะมีความหมายอย่างแท้จริง

¹ พัทธา สายหู การใช้แบบความคิดเรื่อง "วัฒนธรรม" ในการพัฒนาประเทศ วัฒนธรรมไทย พฤษภาคม 2515

² Alfred Kroeber (อ้างอิงมาจาก จูรี จุลละเกศ มานุษยวิทยาเบื้องต้น หน้า 111)

³ พัทธา สายหู น.ค.

⁴ ก.

ในต่างประเทศ มีผู้สนใจศึกษาเรื่องวัฒนธรรมมานานแล้ว

Bierstedt, Meehan และ Samuelson¹ กล่าวว่า "วัฒนธรรมคือส่วนทั้งหมดอันซับซ้อน ประกอบด้วยทุกสิ่งทุกอย่างที่คนคิดและทำในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม" ¹

Lillian Eichler² กล่าวว่า "วัฒนธรรมไม่มีทางลัก บุคคลไม่อาจได้มาซึ่งวัฒนธรรมในช่วงระยะเวลา 2-3 เดือน หรือแม้ 2-3 ปี เพราะว่าเรื่องของวัฒนธรรมเป็นเรื่องละเอียดอ่อน และซับซ้อน วัฒนธรรมที่แท้จริงคือสิ่งที่คนเราได้มาด้วยตัวเองในการครองชีวิต และวัฒนธรรมที่มีคุณค่าควรแก่การพิจารณา คือสิ่งที่เป็นส่วนหนึ่งของลักษณะประจำตัวของบุคคลโดยแท้จริง" ²

Kingsley Davis³ กล่าวว่า "การศึกษาสังคมมนุษย์ จำเป็นต้องศึกษาวัฒนธรรม" ³

Alfred Kroeber⁴ ศึกษาคนคว้าเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม สรุปผลการค้นคว้าว่า "วัฒนธรรมต้องมีทั้งขบวนการที่คงอยู่ และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไป" (Culture must have some process of stability as mobile and change.) ⁴

* โดยเนื้อหา วัฒนธรรมเป็นเรื่อง "ความเป็นจริง" อันปรากฏอยู่ในทุกยุคทุกสมัย ⁵ เราอาจศึกษาวัฒนธรรมได้จากวิชาการหลายสาขา เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยา และวรรณคดี โดยเฉพาะ

¹ Bierstedt, Robert, Samuelson, Euaenene J., Modern Social Science, Mc Graw-Hill, Inc., 1964.

² Lillian Eichler, The Nature and Meaning of Culture. (อ้างอิงมาจากสุชีพ ปุณณานุกาภ วัฒนธรรมวิทยา หน้า 28)

³ Kingsley Davis, Human Society, Mcmillan Co., 1967, pp.3-4

⁴ Alfred Kroeber (อ้างอิงมาจาก จูรี จุลละเกศ มานุษยวิทยาเบื้องต้น หน้า 111)

⁵ บุทร กักก็เกษยนต์ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ หน้า 56

วรรณคดีประเภทคำสอน (Didactic Literature) หรือ ขรรณนิยม (Moralistic Literature) ซึ่งเกิดจากการรวบรวมคติในการดำรงชีวิตสำหรับสั่งสอนและเป็นแนวทางให้คนในสังคมนั้นดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม สามารถอยู่ได้อย่างเป็นสุข วรรณคดีประเภทนี้ได้แก่นิทานคติธรรม และภาษิตต่าง ๆ ¹

✕ ในบรรดาสุภาษิตของไทยซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากนั้น สุภาษิตพระร่วงนับว่าเป็นวรรณคดี - สุภาษิตที่เก่าแก่และมีปรัชญาที่มีอิทธิพลต่อความคิดของคนไทยมาก ทั้งเป็นคติธรรมสำหรับการดำเนินชีวิต และมีอิทธิพลต่อวรรณคดีในยุคต่อ ๆ มา วรรณคดีเรื่องสำคัญ ๆ ของไทยหลายเรื่องมีคำสอนจากสุภาษิตพระร่วงแทรกอยู่ เช่น

ลิลิตพระลอ พระนางบุญเหลือประทานโอวาทแก่พระลอว่า

"คิดทุกคำจึงออกปาก" ² (สุภาษิตพระร่วงว่า "คิดแล้วจึงเจรจา")

"ที่จะกันกันจงหมั่น ที่จะคั่นคั่นจงเป็นกล" ³ (สุภาษิตพระร่วงว่า "นิจะจับจับจงมัน นิจะคั่นคั่นจงตาย")

ในวรรณคดีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็มีอิทธิพลของสุภาษิตพระร่วงปรากฏอยู่มาก เช่น

รายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัมมच्छก นางพรหมณีว่านางอบิตคคาวา

"จะมารักเหากว่านม จะมารักลมกว่าน้ำ จะมารักถ้ำกว่าเรือน จะบารักเดือนกว่าตะวัน"⁴
(สุภาษิตพระร่วงว่า "อย่ารักเหากว่านม อย่ารักลมกว่าน้ำ อย่ารักถ้ำกว่าเรือน อย่ารักเดือนกว่าตะวัน")

¹ กองวัฒนธรรม บทเรียนวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทย พฤษภาคม 2504

² กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ลิลิตพระลอ หน้า 53

³ ก.

⁴ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ มหาเวสสันดรชาดก หน้า 149

เปรียบเทียบกระทำของชูชกตอสองกุมาร ว่า

"เสมือนหนึ่งพรานเบ็ดมาตีปลาที่หน้าไซ บรรดาปลาจะเข้าไปให้แตกฉาน" ¹ (สุภาษิตพระร่วงว่า "อย่าตีปลาหน้าไซ")

กัณท์มัทรี พระเวสสันดรทรงคัดพ้อพระนางมัทรี ว่า

"เข้าเถื่อนเจ้าลืมพรา ไค้หน้าแล้วลืมหลังไม่แลเหลียว" ² (สุภาษิตพระร่วงว่า "เข้า - เถื่อนอย่าลืมพรา")

สุนทรภู่กล่าวไว้ในเพลงยาวถวายโอวาทว่า "อนึ่งให้รู้สุภาษิตบัณฑิตพระร่วง" ³ แสดงว่าคนในสมัยนั้นถือกันว่าสุภาษิตพระร่วงเป็นคติธรรมที่จำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อประโยชน์ในชีวิต

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำสุภาษิตพระร่วงมาเป็นต้นเค้า ทรงพระราชนิพนธ์ "สุภาษิตพระร่วงคำโคลง" และพระราชนิพนธ์ในตอนต้นเรื่องว่า

"ถ้อยคำภาษิตแม่ โปราณ

บ มีเกาเกินกาล บัคน" ⁴

✓ สุภาษิตพระร่วงมีอิทธิพลต่อความนึกและการดำรงชีวิตของคนไทยหลายยุคหลายสมัย ทั้ง ๆ ที่สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเช่นนี้ ทำให้เป็นที่เข้าใจว่า คติธรรมหรือปรัชญาในวรรณคดีเรื่องนี้มีลักษณะที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยทุกสมัยที่ผ่านมา จึงคงทนอยู่ได้ไม่เสื่อมสลายไปตามกาลเวลาประการหนึ่ง หรืออีกประการหนึ่ง อาจเป็นไปได้ว่าแท้ที่จริงแล้ววัฒนธรรมไทย โดย

¹ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ มหาเวสสันดรชาดก หน้า 266

² ก. หน้า 293

³ สุนทรภู่ ประชุมนิราศสุนทรภู่ หน้า 134

⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เกียรติคุณพระมงกุฎเกล้าฯ หน้า 696

เฉพาะวัฒนธรรมด้านจิตใจไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากอย่างที่เราคิดกัน หากส่วนใหญ่ยังคงลักษณะเดิมที่มีมาแต่โบราณ เปลี่ยนแปลงไปแต่เพียงส่วนน้อยเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมทางวัตถุที่เปลี่ยนแปลงไปเท่านั้น

พทย์ฯ สายหู กล่าวว่า "วัฒนธรรมประจำชาติที่รับเอาวัฒนธรรมต่างศาเข้ามาก็มีได้หมายความว่า จะกลายเป็นวัฒนธรรมต่างศาไปโดยสิ้นเชิง เพราะส่วนที่ลึกซึ้ง เปลี่ยนช้าและยากของวัฒนธรรมเดิมจะคงอยู่ต่อไปอีกนาน หรือสุดท้ายอาจจะไม่เปลี่ยนเป็นอื่นเลย" ¹

การศึกษาเรื่องสุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรมนี้เป็นการศึกษาเพื่อรู้จักและเข้าใจลักษณะของวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้อย่างแจ่มแจ้ง ต้องแก้ ๓ ความเชื่อที่ว่า วัฒนธรรมที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วงคือภาพสะท้อนของสังคมไทยในสมัยใกล้เคียงกับที่วรรณคดีเรื่องนี้เกิดขึ้น การรู้จักและเข้าใจวัฒนธรรมของชาติแม้เพียงบางส่วนก็นับได้ว่าเป็นประโยชน์ เพราะเท่ากับเป็นการรู้จักตัวเองมากขึ้น นอกจากนั้น ในฐานะที่สุภาษิตพระร่วงเป็นวรรณคดีอันเก่าแก่และมีอิทธิพลต่อความคิดของคนไทยเป็นอันมาก การศึกษาสุภาษิตพระร่วงจึงเป็นการช่วยให้รู้จักคุณค่าด้านต่าง ๆ ของวรรณคดีเล่มนี้ดีขึ้นอีกด้วย

ความมุ่งหมายของการค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาถึงลักษณะของวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง
2. เพื่อวิเคราะห์เอกลักษณ์ของสังคมไทยที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง
3. เปรียบเทียบวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง และวัฒนธรรมไทยในปัจจุบันเพื่อพิจารณาว่าลักษณะใดที่ยังคงอยู่ ลักษณะใดที่เปลี่ยนแปลงไป และอาจมีลักษณะใดเข้ามาแทนที่

¹พทย์ฯ สายหู การใช้แบบความคิดเรื่อง "วัฒนธรรม" ในการพัฒนาประเทศ วัฒนธรรมไทย พฤษภาคม 2515

ความสำคัญของการค้นคว้า

1. การศึกษาเรื่องสุภาสิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม จะช่วยให้รู้จักวัฒนธรรมไทยสมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1800-1920) และวัฒนธรรมไทยในปัจจุบันมากขึ้น
2. การเปรียบเทียบลักษณะของวัฒนธรรมไทยสมัยสุโขทัย กับสมัยปัจจุบัน จะทำให้สามารถมองเห็นความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมไทยในช่วงระยะเวลาประมาณ 7 ศตวรรษที่ผ่านมา
3. การศึกษาสุภาสิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรมจะทำให้ทราบได้ว่าคตินิยมคำสอนในสุภาสิตพระร่วงสามารถนำมาใช้ในสังคมปัจจุบันได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด
4. การศึกษาเรื่องสุภาสิตพระร่วงอย่างละเอียด จะช่วยให้รู้จักคุณค่าด้านต่าง ๆ ของวรรณคดีเรื่องนี้ยิ่งขึ้น

ขอบเขตของการค้นคว้า

1. ขอบเขตของการศึกษาปัญหา
 - 1.1 ศึกษาวัฒนธรรมไทยเฉพาะวัฒนธรรมทางจิตใจ (Non-material Culture) โดยศึกษาละเอียดในเรื่อง ค่านิยม คติกรวัธ ศาสนา ประเพณี และความเชื่อ
 - 1.2 วัฒนธรรมในสมัยสุโขทัย จะศึกษาเฉพาะที่ปรากฏในสุภาสิตพระร่วงเท่านั้น
 - 1.3 วัฒนธรรมปัจจุบันจะศึกษาจาก
 - 1.3.1 ตำราสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา
 - 1.3.2 ข้อมูลที่ได้จากการสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างบุคคลในสังคมปัจจุบัน ประมาณ 200 คน
2. ขอบเขตของข้อมูล
 - 2.1 ข้อมูลที่เป็นแหล่งปฐมภูมิ
 - 2.1.1 สุภาสิตพระร่วง จากศิลาจารึกวัดพระเชตุพนฯ
 - 2.1.2 ข้อมูลที่ได้จากการสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง
 - 2.2 ข้อมูลที่เป็นแหล่งทุติยภูมิ ได้แก่ สุภาสิตพระร่วงฉบับพิมพ์จารึกวัดพระเชตุพนฯ และฉบับหอสมุดแห่งชาติ ตำราประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และประวัติศาสตร์

วิธีดำเนินการค้นคว้า

การศึกษาเรื่องสุภามิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรมจะดำเนินการค้นคว้าเป็น 2 ตอน คือ
ตอนที่ 1 ศึกษาวัฒนธรรมสมัยสุโขทัยจากสุภามิตพระร่วง

ใช้วิธีวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) และเสนอผลการค้นคว้าแบบ

พรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Research)

ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์มีทั้งข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ

แหล่งของการค้นคว้าที่สำคัญคือ หอสมุดแห่งชาติ และหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทร

วิโรฒ ประสานมิตร

ตอนที่ 2 เปรียบเทียบวัฒนธรรมสมัยสุโขทัยกับสมัยปัจจุบัน เพื่อพิจารณาว่าวัฒนธรรมไทย
อย่างไรที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และวัฒนธรรมใดที่ยังคงอยู่ถึงปัจจุบัน

ใช้วิธีออกแบบสอบถามความคิดเห็นกลุ่มตัวอย่างบุคคลในสังคมปัจจุบัน ประมาณ 200 คน
แล้วนำผลที่ได้จากการสอบถามมาจัดกระทำ นำเสนอในรูปตารางเปรียบเทียบ

สถิติที่จะใช้ในการวิจัย ใช้อัตราส่วนร้อยละ

กลุ่มตัวอย่างที่จะใช้ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้จากการสอบถามสามารถใช้เป็นตัวแทนความคิดเห็น
ของบุคคลในสังคมปัจจุบันได้ จึงกำหนดคุณสมบัติของกลุ่มตัวอย่างดังนี้

1. ประกอบด้วยบุคคลทั้งชาย หญิง ผู้ใหญ่ และเด็ก

2. เชื้อชาติไทย

3. เป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัย และกรุงเทพมหานคร

3.1 ผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัย ถือเป็นตัวแทนของชาวจังหวัดสุโขทัย
ซึ่งเป็นจังหวัดต้นกำเนิดวรรณคดีเรื่องสุภามิตพระร่วง มีลักษณะโครงสร้างทางสังคมไม่ซับซ้อน มี
อิทธิพลของวัฒนธรรมต่างประเทศเข้าไปปะปนน้อย

3.2 ผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตจังหวัดกรุงเทพมหานคร ถือว่าเป็นตัวแทนของชาว
กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นจังหวัดที่ได้รับอิทธิพลจากสุภามิตพระร่วงโดยทางอ้อม เป็นจังหวัดที่มีโครงสร้าง
ทางสังคมซับซ้อน มีอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างประเทศเข้ามาปะปนมาก

แหล่งตัวอย่าง - ใช้ครูและนักเรียนทั้งชายและหญิงจาก 4 โรงเรียน โรงเรียนละประมาณ 50 คน ได้แก่

1. โรงเรียนสุโขทัยพิทยาคม จังหวัดสุโขทัย
2. โรงเรียนอนุคมกรูณี จังหวัดสุโขทัย
3. โรงเรียนวัดธาตุทอง จังหวัดกรุงเทพมหานคร
4. โรงเรียนวัดจันทรประดิษฐารามวิทยาคม จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. คำตอบที่ได้จากการสอบถามความคิดเห็นกลุ่มตัวอย่าง ถือว่าเป็นตัวแทนความคิดเห็นของบุคคลในสังคมปัจจุบันได้
2. กลุ่มตัวอย่างเด็ก คือผู้ที่มิ่อายุต่ำกว่า 20 ปี ผู้ใหญ่ คือผู้ที่มิ่อายุเกินกว่า 20 ปี

สมมติฐานในการค้นคว้า

1. วัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง ส่วนใหญ่ยังมีปรากฏในสังคมไทยปัจจุบัน มีเพียงส่วนน้อยที่เปลี่ยนแปลงไป
2. วัฒนธรรมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น เปลี่ยนไปแค่เพียงลักษณะภายนอกเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน แต่มโนทัศน์ (Concept) เติมยังคงอยู่

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ภาษิต หมายถึง คำกล่าว คำที่มีกถิกรพ้ง¹ หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึงประโยคสั้น ๆ ซึ่งบอกความจริงบางอย่าง หรือข้อเตือนใจที่เป็นประโยชน์ เพียงคำกล่าว (Saying) ซึ่งมีหาชน

¹ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม หน้า 687

ใช้กันมานานแสนนานก็เป็นภาษิต บางทีภาษิตอาจเป็นคำพูดของคน ๆ เดียว แล้วกลายเป็นส่วนหนึ่งของการพูดประจำวัน ¹

สุภาษิต หมายถึง ถ้อยคำที่กล่าวมาแล้ว ² โดยทั่วไป หมายถึงคำกล่าวที่ดั่งาม เป็นความสัตย์จริงทุกสมัย สุภาษิตจะต้องประกอบด้วยลักษณะ 2 ประการ คือ

1. ต้องมีข้อความสั้น ๆ แต่กินความลึกซึ้ง
2. ต้องเป็นคำสอน หรือวางหลักความเป็นจริง ³

วัฒนธรรม หมายถึง วิถีการดำเนินชีวิต กระบวนการพฤติกรรม และบรรดาผลงานทั้งมวลที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ และความรู้ ⁴

วัฒนธรรม แบ่งกว้าง ๆ เป็น 2 ประเภท คือ

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ได้แก่สิ่งที่จำเป็นเบื้องต้นในชีวิต ⁴ อย่าง และสิ่งอื่น ๆ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะ ตลอดจนอาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องป้องกันอันตราย สิ่งประดิษฐ์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ

2. วัฒนธรรมทางจิตใจ หรือวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-material Culture) หมายถึงอุดมการณ์ ค่านิยม แนวความคิดในเรื่องการแข่งขันอย่างมีเหตุผล ประเพณี ความเชื่อ ความสนใจ หัตถศิลป์ ความสามารถ ซึ่งเป็นนามธรรมที่มองไม่เห็นไม่ได้

¹ World Book Encyclopedia
บ้านปากใต้ หน้า 51)

(อ้างอิงมาจาก สุธีวงษ์ พงษ์ไพฑูรย์ กสิกรรม

²ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม หน้า 919

³หลวงวิจิตรวาทการ รวมปาฐกถา หน้า 3

⁴อานนท์ อาภาภิรมย์ สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย หน้า 99

คานิยม หมายถึงสิ่งที่กลุ่มชนในสังคมหนึ่ง ๆ เห็นว่ามีค่า ควรแก่กระกระทำ นากกระทำ นายกอง หรือเห็นว่าถูกต้อง ¹

เอกลักษณ์ หมายถึงสิ่งที่ทำให้รู้ว่าอะไรเป็นตัวหนึ่ง หรืออันหนึ่ง ไม่ใช่ตัวอื่นหรืออันอื่น ถ้าเป็นบุคคลก็มีภายนอก ได้แก่รูปร่าง หน้าตา กิริยาท่าทาง เสื้อผ้าที่สวม น้ำเสียง รสนิยมต่าง ๆ และวิธีแสดงออกซึ่งบุคลิกภาพ ภายในได้แก่คุณค่าต่าง ๆ ที่ยึดถือ ซึ่งอาจแอบซ่อนไว้ นานทีจึงปรากฏ แก่ผู้อื่น หรือปรากฏแก่ผู้อื่นอย่างชัดเจน ²

¹ Thomas Ford Hault, Dictionary of Modern Sociology, Little Adams. & Co., 1969.

² สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม บันทึกการสัมมนาเรื่องเอกลักษณ์ของสังคมไทย
ในอนาคต กิ๊พพร 2515 หน้า 19

บทที่ 2

วัฒนธรรม

คำว่า "วัฒนธรรม" ถอดศัพท์มาจาก " culture " ของภาษาอังกฤษ ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก " cultula " ในภาษาละติน มีความหมายว่า การเพาะปลูกหรือการปลูกฝัง อธิบายได้ว่ามนุษย์เป็นผู้ปลูกฝัง อบรมบ่มนิสัย ให้เกิดความเจริญงอกงาม

"วัฒนธรรม" เป็นคำสมาส คือการรวมคำ 2 คำเข้าไว้ด้วยกัน ได้แก่ "วัฒนธรรม" ซึ่งมีความหมายทั่วไปว่า เจริญงอกงาม รุ่งเรือง "ธรรม" ในที่นี้หมายถึง กฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับ เพราะฉะนั้น เมื่อพูดถึงคำว่า "วัฒนธรรม" ในความหมายทั่วไป หมายถึงความเป็นระเบียบ ความมีวินัย

วัฒนธรรมในความหมายทางสังคมวิทยามีความหมายกว้างกว่าที่ใช้กันอยู่ในการพูดหรือการเขียนทั่วไป สังคมวิทยาถือว่า "วัฒนธรรม" เป็นศัพท์ทางวิชาการ หมายถึงวิถีการดำเนินชีวิต กระบวนการพฤติกรรม และบรรดาผลงานทั้งมวลที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจน ความคิด ความเชื่อ และความรู้ ¹

พระยาอนุมานราชธน อธิบายว่า

"วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เอาอย่างกันได้ เลียนกันได้ วัฒนธรรมคือสิ่งอันเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากกันแต่ก่อนสืบถือเป็นประเพณีกันมา วัฒนธรรมคือการคิดเห็น ความรู้สึก ความประพฤติ และกิริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวม คงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสืบทอดออกมาให้เป็นภาษา ศิลป ความเชื่อถือ ระเบียบ ประเพณี เป็นต้น วัฒนธรรมคือมรดกแห่งสังคมซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม ²

¹ อานนท์ อาภาภิรมย์ สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย หน้า 99

² พระยาอนุมานราชธน วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย หน้า 87

วัฒนธรรมมีลักษณะดังนี้คือ ¹

1. เป็นแนวทางแห่งพฤติกรรมอันเกิดจากการเรียนรู้ วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นแนวทางแห่งพฤติกรรมที่มีการเรียนรู้กันได้ มิใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการเรียนรู้มาก่อน ลักษณะอันนี้เองทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ กล่าวคือ พฤติกรรมส่วนใหญ่ของสัตว์ปราศจากการเรียนรู้มาก่อน แต่เกิดจากการเร้าของสัญชาตญาณ (Instinct) ส่วนมนุษย์มีสมองอันทรงคุณภาพ จึงสามารถรู้จักคิด ถอด และเรียนรู้ ขบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่บุคคลมีการติดต่อกับบุคคลอื่นในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม เพราะฉะนั้นการเรียนรู้จึงเป็นลักษณะที่สำคัญยิ่งของวัฒนธรรม

2. เป็นมรดกแห่งสังคม วัฒนธรรมเป็นผลของการถ่ายทอดและการเรียนรู้ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว เครื่องมือที่ใช้ในขบวนการดังกล่าวคือ การสื่อสารโดยใช้สัญลักษณ์ ได้แก่ การที่มนุษย์มีภาษาใช้ที่แน่นอน ซึ่งมีส่วนช่วยให้เกิดการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นก่อนมายังคนรุ่นหลัง ๆ คำนึงต่อกันมามิขาดสาย เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมจึงมีลักษณะเป็น "มรดกแห่งสังคม" (Social Heritage)

3. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็น Superorganic หมายความว่า สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์อย่างเดียวกันในแง่ของกายภาพหรือชีวภาพ อาจเป็นปรากฏการณ์ที่แตกต่างกันได้ในแง่ของวัฒนธรรม กล่าวคือ ของสิ่งหนึ่งอาจมีความหมาย หรือเอามาใช้ต่างกันออกไปในแต่ละสังคม

4. เป็นวิถีของชีวิตมนุษย์ หรือแบบการดำเนินชีวิต

Kluckhorn และ Kelly² ได้ให้คำนิยามไว้ว่า "วัฒนธรรมเป็นระบบการดำเนินชีวิตที่จดจำสืบต่อเนื่องกันมา มีการแสดงออกที่เห็นได้โดยแจ่มชัด และโดยปริยาย ซึ่งสมาชิกทุกคนหรือทุกหน่วยที่ตั้งขึ้นพิถีพิถันเป็นกลุ่ม ได้มีส่วนร่วมในการแสดงออกนั้น ๆ ด้วย" ²

¹ Robert Bierstedt, The Social Orders pp. 134-137

² Kluckhorn และ Kelly (อ้างอิงจาก อานนท์ อาภาภิรมย์ สังคม วัฒนธรรม และประเทศไทย หน้า 103)

Ogburn¹ แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ส่วน

1. วัฒนธรรมวัตถุ (Material Culture) ได้แก่สิ่งที่จำเป็นเบื้องต้นในชีวิต 4 อย่าง และสิ่งอื่น ๆ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะ ตลอดจนอาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องป้องกันอันตราย สิ่งประดิษฐ์ และเทคโนโลยีต่าง ๆ

2. วัฒนธรรมทางจิตใจ หรือวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-material Culture) แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

2.1 Social Culture วัฒนธรรมทางสังคม เป็นวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับ การปฏิบัติตนตามมารยาทในสังคม แบบพิธีการโต้ตอบในสังคม เช่น การจับมือทักทาย การไหว้ การ คำนับ มารยาทในการรับประทานอาหาร การติดต่อกันในสังคม เป็นต้น

2.2 Legal Culture คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับกฎหมายเพื่อให้เกิดความ เป็นระเบียบและกฎเกณฑ์ ให้คนในสังคมหนึ่ง ๆ อยู่ร่วมกันได้ด้วยความสุขสงบ รวมทั้งการรู้จักสิทธิ และหน้าที่ของตนที่มีต่อกลุ่ม และต่อส่วนรวม

2.3 Moral Culture คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับจิตใจและศีลธรรม ซึ่งใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคม เช่น ความกตัญญู ความซื่อสัตย์ ความโอบอ้อมอารีต่อกัน

แต่ละวัฒนธรรมมักจะมีวัฒนธรรมย่อย (Sub Culture) ของกลุ่มย่อยอยู่ด้วยเสมอ กลุ่มย่อยเหล่านี้จะต้องปฏิบัติตามและยอมรับแบบของความประพฤติในส่วนรวม ในฐานะที่เป็นสมาชิกของ สังคม แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติตามวัฒนธรรมย่อยของกลุ่มตนด้วย เช่น กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มนักแสดง กลุ่มนักศึกษา กลุ่มย่อยเหล่านี้มีวัฒนธรรมย่อยของแต่ละกลุ่ม เช่น กลุ่มวัยรุ่นก็มีแบบของการแต่งกาย ภาษา และลักษณะท่าทางเฉพาะของกลุ่มวัยรุ่น เป็นต้น²

¹ William F. Ogburn, Sociology.

² จุรี จุลละเกศ มานุษยวิทยาเบื้องต้น หน้า 50

องค์ประกอบของวัฒนธรรม ประกอบด้วย

1. องค์คติ หรือ โบนัทส์ (Concepts) หมายถึงความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจ และอุดมการณ์ต่าง ๆ เช่น ความเชื่อในเรื่องการตายแล้วเกิดใหม่ เชื่อในเรื่องพระเจ้าองค์เดียว หรือหลายองค์ ตลอดจนอุดมการณ์ ทัศนคติ การยอมรับว่าสิ่งใดถูกหรือผิด บังควรหรือไม่ ซึ่งแล้วแต่ว่าชนกลุ่มใดจะใช้อะไรเป็นมาตรฐานในการตัดสิน หรือเป็นเรื่องวัค

2. องค์พิธีการ (Usages) หมายถึงขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ประเพณีการทนั้ การแต่งงาน โขนมไฟ บวชนาค พิธีตั้งศพ พิธีฝังศพ หรือเผาศพ พิธีการแต่งกาย ตลอดจนพิธีการรับประทานอาหาร ล้วนเป็นชนบประเพณีซึ่งมีอยู่ในแต่ละวัฒนธรรม แตกต่างกันไปมากบ้างน้อยบ้าง พิธีการเหล่านี้มักจะได้รับอิทธิพลของศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น ประเพณีการเกิด การตาย การแต่งงาน เป็นต้น

3. องค์การ (Organization) หมายถึงสถาบันต่าง ๆ สมาคม สโมสร องค์การ ซึ่งมีการก่อตั้งขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผน มีกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับ มีวัตถุประสงค์ และวิธีดำเนินงานวางไว้เป็นที่แน่นอน องค์การที่ใหญ่ที่สุดคือ สหประชาชาติ ส่วนองค์การที่เล็กที่สุดคือครอบครัว ซึ่งเป็นองค์การที่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด

4. องค์วัตถุ (Instrumental) หมายถึงวัฒนธรรมทางวัตถุทั้งหลายนั้นเอง มีรูปรางสามารถจับต้องได้ ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ตลอดจนผลิตภัณฑ์ทางศิลปกรรมของมนุษย์ ภาพเขียน ภาพวาด คนตรี ส่วนภาษาและตัวเลขก็จัดเป็นองค์วัตถุ แต่ไม่มีรูปราง เป็นเพียงเครื่องหมายซึ่งแสดงให้เข้าใจกันถึงสัญลักษณ์ในการติดต่อ ทำให้เกิดความคิด ความเข้าใจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุด้วย

ลักษณะที่สำคัญบางประการของวัฒนธรรม ซึ่งปรากฏว่ามีอยู่ในทุกวัฒนธรรมของมนุษย์

1. ค่านิยม หรือคุณค่า (values) ทุกวัฒนธรรมมีการให้ค่านิยม หรือคุณค่าในพฤติกรรมต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน ในบางวัฒนธรรม เช่น พวกเอสกีโม การปล่อยปละละเลยผู้สูงอายุ เช่นปู่ ย่า ตา ยาย หรือพ่อแม่ ถือว่าเป็นสิ่งธรรมดา ไม่เป็นการผิดทั้งทางศีลธรรม หรือประเพณีแต่อย่างใด ตรงข้ามกับสังคมจีนหรือสังคมไทย ซึ่งวัฒนธรรมในการยกย่องบรรพบุรุษถือเป็นเรื่องสำคัญมาก ผู้ไม่ปฏิบัติตามถือว่าทำผิดอย่างร้ายแรง ถูกตำหนิว่าเป็นผู้ไม่มีความกตัญญู คนจีนถือ

เป็นเรื่องสำคัญมากจนแม้เมื่อบรรพบุรุษสิ้นชีวิตไปแล้วก็ยังมียะเพีการให้บูชาวิญญาณโดยการ เช่น
สรวงถวายอาหารและสิ่งของต่าง ๆ การเข้าใจค่านิยมของวัฒนธรรมต่าง ๆ จะช่วยให้เข้าใจ
พฤติกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลแสดงออกในสังคม

2. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เรียนรู้สืบทอดเนื่องกันได้ เป็นที่ยอมรับและพบข้อเท็จจริงว่า วัฒนธรรม
ของทุกชาติ ทุกกลุ่ม สามารถถ่ายทอดซึ่งกันและกันได้ เช่น พ่อแม่ถ่ายทอดให้ลูก ครูถ่ายทอดความ
รู้ ความคิด ความเข้าใจให้แก่ศิษย์ สถาบันต่าง ๆ ถ่ายทอดให้แก่สมาชิก วัฒนธรรมจึงเป็นการ
เรียนรู้และถ่ายทอดกัน ๆ ไปยังผู้อื่น หรือคนรุ่นหลัง ซึ่งเรียกว่า การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม

3. ทุก ๆ วัฒนธรรมจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีวัฒนธรรมใดจะคงที่ตายตัวอย่างสมบูรณ์
Alfred Kroeber ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาที่มีความสนใจอย่างยิ่งในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของ
วัฒนธรรมได้ศึกษากันกว้างขวางเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วและกำลังเปลี่ยน
แปลง เขาสรุปผลการทดลองว่า ทุก ๆ วัฒนธรรมจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีวัฒนธรรมใด
สามารถคงอยู่โดดลอยไปโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย

4. แต่ละวัฒนธรรมมีความแตกต่างกันทั้งในด้านโครงสร้างและส่วนย่อยของวัฒนธรรม นั้น
คือไม่มีวัฒนธรรมใดที่เหมือนกับวัฒนธรรมอื่นอย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะโครงสร้างและวิวัฒนาการ
ตลอดจนสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน

5. วัฒนธรรมเป็นที่รวมและเป็นแกนกลางของคนในแต่ละสังคม และเป็นการรวมอย่างมี
เหตุผล การที่คนในแต่ละกลุ่ม แต่ละสังคม มีบุคลิกลักษณะในส่วนรวมคล้ายคลึงกัน เช่น บุคลิกลักษณะ
ของชาวจีน ของชาวไทย ของชาวอังกฤษ ยอมรับได้จากการสังเกต และจะเห็นความ
แตกต่างได้เสมอ วัฒนธรรมจึงเป็นแกนกลางที่สร้างบุคลิกลักษณะของคนในแต่ละวัฒนธรรมขึ้นมา และ
ต่างก็ยอมรับการปฏิบัติต่อกันภายใต้วัฒนธรรมเดียวกัน ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้

ลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรมที่กล่าวมานี้ เป็นลักษณะสำคัญ ๆ ที่บ่งชี้ในทุก ๆ วัฒนธรรม
ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมของชาวป่า ชาวเขา หรือวัฒนธรรมของคนเมืองหลวง เมืองใหญ่ แต่ละ
วัฒนธรรมต้องประกอบด้วยลักษณะโดยส่วนรวมเช่นเดียวกัน ส่วนความแตกต่างนั้นเป็นไปโดยสภาพ
แวดล้อมของแต่ละวัฒนธรรม

การที่มนุษย์ในสังคมต่าง ๆ มีแบบวิธีการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองนั้น ทาง
มานุษยวิทยาถือว่าเป็นลักษณะธรรมชาติของความแตกต่าง ไม่จัดว่าวัฒนธรรมหนึ่งสูง ค่า หรือล้ำหลัง
กว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง การมองวัฒนธรรมอื่นเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมของชาติตน เป็นการมองอย่าง

มีอคติ ซึ่งเรียกความรู้สึกเช่นนี้ว่า **Ethnocentrism** เป็นความรู้สึกที่เกิดกับมนุษย์ที่มีความคุ้นเคยเฉพาะวัฒนธรรมของชาติตน มีประสบการณ์แก่ จึงมักจะตัดสินว่าวัฒนธรรมของชาติตนเท่านั้น ที่ดีงามถูกต้อง ความรู้สึกเช่นนี้จะนำไปสู่การแบ่งแยก เช่น การถือผิว

ลักษณะต่าง ๆ ของวัฒนธรรม วัฒนธรรมมีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation)

เป็นวิธีการที่รับเอาวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาปฏิบัติ ถ้าวัฒนธรรมที่เรารับมากลายเป็นสิ่งที่หนึ่งที่เราปฏิบัติสืบทอดกันมา (ไม่ว่าค่านิยม การกิน สำเนียง ฯลฯ) การผสมผสานก็เกิดขึ้น

การผสมผสานทางวัฒนธรรมจะมีมากเมื่อสังคมหนึ่งถูกรุกรานและอีกฝ่ายหนึ่งชนะ พวกที่ชนะจะพยายามบังคับกับพวกที่แพ้ให้ปฏิบัติตามแบบอย่างการดำรงชีวิตของตน อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้นไม่จำเป็นเสมอไปว่าผู้แพ้สงครามจะต้องเป็นฝ่ายรับเอาวัฒนธรรมของผู้ชนะสงครามไว้ เพราะหากวัฒนธรรมของผู้ชนะด้อยกว่า ตนเองก็ต้องตกเป็นฝ่ายรับเอาวัฒนธรรมของผู้แพ้เหมือนกัน เช่น เจงกิสข่าน ซึ่งเป็นนักรบพเนจร สามารถตีประเทศจีนสำเร็จ เมื่อปกครองประเทศจีนไปนาน ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไป ทั้งรอยความเป็นนักรบพเนจรไปหมด จนมีผู้กล่าวว่า พวกนี้รับชนะแต่กลับถูกกลืนหายไปในประเทศจีน¹

ขบวนการผสมผสานไม่ใช่เป็นเรื่องง่ายง่ายเสมอไป บางคนอาจจะถ่ายทอดและรับง่ายกว่าบุคคลอื่น หรือบางคนอาจจะต่อต้าน อย่างไรก็ตาม การผสมผสานวัฒนธรรมมักจะเกิดขึ้นเมื่อสมาชิกของวัฒนธรรมหนึ่งเกี่ยวข้องกับสมาชิกของอีกวัฒนธรรมหนึ่งมาเป็นเวลานาน โดยทั่วไปเราจะรับวัฒนธรรมของเราจากการอบรมสั่งสอน แต่เรารับวัฒนธรรมของคนอื่นจากการติดต่อกับ การเดินทาง จากการอยู่ต่างแดน จากหนังสือและข้อเขียน และจากวิธีการอื่น ๆ

2. ความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural Lag)

เป็นสภาพที่เกิดขึ้นในทุกสังคม โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลง คือในขณะที่บางสิ่งบางอย่างหนึ่งที่ แต่อีกสิ่งหนึ่งเปลี่ยนไปในอัตราที่เร็วกว่า ความล่าช้าของวัฒนธรรมจะ

ยังเกิดขึ้นเพราะสิ่งหนึ่งเปลี่ยนไปแล้ว แต่อีกสิ่งหนึ่งยังคงอยู่กับที่หรือเปลี่ยนไปไม่ทัน เป็นเหตุให้เกิดความไม่สมดุลย์หรือไม่สอดคล้องกันในสังคม

3. วัฒนธรรมที่ตกค้างอยู่ (Cultural Survival)

วัฒนธรรมบางอย่างที่มีมานานและยังมีใช้สืบทอดมาในสังคม แม้วัตถุประสงค์แต่เดิมในการนี้ได้ถูกลืมเลือนไปแล้ว เช่น ปัจจุบันชนเผ่าชเวตยังงมกระดูก 3 หรือ 4 เม็ด ไม่ว่าชนเผ่าจะสิ้นแคชชอกหรือโกลซอชอกก็ตาม กระดูกดังกล่าวไม่ได้ทำหน้าที่อะไรนอกจากเป็นเครื่องประดับชนิดหนึ่งซึ่งเดิมมีไว้เพื่อใส่เสื้อโค๊ตสะควก

4. ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (Cultural Conflict)

คำว่า "ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม" นั้น ในความหมายที่แท้จริงไม่ใช่วัฒนธรรมขัดกัน แต่เป็นเรื่องที่คนในสังคมขัดแย้งกัน และโดยทั่วไปความขัดแย้งดังกล่าวมีพื้นฐานจากวัฒนธรรม จึงมักสรุปกันว่าเป็นความขัดแย้งของวัฒนธรรม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือสงครามที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ของชาติตะวันตก

5. วัฒนธรรมในอุดมคติและวัฒนธรรมในความเป็นจริง (Ideal Culture and Real Culture)

วัฒนธรรมในอุดมคติ คือวัฒนธรรมในสังคมที่ลัทธิชาตินิยมหรือลัทธิชาตินิยมมีขึ้น ส่วนวัฒนธรรมในความเป็นจริงคือวัฒนธรรมที่มีอยู่หรือใช้กันอยู่จริง ในทุกสังคมจะมีข้อขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมทั้ง 2 อย่างนี้

นักมานุษยวิทยาบางท่านอธิบายความแตกต่างของวัฒนธรรมในอุดมคติและวัฒนธรรมที่เป็นจริงในรูปของวัฒนธรรมที่ซ่อนเร้นหรือเป็นนัยกับวัฒนธรรมที่เปิดเผยหรือชัดแจ้ง

6. สัมพัทธ์วัฒนธรรม (Cultural Relativity)

มักจะปรากฏเสมอที่บรรทัดฐานของสังคม (Social Norms) หนึ่ง ขัดกับบรรทัดฐานของอีกสังคมหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากสังคมต่าง ๆ ในโลกทั้งที่ปรากฏเป็นประวัติศาสตร์และปัจจุบัน เป็นการยากที่จะกำหนดมาตรฐานใดที่สมบูรณ์ที่สุดที่ทุกสังคมยึดถือร่วมกัน

Boethius ได้เขียนเรื่อง The Consolation of Philosophy อธิบายว่า
ระเบียบประเพณีและกฎหมายของชาติต่าง ๆ แตกต่างกันมาก แม้เป็นสิ่งที่สัจจริงที่สังคมหนึ่งยกย่อง
สรรเสริญว่าดี แต่ในอีกสังคมหนึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งเลวและสมควรได้รับการลงโทษหากกระทำ

เป็นการยากที่จะหาข้อห้ามสากลอย่างหนึ่งที่ใช้บังคับได้ทุกสภาพ ทุกเวลา และทุกสังคม แต่
ข้อที่นำสังเกตก็คือ บรรทัดฐานมักจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเฉพาะและสภาพแวดล้อมที่แตกต่าง
กันไปของแต่ละสังคม บรรทัดฐานและข้อห้ามต่าง ๆ จึงไม่อาจสมบูรณ์แบบใด¹

7. ความเห็นวามวัฒนธรรมของตนดีกว่า วิเศษกว่าวัฒนธรรมของผู้อื่น (Ethnocentrism)

การยึด Ethnocentrism อย่างจริงจังจะกลายเป็นการไม่ยอมรับความรู้และวัฒนธรรม
อื่น ๆ เป็นอุปสรรคต่อการรวมความกึกและทักษะที่เป็นประโยชน์ ตลอดจนความเข้าใจระหว่างกัน
ตามประวัติศาสตร์ มนุษย์สามารถใช้ความรู้และวิทยาการต่าง ๆ เอาชนะสิ่งแวดล้อม Ethnocentrism
มีแนวโน้มจะยับยั้งความเจริญเติบโตของวัฒนธรรม และการยึด Ethnocentrism ไม่ว่าจะเป็น
ในหมู่ผู้ที่เจริญแล้วหรือล้าหลัง ถือว่าเป็นการไม่ยอมรับพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันและความเป็นอัน
หนึ่งอันเดียวกันของมนุษยชาติ

8. การเผยแพร่วัฒนธรรม (Cultural Diffusion)

วัฒนธรรมไม่ใช่เป็นของอยู่กับที่หรือใช้เฉพาะในสังคมหนึ่งสังคมใดเท่านั้น มันจะคงอยู่ในที่
หนึ่ง ๆ ธรรมดาที่มนุษย์ยังไม่ได้เคลื่อนย้ายไปยังที่ใด ถ้าหากมีการอพยพเคลื่อนย้ายไปยังอีกสังคม
หนึ่ง เช่น พวกนักท่องเที่ยวนักค้าขาย ทหาร ผู้ที่อาศัยอยู่ในต่างถิ่น พวกมิชชันนารี และพวกอื่น ๆ ที่นำ
วัฒนธรรมไปเผยแพร่ เป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมไปยังสังคมที่ไม่เคยรับวัฒนธรรมนั้นมาก่อน เทคโนโลยี
สมัยใหม่ในการคมนาคมและการขนส่งเป็นสิ่งช่วยให้การเผยแพร่วัฒนธรรมรวดเร็วยิ่งขึ้น เช่น การ
ใช้โทรศัพท์ คาวเทียม รถยนต์ เครื่องบิน โทรทัศน์ เป็นต้น

¹ Boethius. The Consolation of Philosophy (อ้างอิงมาจาก สุพัตรา สุภาพ
สังคมและวัฒนธรรมไทย หน้า 129)

การเผยแพร่วัฒนธรรมไม่ได้หมายความว่าถึงการเผยแพร่เฉพาะด้านวัตถุอย่างเดียว ความคิด มโนทัศน์ต่าง ๆ ก็ได้เผยแพร่ขยายออกไปในทางอื่นด้วยกัน เรือ หนังสือ เครื่องบิน ตลอดจนบุคคลที่ท่องเที่ยวจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง เป็นเสมือนพาหนะของการเผยแพร่วัฒนธรรมซึ่งรวมทั้งด้านวัตถุ ความคิด ประเพณี และอื่น ๆ อีกประการหนึ่ง สังคมที่ซับซ้อนอย่างสังคมในปัจจุบันสามารถจะสร้างวัฒนธรรมแรกเริ่มได้ทุกอย่าง อย่างไรก็ตาม ทุก ๆ สังคมได้นำวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาใช้หรือคัดลอกใช้ทั้งนั้น Ralph Linton กล่าวว่า วัฒนธรรมพื้นเมืองหรือวัฒนธรรมเริ่มแรกของชาติใดก็ตาม จะมีอยู่เพียงไม่กี่ร้อยละสิบของวัฒนธรรมที่ชาตินั้นมีอยู่ทั้งหมดเท่านั้น¹

วัฒนธรรมไทย

ศาสตราจารย์ศรีสุโขทัย หลักที่ 1 บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยในสมัยนั้นไว้หลายประการ เช่น

คานิยม

1. ความกตัญญูคุณ และการเคารพกันความลำดับอาวุโส

พอขุนรามคำแหงทรงเป็นผู้มีคุณธรรมประการสำคัญซึ่งเป็นที่ยกย่องกันในสังคมไทยทุกสมัยคือมีความกตัญญู ในศาสตราจารย์กล่าวถึงการปฏิบัติพระองค์ของพอขุนรามคำแหงต่อพระราชบิดาและพระเชษฐาของพระองค์ว่า

"เมื่อชั่วพ่อกู กูบ่าเรอแก่พ่อกู กูบ่าเรอแก่แม่กู กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้มหมากหวาน อันใดกินอรอยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนังวังช้างได้ กูเอามาแก่พ่อกู กูไปบ้านทเมือง ได้ช้างได้วง ได้บัวได้นาง กูเอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตายยังพี่กู กูพร่ำบ่าเรอแก่พี่กู คังบ่าเรอแก่พ่อกู"²

¹Ralph Linton

(อ้างอิงมาจาก สุพัทธา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย

หน้า 133)

²ฉา ทองขาววรรณ ศาสตราจารย์สุโขทัยหลักที่ 1 หน้า 13)

แสดงให้เห็นว่าทรงเอาพระทัยใส่ ให้ความเคารพรักต่อบุพการีเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นของเล็กน้อย เช่น "ตัวเนื้อ ตัวปลา หมากส้ม หมากหวาน" ไปจนถึงของใหญ่ซึ่งได้มาโดยยาก เช่น "...บ้านต๋เมือง ไค่ช้างไค่วง ไค่ปั่วไค่นาง ไค่เงินไค่ทอง" ก็ทรงนำมาถวาย มิได้หวงกันไว้เป็นของพระองค์ การปฏิบัติต่อบิดาคือด้วยความเคารพ ด้วยความเอาใจใส่ ด้วยการมอบความเป็นใหญ่ให้ เป็นลักษณะของครอบครัวแบบรวม เช่น ครอบครัวชาวจีน และคนไทยในชนบท

ข้อความในตอนท้ายที่ว่า "พ่อถูกตายยังฝัง กูพบว่าเรอแก่ฝัง กังมาเรอแก่พ่อกู" แสดงให้เห็นวัฒนธรรมไทยที่เคารพกันตามลำดับอาวุโส เมื่อบิดาหรือหัวหน้าครอบครัวสิ้นชีวิตลง พี่ชายคนใหญ่ยอมดำรงตำแหน่งหัวหน้าครอบครัวสืบต่อมา และผู้เป็นน้องก็ต้องให้ความเคารพและปฏิบัติต่อพี่เหมือนปฏิบัติต่อบิดา

2. รักความเป็นอิสระ

ข้อความตอนที่แสดงว่าชาวสุโขทัยนิยมความเป็นอิสระเสรีคือ

"เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว พ่อเมืองบ่เอาจอบในไพร่ลูทาง เพื่อนฝูง
ว้าไปค้า ชื้อมาไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองคำ"¹

อีกตอนหนึ่ง กล่าวถึงการเล่นของชาวสุโขทัยในคราวออกพรรษาว่า

"ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน"²

แสดงความพึงพอใจและภาคภูมิใจในความมีอิสระเสรี ใครอยากทำอะไรก็ทำได้ตามความพอใจ

3. ความสันโดษ

ชาวสุโขทัยนิยมความสันโดษ ไม่เบียดเบียนหรือโลภอยากได้ของคนอื่น ดังกล่าวว่า

"เห็นชาวทนานบ่ใครพิน เห็นสินทนานใครเคียด"³

¹ ภา ทองกำววรรณ ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 หน้า 15

² ล.ก. หน้า 19

³ ล.ก. หน้า 15

4. ความโอบอ้อมอารี

เล่าถึงความเอื้อเฟื้อ โอบอ้อมอารีต่อเพื่อนมนุษย์ว่า

"คนโคกช้างมาหา พาเมืองนาสุ ช่วยเหลือเฟื้อๆ มันมีช้าง บมีม้า บมีวัว บมีนาง บมีเงิน บมีทอง ให้แกมัน ช่วยมันทวงเป็นบ้านเป็นเมือง โคกช้างเลือกช้างเลือก หัรบหัวฟงก็ดี บมีชาติ" ¹

แสดงถึงวัฒนธรรมของคนไทยที่เอื้อเฟื้อต่อผู้มาขอความช่วยเหลือ เช่น ใครมาอ่อนน้อมขอเป็นเมืองขึ้นก็ช่วยเหลือให้บ้านเมืองมั่นคงด้วยการให้ช้างม้า ผู้คนชายหญิง ในการทำศึกสงคราม เมื่อได้เขลยก็มากก็ไม่มาไม่ก็ ไม่ทำทารุณต่อเหล่าเขลย แสดงความเมตตาอารีต่อเพื่อนมนุษย์

5. ความสนุกสนาน

คานิยมของคนไทยมักมีเรื่องความสนุกสนานเข้ามาปะปนด้วยเสมอ เช่น ในศิลาจารึกกล่าวถึงงานฉลองในพิธีกรานกฐินเมื่อออกพรรษาวา

"เมื่อจักเข้าเวียงเวียงกันมาแต่บุรีญีกันท่าหัวลาน คับกักลอง ค่ายเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เทียรยอมคนเสียดกันเข้ามาดูท่านเผาเทียนทานเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้ มีคังจักแตก" ²

ศาสนา

จากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง แสดงว่าคนไทยในสุโขทัยนับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง เช่นกล่าววา

"คนในเมืองสุโขทัยนี้มักทาน มักทรงศีล มักโอบทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ ชาวเจ้า ห้วยบัวทวยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งผู้ชายผู้หญิง ผู้หญิงมีกัธธำในพระพุทธรศาสนา

¹ ณา ทองคำวรรณ ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 หน้า 15

² ล.ก. หน้า 19

ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษา กรานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว" ¹

กล่าวถึงสิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนาว่า เมืองสุโขทัยมีปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ ทั้งกลางเมือง ทิศตะวันตก ทิศตะวันออก และทิศเหนือ เช่นกลาวว่า

"กลางเมืองสุโขทัยนี้มีพิหาร มีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐารศ มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม" ²

กล่าวถึงพระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาว่า

"1214 ศก ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยนี้ ปลุกไม้ตาลนี้ได้สิบสี่เข้า จึงให้ช่างพันขานหินคั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนคัมภีร์นอกแปดวัน วันเดือนเต็มเดือนบางแปดวัน ฝูงปูกุมหาเถรขึ้นนั่งเหนือขานหิน สวดธรรมแกอุบาสกฝูงทวยจำศีล ฌีไชวันสวดธรรม พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย ขึ้นนั่งเหนือขานหิน ให้ฝูงทวยลูกเจ้าลูกขุน ฝูงทวยถือบานถือเมืองกัน วันเดือนคัมภีร์เดือนเต็ม ทานแคงช้างเผือกกระพัดคัลยาง เทียบยอมทองงา...ชาวเชื้อญาครี พ่อขุนรามคำแหงขึ้นขี่ไปบนพระ...อรัญญิกแล้วเข้ามา" ³

"1207 ศก ปีกุน ให้ซุกเอาพระธาตุออกทั้งหลายเห็น กระทำบูชาว่าเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาลงฝังในกลางเมืองศรีสัชนาลัย กอพระเจดีย์เหนือ หกเข้าจึงแล้ว ตั้งเวียงดาลอมพระมหาธาตุ สามเข้าจึงแล้ว" ⁴

¹ฉำ . ทองคำวรรณ ปิลาวาริกสุโขทัย หลักที่ 1 หน้า 17

²ล.ค. หน้า 19

³ล.ค. หน้า 21-23

⁴ล.ค. หน้า 25

ความเชื่อ

นอกจากนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว ชาวสุโขทัยยังนับถือเทวดาที่เรียกว่า "พระชะพงณี" ดังมีจารึกว่า

"...มีพระชะพงณี เทพคาในเขอันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้ ชุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล ไหว้ดีพลีลูก เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหว้ก็พลีลูก ผีในเขอันนั้นกุมบเกรง เมืองนี้หาย..."¹

แสดงว่านอกจากนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว ชาวสุโขทัยยังมีความเชื่อถือเรื่องผีสร้างเทวดา (Anamism) พระชะพงณีนี้ ไม่ใช่ผี แต่หมายถึงเทวดาองค์หนึ่งซึ่งเชื่อกันว่าเป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งปวง² คอยปกป้องรักษามือง เช่นเดียวกับที่ปัจจุบันก็เชื่อกันว่ามีพระสยามเทวาธิราชรักษากรุงเทพมหานครอยู่ ผู้ใดเป็นเจ้าของบ้านเมืองก็ต้องทำสักการบูชา บ้านเมืองจึงจะสงบสุขและเจริญรุ่งเรือง

ลักษณะความเชื่อเรื่องผีสร้างเทวดานี้ เป็นความเชื่อที่มีปรากฏทั่วไปในสังคมโบราณที่ยังห่างไกลความเจริญ และมักถูกนำมาปรับให้เข้ากับพุทธศาสนา คือเชื่อว่า เทวดาย่อมรักษามืองประพาศิธรรม คนไทยนับถือพุทธศาสนาโดยมีความเชื่อเรื่องผีสร้างเทวดาคอยคุ้มภัยทุกสมัย

ประเพณี

1. จารีตประเพณี มีลักษณะเป็นขั้บังคับใช้ในสังคมคล้ายกฎหมาย ในศิลาจารึกหลักที่ 1 มีปรากฏอยู่ 5 ลักษณะ ดังนี้

1.1 เกี่ยวกับมรดก มีข้อความกล่าวว่า

"ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแลล้มตายหายกว่า เห็นว่าเรือนพอเชื่อเลื้อค้ำมัน ข้างขอลูกเมียเยี่ยข้าว ไพร่ฟ้าข้าไท ปาหนากปาหูลู พอเชื่อมั่นไว้แก่ลูกมันสิ้น"³

¹ฉำ ทองคำวรรณ ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 หน้า 21

²คึกฤทธิ์ ปราโมช คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 2-3

³ฉำ ทองคำวรรณ ล.ก. หน้า 15

1.2 ที่ดิน

"สร้างป่าหมากป่าพลูทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แกมัน" ¹

1.3 วิธีพิจารณาความ

"ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน นิเลียดแมกแสงกว้างกัน ส่วนกูแท้แลจึงแลงความแก่ชาควยชื่อ บ่เข้าผู้ล็กมกผู้ชอน" ²

1.4 การร้องฎีกา

"ในปากประตูมีกระตังอันหนึ่งแขวนไว้หัน ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มันจกกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไร ไปลั่นกระงอนห่านแขวนไว้ พอขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไคยินเรียก เมื่อถามสวนความแกมันควยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม" ³

1.5 พาณิชย์

"เจ้าเมืองบ่เอาจากอบในไพร่ลูทาง เพื่อนจูงวัวไปค้าขี่ม้าไปขาย ใครจักใครค้าช้างค้า ใครจักใครค้าม้าค้า ใครจักใครค้าเงิน ค้าทอง ค้า" ⁴

2. ธรรมเนียมประเพณี

ในศิลาจารึกกล่าวถึงธรรมเนียมประเพณีกรานกลืนเมื่อออกพรรษาว่า

¹นำ ทองคำวรรณ ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 หน้า 17

²ล.ค. หน้า 15

³ล.ค. หน้า 15-17

⁴ล.ค. หน้า 15

"เมื่อออกพรรษากรณานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรณานกฐินมีพนมเบญจ มีพนมหมาก มีพนมคอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน บริวารกรฐิน โอบยทานแล้ปีแล้ปีล้าน ไปสวดอุทิศกรฐินถึงอรุณิกพูน เมื่อจักเข้ามาเวียงเรียงกันมาแก่อรุณิกพูนเท่าหัวดาน คัมภักกลอง ค้วยเสียงพาทย์เสียงพิณ เสียงเลื้อนเสียงขับ ไกรจักมักเลนเลน ไกรจักมักหัวหัว ไกรจักมักเลื้อนเลื้อน เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง เทียบยอมคนเสียดกันเข้ามาดูทานเผาเทียน ทานเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้มีดั่งจักแตก" ¹

ประเพณีกรณานกฐินเช่นที่ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกนี้ยังมีร่องรอยให้เห็นอยู่บ้างในสังคมชนบทของไทยในปัจจุบัน

วัฒนธรรมทางวัตถุ

หลักฐานจากศิลาจารึกกล่าวว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงคิดประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ ดังนี้

"เมื่อก่อนนี้ลายสือไทยนี้มี 1205 ผก ปิมะแม พ่อขุนรามคำแหงหาใครใจในใจแลได้ลายสือไทยนี้ ลายสือไทยนี้จึงมีเพื่อพ่อขุนผู้นั้นได้ไว้" ²

การประดิษฐ์อักษรนับเป็นการสร้างวัฒนธรรมทางวัตถุที่สำคัญอย่างยิ่ง เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของไทยสืบมาจนทุกวันนี้

ทางด้านสถาปัตยกรรมและปฏิมากรรม ปรากฏหลักฐานว่าสมัยสุโขทัยเป็นสมัยที่ศิลปกรรมทั้ง 2 ประเภทรุ่งเรืองเป็นอันมาก มีการก่อสร้าง วิหาร ศาลา เจดีย์ ชุกสระ สร้างเขื่อน และทำถนน ³ สิ่งก่อสร้างบางอย่างยังเหลือปรากฏให้เห็นจนทุกวันนี้ ส่วนปฏิมากรรมนั้น ในสมัยสุโขทัย

¹ฉำ ทองคำวรรณ ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 หน้า 17-19

²ล.ค. หน้า 25

³กรมศิลปากร เรื่องพระร่วง เทียบเมืองพระร่วง ... หน้า 39

มีการสร้างพระพุทธรูปขนาดต่าง ๆ มากมาย และพระพุทธรูปที่สร้างในสมัยสุโขทัยได้รับยกย่องว่ามีรูปทรงงดงามยิ่งกว่าพระพุทธรูปในสมัยใด ๆ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงวัฒนธรรมไทยสมัยสุโขทัยในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงว่า

"ทรงบำรุงวัฒนธรรม ด้วยคิดตั้งแบบหนังสือไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1816 แต่นั้นจึงอาจทำศิลาจารึกและเขียนอักษร รักษาตำรับตำราวิชาความรู้เป็นภาษาไทยสืบกันมาจนทุกวันนี้ ทั้งทรงบำรุงการศึกษาด้วยทรงเสาะหาพระสงฆ์ลังกาซึ่งที่รอบรู้พระไตรปิฎกขึ้นมาจากนครศรีธรรมราช ตั้งเป็นพระสังฆราชและพระครู สอนวิชาความรู้ทั้งคฤหัสถ์และคหิโลกแก่ประชาชนชาวกรุงสุโขทัย มูลของการสำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งเริ่มรุ่งเรืองเมื่อครั้งพระเจ้ารามคำแหง และอยู่ประจำเมืองไทยสืบมาจนทุกวันนี้คือ การถือพระพุทธรูปสาธนาอย่างแบบลังกา แต่ก่อนมาเมื่อพวกขอมยังเป็นใหญ่ในในเมืองไทยถือพระพุทธรูปศาสนาตามคติมหายานซึ่งเฒ่ามาจากกรุงศรีวิชัยในเกาะสุมาตราเป็นพื้น ครั้นพระเจ้าปดุงกรมพม่าพิชิตพระพุทธรูปศาสนาหินยานให้รุ่งเรืองขึ้นในลังกาทวีป ลัทธินั้นแพร่หลายมาถึงเมืองมอญก่อนแล้วจึงมาถึงเมืองไทย แต่นับถือกันอยู่เนืองเมืองนครศรีธรรมราช จนพระเจ้ารามคำแหงแผอาณาเขตไปถึงนั้น ทรงเลื่อมใสจึงรับเอาพระพุทธรูปสาธนาซึ่งที่ลังกาซึ่งขึ้นมาประดิษฐานในกรุงสุโขทัย แต่นั้นลัทธิมหายานก็เลื่อมลงจนสูญไป ก็แต่ลัทธิลังกาวงศ์อย่างเดียวสืบมา" ¹

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวไว้ในคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย เรื่องพื้นฐานวัฒนธรรมไทย ว่า

"คนไทยได้ตั้งรัฐเอกราชขึ้นในประเทศไทยในปัจจุบันนี้ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 ได้เกิดมีอารยธรรมไทยเกิดขึ้นที่จุดสองจุด คือที่สุโขทัยทางภาคเหนือ และที่อยุธยาในภาคกลาง

ในขณะที่คนไทยได้ตั้งรัฐเอกราชขึ้นนั้น ว่าเป็นส่วนใหญ่แล้วประเทศไทยในปัจจุบันนี้ได้ถูกอารยธรรมของขอมครอบคลุมอยู่โดยทั่วไป คือทั้งที่สุโขทัยและที่อยุธยา แก่นาแนวของอารยธรรม

¹ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องพระร่วง หน้า 14-15

ทั้งที่สุโขทัยและที่อยุธยาต่างกันชนิดที่เรียกว่าไปคนละทางทีเดียว ไม่มีอะไรที่จะคล้ายคลึงกันเลยในระยะเริ่มแรก เพราะอารยธรรมของสุโขทัยนั้นเป็นอารยธรรมที่เจตนาดังขึ้นเพื่อให้มีความเป็นตัวของตัวเอง คือเป็นไทยแท้และแสดงความประสงค์ให้เห็นอย่างแน่ชัดที่จะสลัดอารยธรรมเขมรทิ้งไปให้หมด" ¹

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อธิบายเหตุผลที่กล่าวว่าอารยธรรมของสุโขทัยในระยะเริ่มแรกมีลักษณะเป็นไทยแท้ ในศิลาจารึกได้เน้นให้เห็นประเพณีไทยซึ่งถือเป็นหลักการปกครอง คือถือเอาหน่วยครอบครัวเป็นหน่วยปกครองที่เล็กที่สุดและค่าที่สุด พ่อแม่พี่น้องปกครองคนในครอบครัวกันเอง บุตรต้องเชื่อฟังบิดามารดา เพราะฉะนั้น พระเจ้ารามคำแหงจึงทรงเห็นว่า ถึงแม้พระองค์เองก็ต้องปฏิบัติเช่นนั้นต่อบิดามารดาและครอบครัวของพระองค์ หมายความว่า ความสัมพันธ์ในครอบครัวนั้นมีอยู่อย่างใกล้ชิด ปกครองกันเองเรื่อยไปจนถึงพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ไม่ได้ทรงพระนามว่าพระรามาธิบดี หรือเป็นเทพเจ้าอะไรทั้งสิ้น แต่ใช้ตำแหน่งเรียกว่าพ่อขุน หมายถึงสืบเนื่องขึ้นไปจากความกตัญญูในแนวครอบครัวนั่นเอง พ่อขุนหรือพ่อเมืองอยู่ในฐานะที่เป็นบิดาของคนทั้งเมืองหรือคนทั้งประเทศ การปกครองอยู่ในลักษณะบิดาปกครองบุตร ไม่ใช่เทวดาปกครองมนุษย์

ในทางศาสนา จะเห็นได้ว่าสุโขทัยเกือบไม่มีร่องรอยของการนับถือศาสนาพราหมณ์ แม้จะมีศาลเทพารักษ์ มีเทวรูปพระอิศวร พระนารายณ์ แต่ในศิลาจารึกไม่ปรากฏว่ามีการกระทำพิธีกรรมเทวเจ้า หรือมีประเพณีเช่นสรวงสังเวชอย่างใดทั้งสิ้น ตรงกันข้าม ศิลาจารึกกลับบอกว่าการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแบบลังกา ซึ่งนำเข้ามาจากนครศรีธรรมราชอย่างจริงจังและกว้างขวางที่สุด พระพุทธศาสนาลัทธิหินยานที่รับมาจากลังกานั้นเป็นพระพุทธศาสนาที่มีประเพณีต่าง ๆ ถ้วนหนา เป็นศาสนาที่ไม่มีพระโพธิสัตว์ ไม่มีอะไรที่เทียบเข้าไปถึงเทพเจ้าหรือเทวดาได้ เป็นการสอนที่ลัทธิธรรมว่าเพื่ummรรคผลด้วยตนเองอย่างตรงไปตรงมาที่สุด เพราะฉะนั้น ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาพุทธลัทธิหินยานจึงไม่มีเหมือนศาสนาพราหมณ์หรือของศาสนาพุทธนิกายมหายานซึ่งนับถือกันอยู่ในกัมพูชา ²

¹ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เอกสารประกอบการบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย หน้า 2-3

เมื่อสิ้นรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง กรุงสุโขทัยก็เสื่อมอำนาจพลง หัวเมืองมอญเป็นกบฏ พระเจ้าอู่ทองตั้งตนเป็นใหญ่ขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาในสมัยพระเจ้าเลอไทย

ในรัชสมัยนี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสภาพการปกครองและสังคมในกรุงสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า โปรรคา ให้จาริกกฎหมายลักษณะโจรเป็นภาษาไทยในแผ่นศิลา ตั้งไว้ที่กลางเมืองสุโขทัยอันเป็นย่านกลางระหว่างเมืองชะเลียง กำแพงเพชร ห่งยั้ง บางยม สองแคว เมื่อ พ.ศ. 1887 ศิลาจารึกหลักนี้ได้เป็นที่ประจักษ์ว่ามีการเอาคนลงเป็นทาสอุปถัมภ์ จนเกิดเป็นกรณีพิพาทกันวนวาย แล้วจึงจาริกกฎหมายวางหลักเกณฑ์ไว้ปฏิบัติ²

โอรสของพระเจ้าเลอไทย ทรงพระนามว่าพระมหาธรรมราชาลิไทย ปรากฏพระราชประวัติในศิลาจารึกว่า ได้ทรงศึกษาในสำนักพระสงฆ์ชาวลังกาซึ่งมาเป็นครูอาจารย์สอนกุลบุตรในพระนครสุโขทัย ทรงคุณวิเศษด้วยรอบรู้วิชาการต่าง ๆ หลายอย่างอันเหมาะแก่การบำเพ็ญบารมีเป็นพระเจ้าธรรมราชา เป็นต้นว่า รอบรู้พระไตรปิฎกเชี่ยวชาญ ข้อนี้นี้มีหลักฐานว่าทรงสามารถค้นคักข้อความในคัมภีร์ต่าง ๆ ออกมาแต่งหนังสือเรื่อง "ไตรภูมิ" ขึ้นใหม่ได้ทั้งคัมภีร์ทั้งแตกก่อนเสวยราชย์

นอกจากเชี่ยวชาญพระไตรปิฎก พระเจ้าลิไทยยังทรงชำนาญวิชาไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และอักษรศาสตร์ มีหลักฐานในศิลาจารึกและหนังสือเก่าปรากฏอยู่ ในส่วนวิชาไสยศาสตร์ นั้น สังเกตในศิลาจารึกครั้งพระเจ้ารามคำแหงยังเป็นแต่นับถือผี มาถึงพระเจ้าลิไทยจึงทรงบำรุงศาสนาพราหมณ์ เช่น ให้อัศวินเทวรูป และสร้างเทวาลัย ทั้งจัดระเบียบพิธีพราหมณ์ อุบายที่ประธานพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ด้วยถือคติว่าเทวดาในศาสนาพราหมณ์เป็นสัมมาทิบฐิ ช่วยรักษาพระพุทธศาสนาที่จะเกิดในครั้งนั้น ส่วนโหราศาสตร์นั้น ในศิลาจารึกสรรเสริญพระคุณวิเศษของพระเจ้าลิไทยว่าทรงสามารถทำปฏิทินและถอดลปเดือนปี ข้อนี้ตรงกับที่กล่าวกันในชั้นหลังว่า "พระร่วงลบศักราช" ข้อที่ว่าทรงชำนาญอักษรศาสตร์นั้นก็เป็นธรรมดาของผู้ที่เล่าเรียนพระไตรปิฎก นอกจากนั้นยังสังเกตได้ที่ศิลาจารึกครั้งพระเจ้าลิไทย ได้แก้ไขทั้งพยัญชนะและที่ว่างสระ เปลี่ยนแปลงจาก

¹ กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพ เรื่องพระร่วง หน้า 19

² พระบริหารเพชธานี ประวัติศาสตร์ชาติไทย เล่ม 1 หน้า 409-411

แบบของพ่อขุนรามคำแหงให้อ่านเขียนได้สะดวกขึ้น ทั้งภาษาที่ใช้ในศิลาจารึกครั้งพระเจ้าลิไทยก็เพริศพรึงยิ่งกว่าแต่ก่อน ¹

ลักษณะการที่พระเจ้าลิไทยทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองเมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ปรากฏในศิลาจารึก เห็นได้ว่าเอาแบบพระเจ้าอโศกมหาราชมาทำตาม เป็นต้นแต่อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการสร้างพระเจดีย์ วิหาร และสังฆาวาส ทั้งบำรุงการเล่าเรียนพระไตรปิฎก แม้จนประทานอนุญาตให้ข้าราชการไทยเป็นที่พระภิกษุ สามเณรเล่าเรียนที่ในพระราชวัง อาจเป็นต้นแบบอย่างที่มีจนในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ส่วนพระองค์ก็ทรงรับภาระสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนเพิ่มเข้าในราชกิจด้วย

เมื่อ พ.ศ. 1905 เมื่อทรงเสวยราชย์ได้ 5 ปี ตรัสให้ไปนิมนต์พระมหาสามี สังฆราชเมืองลังกามาเป็นอุปัชฌาย์ แล้วเสด็จออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่คราวหนึ่งตามเยี่ยงพระเจ้าอโศกมหาราช ²

กรุงสุโขทัยเสียแก่กรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1922 ในรัชกาลพระเจ้าไสยไทย พระราชโอรสของพระเจ้าลิไทย แต่การปกครองภายในบ้านเมืองยังเป็น 2 อาณาเขต ต่างมีพระเจ้าแผ่นดินด้วยกันต่อมาอีกช้านาน เพราะเมื่อพระบรมราชาธิราชมีชัยชนะแล้ว ยอมให้เจ้านายในราชวงศ์พระร่วงตั้งแต่พระมหาธรรมราชาที่ 2 เป็นต้น ครองอาณาเขตเดิม เป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาคอมา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำวรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า เหตุที่สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พังว) มีชัยชนะแล้วไม่ริ้ออาณาเขตกรุงสุโขทัยเอาเมืองเหนือตั้งปวงเป็นเมืองขึ้นกรุงศรีอยุธยา อาจเป็นเพราะทรงเห็นว่าทรงมีชัยชนะต่อกรุงสุโขทัยเพราะพระมหาธรรมราชาธิราชที่ 2 เป็นฝ่ายยอมอ่อนน้อมเพื่อรักษาชีวิตไพร่พลไว้ มิได้มีชัยเพราะชนะศึกประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เพราะชาวสุโขทัยกับชาวอยุธยาแม่เป็นไทยด้วยกันก็ยังมีคึกกันหลายอย่างในสมัยนั้น ด้วยตามเมืองเหนือมีไทยมากกว่าชนชาติอื่น ภาษาที่พูดและขนบธรรมเนียมบ้านเมืองก็เป็น

¹ กรมพระยาคำวรงราชานุภาพ เรื่องพระร่วง หน้า 25

² ล.ก. หน้า 26

อย่างไทยแท้ แต่ไทยชาวเมืองใต้เคยปะปนกับพวกขอมและละว้ามาช้านาน ทั้งภาษาและขนบธรรมเนียมแปรไปอย่างขอมมากจนเป็นไทยต่างจำพวกกัน ปกครองร่วมกันลำบาก¹

ในปาฐกถาเรื่อง "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงลักษณะนิสัยของชาวไทยว่า ตามหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารเห็นได้ว่า คนไทยมีคุณธรรม 3 อย่างเป็นสำคัญ จึงสามารถปกครองประเทศมาได้ คือ ความจงรักภักดีของชาติอย่างหนึ่ง ความปราศจากวิหิงสาพยาบาทหนึ่ง และความฉลาดในการประสานประโยชน์อย่างหนึ่ง

ที่ชาวไทยฉลาดในการประสานประโยชน์นั้น เห็นได้ตั้งแต่สมัยเมื่อแรกการปกครองประเทศสยาม ในสมัยนั้นพวกขอมยังมีอยู่เป็นอันมาก แทนที่จะกดขี่ข่มเหง ไทยกลับคิดเอาใจพวกขอมให้เข้ากับพวกไทยด้วยประการต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น พระเจ้ารามคำแหงทรงคิดตั้งแบบอย่างหนังสือไทยให้ใช้เขียนได้ทั้งภาษาไทยและภาษาขอมด้วยตัวอักษรอย่างเดียวกัน และจารีตประเพณีของขอมอย่างใดที่ ไทยก็รับมาประพฤติเป็นประเพณีของไทย ไม่ถือพิธี ในสมัยแรกนั้น ไทยยังไม่ได้ศีกษาทราบคุณและโทษในวิธิการปกครองของขอมมากนัก จึงใช้กระบวนการปกครองของไทยมาก่อน ค่อยเลือกวิธีปกครองของขอมขึ้นเป็นลำดับ ข้อนี้พึงเห็นได้ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ถ้อยคำเป็นภาษาไทยเกือบไม่มีอันปน พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงวางพระองค์แต่เป็นอย่างบิดาของประชาชน เช่น ถูกกระเบื้องไว้ที่ประตูวัง ใครมีทุกข์ร้อนก็ให้ไปสั่นกระดิ่งร้องทุกข์ได้ แต่ในจารึกของกษัตริย์ในรัชกาลหลังต่อมา ปรากฏถ้อยคำภาษาขอมและมีพิธีมากขึ้นเป็นลำดับ²

ลักษณะทั่วไปของสังคมไทย

สุภัทรา สุภาพ³ กล่าวว่า ลักษณะของสังคมไทยโดยทั่ว ๆ ไปเป็นสังคมเกษตร

¹กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องพระร่วง หน้า 30-31

²กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ หน้า 21

³สุภัทรา สุภาพ สังคมและวัฒนธรรมไทย หน้า 20-21

ที่ประกอบอาชีพทางเกษตรมากกว่าร้อยละแปดสิบ โดยมีอาชีพทางทำไร่ ทำสวน ทำนา เลี้ยงสัตว์ ชีวิตจึงมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่มีพิธีรีตองอะไร จิตใจโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ชอบยึดขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นหลัก ไม่ค่อยยอมรับความคิดใหม่ ๆ ที่ไปขัดกับขนบธรรมเนียมประเพณีเดิม คือ ชอบทำตามสิ่งที่เคยทำหรือที่บรรพบุรุษเคยทำหรือสบายใจที่จะทำ การเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้นได้ยาก ผู้ที่ง่ายต่อการเปลี่ยนแปลงคือพวกที่มิการศึกษาหรือพวกที่อยู่ในเมือง ที่ได้รับอารยธรรมใหม่ แต่ในจำนวนนี้ก็มีไม่ใช่น้อยเหมือนกันที่ชอบยึดขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นหลัก

สภาพของประชากรทั่ว ๆ ไปมีการศึกษาน้อย เพราะประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นคนยากจนจึงไม่ค่อยมีโอกาสดูโรงเรียนเพื่อเรียนรู้ตนเอง โดยเฉพาะชาวชนบทที่ยากจนนิยมให้ลูกหลานช่วยทำงานมากกว่าให้เรียนเพราะไม่มีเงินช่วยทำงาน ชีวิตจึงผูกพันอยู่กับครุฑเรือน ครอบครุฑเป็นครอบครัวขนาดเล็ก

สิ่งที่ปรากฏเด่นชัดในสังคมไทยอีกประการหนึ่งคือ เป็นระบบชนชั้นอันสืบเนื่องมาจากระบบศักดินา โดยถือเอาเกียรติหรือฐานะทางสังคมเป็นเกราะวัด (วัตถุนิยม) นิยมเงินตรา ยกย่องอำนาจ ยกย่องความเป็นเจ้าคนนายคน (ยักยอกเป็นหลัก) ยกย่องบุญอายุ ไซ่ ยอมรับมากกว่ารัก ความสัมพันธ์และความผูกพันระหว่างญาติพี่น้องลดน้อยลง มีเฉพาะผู้ที่ใกล้ชิด เพราะชีวิตมีการแข่งขัน (หรือแย่งกัน) มากกว่าแต่ก่อน ไม่นิยมอพยพเคลื่อนย้ายไปสู่ถิ่นที่ไม่เจริญเพราะรักที่ รักบ้านเกิด จะมีการย้ายบ้างเมื่อคิดว่าจะทำให้ชีวิตดีขึ้นกว่าเดิม เช่น ไปเรียนหนังสือ หรือไปทำงานหา

อานนท์ อาภาภิรมย์¹ กล่าวว่า วัฒนธรรมไทยมีที่มาจาก

1. สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์
2. ระบบเกษตรกรรม
3. ค่านิยม มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด และค่านิยมบางอย่างได้กลายมาเป็นแกนของวัฒนธรรม
4. การเผยแพร่ทางวัฒนธรรมจากสังคมอื่น ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และวัฒนธรรมตะวันตก

¹อานนท์ อาภาภิรมย์ สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย หน้า 108-111

เอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยมีลักษณะดังนี้ คือ

1. การทำบุญและการประกอบกรการกุศล เนื่องจากมีความเชื่อเรื่อง "กฎแห่งกรรม" เป็นมูลเหตุจูงใจ
 2. การปฏิบัติวัฒนธรรมโดยทั่วไปของสังคมไทยนั้นมักแสดงออกในรูปของงานพิธีหรือพิธีการอยู่เสมอ
 3. คนไทยมีค่านิยมในเรื่องความสนุกสนาน เพราะฉะนั้น การปฏิบัติวัฒนธรรมต่าง ๆ ของคนไทยจึงมักมีพื้นฐานอยู่บนความสนุกสนาน
- เกี่ยวกับแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมไทย อานนท์ อาภาภิรมย์¹ กล่าวว่า วัฒนธรรมไทยมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงดังนี้ คือ

1. วัตถุนิยม (Materialism) วัตถุเป็นค่านิยมของสังคมไทยปัจจุบันจนอาจกล่าวได้ว่า วัตถุได้กลายมาเป็นจุดหมายปลายทางเชิงวัฒนธรรม (Cultural Goal) ของคนไทยส่วนใหญ่
 2. การนิยมวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งเป็นผลจากการเผยแพร่ทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion)
 3. การใช้หลักวัฒนธรรมสากล เพื่อความสะดวกในการติดต่อกับนานาชาติ
- สุชีพ ปุณฺณานุภาพ กล่าวว่า "วัฒนธรรมไทยมีลักษณะพิเศษบางประการที่กลมกลืนกับหลัก "ทางสายกลาง" ในพระพุทธศาสนา นั่นคือลักษณะที่ไม่แข็งกร้าวเกินไป และไม่อ่อนแอเกินไป"²
- วิทย์ พินคันเงิน³ กล่าวว่าใน "ปรัทัศน์วัฒนธรรมไทย" มีใจความว่า ทั้งรากฐาน ทั้งศูนย์กลาง และทั้งระเบียบแบบแผนของวัฒนธรรมไทย ได้รับการเสริมแต่งและกำหนดขอบเขตภายใต้

¹อานนท์ อาภาภิรมย์ สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย หน้า 108-111

²สุชีพ ปุณฺณานุภาพ ลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทย กุมภาพันธ์ 2509

³วิทย์ พินคันเงิน ปรัทัศน์วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทย กุมภาพันธ์ 2515

คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา จนกลายเป็นชีวิตจิตใจของคนไทยจนกระทั่งทุกวันนี้ รูปแห่งวัฒนธรรมไทยอาจสรุปได้ดังนี้คือ

1. ความสัมพันธ์รักใคร่กันในหมู่ญาติ และหมู่คณะ
2. ความยึดมั่นในมาตุภูมิ พระมหากษัตริย์ ศาสนา และประเพณี
3. ความเชื่อถือและปฏิบัติตามที่ได้รับสืบทอดเนื่องกันมาด้วยปัญญา
4. ความรักและปรารถนาในอิสรภาพ ทั้งส่วนตัว ครอบครัว หมู่คณะ และประเทศชาติ
5. ความสันโดษต่อวิหิงสาพยาบาท และสามารถเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว
6. ความอ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และให้อภัยง่าย

สถาบันครอบครัวในสังคมไทย

ไพฑูรย์ เกรือแก้ว¹ กล่าวถึงลักษณะของครอบครัวไทยว่า ครอบครัวไทยมักมีลักษณะดังนี้

1. สมัยก่อน ชายมักนิยมมีภริยาหลายคน โดยภริยาเหล่านั้นจะอยู่รวมกันในบ้านหรือตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกัน ชายผู้เป็นสามีมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูลูก ๆ ที่เกิดจากภริยาทั้งหลายของตน ตลอดจนบุคคลที่อยู่ในครอบครัวของตนโดยทั่วถึงกัน ด้วยเหตุนี้จึงกล่าว บุคคลจึงมีความผูกพันระหว่างญาติพี่น้อง เพราะเคยเห็นหรือเคยอยู่ด้วยกัน มีอะไรก็มักช่วยเหลือกัน

ส่วนในปัจจุบัน ไม่ว่าในเมืองหรือในชนบทจะมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว แม้ลูกที่สมรสแล้วมาอยู่ด้วย ปลูกบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกัน หรืออยู่บ้านเดียวกันก็ตาม ก็มักจะประกอบอาชีพและมีรายได้เป็นของตนเอง

ครอบครัวเดี่ยวจะทำให้ความสัมพันธ์และความช่วยเหลือระหว่างสมาชิกลดน้อยลงเมื่อเทียบกับครอบครัวขยาย เพราะบุคคลมีความผูกพันเฉพาะสมาชิกในครอบครัวและญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดจริงๆ เท่านั้น การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปตามแนวโน้มของสังคมที่ก้าวหน้าการถือเรื่องประเพณีไทย และความเป็นตัวของตัวเอง ประกอบกับข้อเท็จจริงทางเศรษฐกิจที่ทำให้คนไม่สามารถยึดมั่นอยู่ในครอบครัวแบบเก่าที่ยึดความผูกพันระหว่างญาติพี่น้อง

¹ไพฑูรย์ เกรือแก้ว ลักษณะสังคมไทย หน้า 201-203

2. ชายเป็นใหญ่กว่าหญิง เป็นครอบครัวที่ถือว่า บิดา หรือสามีเป็นใหญ่ มีอำนาจ หญิงที่สมรสโดยการจดทะเบียนสมรสต้องใช้นามสกุลสามี ลูกที่เกิดมาใช้นามสกุลบิดา สามี มีหน้าที่เลี้ยงดูภรรยาและบุตร มีอำนาจในการจัดการทรัพย์สินทุกอย่างในครอบครัว

3. เคารพเชื่อฟังตามลำดับอาวุโส ครอบครัวไทยจะยำเื่องอาวุโสตั้งแต่วัยเด็ก เป็นการยำเื่องวัยวุฒิ โดยเฉพาะในสังคมชนบท ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชาวชนบทส่วนใหญ่ไม่กล้าเสนอความคิดริเริ่มที่มีเหตุผลที่เป็นการขัดขวางประสงคของผู้ใหญ่ ส่วนใหญ่ไม่กล้ารับของใหม่ที่ผิดไปจากที่เคยเห็นหรือเคยทำมา ส่วนในเมือง ลำดับอาวุโสก็ยังเป็นเรื่องสำคัญ เช่น การให้เกียรติผู้อาวุโส

4. ความผูกพันทางสายโลหิต บิดามารดามักจะรักและห่วงใยลูกของคนเสมอ ไม่ว่าจะเป็นโสดหรือสมรสแล้ว มักเกื้อกูลให้ญาติพี่น้องอาศัยบ้างเมื่อจำเป็น หรือเอื้อเฟื้อกันบ้างตามควร เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งตกอยู่ในฐานะลำบาก โดยญาติทั้งสองฝ่ายมักจะมีความเท่าเทียมกัน คือให้ความสำคัญของญาติทั้งทางฝ่ายพ่อและญาติของแม่

ปัจจุบันหนุ่มสาวในเมืองชอบแยกไปอยู่ตามลำพังเป็นครอบครัวเดี่ยว ส่วนในชนบท ชายหญิงที่สมรสแล้วมักจะเลือกอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ชายพ่อแม่ทำหน้าที่สักระยะหนึ่งก่อนแยกไปอยู่ตามลำพังอิสระ ระยะเวลาที่ชายพ่อแม่อาจจะ 2-10 ปี คืออาจจะอยู่รับใช้พ่อแม่จนกระทั่งลูกสาวที่ติดไปแต่งงานแล้วนำสามีมาอยู่ช่วยพ่อแม่จึงแยกไปอยู่ตามลำพัง หรือไม่ก็อยู่ช่วยพ่อแม่จนมีลูกคนแรกจึงออกเรือน

ครอบครัวไทยให้ความรักแก่ครอบครัวดังนี้

4.1 ความรักและความเคารพระหว่างสามีภรรยา

4.2 ความรักของบิดามารดาคบบุตร

4.3 ความรักและความกตัญญูต่อกัน โดยเฉพาะ พ่อแม่หรือผู้อื่น ด้วยการใช้การให้ความเคารพ การยกย่อง และการอุปการะแก่กันตามควร

4.4 ความรักและความสัมพันธ์ทางสายโลหิต เป็นความรักระหว่างญาติพี่น้อง

5. มีความร่วมมือกันระหว่างสมาชิก โดยสามีเป็นผู้จัดหารายได้ ภรรยาเป็นผู้จับจ่ายใช้สอยและดูแลบ้านเรือน บุตรมีหน้าที่เรียนหนังสือและช่วยบิดามารดาตามควร ถ้าในชนบท ลูกชายคนโตจะช่วยทำงานนอกบ้าน ส่วนลูกหญิงคนโตจะช่วยดูแลงานบ้านและดูแลน้อง ๆ ถ้ามีญาติพี่น้องมาอยู่ด้วยก็มีการช่วยเหลือกันทำงานตามควร

6. เด็กได้รับความรักและความอบอุ่น พ่อแม่ก็จะรักลูก อยากให้ลูกได้ดี จึงพยายาม

เลี้ยงลูกอย่างดีที่สุด และพยายามประคับประคองปกป้องลูกให้ได้อย่างปลอดภัยมั่นคง ส่วนการจะเลี้ยงดูเด็กให้โตได้เพียงใดขึ้นอยู่กับฐานะของครอบครัวในสังคม

ศาสนา ศาสนาที่คนไทยนับถือในประเทศไทยมี

1. ศาสนาพุทธ คนไทยส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ วัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร มีทั่วทั้งประเทศไทย อิทธิพลของศาสนาพุทธมีมาเป็นเวลาช้านานหลายร้อยปี มีอิทธิพลทั้งในการปกครอง ในทางกิริยามารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเป็นอยู่ของคนไทย สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นธรรมเนียมไทย และแม้แต่คนไทยที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ก็ยอมรับเอาขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้
2. ศาสนาพราหมณ์ พราหมณ์อพยพมาจากอินเดีย เข้ามาอยู่ในประเทศเขมร ต่อมาได้มีอำนาจในราชอาณาจักรขอมและขยายอำนาจครอบคลุมแผ่นดินที่เป็นของไทยทุกวันนี้ ศาสนาพราหมณ์จึงขยายตามมามากมาย
- ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลในสังคมไทยไม่น้อย พิธีต่าง ๆ หลายอย่างมีพิธีพราหมณ์เข้าไปร่วมด้วย จนยากที่จะแยกออกจากกันได้ เช่น ปลูกบ้าน แรกนาขวัญ ฯลฯ อีกประการหนึ่ง คติธรรมทางพุทธศาสนามีได้มุ่งขัดแย้งต่อสิ่งปดีย์ย่อย เช่น พิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์ ด้วยเห็นว่ามิเจตนาบริสุทธิ์ เพื่อให้ผู้นับปฏิบัติมีความสบายใจ ดังนั้นพุทธศาสนิกชนจึงปฏิบัติทางพราหมณ์ได้เพราะไม่มีข้อห้ามไว้
3. ศาสนาคริสต์ ศาสนานิกายโรมันคาทอลิกได้เข้ามาเผยแพร่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนในก่อนต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นนิกายโปรเตสแตนต์ ได้สร้างความเจริญและประโยชน์แก่ไทยหลายประการโดยทางอ้อม เช่น ในด้านการแพทย์ หนังสือพิมพ์ การศึกษา เป็นต้น ทั้งคนจีนและคนไทยในประเทศไทยนับถือศาสนาคริสต์อยู่ไม่น้อย
4. ศาสนาอิสลาม ในประเทศไทยมีผู้นับถือศาสนานี้อยู่มากเหมือนกัน โดยเฉพาะในทางภาคใต้

จะเห็นว่า โครงสร้างของวัฒนธรรมไทยในปัจจุบันตามที่นักสังคมวิทยาหลายท่านได้ศึกษาไว้ นั้น ไม่สู้แตกต่างจากลักษณะวัฒนธรรมไทยแต่เดิมที่ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัย และข้อสันนิษฐานของท่านผู้รู้ทางประวัติศาสตร์มากนัก ลักษณะวัฒนธรรมหลายประการที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกยังมีปรากฏอยู่ในสังคมไทยทุกวันนี้ เช่น ลักษณะครอบครัวแบบขยาย การเคารพกันตามลำดับอาวุโส ตลอดจนค่านิยมต่าง ๆ เช่น ค่านิยมเกี่ยวกับการทำบุญให้ทาน ค่านิยมเกี่ยวกับความสนุก

สนาน เป็นต้น การที่วัฒนธรรมไทยส่วนใหญ่ สืบต่อกทอดกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปีโดยมิได้เสื่อม
 สลายไปตามกาลเวลาเช่นนี้ ก็เพราะมีการส่งสอนสืบทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง
 ด้วยวิธีการต่าง ๆ หลายวิธี ที่เห็นได้ชัดก็คือ การใช้ศาสนาเป็นเครื่องส่งสอนอบรมเกี่ยวกับคตินิยม
 ส่วนกตัญญูโลกนั้น ที่นิยมกันแพร่หลายได้แก่การส่งสอนด้วยภาพนิค และสุภาณิตต่าง ๆ เช่น สุภาณิตพระร่วง

บทที่ 3

วิเคราะห์สุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม

สุภาษิตพระร่วงเป็นวรรณคดีปรัชญาเก่าแก่ของไทย เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "บัญญัติพระร่วง" พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้นำเนื้อความสุภาษิตพระร่วงมาจารึกในหลักศิลาจารึกฝังไว้ที่ผนังคานใน หน้าพระมหาเจดีย์หลังเหนือ ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และพิมพ์จารึกในประชุมจารึกวัดพระเชตุพน เมื่อ พ.ศ. 2379 ส่วนผู้แต่งและสมัยที่แต่งสุภาษิตพระร่วงนั้นยังเป็นที่ยกเถียงกันอยู่ ¹

สิทธา พินิจวาท 2 อธิบายเกี่ยวกับประเภทของสุภาษิตพระร่วงไว้ในหนังสือ "วรรณกรรมสุโขทัย" ว่า วรรณกรรมชิ้นใดก็ตามที่เขียนขึ้นโดยมีจุดประสงค์ที่จะสั่งสอนหลักการของศาสตร์ใดก็ตาม เป็นต้นว่า ปรัชญา หรือ ศิลปะ ย่อมเรียกว่า "วรรณกรรมคำสอน" หรือ "Didactic Literature" วรรณกรรมประเภทนี้ได้แก่นิทานธรรม (Moral Tales) ต่าง ๆ ซึ่งผู้แต่งได้รับความประทับใจจากเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน จากคำสั่งสอนศีลธรรมในศาสนาบาง ความฉลาดหลักแหลมในการแก้ปัญหาของนักปราชญ์หรือเรียกง่าย ๆ ว่า คติธรรม บ้าง ก็จะเห็นได้จากนิทานชาดกธรรมบท สุภาษิตโลกนิติ สุภาษิตพระร่วง นิทานอีสป นิทานร้อยกรอง ของ ลาฟองเตน (Fables ของ La Fontaine) เป็นต้น

การนำจริยธรรมหรือสุภาษิต หรือคติธรรมของชีวิตมาใช้เป็นจุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมเป็นบ่อเกิดของกวีประเภท "Moralist" หรือกวีธรรมนิยมในยุโรป กวีธรรมนิยมจะใช้ความคิดที่เป็นธรรมนี้ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ทั้งด้วยตนเองผู้เขียนและทั้งที่เก็บรวบรวมมาจากคนทั้งหลายปาดเปื้อนในประเทศฝรั่งเศส มีการรวบรวมคติธรรมจากคนฉลาด จัดขึ้นในรูปของ "Salons" ชาลองนี้

¹ ธนิต อยู่โพธิ์ สุภาษิตพระร่วง คำนำ

² สิทธา พินิจวาท วรรณกรรมสุโขทัย หน้า 75-78

ก็คือสถานที่ซึ่งนักปราชญ์นิยมใช้ความคิดได้นัดหมายมาสนทนากัน ผลของการชุมนุมกันในรูปของชาลอง ทำให้เกิดวรรณกรรมประเภท **Didactic** ที่เด่นและมีคุณค่าหลายชิ้น เช่น เรื่อง "ความคิด" (Pensee) ของ **Blaise Pascal** (1623-1662) ซึ่งมีอิทธิพลต่อกวีในสมัยเดียวกัน คือ ศตวรรษที่ 17 และในสมัยต่อ ๆ มา จนกระทั่งในปัจจุบัน

สุภาษิตพระร่วงมีลักษณะเช่นเดียวกับวรรณกรรมคำสอนหรือธรรมนิยมของยุโรป คือเกิดจากการรวบรวมคติในการดำรงชีวิต ซึ่งประกอบด้วยการประพฤติตนให้เหมาะสม เช่น มีสัมมาคารวะ มีความสุภาพอ่อนน้อม ให้เกียรติผู้อื่น เป็นมารยาทที่ถึงงาม ใครได้พบเห็นก็เกิดความเจริญตาเจริญใจ เป็นการสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดี นอกจากนี้ยังมีการรวบรวมคำแนะนำในการศึกษาจิตใจและพฤติกรรมของคน คนเช่นใดควรเป็นมิตรได้หรือไม่ได้ เมื่อคบเป็นมิตรแล้วควรจะทำปฏิบัติต่อมิตรอย่างไร นับว่าเป็นคำสอนที่มีหลักการต่อเนื่องกันอย่างสมเหตุผล คติธรรมที่แสดงออกมาในรูป "ภาษิต" หรือ "สุภาษิต" ย่อมเป็นสิ่งเก่าแก่ ถ่ายทอดด้วยปากหรือคาบอกเล่า (Oral Literature) จึงมักมีการดัดแปลง แก้ไข ต่อเติม ตัดทอน อยู่ตลอดเวลา จนกว่าจะมีผู้นำเค้าโครงเดิมมาแต่งในรูปวรรณกรรมเขียน โดยจะใช้บทประพันธ์ในสมัยของผู้แต่ง หรือจะเลือกใช้บทประพันธ์ที่มีลีลาสอดคล้องกับความศักดิ์สิทธิ์ของสุภาษิต หรือจะใช้บทประพันธ์ที่ช่วยสร้างบรรยากาศให้เกิดเป็นวรรณกรรมแบบฉบับ (Classical Literature) ขึ้นก็ได้

เกี่ยวกับสมัยที่แต่งและผู้แต่งสุภาษิตพระร่วงนั้น ยังไม่ได้ข้อยุติที่แน่นอน ดังนั้น วรรณคดีฉบับนี้จึงจัดไว้เป็นวรรณกรรมที่สันนิษฐานว่าอาจจะแต่งในยุคสุโขทัย ทั้งนี้เพราะไม่มีหลักฐานพอที่จะเชื่อถือได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ใครเป็นผู้แต่ง และแต่งขึ้นเมื่อใด

ลือธรา พิณิจฎวกล¹ กล่าวว่า โดยเหตุที่วรรณกรรมประเภท **Didactic** มักจะเกิดจากการรวบรวม ดังนั้นจึงเป็นการสุกวิสัยที่จะสืบค้นว่าใครเป็นผู้สร้างสุภาษิตขึ้น ถึงแม้จะอ้างว่าเป็นสุภาษิตพระร่วงก็จะมีไฉนหมายความว่าพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัยได้ทรงคิดแต่งขึ้นแล้วทรงนำมาเรียบเรียงร้อยกรองเป็นบทประพันธ์ต่อเนื่องกัน อนึ่ง ในปลายสมัยสุโขทัยมีพระเถระที่ทรงคุณความรู้ทางคติโลกและคติธรรมหลายท่าน เช่น พระมหาสุมนเถระ และนักปราชญ์อื่น ๆ ในราชสำนัก ดังปรากฏ

¹ลือธรา พิณิจฎวกล วรรณกรรมสุโขทัย หน้า 75-78

ในศิลาจารึก หลักที่ 3 นครชุม พระเถระต่าง ๆ นี้อาจเป็นผู้รวบรวมภาษิตขึ้นมาก่อนก็ได้ แต่ไม่มีหลักฐานว่าใครเขียนหรือจารึกไว้ ณ ที่ใด

เจือ สตะเวทิน¹ กล่าวไว้ในหนังสือ "ประวัติวรรณคดี" มีใจความว่า เรื่องสุภาษิต พระร่วงเพิ่งปรากฏหลักฐานในรัชกาลที่ 3 คราวโปรดให้จารึกวิชาการที่วัดพระเชตุพนฯ ปรากฏว่ามีสุภาษิตพระร่วงอยู่ 158 บท ถ้อยคำมีไพเราะกรังสุโขทัยทั้งหมด มีคำกรังรัตนโกสินทร์ปนอยู่ด้วย จึงเข้าใจกันว่าได้ถูกดัดแปลงแก้ไขถ้อยคำไปเสียบ้างในชั้นหลัง ส่วนเนื้อความนั้นคงเป็นของเก่ากรังสุโขทัยจริง

ปัญหาที่ว่า คำว่า "พระร่วง" นั้น หมายถึงพระร่วงองค์ไหน เจือ สตะเวทิน กล่าวว่า ที่น่าสงสัยก็มีเพียง 2 องค์ คือ พ่อขุนรามคำแหง กับพระมหาธรรมราชาลิไทย ทั้งสองพระองค์ทรงเป็นปราชญ์ที่เคยสั่งสอนประชาชน พ่อขุนรามคำแหงทรงสอนบนพระแท่นมนังคศิลาอาสน์ พระมหาธรรมราชาลิไทยเคยสั่งสอนประชาชนด้วยหนังสือไตรภูมิพระร่วง แต่ลักษณะของสุภาษิตเหล่านั้นจะเป็นพระบรมราโชวาทของพ่อขุนรามมากกว่า เพราะทรงสอนด้วยถ้อยคำสั้น ๆ สำหรับปฏิบัติในชีวิตธรรมดา ไม่ใช่ศัพท์สูง ไม่ยกธรรมะ ไม่กล่าวถึงอภินิหารต่าง ๆ อย่างพระมหาธรรมราชาลิไทย ส่วนวนภาษาก็คล้ายสำนวนหลักศิลาจารึกของพ่อขุนราม นักปราชญ์ส่วนมากจึงเชื่อกันว่าสุภาษิตเหล่านี้เป็นของพ่อขุนรามคำแหง

พระวรวงศ์วิสิษฐ์² สันนิษฐานไว้ในหนังสือ "วรรณคดีไทย" เป็นใจความว่า สุภาษิตพระร่วงน่าจะเป็นของพ่อขุนรามคำแหง ทั้งนี้โดยอาศัยพิจารณาจากบุคลิกลักษณะของพ่อขุนรามคำแหง และพิจารณาเปรียบเทียบถ้อยคำสำนวนในสุภาษิตพระร่วงกับศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 ในคานบุคลิกนั้น ปรากฏว่าพ่อขุนรามคำแหงได้เสด็จประทับบนพระแท่นมนังคศิลาอาสน์ สั่งสอนพลเมืองในวันที่ไม่ใช่วันธรรมสวนะ ในคานสำนวนโวหาร ในสุภาษิตพระร่วงคล้ายคลึงกับสำนวนโวหารในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง กล่าวคือ เป็นกลอนสั้น และกินความมาก ในคานถ้อยคำ ถ้อยคำ

¹เจือ สตะเวทิน ประวัติวรรณคดี หน้า 22-24

²พระวรวงศ์วิสิษฐ์ วรรณคดีไทย หน้า 28

ในสุภาษิตพระร่วงเป็นคำไทยพื้น ๆ แบบเดียวกับศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้เอง พระวรวงศ์วิจิตรจึงสันนิษฐานว่า สุภาษิตพระร่วงน่าจะแต่งขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหง หรือมีเดะนั้น ก็คงจะเป็นพระราชนิพนธ์ของพ่อขุนรามคำแหง

✓ ๑ อยู่นิพนธ์¹ กล่าวไว้ในคำนำเรื่องสุภาษิตพระร่วง ฉบับกรมศิลปากร พ.ศ. 2505 มีใจความว่า เรื่องสุภาษิตพระร่วงนี้ สืบได้จากข้อความและถ้อยคำเห็นได้ว่าเป็นสุภาษิตไทยแท้ ๆ ใช้ถ้อยคำอย่างพื้น ๆ ยังไม่มีภาษิตต่างประเทศเข้ามาแทรกแซงปะปน และดูเหมือนจะยังไม่มีอิทธิพลจากภาษิตแบบอินเดีย เช่น คัมภีร์โลกนิติ และพระธรรมบท เป็นต้น เข้าครอบงำ แสดงว่าเป็นภาษิตไทยเก่าแก่ที่ติดปากคนไทยสืบมา และมากลายรูปไปตามลักษณะของกวีนิพนธ์แบบต่าง ๆ แทรกอยู่ในวรรณคดีไทยในกาลต่อมา ถ้าพิจารณาตามรูปของวลี จะเห็นได้ว่าใกล้เคียงกับศิลาจารึกในหลักที่ 1 ที่เรียกว่า จารึกพ่อขุนรามคำแหง จึงอาจเป็นไปได้ว่า สุภาษิตพระร่วงหรือบัญญัติพระร่วงนี้เดิมเป็นพระบรมราชาชาตซึ่งพ่อขุนรามคำแหงทรงแต่งสั่งสอนประชาชนชาวไทย ต่อมาเมื่อผู้แก้ไขแต่งเพิ่มเติม เพื่อให้เข้าแบบกวีนิพนธ์ แล้วมากลายเป็นสุภาษิตพระร่วงหรือบัญญัติพระร่วง ซึ่งถ้าเป็นดังนี้ สุภาษิตพระร่วงหรือบัญญัติพระร่วงนี้น่าจะขาดหายไปเสียมาก เหลือมาแต่ส่วนน้อย เพราะรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงเป็นรัชสมัยที่ยาวนาน ควรจะมีสุภาษิตหรือบัญญัติมากกว่าที่ปรากฏอยู่

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสันนิษฐานเกี่ยวกับผู้แต่งสุภาษิตพระร่วงว่า "ข้าพเจ้าอยากจะได้คำตอบไปว่า สุภาษิตพระร่วงนั้นได้เริ่มเก็บรวบรวมขึ้นในสมัยพระเจ้ารามคำแหงนี้เหมือนกัน แต่คงจะไม่ใช่เป็นของใคร ๆ ทีเดียว คงจะได้ แก่งกันหลายคน และไม่ใช่ว่าเสร็จในคราวเดียวกัน คงแต่งเพิ่มเติมกันหลายยุค จึงมีข้อความซ้ำกันบ้าง หากสำนวนผิดกันเท่านั้น"²

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์³ สันนิษฐานไว้ในหนังสือ "กวีโวหาร โบราณคดี" เป็นใจความว่า

¹ ๑ อยู่นิพนธ์ สุภาษิตพระร่วง คำนำ

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประมวลพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย หน้า 28

³ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ กวีโวหาร โบราณคดี หน้า 482-486

สุภาณิถพระรวงน่าจะแท้จริงในสมัยพระยาสิทธิไทย เพราะเป็นเวลาที่กรุงสุโขทัยรุ่งเรืองถึงขีดสุด บ้านเมืองไม่มีศึกศัตรู ก่อรูปทั้งพระยาสิทธิไทยทรงเชื้อวชาญทางพระพุทธศาสนา และยังทรงพระราชนิพนธ์เรื่องไตรภูมิพระร่วงขึ้นด้วย จึงไม่เป็นการเหลือวิสัยที่จะทรงพระราชนิพนธ์สุภาณิถเรื่องนี้ขึ้นอีก

ตามที่ได้อรรถาธิบายความเห็นและข้อสันนิษฐานต่าง ๆ มาแสดงข้างต้น ก็พอจะสรุปความเห็นเหล่านั้นในเรื่องคนแต่งและสมัยที่แต่งได้ดังนี้

ความคิดเห็นเกี่ยวกับผู้แต่งสุภาณิถพระรวงมีหลายอย่าง บ้างก็ว่าผู้แต่งคือพ่อขุนรามคำแหง บ้างก็ว่าพระยาสิทธิไทย และบ้างก็ว่าผู้แต่งมีหลายคน (โดยไม่ทราบแน่นอนว่าเป็นใครบ้าง) ส่วนสมัยที่แต่งนั้น บางความเห็นก็ว่าแต่งในสมัยพ่อขุนรามคำแหงและเป็นบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ท่าน หรือแต่งในสมัยพ่อขุนรามคำแหงแต่มีผู้รวบรวมหลายคน บ้างก็ว่าพระยาสิทธิไทยทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นในสมัยของพระองค์เอง นอกจากความเห็นต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว ยังมีอีกความเห็นหนึ่งที่ว่า คนในยุคหลังแต่งสุภาณิถพระรวงขึ้นและขอยืมชื่อ "พระรวง" มาใส่เพื่อให้ดูศักดิ์สิทธิ์ น่าเชื่อถือ อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดที่จะบอกได้ว่าใครเป็นผู้แต่งสุภาณิถพระรวง และแต่งขึ้นในสมัยใด¹

ลักษณะคำประพันธ์

สุภาณิถพระรวงแต่งเป็นรายสุภาพ จบลงด้วยโคลงสองสุภาพ

กฎข้อบังคับของรายสุภาพคือ วรรคหนึ่ง ๆ กำหนดให้มี 5 คำ 1 บทต้องมี 5 วรรคขึ้นไป คำสุดท้ายของวรรคหน้าสัมผัสไปยังคำที่ 1, 2 หรือ 3 ของวรรคต่อไป เว้นแต่สองคำสุดท้ายคงต่อไป

๐ _____

¹ สาลี ศรีเพ็ญ (อ้างอิงมาจาก สิทธิา พินิจกุล วรรณกรรมสุโขทัย หน้า 141-143)

รายสุภาพจะจบลงด้วยโคลง 2 สุภาพ ซึ่งมีลักษณะข้อบังคับดังนี้

$$\begin{array}{ccccccc} & & & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & & & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ & & & 0 & 0 & 0 & 0 & & & & & & & & \\ 0 & 0 & 0 & 0 & & & & & & & & & & & (0 \ 0) \end{array}$$

โคลงสองเป็นอย่างไร
เช่นให้เห็นเลข

แสดงแกกอลบุตร
แบบนา

สำหรับสุภาพิตพระร่วงนั้น วรรคหนึ่ง ๆ มีจำนวนคำตั้งแต่ 4-7 คำ แต่ส่วนใหญ่จะมีวรรคละ 5 คำ การส่งสัมผัส คือ คำสุดท้ายวรรคหน้าส่งสัมผัสไปยังคำที่ 1 ที่ 2 หรือที่ 3 และบางทีอาจถึงที่ 4 และที่ 5 (ในกรณีที่คำประพันธ์วรรคนั้น ๆ มีเกินกว่า 5 คำ) ดังตัวอย่าง

$$\begin{array}{ccc} \text{อย่าปลุกนีกกลางคฺลาง} & & \text{อย่าป้จเรียนอาถรรพ์} \\ \hline \text{พลันนิบหายวายนว} & & \text{อย่ายลเบี่ยงถวญแตกมิตติ} \\ \hline \text{จงยลเบี่ยงสัณฐิ์แตกมิเสีย} & & \text{ลูกเมียอย่าวางใจ} \end{array}$$

สุภาพิตพระร่วงแต่งเป็นรายสุภาพไปโดยตลอด แล้วจบลงด้วยโคลง 2 สุภาพ ดังนี้

สบสิ่งสรรพโอวาท

ผู้เป็นปราชญ์พึงสับ

ทวีตริตรองปฏิบัติ

โดยอรรถอันดองถวน

แถลงเลศเหตุเลือกถวน

เลศอ้างทางธรรม แลนา

การลำดับเรื่อง

สุภาพิตพระร่วงเริ่มด้วยการบอกจุดประสงค์ที่แต่งว่า

ปางสมเด็จพระร่วงเจ้า	เฝ้าแผนภพสุโขทัย
มลักเห็นในอนาคต	จึงเผยพจนประภาษ
เป็นอนุศาสนกถา	สอนคนานรชน
ท้าวราคลึงเพียร	เรียนอาวุธคองอาคม
อย่าเคลื่อนคลากคลาถอย	

คอจากนั้นเป็นข้อความที่เป็นสุภาษิต สั่งสอนไปโดยตลอด
 ลงท้ายเป็นการสรุป ย้ำให้เห็นความสำคัญของสุภาษิตที่กล่าวแล้ว ดังนี้
 สบสิ่งสรรพโอวาท ผู้เป็นปราชญ์พึงสับ
 ตรีบทวิตรองปฏิบัติ โดยอรรถอันถ่องถ้วน
 แดงเลกเหตุเลือกถ้วน เลิกอ้างทางธรรม แลนา

ความในตอนขึ้นต้นและลงท้ายเรื่องสุภาษิตสอดคล้องกัน คือในตอนต้นบอกจุดหมายชัดแจ้งว่าพระร่วงเจ้าเมืองสุโขทัยทรงเป็นผู้พระราชทานพระบรมราโชวาทสั่งสอนราษฎร ส่วนในตอนท้ายย้ำว่าสุภาษิตที่กล่าวทั้งหมดนั้นล้วนเป็นสิ่งที่คั่งงาม ผู้เป็นปราชญ์คือผู้ที่ไต่หาความรู้ทั้งหลายควรรับฟัง ด้วยความพินิจพิจารณา แล้วนำไปปฏิบัติตามเพื่อผลดีแก่ตนเอง

ตามประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ มีโคลงกระทู้ "บัตติตพระร่วง" ลงท้ายด้วยอีก 1 บท ย้ำความในตอนต้นเรื่อง คือบอกาว่าพระร่วงเจ้าเมืองสุโขทัยทรงเป็นผู้กล่าวสุภาษิต ดังนี้

บัณ เจิกจำแนกแจ้ง	พิสการ ความเอย
ทิต ยูลบรรรหารแสง	เหตุไฉ
พระ ปินนคราสถาน	อุกมสุข ไทยนา
รวง ราชนามนี้ไค	กล่าวถอยคำสอน

✓ การใช้คำ

* สุภาษิตพระร่วงสอนอย่างตรงไปตรงมา คือห้ามหรือแนะนำโดยตรง ใช้ถ้อยคำกระชับรัดกุม ง่ายแก่การจดจำ ส่วนใหญ่แต่ละวรรคจะสอนเพียงเรื่องหนึ่ง ๆ ะวบความลงในวรรคเดียว มีบางบทที่อธิบายขยายความต่อเนื่องกันเกินกว่าหนึ่งวรรค แต่ก็ไม่มากนัก ลักษณะถ้อยคำที่ใช้สอนเหมือนคำพังเพยหรือภาษิตพื้นบ้าน

ถ้อยคำที่ใช้ในการสอนมีดังนี้ คือ

1. ใช้คำปฏิเสธ อย่า ห้ามโดยตรง มิให้ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด และที่น่าสังเกตคือใช้คำว่า อย่า นี้เกือบจะตลอดเรื่อง แสดงให้เห็นว่าคำสอนในสุภาษิตพระร่วงส่วนใหญ่เป็นคำสอนเชิงห้าม ดังตัวอย่าง

อย่าอวดหาญแก่เพื่อน
หน้าศึกอย่านอนใจ

เข้าเถื่อนอย่าลืมพร้า
ไปเรือนทานอย่านั่งนา

2. ใช้คำว่า ให้ พึง จึง และ จง เป็นคำสอนเชิงแนะนำให้ทำ ดังตัวอย่าง
ให้ เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่

พึง โทษตนผิดพึงรู้
เมื่อพาที่พึงตอบ

จึง คิดแล้วจึงเจรจา

จง ที่หับจงมีไฟ ที่ไปจงมีเพื่อน

นอกจากนี้ยังใช้คำว่า จง คู่กับคำว่า มิ ทั้งสองคำประกอบกันทำให้ความหนักแน่นขึ้น ดังนี้

มิจะบังบังจงลับ

มิจะจับจับจงมัน

มิจะค้นค้นจงตาย

มิจะหมายหมายจงแท้

มิจะแก้แก้จงกระจาง

3. ใช้ถ้อยคำแบบประโยคคำสั่ง วางกิริยาไว้ค่นวรรคเป็นเชิงแนะนำให้ทำ ดังนี้

อาสาเจ้าจนตนตาย

อาส้านายจงพอแรง

บอครูบอทอดหน้า

บอข้าเมื่อแล้วกิจ

บอมิตรเมื่อลับหลัง

ระวังระไวที่ไปมา

เมตดาตอบตอบมิตร

4. สุภาษิตบางบทไม่มีคำสอนหรือคำแนะนำโดยตรงอยู่ด้วย คงละไว้ในฐานที่เข้าใจ เช่น

(อย่า) เข่นเรือทอดทางถนน

(จง) ประพฤติตามบุรพบรรพ

ข้าเฝ้าราย (จง) ออกเอา

5. คำประพันธ์บางวรรคไม่ใช่คำสอน แต่เป็นความเปรียบทวนองคำพังเพยเพื่อแสดงให้เห็นความเป็นจริงบางอย่าง เป็นการสอนใจทางอ้อม เช่น

หวานพีชจักเอาผล	เลี้ยงคนจักกินแรง
ปางมีชอบทานชวย	ปางป่วยทานชิงชัง

คำสอนในสุภาษิตพระร่วง แม้ส่วนใหญ่จะเป็นคำสอนง่าย ๆ ใช้ภาษาพื้น ๆ ไม่มีศัพท์ยาก แต่เนื่องจากสุภาษิตเรื่องนี้เป็นวรรณคดีเก่าแก่ มีอายุหลายร้อยปีมาแล้ว คำสอนบางอย่างจึงกลายเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยากสำหรับคนปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะสภาพแวดล้อมในสังคมเปลี่ยนแปลงไป ศัพท์บางคำซึ่งเป็นภาษาที่ชาวบ้านใช้และเข้าใจกันดีในสมัยก่อน กลายเป็นศัพท์โบราณที่ไม่มีปรากฏใช้กันในปัจจุบัน คำบางคำแม้ยังใช้อยู่แต่ก็มีหมายเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น คำว่า "ชา" ปัจจุบันหมายความว่า คม สั่น คมคาย ขบขัน เข้าที่ ขวนให้ชอบ แต่ในสุภาษิตพระร่วง "ชา" หมายถึง ลับ ลึกลับ ซ่อนความรู้ลึกแก่ง คนช่าคือคนไม่เปิดเผย ทำให้คนอื่นเข้าใจยากอยู่เสมอ ดังนี้ เป็นต้น

นักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญทางภาษาไทยบางท่าน เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ และผู้สนใจเรื่องสุภาษิตพระร่วง เช่น กำธร กิติภูมิชัย ได้พยายามตีความคำสอนที่คลุมเครือ เข้าใจยาก ในสุภาษิตพระร่วง การตีความของท่านเหล่านั้น บางบทก็ตรงกัน บางบทก็ขัดแย้งกัน ดังนั้น ในการตีความสุภาษิตพระร่วงเพื่อวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยนี้ ผู้วิจัยจึงจะตีความโดยอาศัยแนวทางที่บรรดาท่านผู้รู้ได้ตีความไว้ในกรณีที่มีความเห็นลงรอยเป็นอย่างเดียวกัน ส่วนในกรณีที่มีความเห็นขัดแย้งกัน และต่างฝ่ายต่างก็มีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ ผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดทุกแนว ประกอบกับใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงสุโขทัยและวัฒนธรรมไทยโบราณเป็นเครื่องช่วยในการตีความด้วย ทั้งนี้เพื่อให้การตีความคำสอนสุภาษิตพระร่วงนี้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้

สุภาษิตพระร่วงส่วนใหญ่จบคำสอน 1 บทใน 1 วรรค มีเพียงส่วนน้อยที่สุภาษิต 1 บทยาวเกินกว่า 1 วรรค และคำสอนบางบทมีลักษณะที่อาจจะจบลงในวรรคเดียวก็ได้ หรืออาจเชื่อมต่อกับวรรคอื่นเป็นคำสอนบทเดียวยาวเกินกว่า 1 วรรคก็ได้ จึงทำให้การนับจำนวนสุภาษิตในวรรณคดีเรื่องนี้ไม่แน่นอน เพียงแต่นับได้โดยประมาณว่ามีราว 155-160 บท

ในกรณีที่บางบทอาจแยกตีความเฉพาะ 1 วรรคเป็น 1 บทก็ได้ หรือหลายวรรครวมเป็น

1 บทก็ได้เช่นกัน การตีความจะตีความทั้งในแบบที่ 1 วรรคเป็นสุภาษิต 1 บท และแบบที่หลายวรรค รวมเป็น 1 บท แต่การนับจำนวนจะนับแยก 1 วรรคเป็น 1 บทเสมอ ทั้งนี้เพื่อสะดวกในการอ้างอิงถึงในตอนต่อไป

ความหมายของคำศัพท์ ยึดความหมายที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2503 ไว้เป็นหลัก ยกเว้นในกรณีที่เป็นคำศัพท์โบราณซึ่งนักปราชญ์ผู้เชี่ยวชาญทางภาษาไทยได้อธิบายไว้เป็นความหมายอื่น จะใช้ทั้งความหมายตามพจนานุกรมและความหมายตามที่ท่านผู้รู้ได้สันนิษฐานไว้ประกอบกันเป็นแนวทางในการตีความหมาย

การตีความจะตีความเชิงวิเคราะห์ตามแนววัฒนธรรม ไม่ใช่ตีความเฉพาะคำสอน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ลักษณะวัฒนธรรมไทยสมัยพระร่วงตามจุดหมายของการวิจัยนี้

คำบางคำในสุภาษิตพระร่วงสะกดตามแบบโบราณ เช่น ภก ฤษยา มิตร เป็นต้น ในการกล่าวอ้างถึงตัวสุภาษิตพระร่วงจะคงรูปศัพท์เดิมไว้ แต่ในการตีความจะสะกดตามความนิยมในปัจจุบัน เพื่อสะดวกในการอ่าน

เนื้อหาคำสอนในสุภาษิตพระร่วง

1. เมื่อน้อยให้เรียนวิชา

น้อย ว. ไม่มาก เล็ก ร้อย ๖๐

ให้ศึกษาหาความรู้เมื่อยังเป็นเด็ก ที่สอนเช่นนี้เพราะวัยเด็กยังเป็นวัยว่างอยู่ ไม่มีภาระหน้าที่ผูกพัน ไม่ต้องรับผิดชอบในการทำมาหากิน อีกประการหนึ่ง วัยเด็กเป็นวัยที่สติปัญญากำลังเจริญงอกงาม เหมาะสำหรับเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ดังนั้นแทนที่จะเล่นชุกชอนไปตมประสาเด็ก ปล่อยให้ว่างเลยไปโดยเปล่าประโยชน์ ควรใช้เวลาเพื่อศึกษาหาความรู้เป็นทุนสำหรับประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ วิชาความรู้ที่เวลานั้นไม่ได้เจาะจงว่าเป็นวิชาอะไร จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาอย่างเป็นแบบแผนในสมัยสุโขทัย นอกจากกล่าววาพอรุนรามคำแหงทรงนิมนต์พระสงฆ์ขึ้นนั่งบนพระแท่นมั่งคดิลาอาสน์เพื่อเทศนาสั่งสอนธรรมะแก่ราษฎรชาวกรุงสุโขทัยในวันธรรมสวนะ และในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทยกล่าวว่าทรงทะนุบำรุงการเล่าเรียนพระไตรปิฎกถึงกับพระราชทานพระบรมราชาอนุญาตให้ใช้พระราชมณเฑียรในพระราชวังเป็นที่พระภิกษุสามเณรเล่าเรียน วิชาที่กล่าวถึงในสุภาษิตพระร่วงคงไม่ได้หมายความว่าถึงวิชาเหล่านี้ แต่คงหมายความว่ากว้าง ๆ ถึงความรู้ต่าง ๆ ที่บุคคลควรเรียนรู้เพื่อ ประโยชน์ในการดำรงชีวิต อัน

ได้แก่วิชาชีพต่าง ๆ ซึ่งอาจเรียนได้จากพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ หรือผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในแขนงวิชานั้น ๆ โดยตรง

2. ให้หาสินเมื่อใหญ่

สิน น. เงิน ทรัพย์สิน

ใหญ่ ว. โต สำคัญ ยิ่งกว่า เต็มที่

เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ให้หาทรัพย์สินเงินทอง คำสอนในสุภาษิตบทนี้เป็นคำสอนที่ต่อเนื่องกับบทแรก คือสอนให้รู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตนให้เหมาะสม ถูกต้องตามวัย หรือตามกาล วัยเด็กเป็นวัยที่ยังไม่มีการะและไม่มีความรู้ เนื่องจากผ่านโลกมาน้อย จึงต้องศึกษาหาความรู้ เมื่อเติบโตขึ้นมีวิชาความรู้แล้วต้องรับผิดชอบต่อครอบครัว ต่อพ่อแม่ผู้มีอุปการคุณซึ่งแก่เฒ่าลง จึงต้องชวนชวายท่ามาหาหากิน หาทรัพย์สินเงินทองมาจับจ่ายใช้สอยเลี้ยงดูกันและสร้างฐานะให้มั่นคงเป็นปึกแผ่น คนที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้วยังเพิกเฉย ไม่ชวนชวายท่ามาหากิน ทำตนเป็นภาระของผู้อื่นไม่มีที่สิ้นสุดย่อมไม่เป็นที่พึงปรารถนาไม่ว่าในสังคมใด

3. อย่าไผ่เอาทรัพย์สินทาน

ไผ่ ก. มุ่งหวัง ถูกพัน

อย่ามุ่งหวังต้องการได้ทรัพย์สินของผู้อื่น ขรรคทรัพย์สินของใครเจ้าของก็ย่อมรักและหวงแหน ไม่ยอมให้คนอื่นง่าย ๆ คนที่อยากได้ของของเขแล้วไม่ได้สมปรารถนาย่อมเคืองโกรธใจ หากจะเอาให้ได้ก็ต้องแย่งชิง การแย่งชิงทรัพย์สินของคนอื่น ไม่ว่าจะเป็นโดยใช้ผลกำลังเข้าแย่งชิงต่อหน้า หรือลักขโมยเมื่ออยู่ลับหลังเจ้าของ หรือใช้กลอุบายคดโกงเอา ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำทั้งสิ้น เพราะเป็นการทุจริต ผิดทั้งกฎหมายบ้านเมืองและศีลธรรม เป็นการก่อความทุกข์ให้แก่ผู้เป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้น ตัวเองถึงจะได้ทรัพย์สินของเขามากก็ต้องใช้อย่างหลอกลวง หากใครรู้ว่าเป็นทรัพย์สินที่ได้มาโดยทุจริตจะทำให้ตัวเคืองโกรธ ดังนั้นสุภาษิตพระร่วงจึงสอนไม่ให้อยากได้ของคนอื่น พอใจเพียงของที่มีและหาได้ด้วยความสุจริต คือสอนให้เป็นคนสันโดษ ไม่โลภมากนั่นเอง

4. อย่าวิระรานแก่ความ

วิ ก. แรกคิด แรกทำ

ราน ก. อยาก ใคร (ระราน คือ รานราน เป็นการซ้ำคาโดยตัดเสียงคำหน้าให้เหลือเพียงครึ่งคำ เช่น เรือยเรือย เป็น ระเรือย วินริน เป็น ระริน เป็นต้น)

ความ น. เรื่อง คดีที่ฟ้องร้องกันในโรงศาล

อย่าวิระรานแก่ความ หมายความว่า อย่าอยากมีเรื่องราวฟ้องร้องเป็นคดีถึงโรงศาล ปกติ การมีเรื่องราวดะเลาะวิวาทกันก็เป็นเรื่องควรหลีกเลี่ยงอยู่แล้ว ยิ่งเป็นเรื่องใหญ่โตถึงฟ้องร้องกันในโรงศาลยิ่งสมควรหลีกเลี่ยงให้มาก การฟ้องร้องกันนั้นมีผลเสียมากกว่าผลดี เช่น เสียเวลา เสียทรัพย์สิน และอาจเสียชื่อเสียง กลายเป็นเรื่องให้คนอื่นนำไปวิพากษ์วิจารณ์กันต่าง ๆ นานา ที่สำคัญที่สุดคือเป็นการสร้างศัตรู ดังนั้นคนที่ต้องการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขจึงควรหลีกเลี่ยงการเป็นความฟ้องร้องกัน แม้จะต้องเสียผลประโยชน์หรือชดเชยใจอะไรบางอย่างเล็กน้อยก็ควรยอม ถือว่าทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ด้วยการเป็นคดีถึงโรงศาล

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงสุโขทัยยังไม่ปรากฏว่ามีการพิจารณาคดีในลักษณะเป็นโรงศาล เมื่อเกิดคดีที่ตกลงกันเองไม่ได้ คู่คดีจะนำความไปฟ้องร้องให้พ่อเมืองเป็นผู้ตัดสิน วิธีพิจารณาคดี ดังนั้น คำสอนในสุภาษิตบทนี้อาจไม่ได้เจาะจงเฉพาะการฟ้องร้องกันในโรงศาล แต่คงกินความครอบคลุมถึงการมีเรื่องทะเลาะวิวาท ชัดแย้งกันทุกกรณี เพราะเป็นการสร้างความเดือดร้อนให้ทั้งตนเองและผู้อื่นที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วย คนซึ่งหาเรื่องทะเลาะวิวาทนอกจากจะเป็นการทำลายประโยชน์ของตัวเองและสร้างศัตรูแล้ว ยังทำให้เป็นคนไม่มีมิตรด้วย เพราะไม่มีใครอยากคบหาสมาคมกับคนซึ่งหาเรื่อง คนที่ไม่มีมิตร มีแต่ศัตรู จะทำอะไรก็ลำบาก ไม่มีใครช่วยเหลือแนะนำ มีแต่คนหวังร้าย คอยซ้ำเติมเมื่อพลั้งพลาด คนที่มองการณ์ไกล หวังประโยชน์สุกสกาวหน้าจึงไม่ควรเป็นคนซึ่งหาเรื่อง

5. ประพฤติตามบุรพพรบอบ

บุรพ (บุพ) ว. ก่อน ที่แรก เบื้องต้น ทิศตะวันออก

รบอบ (ระบอบ) น. แบบอย่าง ธรรมเนียม ระเบียบการปกครอง

ให้ประพฤติตามแบบอย่างที่เคยประพฤติกันมาแต่ก่อน คือไม่ให้นอกวิสัยนอกกรอบ ทำอะไรนอกแบบอย่าง ผิดจากที่คนรุ่นก่อน ๆ เคยทำกันมา การทำตามอย่างที่เคยทำมาเคยทำเป็นผลดีแล้วนั้นเป็นความสะดวกและปลอดภัยสำหรับผู้ที่ทำตาม เพราะไม่ต้องเสี่ยงต่อความผิดพลาดเสียหายอันอาจเกิดขึ้น ซึ่งความผิดพลาดเสียหายบางอย่างอาจเป็นอันกร้ายร้ายแรงแก่ตนเองและผู้อื่นด้วย คำสอนนี้อาจใช้ได้ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอย่างมาก แต่ในปัจจุบันอาจเ็นว่าคำสอนนี้ล้าสมัย เพราะการที่คนทำอะไรตามแบบเก่าเรื่อยไป ไม่คิดอันริเริ่มทำสิ่งใหม่ ย่อมไม่มีความก้าวหน้าหรือ

การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น คำสอนนี้มุ่งให้การประพฤติตามขนบธรรมเนียมประเพณี เพราะให้ความสุข ความปลอดภัยในชีวิตของผู้ที่ประพฤติตามคำสอนอันเป็นปกติวิสัยของมนุษย์ทั่วไปที่ต้องรักและคำนึงถึงตัวเองก่อนคนอื่น

6. เอาแต่ชอบเสียผิด

ชอบ ก. พอใจ รักใคร่ ถูกต้อง ถูกใจ ถูกกัน

เสีย ก. ละทิ้ง ล้ม

ให้ทำแต่สิ่งที่ถูกต้อง ละทิ้งสิ่งที่ผิด คำสอนนี้กินความกว้างมาก เพราะไม่ได้เจาะจงว่าอย่างใดที่เรียกว่าถูกต้อง อย่างใดที่เรียกว่าผิด ผู้ฟังคำสั่งสอนต้องคิดเอาเอง การตัดสินใจว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิดมักใช้บรรทัดฐานในสังคมนั้นเป็นเรื่องวัด บรรทัดฐานในสังคมต่าง ๆ อาจขัดแย้งกัน สิ่งที่ถูกต้อง ดีงามในสังคมหนึ่งอาจกลายเป็นความผิดในอีกสังคมหนึ่ง แต่โดยปกติแล้วบุคคลที่เติบโตขึ้นในสังคมเดียวกัน ถูกหล่อหลอมขึ้นมาจากวัฒนธรรมเดียวกันมักมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความถูกผิดอันเป็นบรรทัดฐานสังคมไม่ต่างกันมากนัก

การทำสิ่งที่ถูกต้องในสายตาของสังคม นอกจากจะได้รับการยอมรับจากสังคมแล้ว ยังได้ความสบายใจว่าตนได้ทำสิ่งที่ถูก คนที่ทำงานที่รู้อยู่ว่าผิดมักหวัหระแว้ง ไม่มีความสบายใจ กลัวผลจากการกระทำที่ผิดนั้นจะปรากฏออกมา กลัวคนอื่นจะตำหนิติเตียน ถึงจะทำผิดโดยไม่มีใครรู้ ใจของตัวเองก็หาความสบายไม่ได้ สุภาษิตพระร่วงจึงสอนให้ทำแต่สิ่งที่ดีที่ถูกต้อง ละเว้นการทำสิ่งที่ไม่ดีเสีย เพื่อความสุขความเจริญของตัวเอง

7. อย่าประกอบกิจเป็นพาล

กิจ น. ธุรกิจ งาน

พาล ว. โง่ เชลา ชั่วร้าย น. คนชั่วร้าย คนเกเร

อย่าทำการที่ชั่วร้าย คืออย่าทำการทุจริต เพราะการงานที่ทุจริตมักเป็นงานที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น เช่น กดโกง ลักขโมย คนที่ทำงานทุจริตย่อมไม่เป็นที่พึงปรารถนาไม่ว่าในสังคมใด และในสมัยใด เป็นการกระทำที่ผิดทั้งกฎหมายบ้านเมืองและศีลธรรม คนที่ทำงานทุจริตก็ต้องหลบซ่อนตัว หลีกหนีอาญาบานเมือง ถ้าถูกจับได้ก็ต้องได้รับโทษทัณฑ์ตามความผิดที่ได้กระทำไว้

กิจที่เป็นพาลอาจหมายถึงการกระทำอย่างคนพาล คนเกเร ชั่วร้าย เช่น มีวุ่นวายกับอบายมุข ประพฤติตนเป็นนักเลงเกะกะเกเร ไม่ทำมาหากิน การกระทำเช่นนี้แม้บางอย่างจะไม่ผิด

กฎหมายแก้ผิดศีลธรรม สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น รวมทั้งคนใกล้ชิด เช่น พ่อแม่ ลูกเมีย และญาติมิตร คนที่ประพฤติตนเช่นนี้มีแต่ทางเสื่อม ทรัพย์สินสมบัติมีเท่าไรก็รักษาไว้ไม่ได้ คงต้องหมดลงในไม่ช้าเพราะไม่มีการสะสมเพิ่มเติม มีแต่ใช้ออกไปในทางที่ไม่เกิดประโยชน์ คนที่ประพฤติตนเป็นพาลเกรงใจเปรียบเหมือนคนที่กำลังก้าวไปสู่ทางแห่งความหายนะ

8. อย่าอวดหาญแก่เพื่อน

หาญ ก. เก่ง กล้า ทะยาน มั่นอาจ

อย่าอวดหาญเป็นคนเก่งกล้าเมื่ออยู่กับมิตรสหาย ความเก่งกล้านั้นควรแสดงต่อเมื่อเผชิญกับศัตรูหรือเมื่อเกิดภัยอันตราย เช่นในยามศึกสงคราม ส่วนในยามที่อยู่กับเพื่อนควรสุภาพและให้เกียรติเพื่อนจึงจะควร การอวดเก่งกับเพื่อนนอกจากจะไม่มีประโยชน์อะไรแล้วยังจะก่อโทษ ทำให้เพื่อนรำคาญ หมั่นไส้ บางคนอวดหาญตัวเองเก่งเพื่อชมคนอื่น ยิ่งทำให้ผู้ที่ถูกชมไม่พอใจมากขึ้น อาจถึงขีดใจกัน ทะเลาะวิวาทกัน เสียความเป็นเพื่อนกันไปก็ได้อีก คนที่อวดเก่งกับเพื่อนฝูง ใครพบเห็นย่อมรู้ได้ว่าไม่ใช่คนเก่งจริง เพราะคนเก่งจริงยอมไม่โอ้อวดคน สุภาษิตโลกนิติเปรียบคนที่อวดเก่งว่าเหมือนสุนัขที่คิดแต่เห่า คือมักไม่ดู ไม่กัศิใครจริง

9. เข้าเถื่อนอย่าลืมพรา

เถื่อน น. ป่า

พรา น. มิค

เข้าป่าอย่าลืมเอาไม้พราติดตัวไปด้วย มิคเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนเดินป่า จะไล่ไล่ฟันกิ่งไม้ที่กีดขวางทาง ใช้ตัดฟันสำหรับก่อไฟหุงหาอาหาร ที่สำคัญคือ ใช้เป็นอาวุธป้องกันตัวเมื่อเผชิญกับสัตว์ร้ายในป่า หากมีแค่เพียงมือเปล่าจะไม้อาจต่อสู้กับสัตว์ที่มีเขี้ยวเล็บแหลมคมได้ สุภาษิตบทนี้สอนให้เป็นคนรอบคอบ ไม่ประมาท รู้ว่าจะเข้าไปในที่อันตรายก็ต้องเตรียมตัว เตรียมเครื่องมือไปให้พร้อมจะได้ไม่ลำบากในทิศทางที่จะไปนั้น ปัจจุบันความจำเป็นที่คนจะเข้าป่าลดน้อยลงไปมาก และคนที่เข้าป่าก็มีอาวุธสมัยใหม่ที่มีประสิทธิภาพดีกว่ามีคพราหลายเท่าตัวป้องกันตัว แต่มีคพรายังมีประโยชน์ในค่านั่นนอกเหนือจากการใช้เป็นอาวุธดังกล่าวดังแล้ว คนที่เข้าป่าจึงยังจำเป็นต้องมีมิคติดตัวไปด้วยเสมอ

10. หน้าสีถอย่านอนใจ

ในเวลาศึกสงครามอย่าประมาท อย่าไว้วางใจสถานการณ์ใด ๆ ต้องระมัดระวัง เตรียม

ตัวให้พร้อมอยู่ตลอดเวลา เพราะข้าศึกอาจใช้กลอุบายหรือเข้าจู่โจมทำอันตรายในวินาทีใดวินาทีหนึ่งก็ได้ เวลาที่สงบสุขเป็นเวลาที่มิใช่อันตรายรอบคอบ เพราะทางฝ่ายต่างก็จ้องประหัตประหารกัน หากไม่ระมัดระวังตัวให้ดีอาจเสียที่แก่ข้าศึก ซึ่งหมายถึงการสูญเสียชีวิต ทรัพย์สิน และอาจถึงเสียบ้านเมือง

คำสอนในสุภาษิตบทที่ 9 และ 10 มุ่งสอนให้เป็นคนรอบคอบ ระมัดระวังตัว ไม่ประมาท โดยเฉพาะในเวลาที่อยู่ในที่มิอันตราย เช่น ในป่า หรือในยานศึกสงคราม ซึ่งเป็นเวลาที่มิใช่อันตราย การประมาทอาจนำความเดือดร้อนหรือผลเสียหายร้ายแรงมาสู่ตัวยิ่งกว่านิยามปกติ

11. ไปเรือนทานอย่านั่งนาน

ไปบ้านคนอื่นอย่าอยู่นานนัก เสร็จธุระแล้วก็ควรลากลับ การไปรบกวนเวลาของใครนานๆ ไม่ใช่มารยาทที่ดี เพราะฝ่ายเจ้าของบ้านอาจรำคาญ หรืออาจต้องการเอาเวลาไปทำกิจการอื่นแทนที่จะนั่งรับแขก แต่ใจเกรงใจไม่กล้าเอ่ยปากไล่ให้กลับ นอกจากนั้น การไปนั่งอยู่บ้านคนอื่นนาน ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีกิจธุระอะไรกับเจ้าของบ้านแล้วยังเป็นการแสดงนิสัยของคนคนนั้นว่าเป็นคนเกียจคร้าน ปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์ แทนที่จะเอาเวลาไปทำการทำงานกลับไปนั่งพุดนั่งเล่นเสีย

12. การเรือนคนเร่งคด

ให้เร่งรีบคิดอ่านทำการงานในบ้าน หรืองานที่ตนต้องรับผิดชอบเสียให้เสร็จสรรพเรียบร้อย เป็นคำสอนที่ต่อเนื่องกับบทที่ 11 คือแทนที่จะเสียเวลาไปนั่งพุดนั่งเล่นอยู่บ้านคนอื่น ควรจะกลับมาทำงานในบ้านของตนให้เสร็จจะเป็นประโยชน์กว่า งานการจะได้ไม่คั่งค้าง บ้านเรือนสะอาดสะอ้าน น่าอยู่ หรือถ้าเอาเวลานั้นไปประกอบอาชีพก็จะเพิ่มพูนรายได้ เป็นการใช้เวลาที่ผ่านไปอย่างคุ้มค่า ไม่สูญเปล่า

คำสอนในสุภาษิตบทที่ 11 และ 12 นี้ มุ่งสอนให้คนรู้จักค่าของเวลา ไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์

13. อย่านั่งชู้คูใหญ่

สังคมไทยถนัดระบอบอาวุโส ผู้น้อยต้องให้ความเคารพยำเกรงผู้ใหญ่ เวลานั่งจึงควรนั่งต่ำกว่า หรือห่างออกไปสักเล็กน้อย ไม่ใช่ชิงชู้คูผู้ใหญ่ที่เคียว คำสอนนี้แปลโดยนัยหมายความว่าไม่ควรทำตนดีเสมอผู้ใหญ่ ให้รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพสมนอบผู้ใหญ่

คำสอนนี้อาจตีความอีกแง่หนึ่งได้ว่า ผู้ใหญ่เป็นผู้มีอำนาจ จึงไม่ควรเข้าใกล้มากนัก เป็น

การสอนให้รู้จักระวังตัว นั่งใกล้ผู้ใหญ่มากเกินไปถ้าผู้ใหญ่ไม่พอใจก็อาจหยิกก็เอา จะหลบเลี่ยงไม่ทัน ยิ่งถ้าเป็นผู้ใหญ่ที่มีอำนาจราชศักดิ์ยิ่งไม่ควรเข้าใกล้ จะกลายเป็นเข้าไปประจบประแจง คนอื่นจะไม่ชอบใจ ครั้นเวลาผู้ใหญ่ไม่พอใจ คนที่อยู่ใกล้มากจะเป็นคนเคราะห์ร้ายที่สุด อาจกลายเป็นเครื่องรองรับอารมณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอารมณ์โกรธของท่านได้ง่าย ๆ ดังนั้นจึงควรหลีกเลี่ยงให้ห่างผู้ใหญ่ไว้ดีกว่า

14. อย่าไปสูงให้พ้นศักดิ์

อย่าไปสูงให้เกินศักดิ์ หรือเกินตัว คือสอนให้รู้จักประมาณตัว หากเป็นคนยากจน ท่าค้อยก็ไม่ต้องทะเยอทะยานอยากได้ อยากมี หรืออยากเป็นอย่างคนที่ร่ำรวย มีอำนาจวาสนา เพราะถึงจะพยายามเท่าไรก็คงไม่สำเร็จ เป็นความพยายามที่ไร้ประโยชน์ คำสอนนี้มักนำมากล่าวสอนใจชายหนุ่มหรือหญิงสาวที่ฐานะยากจนแต่ไปหลงรักคนร่ำรวย สูงศักดิ์กว่าตน ซึ่งไม่มีทางสมปรารถนา มีแต่จะพลาตหัว ถูกคนหัวเราะเยาะ

สังคมไทยแม้จะไม่มี การแบ่งชั้นวรรณะชัดเจนเหมือนบางสังคม เช่น อินเดีย แต่ก็ปรากฏลักษณะสังคมแบบชนชั้นอยู่ไม่น้อย เช่น คำสอนในสุภาษิตบทนี้แสดงให้เห็นว่าการแบ่งแยกระดับคนในสังคม คนที่เกิดมายากจน ไม่มีมาแต่กำเนิด โอกาสที่จะยกระดับตัวเองให้เสมอชนชั้นสูงในสังคมถึงจะมีก็น้อย และเป็นไปไดยาก สุภาษิตจึงสอนให้รู้จักประมาณตัวจะได้ไม่ต้องผิดหวัง

15. ที่รักอย่าดูถูก

คนรักกัน อย่าดูถูกกัน หมายความว่า ควรให้เกียรติคนที่ตนรัก ปกติคนที่รักใคร่สนิทสนมกันมักไม่ค่อยให้เกียรติกัน เนื่องจากถือสนิท เป็นกันเอง จะพูดจาว่ากล่าวหรือแสดงกิริยาต่อบุคคลนั้นมักไม่ค่อยระมัดระวัง อาจกลายเป็นเหตุให้ขัดใจกันได้ สุภาษิตบทนี้จึงเตือนให้คำนึงไว้ว่าแม้จะรักใคร่กันมากเพียงใด หากไม่ถนอมน้ำใจกัน ไม่ให้เกียรติกัน แสดงแต่กิริยาดูถูกดูหมิ่นหรือก้าวร้าวบ่อย ๆ ก็อาจหมดความอดทน ที่เคยรักใคร่ก็หมดรักเสียได้ ดังนั้นหากต้องการจะผูกใจคนรักไว้ให้รักกันตลอดไปก็อย่าแสดงกิริยาไม่ดีต่อกัน

16. ปลูกไมตรีอย่ารูปร่าง

ไมตรี น. ความเป็นเพื่อน ความหวังดีต่อกัน

รูปร่าง ก. ทอดทิ้งไว้ ไปจาก ว. วางเปล่า ปราศจากผู้คน

ปลูก ก. เพาะ ทำให้ต้นไม้ขึ้นในที่ที่ต้องการ สร้าง ทำให้เจริญ

ปลูกไมตรีอย่ารูปร่าง หมายความว่าให้ผูกมิตรกับผู้อื่นไว้เสมอ ก็ให้เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดี
 พร้อมที่จะเป็นมิตรกับผู้อื่น สุภาษิตใช้คำว่า "ปลูก" ทำให้นึกถึงการปลูกต้นไม้ซึ่งเมื่อเพาะ เมล็ดให้
 ต้นงอกขึ้นมาแล้วก็ต้องเอาใจใส่รดน้ำพรวนดิน ดูแลรักษา ต้นไม้จึงจะเจริญงอกงาม การปลูก
 ไมตรีก็เช่นกัน เมื่อผูกมิตรกันแล้วก็ต้องระวังรักษาความเป็นมิตรนั้นไว้ให้ดี อย่าทำอะไรที่จะเป็น
 การทำลายมิตรภาพ "ปลูกไมตรีอย่ารูปร่าง" คือให้ผูกไมตรีและรักษาไมตรีนั้นไว้อย่าให้สูญสิ้นไป การ
 มีมิตรดีกว่าการมีศัตรู เพราะมิตรยอมคอยช่วยเหลือ แนะนำค้ำเตือน เมื่อเข้าที่คับขันก็จะได้พึ่งพา
 อาศัยกัน หรืออย่างน้อยแม้จะไม่ได้พึ่งพาก็ยังพอวางใจได้ว่าเขาจะไม่คิดร้ายคอยจู่โจม ตรงข้าม
 กับคนที่มิได้ศัตรู ต้องคอยระมัดระวังอยู่ตลอดเวลาว่าเขาจะคิดร้าย คอยหาอันตรายทาง ๆ

17. สร้างกุศลอย่ารู้อยู่ไร

กุศล น. สิ่งที่ดี สิ่งที่ชอบ บุญ

ให้ทำแต่สิ่งที่ดีที่ชอบเสมอ การทำความดีย่อมส่งผลดีให้แก่ผู้ทำ เช่นทำความดีให้แก่คนอื่น
 โอบอ้อมอารี ช่วยเหลือเขาเมื่อเขาทุกข์ยาก นอกจากจะเป็นการปลูกไมตรี ทำให้คนที่ได้รับความ
 ช่วยเหลือนั้นนิยมชมชื่น มีความรู้สึกเป็นมิตรด้วยแล้ว ตัวผู้ช่วยเหลือเองก็รู้สึกสบายใจ เป็นสุขเพราะ
 ได้เห็นคนอื่นหมดทุกข์ มีความสุขขึ้นเนื่องจากการกระทำของตน ผลของการกระทำแต่ความดีกับเขา
 ไว้ทั่วไปทำให้มีแต่คนรักใคร่ชื่นชม จะไปไหนก็ไปได้อย่างสบายใจ ไม่ต้องกลัวว่าจะมีใครเกลียดชัง
 คอยคิดร้าย

คนไทยนิยมสร้างกุศล หรือความดีโดยการทำบุญให้ทาน เพราะมีความเชื่ออันเนื่องมาจาก
 คติทางพุทธศาสนา คือเชื่อเรื่องกรรมและเรื่องชาติหน้า เชื่อว่าถ้าประกอบกรรมดีจะมีแต่ความสุข
 ความเจริญ เมื่อตายจะได้ไปสวรรค์ หรือไปเกิดใหม่ก็เกิดเป็นคนร่ำรวย สุขสบาย รูปร่าง และ
 มียศศักดิ์ ส่วนคนที่ทำความชั่วเมื่อตายไปจะลำบาก ต้องไปชกใช้เวรกรรมในนรก ไปเกิดใหม่ก็
 ต้องทุกข์ยากนานาประการ การสร้างกุศลในความคิดของคนไทยส่วนใหญ่มักเป็นไปในรูปทำบุญให้
 ทาน เพราะเป็นการทำกุศลที่เห็นผลทันตา คือผู้รับได้กินได้ใช้ของนั้นทันที และมีอยู่ไม่น้อยที่นิยม
 สร้างกุศลด้วยการส่งเสริมพุทธศาสนา เช่น สร้างวัด ตักบาตร เลี้ยงพระ เป็นต้น เพราะมีความ
 เชื่อว่าการสร้างกุศลโดยเกี่ยวเนื่องกับศาสนาจะได้กุศลจากการทำบุญทำทานทั่ว ๆ ไป แต่การสร้าง
 กุศลไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ได้รับการยกย่องว่าดี ควรกระทำทั้งสิ้น

18. อย่าโดยคำกนพลอด

โดย ก. ตาม

พลอด ก. ขางพูด

อย่าหลงเชื่อหรือหลงทำตามคำคนที่ขางพูด การจะเชื่อคำพูดของใครต้องพิจารณาว่าคนคนนั้นพูดจาเชื่อถือได้เพียงใด ถ้าเป็นคนซื่อสัตย์ พูดแต่ความจริงเสมออีกพอเชื่อถือได้ แต่ถ้าเป็นคนขางพูด ต้องยังคิดให้ดี เพราะคนขางพูดนั้นมักพูดจากแต่อาจมีสาระความจริงในคำพูดน้อย มักจะแต่งเติมเสริมความให้เกินความเป็นจริงเพื่อจะได้มีเรื่องพูดมาก ๆ คนฟังจึงต้องรู้จักไตร่ตรองหาเหตุผล พิจารณาว่าควรเชื่อได้แค่ไหน อะไรเป็นความจริง อะไรเป็นเรื่องตอเติม คนบางคนก็ชอบพูดให้คนอื่นเคืองคร้อน เช่น นินทา ขูยง ส่อเสียด เป็นต้น ซึ่งบางครั้งเป็นเรื่องที่ไม่มีมูลความจริงเลย ถ้าคนฟังไม่รู้จักใช้วิจารณญาณ พลอยเชื่อตามคำพูดของคนประเภทนี้ไปทุกอย่าง เขายูยงให้ทำอะไรก็ทำตาม ไม่คิดหน้าคิดหลังให้ดี จะต้องพาลลงพลาททำสิ่งที่ผิดไปเพราะความหูเบา โดยเฉพาะคนที่เป็นผู้ใหญ่ มียศ มีอำนาจ ยิ่งเชื่อคำใครงาย ๆ ไม่ได้ เพราะคนประเภทขางประจบสอพลอหาความดีใส่ตัว ใส่ร้ายป้ายสีคนอื่น มีอยู่มาก หากผู้ใหญ่เชื่อกงายจะทำให้ผู้น้อยคนอื่น ๆ หมดความนับถือ อาจทำให้เสื่อมเสียไปถึงหน้าที่การงาน คนที่ทำงานก็แต่ไม่ชอบประจบสอพลอก็จะตีตัวออกห่าง

สุภาษิตบทนี้อาจตีความอีกอย่างหนึ่งได้ว่า อย่าเชื่อเพียงเพราะได้ฟังคำพูด ไม่ว่าจะเป็นคนคำพูดของใคร ต้องไตร่สวนหาข้อเท็จจริงให้ถ่องแท้ มีหลักฐานยืนยันแน่นอนจึงค่อยเชื่อ เพราะคำพูดเป็นสิ่งที่ยิดถือเอาเป็นจริงไม่ได้ ไม่มีแก่นสารเสมอไป

19. เข็นเรือทอดทางถนน

ทอด ก. ทิ้ง ปล่อย วาง พาด

ถนน น. ถนนทางที่พาดขึ้น

คำสอนนี้จะละคำว่า "อย่า" ข้างหน้า หมายความว่า อย่าเข็นเรือมาขวางทางถนน เพราะถนนเป็นทางคนสัญจรไปมา การเข็นเรือมาขวางไว้จะกีดขวางทางคนอื่น และไม่มีประโยชน์อะไรสำหรับคนที่ทำเช่นนั้นด้วย เรือเป็นของที่ควรอยู่ในน้ำ การเอาเรือขึ้นมาไว้บนบกนอกจากจะใช้ประโยชน์ไม่ได้แล้ว ทิ้งไว้นานอาจจมดินจนทรายเป็นเรือถูกพาหนะอื่น ๆ เช่น เกรียนที่ผ่านไปมา กระแทกชำรุดเสียหาย

คำสอนนี้แปลโดยนัย คือการสั่งสอนให้คนรู้จักความเหมาะสม ไม่ทำอะไรนอกวิสัยการรอบ

ผิดไปจากที่ควรแก่เทศะ นอกจากนั้นยังสอนให้รู้จักเกรงใจคนอื่น ไม่กีดถึงแต่ตัวคนเดียว ถนนเป็นทางสาธารณะสำหรับคนจำนวนมากใช้ร่วมกัน การไปทำอะไรก็ควรระวังทางถนนเป็นการทำความเดือดร้อนให้แก่คนอื่นที่ใช้ถนนนั้นร่วมด้วย ไม่ควรทำ

20. เป็นคนอย่าทำใหญ่

อย่าทำวางโตโอ้อวด วางอำนาจ พูกลาย ๆ ก็คืออย่าอวดตัวหรืออย่าทำวางกาม เพราะการกระทำเช่นนั้นจะทำให้คนอื่นหมั่นไส้มากกว่าชื่นชม คนที่เป็นใหญ่ มียศศักดิ์ หรือมีความรู้ความสามารถจริง ๆ ไม่จำเป็นต้องทำอวดอำนาจ คนยอมรับแล้วว่าเป็นคนสำคัญ ตรงข้าม คนที่ทำอวดอำนาจต่าง ๆ บางทีอาจไม่ใช่คนใหญ่จริงก็ได้ คนที่ชอบทำทำวางอำนาจเช่นนี้มักไม่มีใครรักใคร่ชอบ ผู้ที่ต่ำต้อยกว่าก็ชิงชังเพราะวิสัยคนทั่วไปย่อมไม่ชอบให้ใครมาข่มขู่ วางอำนาจเหนือตนโดยไม่มีเหตุผล คนที่เสมอกันก็เบียดเบียนเพราะไม่ว่าจะไปไหนก็มักทำหาใหญ่โตจนเกินเหตุ ที่สำคัญคือ ผู้ที่ใหญ่กว่า ยศศักดิ์สูงกว่าก็มักไม่ชอบผู้น้อยที่วางท่าใหญ่โต ไม่อ่อนน้อม ความวัจนธรรมไทยนั้น ผู้ใหญ่มักพอใจให้ผู้น้อยมีสัมมาคารวะ รู้จักที่ต่ำที่สูง คนประเภทวางโตโอ้อวดจึงเข้ากับใครไม่ค่อยได้ จะติดคอขอความช่วยเหลือจากใครถ้าทำอวดอำนาจเข้าไปก็มักไม่มีใครให้ควานช่วยเหลือเพราะหมั่นไส้คนจะเจริญก้าวหน้าในกิจการงานย่อมต้องอาศัยบุคคลที่แวดล้อมช่วยส่งเสริมสนับสนุน เมื่อไม่มีใครสนับสนุนช่วยเหลือ ผลที่สุดตัวเองก็ต้องลำบาก สุภาษิตใช้คำว่า "เป็นคน" เน้นให้เกิดความรู้สึกว่าผู้สอนจงใจย้ำให้สำนึกถึงความจริงที่ว่า แม้จะเก่งกล้าสามารถหรือมียศศักดิ์สูงส่งเพียงไร ก็ยังคงเป็นคนธรรมดาเท่านั้น ไม่ใช่เทวดาหรือผู้วิเศษเกินคนอื่น จึงไม่ควรจะทำให้ใหญ่โตให้เกินกว่าสถานะที่เป็น

21. ชาคนไพร่อย่าไผ่ขุน

ชา น. บ่าว

ไพร่ น. (โบ) ชาวเมือง พลเมืองสามัญ

ขุน น. ไผ่

อย่าโมโหโทโส เกรี้ยวกราดกับบ่าวไพร่ คนรับใช้ ตลอดจนผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา การปกครองคนต้องอาศัยความใจเย็น หนักแน่น มีเหตุผล ปกครองด้วยพระคุณ คนจึงจะรักใคร่นับถือ ถ้าผู้เป็นนายหรือหัวหน้าใช้แต่อารมณ์ ฉุนเฉียวเกรี้ยวกราดต่าง ๆ ไม่มีเหตุผล ผู้น้อยจะเบียดเบียน ไม่อยากอยู่ด้วย ตีตัวออกห่างไปอยู่กับคนอื่นหมด โดยเฉพาะคนรับใช้ในบ้านซึ่งเป็นคนใกล้ชิด ถ้า

นายไม่รู้จักผูกใจไว้ให้ตี เห็นว่าเป็นคนต่ำต้อย เป็นมาวในบ้านจึงไม่ระงับอารมณ์ ไม่พอใจขึ้นมา ก็ด่าว่าทุบตีเอา หากคนรับใช้เจ็บแค้น อาจหาทางกลั่นแกล้งเอาได้ หรือไม่ก็อาจเอาเรื่องส่วนตัวของนายไปเที่ยวพู่กันให้คนอื่นฟัง ทำให้เจ้านายของตัวเสียหาย

การเป็นคนเจ้าโทโส ฉุนเฉียวเกรี้ยวกราด ไม่เป็นผลดีอะไร โดยเฉพาะการแสดง ความเกรี้ยวกราดกับคนที่อยู่ในฐานะต่ำกว่า ไม่ใช่ลักษณะของนักปกครองที่ดี คนใดปกครองจะเสื่อม ความนับถือ เมื่อผู้น้อยทำผิด ผู้ปกครองที่ดีควรวากล่าวตักเตือนด้วยเหตุผล ถ้าจะลงโทษก็ต้องให้ เหมาะสมกับความผิด ไม่ใช่ลงโทษตามอารมณ์ ไม่ทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่โดยใช่เหตุ การ ปกครองคนต้องอาศัยคุณธรรม รู้จักออกฉันทะ รู้จักให้อภัย คนในปกครองจึงจะเคารพยำเกรง

22. คบขุนนางอย่าโท

โท ก. ไร้วัว

โทในคำสอนนั้นน่าจะแปลว่า ไร้วัว คือไม่มี คบขุนนางอย่าโทคือ คบกับขุนนางอย่าทำเป็นคน ยากไร้วัว ไม่มีอะไรเลย - คำสอนนี้สอนให้รู้จักชนคของคนที่คบหาสมาคมด้วย เขาชอบอย่างไรควร ทำอย่างนั้น คนประเภทขุนนางหรือผู้มียศมีอำนาจ มักไม่นิยมชมชอบและไม่อยากคบหาสมาคมกับคน ที่ไม่อาจอำนวยผลประโยชน์อะไรให้กับเขาได้ ดังนั้น การคบกับคนพวกนี้จึงต้องทำใจกว้าง จะไป มาหาสู่ควรมีของกำนัลติดมือไปให้บ้าง ในด้านจิตใจก็ไม่ควรทำใจจืด มีโอกาสแสดงน้ำใจ ช่วยเหลือ อะไรเขาได้ต้องช่วยทันที ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ของตนเองในวันหน้า หากต้องการพึ่งพาอาศัยบารมี ของขุนนางผู้นั้น เขาจะได้ไม่กล่าปฎิเสธ

ถ้าตีความหมายคำว่า "โท" หมายถึง ไร้วัว คำสอนนี้อาจหมายความว่าคบกับขุนนางอย่า แสดงกิริยาไม่ดี คือต้องนอบน้อม เส่งยิ้มเจียมตัว ไม่ก้าวร้าวหยาบคาย เพราะขุนนางเป็นผู้ใหญ่ มียศศักดิ์ ย่อมมีความถือตัว เคยชินกับการมีคนอ่อนน้อมยกย่อง หากใครแสดงกิริยาไม่ดีย่อมโกรธ ความจริง การแสดงกิริยาชั่ววูบกับใครก็เป็นสิ่งไม่ดี ไม่ควรทำทั้งสิ้น แต่ที่สุภาษิตเจาะจงสอนว่า ไม่ให้แสดงกิริยาชั่วกับขุนนางเพราะขุนนางเป็นผู้มีอำนาจ หากทำให้ขุนนางไม่พอใจจะเป็นอันตราย แก่ตัว ดังนั้น การคบหาสมาคมกับขุนนางจึงต้องระมัดระวังตัวมากกว่าคบกับคนสามัญ สิ่งใดที่รู้ว่า หานไม่ชอบต้องไม่ทำเป็นอันขาด

23. โทษตนดีกว่าฟัง

ร่ำฟัง ก. คิดถึง คำนี้ถึง ใครกรวย

ให้คิดถึงหรือใครกรวญถึงความผิดของตนเอง หมายความว่า ความผิดของตนเองควรรู้ตัว
ด้วยตนเอง ไม่ต้องให้ใครมาว่ากล่าวตักเตือน หรืออาจหมายความว่าอีกอย่างหนึ่งว่า หากทำผิดอะไร
ไว้ควรระลึกถึงเสมอเป็นบทเรียนสอนใจตัวเอง จะได้ระมัดระวังไม่ทำผิดอย่างนั้นซ้ำอีก

24. อย่าคะนึ่งถึงโทษทาน

อย่ามัวคิดถึงแต่ความผิดของคนอื่น คำสอนนี้ต่อเนื่องกับบทที่ 23 ก็สอนให้ดูตัวเอง พิจารณา
ความผิดของตน และตักเตือนตนเอง แทนที่จะไปมัวแต่ใส่ใจกับความผิดของคนอื่น ความผิดของคน
อื่นถึงแม้จะรู้ก็ไม่ใช่ว่าเรื่องที่จะต้องเอามาเป็นธุระ เพราะจะไปแก้ไขให้เขาก็ไม่ได้ เอาเรื่องของ
เขามาเที่ยวพูดยังไม่สมควร กลายเป็นการนินทาว่าร้าย ทำให้คนนั้นเสียหาย เจ้าตัวยอมโกรธ
เคือง ตัวเองก็ไม่ได้อะไรจากการไปเที่ยวรู้เรื่องความผิดของคนอื่น นอกจากจะเป็นการสร้างศัตรู
และทำให้ไม่มีใครอยากคบเพราะกลัวจะไปสอครุเรื่องของเขา

25. หวานพืชจักเอาผล

หวานพืชเพื่อจะเก็บเกี่ยวผลจากพืชที่หวานลงไปนั้น

26. เลี้ยงคนจักกินแรง

เลี้ยงคนไว้เพื่อจะได้ใช้เป็นเรี่ยวแรง ช่วยเหลือในการทำงาน

สุภาษิต 2 บทนี้มีลักษณะคล้ายคำพังเพย เป็นความเปรียบที่บอกความเป็นจริงในวิสัยมนุษย์
เพราะธรรมชาติคนลงทุนอะไรลงไปมักหวังผลตอบแทน เหมือนชาวไร่ชาวนาหวานพืชยอมหวังผลจาก
พืชที่ตนหวานลงไป คนที่เลี้ยงคนไว้ยอมหวังพึ่งพาอาศัย ใช้สอยแรงงานคนที่ตนเลี้ยงไว้เป็นการตอบ
แทน สุภาษิต สอนให้ระลึกถึงความจริงข้อนี้ ซึ่งอาจตีความได้เป็นหลายอย่าง เช่น

ประการแรก สุภาษิตอาจสอนให้รู้จักคิดถึงผลประโยชน์จากสิ่งที่ตนลงทุนลงแรงไปว่าจะได้
คุ้มกันหรือไม่ ไม่ควรลงทุนอะไรลงไปเปล่า ๆ โดยไม่มีทางไถ่ผลตอบแทนหรือได้ไม่คุ้มกับที่ลงทุน
ลงไป

ประการที่สอง อาจสอนให้รู้จักน้ำใจคน หากใครเอื้อเฟื้อเจือจาน ช่วยเหลืออะไร ต้อง
ระลึกไว้ว่าเขายอมหวังผลตอบแทนของเรา จึงไม่ควรรับของเขามาง่าย ๆ เพราะถึงคราวจะต้อง
ตอบแทนเขา เขาอาจเรียกร้องเอาจนเกินทุนหรือเรียกร้องสิ่งที่เกินกว่าเราจะตอบแทนเขาได้ จะ
ต้องลำบากใจหรือเสียทีเขา

ประการที่สาม คำสอนนี้อาจตีความอีกอย่างหนึ่งได้ว่า สอนให้คนขยันขันแข็ง รู้จักลงทุน

ลงแรงทำงานเพื่อผลตอบแทน ไม่ยอมมีองอเท่า รือโซคลาภ หากคนรู้จักลงทุนทำงานก็ยอมไค้ลจากการทำงานนั้นแน่นอน เหมือนการหวานพีชก็ยอมไค้ล อยากให้แรงงานคุณก็ค้องเลี้ยงเอาไว้ใช้ หากไม่รู้จักลงทุนจะหวังเอาดลยอมไค้

27. อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่

อย่าก็อติงกับผู้ใหญเพราะผู้ใหญ่เป็นผู้ที่เฒานโลกมามากกว่า มีประสบการณ์มากกว่า ยอมรู้ดีกว่าเด็ก อีกประการหนึ่ง ผู้ใหญ่มีความหวังค้คือลูกหลานหรือเด็กในปกครอง จึงพยายามสั่งสอนอบรมชี้แนะทางที่ถูกต้องให้ เห็นว่าสิ่งใดไม่เหมาะสม ไม่ควรทำก็ห้ามปราม เด็กจึงไม่ควรขัดขึ้น ค้คือค้ทำตามใจตัวเอง ซึ่งบางทีอาจเป็นการนำความเคือครอนมาสู่ตัวเอง

คำสอนนี้อาจตีความหมายได้อีกอย่างหนึ่ง ค้คือ ผู้ใหญ่หมายถึงผู้มีอำนาจหรือผู้บังคับบัญชา การขัดแย้งก็อ ไค้แย่ง แสดงความไม่เห็นด้วยกับความคิดหรือการกระทำของผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ซึ่งสูงกว่าทั้งวัยวุฒิและคุณวุฒิยอมไม่ชอบใจ สังคมไทยนิยมความอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักเคือรู้จักผู้ใหญ่ ผู้น้อยต้องให้ความเคารพนับถือ ย่าเกรงผู้ใหญ่ตามลำดับอาวุโส ไม่ควรทำแข่งกระดาง กาวราว การขัดแย้งผู้ใหญ่ถือว่าเป็นการแสดงความไม่เคารพนับถือ ผู้ใหญ่จึงมักไม่ชอบใจ และเมื่อผู้ใหญ่ไม่ชอบใจผู้น้อยจะเป็นฝ่ายเคือครอน อย่างน้อยก็ไมไ้รับการช่วยเหลือสนับสนุนเท่าที่ควร ดังนั้น หากค้องการประสบความสำเร็จในชีวิตก็ไมควรขัดแย้งผู้ใหญ่

28. อย่าไ้ตนไ้เกิน

อย่าทำอะไรเกินตัว สุภาษิตบทนี้คล้ายกับบทที่ 14 (อย่าไ้สูงไ้พ้นค้ค้) ค้คือสอนให้รู้จักประมาณตัว จะค้ทำอะไรก็ทำให้พอสมตัว อย่าก็ค้แข่งขันหรือเอาอย่างคนที่มียศศักดิ์สูงหรือมีความสามารถมากกว่า การทำอะไรเกินตัว เกินความสามารถ นอกจากจะไม่สำเร็จสมความตั้งใจแล้ว ยังอาจนาความหายนะมาสู่ตัวเอง เช่น เป็นคนจนแต่อยากทำกิจการใหญ่โตก็ค้องไปกู้ยืมเขามาลงทุน หากกิจการนั้นล้มเหลว ไมมีกำไรแล้วยังค้องเป็นหนี้เขาอีก เป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ เมื่อมีน้อยก็ควรทำแต่เพียงกิจการเล็ก ๆ จึงจะควร

29. เดินทางอย่าเดินเปลี่ยว

เปลี่ยว ว. ว่าเหว่ วางคน

เดินทางไปไหนอย่าไปคนเดียว การมีเพื่อนร่วมทางไปด้วยนอกจากจะได้พูดคุยกันแก้เหงาแล้ว ในเวลามีปัญหาจะได้ปรึกษารือกัน ช่วยกันคิดอ่าน การช่วยกันคิดจะได้ความคิดที่ดีและรอบ

คอบกว่ากิดคนเคียว หรือถ้ามีภัยอันตราย เช่น มีคนหรือสัตว์ร้ายเข้ามาทำร้าย จะช่วยเหลือกัน เจ็บไข้ก็จะได้อาศัยเพื่อนช่วยดูแลรักษา แม้ที่สุด ถ้าสิ้นชีวิตลงระหว่างทาง เพื่อนจะช่วยจัดการ ทำศพหรือกลับไปส่งข่าวให้คนทางบ้านรู้เรื่องราว ส่วนการไปไหนคนเดียวนั้น นอกจากจะต้องเผชิญอันตรายรอบด้านตามลำพังแล้ว หากเป็นอะไรไปคนที่อยู่ทางบ้านจะไม่มีโอกาสรู้ได้เลย คนโบราณ จึงสั่งสอนกันว่าไปไหนไม่ควรไปคนเดียว ดังมีคำพังเพยว่า "คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย"

30. น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ

เชียว ก. กล้า แรง เก่ง ชำนาญ

อย่าหันเรือขวางทางน้ำขณะที่กระแสน้ำกำลังไหลแรง เพราะกำลังน้ำจะกระแทกให้เรือ พลิกถล่ม คำสอนนี้เป็นการเปรียบเทียบ หมายความว่า อย่าพยายามขัดขวางคัดค้านคนที่กำลังมี โทสะรุนแรง หรือคนที่ตั้งใจอย่างแรงกล้าที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การขัดขวางคนที่กำลังอยู่ในอารมณ์ เช่นนั้นนอกจากจะไม่ได้ผลอะไรแล้ว ตนเองยังจะต้องเดือดร้อนเพราะแรงโทสะของคนนั้นด้วย โดยเฉพาะถ้าคนนั้นเป็นคนมีอำนาจ อันตรายที่ผู้เข้าไปขัดขวางจะได้รับย่อมมีมากขึ้น การจะคัดค้าน ทักท้วงอะไรใครต้องรู้จักพิจารณาให้รอบคอบ ถูกกาลเทศะ เห็นว่าพอจะคัดค้านได้และผู้นั้นอยู่ใน อารมณ์ที่เยือกเย็นพอที่จะรับฟังเหตุผลได้จึงค่อยคัดค้าน การคัดค้านคนที่กำลังอยู่ในอารมณ์อันรุนแรง ก็เหมือนการเอาเรือขวางกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยว ซึ่งไม่มีทางทำให้กระแสน้ำนั้นหยุดไหลหรืออ่อนแรง ลง แต่เรือที่ขวางนั้นเองจะต้องล่มเพราะทานแรงน้ำไม่ไหว

31. หีลุ่มเลื่องประหยัค

ลุ่ม (ลุ่ม) ก. แอบแฝง เร้น ซ่อน

ประหยัค ก. ยับยั้ง ระมัดระวัง

ให้ระมัดระวังตัว อย่าเข้าไปใกล้ที่ซึ่งมีเสือลุ่มซ่อนตัวอยู่ สมัยโบราณคนใกล้ชิดกับธรรมชาติ บางคนก็มีอาชีพต้องเข้าไปในป่าเนือง ๆ เช่น เข้าไปตัดไม้ หาของป่า หรือล่าสัตว์บางชนิด ในป่า ย่อมมีสัตว์ร้าย เช่น เสืออาถืยอยู่ คนที่อยู่ใกล้ชิดกับป่ามักมีความรู้พอที่จะสังเกตได้ว่าที่ลักษณะเช่นใด มักมีเสือลุ่มซ่อนคอยกักจับสัตว์เป็นอาหาร จึงตักเตือนให้รู้จักระมัดระวังไม่เข้าไปใกล้กรายที่นั้นเพื่อ ความปลอดภัยของตัวเอง

คำสอนนี้แปลโดยนัยให้ถึงความกว้างออกไป เป็นการสอนให้รู้จักระมัดระวังตัว รู้จักหลบ เลี่ยงอันตราย รู้ว่าที่ใดมีอันตราย มีคนร้ายหรือสัตว์ร้ายคอยจ้องทำร้ายอยู่ก็ควรหลีกเลี่ยงไปให้พ้น

ไม่ควรเข้าไปใกล้ หรือหากจำเป็นต้องเข้าไปในที่นั้นจริง ๆ ก็ต้องระมัดระวังตัวให้มากเป็นพิเศษ

32. จงระวังกระแสไฟฟ้า

ระมัด ก. ระวัง ประหยัด

เร่ง ก. เร็ว บังคับให้เร็ว

จงระวังกระแสไฟฟ้าให้ดี ไฟเป็นของที่มีคุณประโยชน์มากมายแก่มนุษย์ เช่น ให้ความอบอุ่น ไขหุงต้มอาหาร ให้แสงสว่าง ทำให้ปลอดภัยจากสัตว์ร้ายและอุบัติเหตุอันอาจเกิดขึ้นได้ในเวลา กลางคืน หรือในที่มืด แต่ไฟก็มีโทษร้ายแรงหากไม่ระวังกระแสไฟฟ้าให้ดี เพราะไฟอาจลุกลามเผาผลาญ บ้านเรือน ทรัพย์สิน หรืออาจทำลายชีวิตทั้งคนและสัตว์ได้ ดังนั้นการใช้ไฟจึงต้องระวังให้ อยู่ใน ที่ปลอดภัย ไม่ให้ลุกลามไปยังที่อื่นได้ เมื่อใช้แล้วก็ต้องดับให้เรียบร้อย สุภาวดีใช้คำว่า "ระวังระมัด" หมายความว่า การระวังกระแสไฟฟ้าเป็นสิ่งที่จะต้องทำอย่างรีบด่วนหรือทำเป็นประการแรกที่เดียว อย่างรวดเร็ว อย่างฉับพลัน เพราะหากเกิดอุบัติเหตุเกี่ยวกับไฟฟ้าขึ้นแล้ว ย่อมหมายถึงความสูญเสีย อย่างใหญ่หลวง สุภาวดีบทนี้มุ่งสอนให้เป็นคนไม่ประมาท โดยเฉพาะกับสิ่งที่รู้ว่าเป็นอันตราย ร้ายแรง

33. ตนเป็นไทยยาคบหาส

ไทย น. ผู้เป็นใหญ่

ไทย น. ความมีอิสระแก่ตัว ความไม่เป็นทาส

ทาส น. บ่าวทั่วไป ผู้ที่ขายตัวลงเป็นทาสรับใช้ หรือที่นายเงินไถ่ค่าตัวมา เรียกว่าทาส นำเงิน ที่เป็นลูกทาสนำเงิน เรียกว่าทาสเรือนเบี้ย ที่เป็นทาสเชลย เรียกว่าทาสเชลย ถ้าใช้คู่ กันว่า ทาสทาสี ก็หมายความว่า ทาสเป็นบ่าวผู้ชาย และทาสีเป็นสาวผู้หญิง

ตนเป็นไทยยาคบหาส - หมายความว่า เป็นคนมีอิสระในตัวเอง อย่าไปคบค้าสมาคมกับคนที่ เป็นทาส ไม่มีอิสระแก่ตัว คำสอนนี้มีลักษณะคล้ายเป็นการแบ่งชนชั้นในสังคม แต่ก็คำสอนที่มีเหตุผล และมีความจำเป็นที่ต้องสอนเช่นนั้น เพราะการที่ตนเป็นไทแก่ตัวจะคบหาสนิทสนมกับทาสอาจก่อให้เกิดปัญหาได้หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นทาสชนิดไหน

ทาสเชลย มักเป็นชนชาติอื่นหรือเมืองอื่น ถูกกวาดต้อนเอามาเป็นเชลยเพราะบ้านเมืองแพ้ สงคราม ต้องพลัดพรากจากญาติพี่น้อง บางคนเคยเป็นคนในตระกูลสูงแต่ต้องมาถูกใช้ให้ทำงานหนัก ง่าย ๆ คนพวกนี้มักฝังใจเจ็บแค้น ถือว่านายทาสเป็นชนชาติศัตรู ย่อมไม่มีความซื่อสัตย์จริงใจด้วย

หากมีโอกาสคิดร้ายได้เมื่อใดก็ไม่รังรอที่จะทำ การคบหาสนิทสนมกับทาสเชลยจึงเป็นการไม่ปลอดภัยแก่ตัวเอง อีกประการหนึ่ง คนเป็นไทที่ไปสนิทสนมกับทาสเชลยซึ่งเคยเป็นชาติศัตรูกันมาก่อน อาจทำให้คนอื่น ๆ ระแวงแคลงใจว่าคนนั้นจะถูกทาสเชลยหวานลอมชักจูงเป็นพวกพ้อง แล้วอาจหันมาคิด ทรยศร้ายต่อบ้านเมืองของตนเอง เจ้านายผู้ใหญ่จะหมดความไว้วางใจ

ส่วนทาสนำเงินหรือทาสเรือนเบี้ย รวมถึงบ่าวไพร่ทั่วไป แม้จะเป็นชนชาติเดียวกัน แต่ก็เป็นคนมีฐานะยากจน ต้องขายตัวแลกเงิน ทาสเหล่านี้มักเป็นคนไม่ได้รับการศึกษาอบรม ไม่รู้จักการควรไม่ควร หากผู้เป็นนายให้ความสนิทสนมด้วยอาจหลงลืมตัว ก็เสมอ หมดความเคารพยำเกรง ทำให้ปกครองลำบาก ยิ่งกว่านั้น ถ้านายทาสไปมีสัมพันธ์ฉันท์ชู้สาวกับทาสหรือบ่าวก็จะยิ่งก่อความเดือดร้อนมากยิ่งขึ้น ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง ผู้คนหมดความนับถือ

34. อย่าประมาททานผู้ดี

ทานผู้ดี หมายถึงผู้มียศศักดิ์ มีอำนาจ มีตระกูลสูง บุคคลประเภทนี้ใครเข้าไปใกล้ต้องระมัดระวังตัว จะประมาทไม่ได้ เพราะธรรมดา คนมียศ มีอำนาจ ย่อมสามารถบันดาลคุณและโทษให้แก่ผู้อื่นได้อย่างมหัศจรรย์ ดังนั้น แม้จะได้รับความเมตตาเอ็นดูก็ไม่ควรหลงลืมตัว อย่าคิดว่าตนเองเป็นคนใกล้ชิด รู้จักใจทานดี เพราะจิตใจคนเรานั้นยากที่จะหยั่งรู้กันได้อย่างถ่องแท้ ที่เคยเมตตา อาจหมดเมตตา ที่รักอาจกลายเป็นเกลียดชังไปเมื่อไรก็ได้ หากทำหลงลืมตัว ประมาททานผู้ใหญ่วัก ทำอะไรตามใจตัว หากทานหมดเมตตาวันใด ตนเองจะต้องเดือดร้อน

คำสอนนี้อาจตีความได้อีกอย่างหนึ่งว่า คนที่เป็นผู้ดี มียศศักดิ์ มีตระกูลสูง แม้ว่าจะตกยาก อับจนก็อย่าได้คิดประมาทหรือถูกเหยียดหยาม เพราะคนประเภทนี้มักเป็นคนมีความรู้ ความสามารถ มีสิ่งดี ๆ อยู่ในตัว ในไม่ช้าเขาอาจก่อคุณฐานะ เกียรติยศ ที่สูญเสียไปนั้นกลับคืนมาได้ คนที่เคยถูกลูกประมาทเขาไว้วางใจเขาตกอับจะต้องเดือดร้อน

ผู้ดี อาจหมายความว่าถึง ก็นัก คนที่กระทำความดี ตรงข้ามกับผู้ร้าย คือคนร้าย ตามนัยนี้ อย่าประมาททานผู้ดีอาจหมายความว่า อย่าลบหลู่คนที่กระทำความดี คือสอนให้ยกย่องคนที่ทำดีไม่ว่าคนนั้นจะอยู่ในฐานะใด จะร่ำรวยหรือยากจน มียศศักดิ์ ตระกูล สูงหรือไม่ เป็นการสอนให้พิจารณาให้เกิดิระติคนที่การกระทำของเขา ไม่ใช่พิจารณาจากสิ่งประกอบภายนอก

35. มีสินอย่าอวดมั่ง

มั่ง น. มี มีมาก

มีทรัพย์สินเงินทองอย่าอวดความร่ำรวยของตน เพราะการโอ้อวดจะทำให้คนที่โลภยีนได้ฟัง
เกิดความหมั่นไส้ หรือไม่ก็อาจนึกอยากได้ทรัพย์สินนั้น อาจมีคนมาข่มหรือข่มขืนทรัพย์สินบ่อย ๆ
ยิ่งกว่านั้น หากคนร่ำรวยมั่งมี อาจมาแย่งชิงเอาทรัพย์สินไป การอวดร่ำรวยจึงเป็นทางนำความ
เดือดร้อนมาใส่ตัวทั้งสิ้น

36. ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ

สั่ง คือ สั่งสอน หมายความว่า ผู้ใหญ่สั่งสอนควรจงจำไว้ เพราะผู้ใหญ่เป็นผู้เกิดก่อน
มีประสบการณ์มากกว่า และมีความหวังดีต่อลูกหลาน จึงสั่งสอนอบรมเพื่อให้ทำแต่สิ่งดีที่ถูกที่ควร สิ่ง
ใดไม่ถูกก็ตัดเตือนห้ามปราม เด็กไม่ควรดื้อถึงโต้เถียงหรือเห็นว่าคำสั่งสอนนั้นเป็นเรื่องเหลวไหล
ไร้สาระ แต่ควรจงจำไว้และปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้นเพื่อผลดีแก่ตัวเอง

37. ที่ชาวกลานมาอย่าเสียเก๊ก

เสีย ก. หมก ลิ่น สะ ทิ้ง ชาก จาย หมกเป่ลือ่ง พลาคแพ
อย่าทิ้ง (ถอด) รองเท้าเมื่อเดินเข้าไปในที่ที่มีชาวกลาน เพราะรองเท้ามีไว้สำหรับสวม
ใส่ป้องกันไม่ให้เท้าถูกของแหลมคมบาดหรือตำ เวลาเดินในที่โล่งเตียน ไม่มีชาวกลาน ของแหลม
คม เช่น เกล็ดบนบ้าน อาจเดินโดยไม่สวมรองเท้าได้ แต่ถ้าเดินเข้าไปในที่รก มีหนามมีชาก ควร
สวมรองเท้าเพื่อป้องกันอันตราย ถ้าถอดรองเท้าทิ้งเสีย เดินเท้าเปล่าเข้าไปก็เท่ากับหาเรื่องเจ็บ
ตัว ต้องได้รับอันตราย

คำสั่งสอนนี้คือความโดยนัย หมายความว่า เมื่อจำเป็นต้องเข้าไปในที่ที่มีอันตรายอย่าละทิ้ง
เครื่องมือเครื่องใช้สำหรับป้องกันตัว ก็คือต้องรู้จักรักษาตัวให้รอดปลอดภัยจากอันตราย ไม่ใช่รู้ยั่วว่า
ที่นั่นมีอันตรายก็ยังไม่เตรียมป้องกันตัว ย่อมได้รับบาดเจ็บหรือเดือดร้อนอย่างแน่นอน

38. ทำรั้วเรียกไว้กันตน

เรียก น. ไม่ให้เอาออกเป็นชิก ๆ แล้วถักด้วยหวายสำหรับปูพื้นหรือกันเป็นรั้ว

ทำรั้วบ้านไว้ป้องกันอันตรายให้ตนเอง บ้านเรือนควรมีรั้วรอบขอบชิดเพื่อป้องกันอันตรายทั้ง
จากคนและสัตว์ร้าย ถ้าบ้านไม่มีรั้ว คนหรือสัตว์จะเข้ามาทำอันตรายก็เข้าถึงตัวบ้าน ถึงตัวเจ้า
ของบ้านได้โดยง่าย แต่ถ้าบ้านมีรั้วบ้านแข็งแรงสัตว์มักเข้าไปไม่ได้ หรือหากคนปีนเข้าไปเจ้าของ
บ้านจะรู้ตัวก่อนและระวังตัวเตรียมต่อสู้ป้องกันตัวและทรัพย์สินได้ทันเวลาที่ ดังนั้น หากต้องการให้ชีวิต
และทรัพย์สินปลอดภัย ควรทำรั้วบ้านให้แข็งแรง

39. คนรักอ่าวว่างใจ

แม้คนรักก็อ่าวว่างใจ สุภาษิตบทนี้สอนให้เป็นคนระมัดระวังตัว ไม่ประมาท ไม่ไว้ว่างใจใครง่าย ๆ ไม่ว่าจะเป็นคนที่รักใครสนิทสนมกันเพียงไรก็ตาม บางคนไว้ใจคนอื่นมากเกินไป มีความลับอะไรก็เล่าให้ฟังจนหมดสิ้นโดยลืมนึกถึงความจริงที่ว่า ความลับ เมื่อมีผู้ล่วงรู้ถึง 2 คนก็ยากที่จะเก็บไว้เป็นความลับต่อไปได้ เขาอาจนำเอาความลับนั้นไปเล่าให้คนอื่นฟังเพราะความพลั้งเผลอรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ตัวเองจะได้รับความเดือดร้อน

อีกประการหนึ่ง การไว้ใจคนที่รักจนเกินไปนับว่าเป็นการประมาท เพราะคนที่คนรักนั้นไม่แน่ว่าเขาจะรักและซื่อสัตย์ตอบแทนจริงแค่ไหน จะรักตลอดไปหรือไม่ เนื่องจากความรักเป็นสิ่งที่ไม่คงทน วันหน้าเขาอาจเปลี่ยนแปลงไป คนที่เคยรักใครสนิทสนมกันมากต่อไปอาจขัดใจกัน โกรธเกลียดชิงชัง กลายเป็นศัตรูกันไปก็ได้ ความลับที่เคยเล่าให้เขาฟังยามที่รักกันอาจกลายเป็นเครื่องมือให้เขาย้อนกลับมาใช้ทำอันตรายให้ตัวเมื่อหมดรัก

40. ที่มีภัยพึงหลีกเลี่ยง ปลีกตนไปโดยด่วน

รู้ว่าที่มีภัยอันตราย ควรหลีกเลี่ยงไปให้พ้นโดยเร็ว เพราะหากไม่หลีกเลี่ยงตนจะต้องได้รับอันตรายจากภัยนั้น สุภาษิตบทนี้สอนให้รู้จักรักษตัวรอด เพราะชีวิตและความปลอดภัยเป็นสิ่งสำคัญ มนุษย์ต้องรู้จักรักษาไว้ให้ดี ไม่ควรเสี่ยงภัยอย่างเสี่ยง คนบางคนแม้รู้ว่าที่นั้น ๆ มีอันตรายก็ไม่หลีกเลี่ยง กลับเข้าไปใกล้ เพราะความเขลาบ้าง เพราะความอยากรู้ อยากเห็นและชอบสนุกสนาน เพราะไม่อยากจะให้ใครว่าเป็นคนซลาดบ้าง และเหตุผลอื่นบ้าง เป็นการหาเรื่องเดือดร้อนใส่ตัว คนฉลาดไม่ควรทำ

41. ใครส่วนอยากมักมาก

ส่วน น. สิ่งที่แบ่งออกจากของใหญ่ เศษย่อย แฉกย่อย ตอน

มักมาก ก. อยากได้มาก ๆ โลก

อย่าเป็นคนโลภมาก ได้เท่าไรควรพอใจเพียงเท่าที่ได้ คนมักมาก ไม่รู้จักพอใจในส่วนที่ตนได้รับอยู่ มีอยู่ จะนำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองเพราะต้องดิ้นรนขวบขวายด้วยความที่ไม่รู้จักพอ ทำให้ไม่มีเวลาสงบสุข สุภาษิตพระร่วงจึงสอนให้เป็นคนไม่มักมาก คือให้เป็นคนสันโดษ รู้จักพอใจเท่าที่มีที่ได้ แม้จะได้เพียงเล็กน้อยถ้าพอใจก็ย่อมมีความสุข ส่วนคนมักมากแม้จะได้มากเท่าไรก็ไม่มีความสุขเพราะไม่พอใจอยู่นั่นเอง

42. อย่ามีปากกว้างกว่า

กว่า ว. ยิ่ง เกิน

อย่ามีปากกว้างกว่าหมายความว่า อย่าเป็นคนมีปากมากกว่าหรือยาวกว่าคนธรรมดา คืออย่าเป็นคนปากเก่ง ปากจึก เทียบพุดจากระรานคนอื่น รวมทั้งอย่าเป็นคนช่างนินทาว่าร้าย พุดให้คนอื่นเสียหายเดือดร้อน คนปากไม่ดีไม่ว่าจะเป็นประเภทใดก็ตามมาแล้วนี้ไม่มีใครอยากคบหาสมาคมด้วย มีแต่คนเกลียดชัง อยากจะหลีกหนีให้พ้น เป็นการแสดงอุปนิสัยหยาบช้า ไม่ได้รับการอบรมขัดเกลา และแสดงว่าเป็นคนที่มีจิตใจไม่ดีด้วยจึงชอบพุดให้คนอื่นเดือดร้อน เจ็บช้ำน้ำใจ คนปากไม่ดีนี้รวมถึงคนที่ชอบพุดไร้ประโยชน์ ช่างนินทา พุดเพื่อเจ้อ และอื่น ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการกระทำที่ไม่ดี ไม่ควรประพฤติทั้งสิ้น เป็นการสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น ตัวเองก็จะไม่มีความสุขความเจริญ ไม่มีใครรักใคร่ชื่นชม คนโบราณมักสอนให้ลูกหลานพุดจาไฟเราะ พุดแต่สิ่งที่ดีงามเป็นที่ชอบใจของคนทั่วไป เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความรักใคร่นิยมชมชื่น เช่น สอนว่า "พุดดีเป็นศรีแก่ตัว พุดชั่วอัปราชัย" เป็นต้น

43. รักคนกว่ารักทรัพย์

รักตัวเองให้มากกว่ารักทรัพย์สมบัติ เพราะทรัพย์สมบัติเป็นของนอกกาย ถึงแม้จะสูญเสียไป หากชีวิตยังอยู่ก็ยอมหาใหม่ได้ ส่วนชีวิตหากสูญเสียไป หรือร่างกายพิการเจ็บไข้ไป ก็เป็นอันหมดสิ้นทุกสิ่งทุกอย่าง แม้ทรัพย์ที่เกะหวงแหนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็ไม่ส.มารณเอาติดตัวไปได้เมื่อตายแล้ว ดังนั้น หากต้องเสียทรัพย์เพื่อรักษาชีวิตและร่างกายไว้ก็ไม่ควรเสียดาย

44. อย่าโลภรับของเข็ญ

เข็ญ น. ความยาก ความลำบาก

อย่ารับของที่จะก่อความลำบากเดือดร้อนให้ตัวเองไว้ ของที่จะก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้รับได้แก่ของที่ได้มาโดยทุจริตหรือของโจร ของเช่นนี้ไม่ควรรับเอาไว้ไม่ว่าจะเป็นการรับฝากหรือรับเอาไว้เป็นกรรมสิทธิ์ เพราะหากเจ้าของเขาติดตามมาพบอยู่ที่ตน แม้จะไม่ได้เป็นผู้ไปคดโกงลักขโมยมาเองก็ต้องเดือดร้อน มีความผิดไปด้วยในฐานะเป็นผู้ครอบครองไว้ คนโบราณถือว่าของทุจริตเป็น "ของร้อน" ใครรับเอาไว้ก็ต้องร้อนใจ เพราะถึงเจ้าของเขาจะไม่ตามมาพบ คนที่รับเอาไว้ก็ย่อมไม่มีความสุข กอหยหวากระแวงไปต่าง ๆ สุภาภิมทนนี้จึงสอนให้พิจารณาอย่างสุขุม อย่าเห็นแก่วัตถุสิ่งของจนไม่คิดถึงความเดือดร้อนที่จะติดตามมาภายหลัง

45. เห็นงามตาอย่าปอง

อย่าอยากได้หรือชอบใจ พอใจของสิ่งใดเพียงเพราะเห็นวามรूपภายนอกงดงาม เพราะของที่ภายนอกงดงามนั้น ภายในอาจแฝงความน่าเกลียดหรือความชั่วร้ายไว้ คำสอนนี้มุ่งให้รู้จักพิจารณาให้รอบคอบ ไม่มองอะไรแต่เพียงผิวเผิน รวมทั้งการคบคนก็ไม่ควรคบเพียงเพราะเห็นรูปร่างหน้าตาดีงาม กิริยามารยาทเรียบร้อย หรือพูดจาไพเราะอ่อนหวาน ต้องพิจารณาให้ลึกซึ้งถึงจิตใจด้วย เพราะคนรูปร่างหน้าตาดีงามอาจมีจิตใจชั่วร้ายฉลวยทราม ท่านองเดียวกัน คนที่มีรูปร่างชั่วร้ายเหวอาจมีจิตใจดี ชื่อสัตย์ จริงใจ น่าคบค้าสมาคมด้วย

46. ของฝากทานอย่ารับ

ของเขาฝากไปให้คนอื่นอย่าเก็บเอาไว้เสียเอง เพราะเป็นการคดโกง หุจริต ไม่ซื่อเมื่อคนที่ฝากของนั้นมาได้พบกับคนที่เขาตั้งใจจะให้ได้รับของฝาก อาจมีการถามไถ่กันขึ้นมา ความจริงที่ว่าคนที่รับของฝากมาให้เขาเอาเก็บไว้เสียเองก็ย่อมปรากฏขึ้น คนที่เก็บเอาของเขาไว้อยอมถูกตราหน้าว่าเป็นคนคดโกง มักได้ อยากได้ของที่ไม่ใช่ของตน เป็นความผิดเหมือนการลักขโมยทรัพย์ของเขาเหมือนกัน ย่อมทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงและไม่มีใครไว้วางใจอีกต่อไป

คำสอนนี้อาจตีความอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ไม่ให้รับของฝากของใครเอาไว้ เช่น ฝากเงินฝากของ เป็นต้น เพราะอาจเป็นช่องทางให้เกิดผลร้ายแก่ตนได้ง่าย ๆ เช่น ถูกหาว่าขี้โกงหรือเบียดบังเอาประโยชน์จากของที่รับฝากเอาไว้

47. ที่ทับ จมมีไฟ

ทับ น. ที่อยู่ เรือน

ในบ้านควรมีไฟ เพราะไฟเป็นของสำคัญสำหรับมนุษย์ ใช้ประโยชน์ได้หลายประการ เช่น ใช้หุงหาอาหาร ให้แสงสว่าง และป้องกันสัตว์ร้ายหรือคนร้ายที่อาจแอบเข้ามาทำอันตรายคนในบ้าน หากบ้านมืด ไม่มีแสงสว่าง ก็เป็นการสะดวกสำหรับคนทุจริตหรือสัตว์ร้ายจะเข้ามาทำอันตราย นอกจากนั้น คนในบ้านจะเดินไปไหนหรือหากางานอะไรก็ต้องอาศัยแสงสว่าง ถ้าบ้านมืดอาจเตะหรือสะดุดอะไรหล่ม บาดเจ็บ เป็นอันตราย ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีไฟไว้ในบ้านเสมอ โดยเฉพาะในเวลากลางคืน คำสอนนี้แปลโดยนัยให้ถึงความกว้างไกลไป เป็นการสอนให้ใช้สติรู้จำเพื่อความปลอดภัยแก่ชีวิต

48. ที่ไปจะมีเพื่อน

จะไปแต่ในที่มีเพื่อนอยู่ อย่าไปในที่ไม่มีใครเลย เพราะการเป็นคนแปลกหน้าไปต่างถิ่น ย่อมได้รับความลำบาก ในสมัยโบราณไม่มีโรงแรมหรือที่พักคนเดินทาง คนที่เดินทางไปต่างบ้านต่างเมืองต้องไปอาศัยอยู่บ้านคนที่รู้จักคุ้นเคยกัน คนไม่มีใครรู้จักอาจต้องไปอาศัยนอนตามศาลาวัดหรือที่สาธารณะอื่น ๆ ซึ่งไม่ปลอดภัยจากคนร้ายและสัตว์ร้าย ถ้ามีเพื่อนอยู่ที่บ้านเมืองนั้นเพื่อนจะคอยช่วยเหลือให้ที่พักอาศัย แนะนำการปฏิบัติที่ถูกต้องที่ควรตามความนิยมของคนเมืองนั้น จะได้ปลอดภัย ไม่ไปทำอะไรผิดพลาด หรือถูกคนล่อลวงทำร้าย หากไปติดต่อกับชายหรือทำธุรกิจใดก็จะได้อาศัยเพื่อนช่วยชี้ช่องทางให้กระทำการนั้นได้สะดวก ดีกว่าไปอย่างโดดเดี่ยว ไม่รู้จักใครเลยในท้องถิ่นที่ไปนั้น

คำสอนนี้อาจตีความหมายอีกอย่างหนึ่งได้ว่า จะไปไหนก็ตามควรมีเพื่อนไปด้วย จะคอยช่วยเหลือกันเมื่อมีปัญหาหรือมีอันตราย ไม่ควรไปไหนตามลำพังคนเดียว หากตีความหมายตามนัยนี้ก็เป็นคำสอนที่เหมือนกันกับบทที่ 29 (เดินทางอย่าเดินเปลี่ยว)

49. ทางแถวเถื่อนโคลคลา

แถวเถื่อน น. แนวป่า

การเดินทางไปในป่า ควรเดินตามเส้นทางที่มีคนเดินผ่านอยู่เสมอ เพราะการเดินทางในป่าเป็นเรื่องลำบาก มีอันตรายจากสัตว์ร้ายนานาชนิด และสิ่งเกศทิศทางยาก คนไม่ชำนาญทางอาจหลงอยู่ในป่า ทางที่ดีควรใช้เส้นทางที่มีคนเดินผ่านไปมาบ่อย ๆ จนพอมองเห็นเส้นทาง เพราะทางประเพณีมักเป็นทางที่ปลอดภัย เนื่องจากสัตว์ป่ามักหลีกเลี่ยงไม่เข้ามาพ่นพวนในทางที่มีคนเดินผ่านไปมาอยู่เสมอ อีกประการหนึ่ง การเดินทางเส้นทางเดินจะช่วยให้ไม่หลงทาง

คำสอนในบทที่ 48-49 หากรวมความเป็นบทเดียวกันว่า "ที่ไปจะมีเพื่อน ทางแถวเถื่อน โคลคลา" อาจตีความได้ว่า ควรมีเพื่อนเดินทาง โดยเฉพาะการเดินทางไปในป่า เพราะป่าเป็นที่มีอันตราย ไปหลายคนจะคอยช่วยเหลือกัน ดีกว่าไปตามลำพังคนเดียว

50. ครูบาสอนอย่าโกรธ

บา น. ครู อาจารย์

ครูสั่งสอนไม่ควรถือโกรธ เพราะครูสอนศิษย์ด้วยความรักและหวังดี สอนให้มีวิชาความรู้ติดตัว ครูบางคนอาจใช้กาผูกหยาบคายคุคา หรือเขี่ยนตี ลงโทษเมื่อศิษย์ทำผิด เพราะต้องการให้จดจำสำนึกผิด ไปกระทำความผิดซ้ำอีก ศิษย์ควรเข้าใจและไม่ควรถือโกรธ ตรงข้ามควรสำนึกว่า

ที่ครูสั่งสอนคำว่าเช่นนั้นเพราะความรัก ความปรารถนาดี และสิ่งที่ครูสั่งสอนก็ควรจดจำไว้เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อผลดีแก่ตนเอง

51. โทษคนผิดพึงรู้

ควรรู้ความผิดของตนเอง หมายความว่าควรรู้จักพิจารณาความผิดของตน เมื่อผิดก็ควรยอมรับผิด อย่าเป็นคนอวดดี คือรับ ผิดแล้วไม่ยอมรับ ขึ้นถึงกันว่าตนทำถูก การทำความผิดเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ ใคร ๆ ก็ยอมทำผิดได้ แต่ผิดแล้วควรรู้ตัวว่าผิด คนอื่นยอมเห็นใจและให้อภัย ตรงข้าม หากผิดแล้วยังถือดี ไม่ยอมรับผิด คนอื่น ๆ จะไม่ชอบใจ คนที่ผิดแล้วยอมรับว่าผิด พยายามลบเลือนความผิดหรือพยายามทำดีแก้ตัวยอมได้รับการสรรเสริญ

52. ผู้เสียสละอย่าเสียศักดิ์

ศักดิ์ น. อำนาจ ความสามารถ กำลัง ฐานะ

ยอมเสียทรัพย์สินเงินทองดีกว่าเสียศักดิ์ศรี คนที่มีศักดิ์ศรีหมายถึงคนที่มีความนับถือตัวเอง รักษาชื่อเสียงของตัวเองและของวงศ์ตระกูล รักเกียรติ ไม่ยอมให้ใครมาดูหมิ่นเหยียดหยาม ไม่ยอมประพฤติตนในทางชั่วหรือต่ำทราม แม้จะยากจนก็พยายามดิ้นรนช่วยเหลือตนเอง ไม่ยอมพึ่งพาอาศัยใคร ไม่ยอมทำการทุจริตใด ๆ เพื่อแลกกับทรัพย์สิน ศักดิ์ศรีของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญ เป็นสิ่งที่ทำให้คนมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างภาคภูมิใจ เชื้อมัน เงินทองเป็นของนอกกาย ไม่ว่าใครก็อาจหา มาไว้ได้ เมื่อเสียไปก็หาใหม่ได้อีก แต่ศักดิ์ศรีของคนเรานั้นหากเสียไปแล้วยากนักที่จะกู้คืน และคนที่ไม่มีศักดิ์ศรีก็เหมือนไม่มีอะไรเลย ไม่มีใครเคารพนับถือ มีแต่จะถูกกลั่น สุภาษิตพระร่วงจึงสอนว่าให้รักศักดิ์ศรีของตนไว้ให้เห็นกว่าทรัพย์สิน อย่ายอมเสียศักดิ์ศรีเพื่อแลกกับเงิน และหากต้องเสียเงินทองเพื่อรักษาศักดิ์ศรีของตนไว้ก็ควรยอม

53. ภักคือยากวนเคียด

ควน ว. รีบเร่ง รวดเร็ว

เคียด ก. เคือง โกรธ

ภักดี น. ความเลื่อมใส ความจงรัก ความนับถือ ความซื่อตรง ความนอบน้อม

อย่าควนโกรธคนที่มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อตน เพราะคนที่มีความจงรักภักดีจริง ๆ นั้นหายาก จึงควรถนอมน้ำใจไว้ บางครั้งเขาอาจทำผิดพลาดไปบ้างก็ควรให้อภัย หากเขาทำอะไรให้ขัดใจ เช่น ทักท้วงขัดขวางไม่ให้กระทำการสิ่งใด ควรยั้งคิดไตร่ตรองดูว่าเขาทำนั้นมีเหตุผล

หรือไม่ ไม่ใช่ถูกจิตใจก็โกรธเกรี้ยว ไม่ยอมฟังเสียง ต้องคิดว่าถ้าเขาไม่จงรักภักดีจริงคงไม่คัดค้านทางนี้

คำสอนนี้อาจตีความอีกอย่างหนึ่งว่า อย่าควนโกรธเคืองคนที่ตนรักดี เช่น เจ้านายของคน คือ เมื่อรักแล้วก็ควรออกส้นความโกรธได้ ให้อภัยได้ แม้ท่านจะกระทำการใดให้ขัดเคืองหรือน้อยใจ เช่น คาวา หรือลงโทษ ไม่ควรถือเอาเหตุเล็กน้อยมาเป็นเหตุโกรธเคืองจนหมดความจงรักภักดี

54. อย่าเบียดเบียนแกมมิตร

เบียดเบียน ก. ยัดเบียด

เบียดเบียน ก. บีบคั้น ทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน อาการที่รบกวนทำให้เขาสิ้นเปลือง

เบียดเบียนในคำสอนนี้จะใช้ในความหมายของคำว่า เบียดเบียน คือ อย่าทำความเดือดร้อนหรือรบกวน เอารัดเอาเปรียบเพื่อน ถึงแม้จะเป็นเพื่อนสนิทก็ต้องรู้จักเกรงใจ แม้ตนจะลำบากจนก็ควรพยายามช่วยเหลือตนเอง คนที่คิดแจะพึงพาอาศัย เบียดเบียนเพื่อน บ่อยครั้งเข้าเพื่อนฝูงก็เบื่อหน่าย ไม่อยากคบ พากันหลีกหนีเพราะทนให้เบียดเบียน เอารัดเอาเปรียบอยู่ไม่ไหว การคบมิตรต้องถ้อยทีถ้อยอาศัย ผลักกันช่วยเหลือ ไม่ใช่เอาของเขาย้ายเกี้ยว หากคนใดคนหนึ่งตั้งหน้าเบียดเบียนอยู่ฝ่ายเดียว ไม่รู้จักเกรงใจ บัจะคบกันไม่ได้นาน

55. ที่มิควรช่วยเหลือตอบ

เพื่อนทำสิ่งที่มิควรช่วยชักชวน ห้ามปราม ไม่ควรทำไม่รู้ไม่ชี้ ถือว่าไม่ใช่ธุระของตัวเอง เพราะคุณธรรมประการสำคัญของเพื่อนแท้ประการหนึ่งคือ ควรมีความหวังดี เป็นห่วงเป็นใยเพื่อน ด้วยความจริงใจ การที่เห็นเพื่อนทำผิดแล้วไม่ช่วยชักชวนให้เขารู้ตัว เลิกทำความผิดนั้น ถือว่าไม่มีความห่วงใยรักใคร่จริงจริง ใ้หมั่นว่าเป็นเพื่อนแท้

56. ที่ขอบช่วยยกยอ

ยกยอ ก. พுகสงเสริมให้ดียิ่งขึ้น

เพื่อนทำสิ่งที่ดีที่ชอบ ควรยกยอ สรรเสริญ พுகจามชมเชยให้เขาเกิดกำลังใจ ภาคภูมิใจที่จะทำความดีนั้นต่อไป การชมเชยนี้อาจนำไปชมเชยให้คนอื่นฟังเพื่อให้คนอื่นมองเห็นความดีของเพื่อนผู้นั้นและพลอยนิยมชมชื่นด้วย เพื่อนแท้จะคงไม่คิดอิจฉาริษยาเมื่อเห็นเพื่อนไ้ดี แต่ควรชื่นชมยินดีด้วยความจริงใจ พยายามช่วยเหลือส่งเสริมให้เขาทำความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

57. อย่าขอของรักมิตร

อย่าขอของที่รู้ว่าเป็นของรักของเพื่อน การขอของรักของเขาย่อมทำให้ชักเคืองใจกันได้
ง่าย เพราะของที่เขารัก เจ้าของย่อมหวงแหน ไม่อยากให้ใคร การที่คนอื่นไปขอของที่เขารัก
เขาย่อมไม่พอใจ แต่เพราะเห็นแก่มิตรภาพ เขาอาจเกรงใจ จำใจต้องให้ทั้ง ๆ ที่เสียดาย นับ
ว่าเป็นการทำลายน้ำใจผู้เป็นเจ้าของของนั้น หรือถ้าเขาหวงมาก ไม่ยอมให้ตามที่ขอ ฝ่ายที่ขอ
ของเขาย่อมเสียหน้า เกิดความไม่พอใจ กลายเป็นเรื่องชักเคืองใจกัน สุภาษิตจึงสอนให้รู้จัก
เกรงใจกันไว้เสียแต่ต้นเพื่อรักษาความเป็นมิตรเอาไว้ เมื่อรู้ว่าเป็นของที่เขารัก เขาหวง ก็อย่าขอ
แม้จะอยากได้สักเพียงไรก็ตาม

58. ชอบซัดมัทจากจาก

สุภาษิตบทนี้ หากตีความให้ต่อเนื่องกับบทที่ 57 เป็น "อย่าขอของรักมิตร ชอบซัดมัทจากจาก" หมายความว่า อย่าขอของรักของเพื่อน เพราะจะทำให้หมางใจกัน เคยรักใคร่สนิทสนมกัน
ก็จะคลายความสนิทสนมลงเพราะความชักเคืองใจ

หากแยกเป็นบทหนึ่งความลำพัง สุภาษิตบทนี้มีลักษณะเป็นคล้ายคำพังเพยที่บอกความจริงใน
โลกอันปฏิเสธไม่ได้ เป็นคล้ายสอนใจให้ระลึกไว้เตือนตัวเอง คือหมายความว่า คนที่รักใคร่สนิท
สนมกันมาก ๆ มักเมื่อหน่าย คลายรักกันเร็ว ท่านเอง "รักนักมักหน่าย" เพราะคนสนิทสนมกันย่อม
มองเห็นข้อบกพร่องผิดพลาดกันได้ง่าย อีกประการหนึ่ง คนใกล้ชิดกันมากมักขาดความเกรงใจกัน
จะพูดจาหรือทำอะไรมักไม่ใคร่ระมัดระวัง จึงอาจมีเรื่องขัดแย้งกระทบกระทั่งกันบ่อย ๆ ทำให้หมด
รักกันได้ง่าย ดังนั้น หากต้องการคบกัน รักกันนาน ๆ ก็ไม่ควรใกล้ชิดกันให้มากเกินไป

59. พบศัตรูปากปราศรัย

เมื่อพบศัตรูควรหักทลายปราศรัยด้วยดี ไม่ควรแสดงความไม่เป็นมิตรจนออกนอกหน้า เพราะ
จะไม่มีความดีอะไรแก่ตัวเองเลย ถึงแม้จะไม่ชอบใจก็ควรเก็บไว้ในใจ แสดงออกแต่มารยาทที่ดี
งาม แบบ "น้ำซุ่นไว้ข้างใน น้ำใสไว้ข้างนอก" เพราะถึงแม้เป็นศัตรูกันก็ไม่มี ความจำเป็นอะไรที่
จะต้องแสดงกิริยาหยามช้ำต่อกัน การแสดงกิริยาชั่วจะทำให้ศัตรูเพิ่มความเกลียดชัง คิคมุ่ร้าย
มากขึ้น ส่วนการแสดงกิริยาที่ดีอาจทำให้เขากลายความเกลียดชังลง เกิดความเมตตา และอาจ
กลับกลายมาเป็นมิตรก็ได้

60. ความในอย่าไขเขา

ใน (นัย) น. ข้อสำคัญ คำความ ข้อเค้า คำเงื่อน วิธี

ความใน อาจใช้ในความหมายตรงข้ามกับ ความนอก คือหมายถึงเรื่องข้างใน เรื่องส่วนตัว เรื่องภายในบ้าน ซึ่งไม่ควรนำไปเปิดเผยให้ใครรู้

บทนี้ หากความติดต่อกับบทที่ 59 เป็น "พบศัตรูปากปราศรัย ความในอย่าไขเขา" หมายความว่า เมื่อพบศัตรูควรทักทายปราศรัยด้วย แสดงกิริยามารยาทอันดีกับเขาเหมือนไม่มีเรื่องซุนซ่อนหมองใจกัน เก็บความโกรธเกลียดชิงชังไว้ในใจ แต่ก็จะระวังระมัดระวังการพูดจาขึ้น อย่าพลั้งเผลอพูดความลับหรือเรื่องราวสำคัญส่วนตัวอะไรให้เขาฟังเป็นอันขาด เพราะขึ้นชื่อว่าศัตรู แม้จะพูดก็ภัยเพียงใด ในใจย่อมประสงคร้าย จะไว้ใจอะไรไม่ได้ หากพลั้งเผลอพูดความลับอะไรออกไปจะเป็นภัยแก่ตัวเอง

หากตีความลำพังบทที่ 60 ว่า "ความในอย่าไขเขา" หมายความว่า อย่าเอาเรื่องสำคัญหรือเรื่องส่วนตัว เรื่องเฉพาะที่เป็นความลับไปแพร่พรายให้ใครฟัง ไม่ว่าจะเป็นมิตรหรือศัตรู เพราะความลับหากรู้มากคนก็ไม่เป็นความลับอีกต่อไป คนที่รู้อาจนำไปเล่าให้คนอื่นฟังด้วย ความพลั้งเผลอหรือด้วยความประสงคร้าย แม้แต่มิตรหรือคนรักก็ไม่ควรเล่า เพราะหากวันหน้าเกิดขัดใจกัน คนที่เคยรักก็อาจกลับเป็นศัตรู คิร้ายต่อกัน ความลับที่เคยเล่าให้เขาฟังอาจเป็นอันตรายสำหรับผู้เล่าได้

61. อย่ามัวเมาเนื่องนิจ

มัวเมา ก. มึนเมา หลง

อย่าหลงลืมตัว ขาดสติ ควรมึสติรู้ตัวอยู่เสมอ เพราะคนขาดสติมักทำอะไรลงไปโดยไม่รู้จักตัว สิ่งที่ทำลงไปนั้นอาจเป็นความชั่วหรือความผิดพลาดอย่างร้ายแรง สิ่งที่ทำให้คนมัวเมา มีหลายอย่าง เช่น กีเลส ตัณหา อบายมุข หรือแม่เมาสุราเมรัย คนที่มีสติสัมปชัญญะจะต้องรักษาตัวให้รอดพ้นจากความมัวเมาในสิ่งเหล่านี้ เพราะไม่ว่าจะมัวเมาหลงไหลอะไรก็เป็นทางเสื่อม นำไปสู่ความหายนะทั้งสิ้น เช่น คนลุ่มหลงมัวเมากับการพนัน มักเล่นการพนันจนหมดตัว ความมัวเมาในอิฏฐารมณ์อันได้แก่ ลาภ ยศ สุษ สรรเสริญ ก็นำคนไปสู่ความหายนะมาแล้วมากตอมาก คนที่ไม่ปรารภนาจะประสบความหายนะจึงควรมีสติยับยั้งตัวเอง ไม่ปล่อยตัวปล่อยใจให้มัวเมาลุ่มหลงในสิ่งใด

62. กิดตรองตรีทุกเมื่อ

ควรมีสัมปชัญญะ คิดไตรตรองอยู่เสมอว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด สิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ การคิดไตรตรองเหตุผลตนป่ายอย่างรอบคอบเสมอในทุกเรื่องจะทำให้สามารถกระทำกิจการต่าง ๆ ได้โดยไม่ผิดพลาด ผ่านพ้นอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ด้วยดี ประสบความสำเร็จในชีวิต คำสอนนี้สัมพันธ์กับบทที่ 61 (อย่ามัวเมาเนื่องนิจ) คือ บทที่ 61 สอนไม่ให้มัวเมาหลงไหล ซากสติ บทที่ 62 แนะนำป้องกันการมัวเมาด้วยการสอนให้มีความรู้ตัวอยู่เสมอ รู้จักคิดไตรตรองให้รอบคอบ

63. พึงฉันทือทอญาคี

ควรเชื่อเพื่อเนื้อแต่ตอญาคีพี่น้องของตน เช่น ให้บันทึพยีสสิ่งของตามควร ไม่ควรห่วงแหน ตระหนี่ถี่เหนียวกับญาติ การเชื่อเพื่อช่วยเหลือกัน แบ่งปันข้าวของให้แก่กันเป็นการสร้างความรัก ความสามัคคี ความผูกพันรักใคร่กันในวงศ์ญาติ คนที่ใจแคบ ไม่เชื่อเพื่อญาติพี่น้องมักไม่มีใครอยากคบหาสมาคมด้วย ในเวลาซัดสั่นต้องการความช่วยเหลือจากคนอื่นก็ไม่มีใครอยากช่วย ดังนั้น ในสังคมที่ต้องอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกันจึงไม่ควรทำตัวเป็นคนใจแคบ ใจของสิ่งใดมาควรแบ่งปันให้ญาติพี่น้องด้วย ไม่เก็บไว้กินไว้ใช้ตามลำพังคนเดียว

64. รู้ที่ขลากลที่หาญ

ควรรู้ว่าที่ใดควรกลัว ที่ใดควรกล้า คือ ต้องเป็นผู้รู้จักกาละเทศะ ในที่แต่ละแห่ง แต่ละเวลาต้องการคนที่มีคุณลักษณะต่างกัน เช่น ในสนามรบต้องการคนกล้า ห้าวหาญ แต่ในที่ประชุม ต่อหน้าผู้ใหญ่ ผู้มีอำนาจ มียศศักดิ์ ความห้าวหาญ เก่งกล้าอาจกลายเป็นความก้าวร้าว แข็งกระด้าง ไม่เป็นที่พึงปรารถนา เพราะสถานที่เช่นนั้นต้องการคนอ่อนน้อมถ่อมตน คนฉลาดจึงต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ขลาดเมื่ออยู่ในที่ควรขลาด กล้าเมื่ออยู่ในที่ควรกล้า

คำสอนนี้อาจตีความอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ให้รู้จักกล้าในสิ่งที่ควรกล้า กลัวในสิ่งที่ควรกลัว เช่น กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม แม้จะมีคนขัดขวาง มีอุปสรรคต่าง ๆ ก็ไม่หวั่นกลัว แต่ให้กลัวในการทำความชั่ว-ความผิด แม้จะมีคนยุยงส่งเสริม มีสินจ้างรางวัลให้ก็ไม่กล้าทำ การตีความตามนัยนี้ ความกล้าความขลาดไปไ้หมายถึงกิริยาอาการ แต่หมายถึงความรู้สึกในจิตใจของตนเอง

65. คนพาลอย่าพาลผิด

พาล ว. โง่ เซลา ชั่ว ร้าย น. คนชั่วร้าย คนเกเร

คนพาลอย่าพาลผิด คือ อย่าถือสาหาความหรือมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับคนพาล

66. อย่าผูกมิตรไมตรี

หมายความว่า อย่าคบค้าสมาคมกับคนพาล

67. เมื่อพาที่พึ่งตอบ

หมายความว่า เมื่อเขา (คนพาล) พักด้วยก็ควรพุดตอบ

รวมความสุภาษิต 3 บทนี้หมายความว่า กับคนพาล คนชั่วร้ายเกเรนั้น ควรระมัดระวังตัว วางตัวให้พอเหมาะพอดี อย่าทำตัวเป็นศัตรู โกรธเคือง ทะเลาะวิวาทด้วย แต่ถ้อยคำเป็นมิตรสนิทสนม เมื่อเขาทักทายพุดจาด้วย ควรตอบคำไปโดยสุภาพ เมื่อไม่มีกิจธุระก็ไม่ต้องไปสนทนาปราศรัยด้วย คือ สอนให้วางตัวเป็นกลาง ๆ ไม่ให้เข้าใกล้ชิดหรือทางจนเกินไป เพราะคนพาลนั้นไว้วางใจไม่ได้ ถ้าเป็นศัตรูกับคนพาลก็เท่ากับหาเรื่องเคืองครอนใส่ตัวเอง แต่ถ้าเป็นมิตรด้วยก็มีแต่ทางเสื่อมเสีย ดังนั้น การวางตัวให้พอเหมาะ ไม่ให้คนพาลมากำเริบได้ไม่ว่าในฐานะมิตรหรือศัตรูจึงเป็นทางที่ดีและปลอดภัยที่สุด สุภาษิตโลกนิติคำโคลงเปรียบเทียบคนพาลว่าเหมือนถ่านไฟ ถูกมือเมื่อยังร้อนก็ไหม้มือ ถูกมือเย็นก็เปราะเปื้อนสกปรก คือจะคบอย่างมิตรหรือศัตรูก็ไม่ดีทั้งนั้น ทางที่ดีที่สุดคืออย่ายุ่งเกี่ยวด้วยเลย

"คนพาลอย่าพาลผิด" อาจหมายความว่าอีกอย่างหนึ่งได้ว่า อย่าพลอยเห็นผิดไปตามคนพาล คือหากคนพาลเข้ามายุยงหรือชักชวนให้ทำอะไรที่ผิดที่ชั่ว ไม่ควรเห็นผิดตามไปด้วย บทต่อไปกล่าวสืบเนื่องกันว่า อย่าเป็นมิตรกับคนพาล คือเมื่อรู้ว่าเป็นคนพาลแล้วอย่าเข้าใกล้เลย เขาชักจูงอย่างไรก็อย่าเชื่อ อย่าทำตาม อย่าเห็นดีเห็นชอบ อย่าคบหาใกล้ชิดด้วย ให้หลีกเลี่ยงเลยที่เดียว เพราะการคบกับคนพาลนั้นมีแต่ทางเสื่อมเสีย

68. จงนบนอบผู้ใหญ่

จงให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่ ความอ่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาการะ เป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งซึ่งสังคมไทยยกย่อง โดยเฉพาะอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ เพราะสังคมไทยมีระบบอาวุโส คนสูงอายุน่าได้รับการยกย่องให้เกียรติในฐานะเป็นผู้เกิดก่อน มีประสบการณ์มากกว่า ยิ่งถ้าเป็นญาติผู้ใหญ่ เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ยิ่งถือว่าเป็นผู้ที่ต้องให้ความเคารพอย่างสูงเพราะเป็นบุพการี เป็นผู้มีอุปการคุณ คนแข็งกระด้าง ไม่เคารพผู้ใหญ่จึงมักถูกตำหนิติเตียน

ผู้ใหญ่อาจหมายถึงถึงผู้มียศ มีอำนาจ เช่น ผู้บังคับบัญชา ครู อาจารย์ ท่านเหล่านั้นนอกจากจะสูงวัยวุฒิแล้วยังประกอบด้วยคุณวุฒิด้วย เช่น อาจมีวิชาความรู้ก็มีตำแหน่งหน้าที่การงาน

สูง หากผู้ใหญ่ประเภทนี้มีเมตตาต่อผู้น้อยคนใดก็มักให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน ส่งเสริมให้ประสบความสำเร็จ เจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ส่วนคนที่แข็งกระด้าง ไม่มีสัมมาคารวะ ผู้ใหญ่มักไม่ชอบใจ ไม่อยากช่วยเหลือขึ้นอะไร จะทำกิจการอะไรก็ลำบากติดขัดเพราะผู้ใหญ่ไม่อำนวยความสะดวกให้ ดังนั้น สุภาณิตบนี้จึงสอนให้อ่อนน้อมกับผู้ใหญ่ไว้เพื่อผลดีของตนเอง

69. ช้างไล่แทนเลี้ยงหลบ

แทน สันนิษฐานวามาจากคำว่า "กระแทน" ¹

กระแทน ก. แพบถึง ถึงที่เกี่ยว กระทั่ง

ช้างไล่แทนจะถึงตัว ควรหลีกเลี่ยงไปให้พ้นทาง เพราะช้างเป็นสัตว์ใหญ่ มีกำลังมาก การกีดกันอยู่เอาชนะช้างย่อมไม่มีทางเป็นไปได้ แต่การวิ่งหนีซึ่ง ๆ หน้าก็อาจหนีไม่พ้น เพราะช้างตัวโต ชากวาวยาวกว่าคน ยอมไล่ทันได้ง่าย วิธีที่จะหนีให้พ้นอย่างปลอดภัยคือ "เลี้ยงหลบ" ได้แก่ หลบไปให้พ้นทางที่ช้างวิ่ง เช่น หลบบังสิ่งอื่น หรือหลบตามมอเล็กชอกน้อย ทางลัดเลี้ยวต่าง ๆ ที่ช้างจะตามเข้าไปไม่ได้

คำสอนนี้อาจหมายความว่าตรงไปตรงมา หรืออาจเป็นความเปรียบ ช้างหมายถึงผู้มีอำนาจ ผู้น้อยควร หลีกเลี่ยงที่จะทะเลาะวิวาท ขัดแย้งกับผู้มีอำนาจ เพราะจะต้องเป็นฝ่ายเสียหายพ่ายแพ้อย่างยับเยิน เวลาที่ผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจโกรธเคือง คุณาอาละวาด ควรหลบเลี่ยงไปเสียให้พ้น อย่าตอบปากตอบคำ หรือแค้นต่อหน้าก็ไม่ควร เพราะอาจมีอันตรายเนื่องจากแรงโทสะของผู้ใหญ่ที่กำลังโกรธ ควรรอให้หายโกรธ อารมณ์เย็นแล้วจึงค่อยเข้าหน้า มีเหตุผลอะไรก็ค่อยชี้แจงภายหลัง จึงจะเป็นการปลอดภัย

70. สุวานขบอย่าขบตอบ

สุวาน น. หมา

ขบ ก. กัด

หมากัดอย่ากัดตอบ คนไทยถือว่าหมาเป็นสัตว์สกปรกต่ำ โกรธถูกเปรียบเทียบเป็นหมามักถือว่าเป็นการดูถูกอย่างรุนแรง หมามักถูกเลี้ยงไว้ใต้ถุนบ้าน ให้กินเศษอาหารที่เหลือจากที่คนกิน และ

¹ กำนัน ฤทธิภูมิชัย ข้อคิดจากสุภาณิตพระร่วง หน้า 43

บางทีหมาก็ค้นหาเศษอาหารกินจากของสกปรกและขยะที่คนทิ้ง นอกจากเจ้าของแล้ว หมาก็จะเห่า และกัดคนไม่เลือกหน้า ไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนร้าย หรือแม้สัตว์ด้วยกัน คนจึงเลี้ยงหมาไว้เฝ้าบ้าน ถ้ามีคนแปลกหน้าเข้ามาในบ้านมันจะเห่าให้เจ้าของรู้ และถ้าคนนั้นยังขึ้นเข้ามาในบริเวณบ้านมันก็จะกัด การที่หมาเห่าหรือกัดคนถือว่าเป็นธรรมชาติของหมา กณกรระมัดระวังตัวไม่ให้ถูกหมากัด แต่ถ้าถูกกัดก็ต้องถือว่าเป็นคราวเคราะห์ของตัว ไม่มีใครที่จะกัดตอบกับหมา เพราะหมาเป็นสัตว์คำคั่งกลาวแล้ว คนเป็นสัตว์ประเสริฐจึงไม่ควรลดตัวลงไปต่อสู้ด้วย อีกประการหนึ่งหมามีเขี้ยวเล็บแหลมคม กัดกับหมาก็จะเจ็บตัวและเป็นการเจ็บตัวที่เปล่าประโยชน์ ใครรู้เห็นก็ต้องว่าเป็นการกระทำที่ไร้สติ

คำสอนนี้เป็นความเปรียบ หมายถึงผู้น้อย คนที่ต่ำต้อย ไม่มีศักดิ์ศรี และคนพาล คนเหล่านี้ไม่ควรที่ใครจะลดตัวลงไปทะเลาะวิวาทด้วย แม้จะถูกด่าว่าทาลายหรือแม้ทำร้ายก็ไม่ควรตอบโต้ด้วยวิธีเดียวกัน ควรคิดเสียว่าการกระทำของบุคคลนั้นแตกต่างกับการกระทำของหมาตัวหนึ่ง คนซึ่งเป็นสัตว์ประเสริฐไม่ควรลดตัวลงไปตอบโต้ด้วย

คำสอนในสุภาษิตบทที่ 69 (ช้างไล่แทนเลี้ยงหลบ) และบทที่ 70 (สุวานขบอย่าขบตอบ) นี้เป็นคำสอนที่ต่อเนื่องกัน ก่อ สอนให้หลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาท ชักแย้งกับคนต่างฐานะ ไม่ว่าจะเป็นคนที่สูงกว่าหรือต่ำกว่า เพราะการทะเลาะกับคนสองจำพวกนี้เป็นการสร้างความเดือดร้อนให้ตัวเอง มีแต่ทางเสียเปรียบ เสียประโยชน์ของตัวเอง

71. อย่ากรอปรจิตถนุษา

กรอปร ก. ประกอบ

ถนุษา (ริษยา) น. ความไม่ยากใจให้คนอื่นได้ดี นิสัยที่เห็นเขาได้ดีแล้วทนอยู่ไม่ได้

อย่ามีใจริษยาผู้อื่น เพราะความริษยาจะทำให้ตนเองเดือดร้อนใจ ไม่เป็นสุข บางคนมีใจริษยาคนอื่นมากจนเก็บเอาไว้มองอยู่ ต้องแสดงออกมานอกหน้าให้คนอื่นรู้ด้วย โดยพยายามกลั่นแกล้งขัดขวางไม่ยอมให้ใครได้ดีเกินหน้า คนที่มีนิสัยเช่นนี้ นอกจากตัวเองจะหาความสุขไม่ได้แล้วยังไม่มีใครอยากคบหาสมาคมด้วย เพราะเกรงจะไปริษยาและกลั่นแกล้งเขามั่ง

72. เจรจาตามคดี

คดี น. การดำเนิน เรื่อง ทาง

พูดตามเรื่องราวความเป็นจริง อย่าบิดเบือนหรือแต่งเติมเสริมความให้เกินไปจากความจริง การบิดเบือนหรือแต่งเติมเรื่องราวให้ผิดจากความจริง แม้ไม่ใช่การกล่าวเท็จโดยตรงก็เป็นทำนองเดียวกัน คือเจตนาลวงให้คนหลงเชื่อ คนที่พูดจริงบ้างเท็จบ้าง ต่อเติมเสริมความหรือบิดเบือนบ้าง เมื่อคนฟังรู้สึกต่อไปก็ไม่มีใครอยากเชื่อถือ เพราะไม่รู้ว่าที่พูดออกมานั้นตรงไหนจริงตรงไหนไม่จริง กลายเป็นคนพูดเหลวไหลหาสาระความจริงอะไรไม่ได้

การพูดบิดเบือน แต่งเติม หากไม่มีผลทำให้ใครเสียหายก็ยังไม่เป็นความผิดร้ายแรง แต่ถ้ามการพูดไม่จริงนั้นเป็นการใส่ร้าย ทำให้คนอื่นเสียหายก็ถือว่าเป็นความผิดที่รุนแรง เพราะทำให้คนที่ ๆ ต้องเดือดร้อน เป็นการสร้างความทุกข์ให้คนอื่น ไม่ควร กระทำอย่างนี้ สุภาษิตบทหนึ่งจึงสอนว่าให้พูดแต่เรื่องจริง เฉพาะที่เกิดขึ้นจริง ๆ เท่านั้น

73. อย่าปลุกผีกลางคลอง

ปลุก น. ทำให้ตื่นจากหลับ เสกให้ซลัง ทำให้กล้าแข็ง ทำให้รู้สึก

ปลุกผี ก. นั่งเข้าสมาธิแล้วบริกรรมภาวนาจนกระทั่งผีลุกขึ้นมาแล้วสนเอน้ำมันเพื่อเอามาทำยาแฝด การปลุกผีนี้มักทำแก่ผีตายทั้งกลม

คลอง น. ทาง ทางน้ำ ลำน้ำ

อย่าปลุกผีกลางคลองคือ อย่าปลุกผีกลางทาง ไม่ว่าจะเป็นทางบกหรือทางน้ำ เพราะเป็นการกระทำที่ผิดกาลเทศะ ธรรมดา หากหมอผีผู้เชี่ยวชาญทางกาถาอาคมจะทำพิธีปลุกผีก็ทำในป่าช้าที่ฝังศพหรือศพนั้นไว้ จะได้ไม่ต้องเคลื่อนย้ายศพให้ลำบาก อีกประการหนึ่ง ป่าช้าเป็นที่เงียบสงัด ทำให้สมาธิแน่วแน่ การปลุกผี ผู้ประกอบพิธีต้องใช้สมาธิอย่างมากในการบริกรรมภาวนาอาคมเพื่อควบคุมผีให้ทำตามคำสั่ง หากผีสำแดงอิทธิฤทธิ์ อาละวาด ก็ต้องใช้เวทมนตร์ปราบสะกดให้อยู่ในอำนาจให้ได้ ถ้าสมาธิไม่แน่วแน่เกิดพลังพลาดขึ้นจะเป็นอันตราย ผีอาจอาละวาดทำร้ายถึงชีวิต

การปลุกผีกลางทาง หมายความว่าต้องเคลื่อนย้ายเอาผีหรือศพออกจากป่าช้า มาทำพิธีกรรมระหว่างทาง ถ้าเป็นทางบก อาจมีคนผ่านมาเห็นและทักถาม ทำลายความสงบ ทำให้ผู้ทำพิธีเสียสมาธิพิธีก็จะล้มเหลว ถ้าพิธีล้มเมื่อปลุกผีขึ้นแล้วผีจะทำอันตรายผู้ทำพิธีเพราะโกรธที่ไปรบกวน ถ้าเป็นการปลุกผีระหว่างทางน้ำ หมายความว่าปลุกผีในเรือ ความยุ่งยากจะเพิ่มมากขึ้นอีก เพราะเรือเป็นที่แคบ เมื่อผีอาละวาดออกฤทธิ์อาจทำให้เรือล่ม อันตรายที่ผู้ทำพิธีจะได้รับจึงมีทั้ง

อันตรายจากผีและอันตรายจากอุบัติเหตุเรื่อยลม

คำสอนนี้มุ่งสอนให้คนรู้จักกาลเทศะ จะทำการสิ่งใดต้องพิจารณาให้รอบคอบ เหมาะสม ไม่ใช่คิดจะทำอะไรที่โง่โง่ทำตามใจ การทำอะไรไม่ดูกาลเทศะอาจนำอันตรายร้ายแรงมาสู่ตัวเองได้

74. อย่าปองเรียนอาถรรพ์ พิศนาคะหาญวาทะ

อาถรรพ์ (อาถรรพณ์) น. สิ่งสืบเนื่องจากคัมภีร์อาถรรพเวท เวทมนตร์ที่ใช้เพื่อให้ดีหรือร้าย วิชาเสกเป่าป้องกัน การพิชิตป้องกันอันตรายต่าง ๆ ตามพิธีพราหมณ์ เช่น ทำพิธีฝังเสาหินหรือบิทรพลี เรียกว่า ฝังอาถรรพ์

อาถรรพเวท น. ชื่อคัมภีร์พระเวทในลำดับที่สี่ ว่าด้วยการปลุกเสกต่าง ๆ และกล่าวถึงการใช้เวทมนตร์นี้

โดยทั่วไป อาถรรพณ์มักหมายถึงศาสตร์ลึกลับเหนือธรรมชาติ เช่น เรื่องเกี่ยวกับภคินีปีศาจ วิญญาณ การสาปแช่ง และการใช้เวทมนตร์เพื่อบันดาลคุณและโทษให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใด เช่น การทำเสน่ห์ยาแฝด การฝังรูปฝังรอย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าไสยศาสตร์

สุภาภิตพระร่วงสอนว่า อย่าอยากเรียนวิชาอาถรรพณ์ จะทำให้เดือดร้อนเป็นอันตรายถึงชีวิตในเร็ววัน เพราะวิชาประเภทนี้เป็นวิชาที่รบกวน ทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นมากกว่าให้คุณ และรบกวนทั้งคนที่ยังมีชีวิตอยู่และคนที่ตายไปแล้ว การทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นทุกข์ เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ

อีกประการหนึ่ง คนโบราณเชื่อกันว่า คนเรียนวิชาประเภทนี้มักร้อนวิชา อยู่เฉยไม่ได้ ต้องลองวิชาเรื่อยไป วิชาเวทมนตร์เป็นวิชาที่ต้องใช้กับสิ่งที่มีอันตราย เช่น ใช้บังคับภูตผีปีศาจ สัตว์ร้าย หากพลาดพลั้งก็ต้องได้รับอันตรายจากผีหรือสัตว์ร้ายนั้น ห่วงของหมองูตายเพราะงู

คำสอนนี้มุ่งสอนไม่ให้คนตกไปกับเรื่องที่ไร้ประโยชน์และนำภัยอันตรายมาสู่ตนเอง วิชาอาถรรพณ์ไม่ช่วยให้คนร่ำรวยหรือมีความสุข ตรงข้ามกลับนำแต่ความเดือดร้อนมาสู่ตนเอง กล่าวกันว่า คนที่ร้อนวิชามาก ๆ ถึงกับสวมเสื้อผ้าไม่ได้ ต้องเปลือยกาย อาศัยอยู่ตามโคนต้นไม้ตามป่า เพราะพึ่งขานผักไผ่กับเรื่องเพ้อฝันมากเกินไป คนที่ต้องการมีชีวิตสงบสุขจึงไม่ควรสนใจเรียนวิชาเหล่านี้

75. อย่าลืมนึกถึงตัวแถมมิตติ วงษ์ลืมนึกถึงตัวแถมมิตติ

สัมฤทธิ์ (สำริด) น. ชาติประสมอย่างหนึ่ง ใช้ประสมด้วยโลหะต่าง ๆ มีทองเหลือง และดีบุก เป็นต้น เรียกว่า ทองสัมฤทธิ์

อย่าเอาอย่างตัวซึ่งแตกแล้วประสานติดกันอีกไม่ได้ แต่จงเอาอย่างสัมฤทธิ์ที่แตกแล้ว ไม่เสียประสานติดกันได้อีก ทั้งนี้เพราะวัสดุที่ไร้ทำด้วยและสัมฤทธิ์ต่างกัน ด้วยมันทำด้วยแก้ว หรือกระเบื้องซึ่งเปราะ แตกง่าย และเมื่อแตกแล้วจะประสานให้ติดกันอีกโดยไม่ให้เห็นรอยไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นใช้กรรมวิธีใด ด้วยเมื่อแตกแล้วจึงเสียเลย ใช้การไม่ได้อีกต่อไป ส่วนสัมฤทธิ์เป็น โลหะซึ่งเปลี่ยนแปลงสภาพได้ตามอุณหภูมิที่เปลี่ยนไป เมื่อได้รับความร้อนสัมฤทธิ์จะอ่อนตัว หลอม ละลาย เมื่อเย็นจะแข็ง สัมฤทธิ์เหนียว ทนทาน ไม่แตกง่าย และเมื่อแตกแล้วก็อาจนำไปประสาน ให้ติดกันได้อีกโดยใช้ความร้อนช่วยหลอมละลายเนื้อโลหะที่แตกให้ติดกัน สิ่งของเครื่องใช้ที่ทำด้วย สัมฤทธิ์จึงคงทน ใช้ได้ตลอดไป ไม่มีวันเสีย

คำสอนนี้เป็นความเปรียบ คือเปรียบเทียบความผิดพลาดของคนเราเหมือนภาชนะแตก สอน ให้คนที่ผิดพลาดแล้วกลับมีความพยายามที่จะแก้ตัวใหม่ ไม่ให้ทอดย หนกหวัง ยอมพ่ายแพ้ชีวิต ด้วยแตกแล้วประสานไม่ติดเปรียบเหมือนคนทว่าความผิดแล้วปล่อยเลยตามเลย ไม่คิดแก้ตัว ชีวิต อนาคตของคนที่ต้องเสียไป ไม่อาจประสมความสมหวังได้อีก ส่วนสัมฤทธิ์ที่แตกแล้วนำมาประสาน ใหม่ได้ เปรียบเหมือนคนที่ผิดแล้วแก้ตัวใหม่ ก็อาจกลับตัวเป็นคนดีได้ สุภาษิตบทนี้อาจมุ่งสอน ให้คนคำนึงถึงไม่ตรีระหว่างญาติมิตร เพราะคนใกล้ชิดกันบางครั้งอาจมีเหตุขัดเคือง ผิดใจกันบ้าง ก็ไม่ควรควนดักไมตรี ทำลายสัมพันธ์ภาพที่เคยมีต่อกันเสีย ตรงข้ามควรพยายามประสานรอยร้าว ให้กลับดีดังเดิม รู้จักให้อภัยและลืมเรื่องเก่า ๆ เสียจึงจะควร

76. ลูกเมียอย่าว่างใจ

แม้ลูกเมียก็อย่าไว้วางใจ บางกณมอบความไว้วางใจให้ลูกเมียมากเพราะเห็นว่าเป็นคน ใกล้ชิด มีเรื่องสำคัญหรือความลับอะไรก็เล่าให้ฟังจนหมดสิ้น บางทีก็มอบหมายงานสำคัญ ๆ ให้ ทำแทนตัว หากลูกหรือเมียพลั้งพลาด ทำงานผิด หรือนำความลับที่รู้ไปพูดเพราะความพลั้งเผลอ รู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็อาจนำอันตรายมาสู่ตัว

อีกประการหนึ่ง คนโดยมากมักคิดว่าคนที่เป็นลูกเป็นเมียคงไม่คิดทรยศ แต่ความจริงมัก ปรากฏว่าลูกเมียก็อาจคิดร้ายต่อตัวหรือพ่อได้หากเกิดความไม่พอใจหรือมีความคิดเห็นขัดแย้งกัน

กันอย่างรุนแรง เช่น ในครอบครัวไทยสมัยก่อน ผู้ชายหรือพ่อบ้านนิยมมีเมียหลายคน มีลูกซึ่งเกิดจากแม่หลายแม่อยู่รวมในบ้านเดียวกัน ลูกเมียอาจเกิดปัญหาขัดแย้งกัน และมีความรู้สึกว่าตนเองน้อยหน้า ไม่ได้รับความยุติธรรมพอเพียง พาลเกลียดชังไปถึงพ่อหรือตัว กลายเป็นความรู้สึกเป็นศัตรูไป อาจคิดร้ายต่อพ่อหรือตัวของตนเอง เป็นต้น ดังนั้น สุภาภิตพระร่วงจึงเตือนสติคนที่ เป็นพ่อบ้านว่า แม่ลูกเมียของคนที่อย่าได้ไว้วางใจ เพราะอาจเป็นผู้นำอันตรายมาให้ได้เหมือนกัน ดังคำพังเพยโบราณกล่าวถึงสิ่งที่ไม่ควรประมาท ได้แก่ ช่างสาร งูเห่า ช้างเถา และเมียรัก

77. ภายในอย่านำออก ภายนอกอย่านำเข้า

ภายในอย่านำออก หมายความว่า เรื่องส่วนตัวหรือเรื่องภายในบ้าน ภายในครอบครัว อย่านำไปเล่าให้คนอื่นฟัง เพราะทำให้คนอื่นรู้เรื่องต้นลึกหนาบางภายในครอบครัวของตน จนหมดสิ้น เขาอาจนำไปนินทาให้เสียหาย หรืออาจนินทาถูกคนในบ้านซึ่งก็ได้แก่ญาติพี่น้องของตัวเอง

ภายนอกอย่านำเข้า หมายความว่า เรื่องนอกบ้านหรือเรื่องของคนอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องอะไรกับตัวหรือคนในครอบครัว อย่าเก็บเอามาสนใจ นำมาเล่าให้คนในบ้านฟัง เป็นการสอดรู้เรื่องคนอื่น อาจทำให้คนในบ้านรำคาญใจ

ในพระธรรมบท คำสอนนี้ใช้ว่า "ไฟในอย่านำออก ไฟนอกอย่านำเข้า" เน้นความซัดลงไปอีกว่า เรื่องที่ห้ามนำเข้าและนำออกนี้ เฉพาะแต่เรื่องร้อนใจ การนำเรื่องเดือดร้อนใจในบ้านไปเล่าให้คนนอกบ้านฟัง นอกจากเขาจะช่วยอะไรไม่ได้แล้ว เขาอาจนำไปพูดเล่าต่อเรื่องที่ควรเป็นส่วนตัวกันเฉพาะในบ้านก็จะกลายเป็นเรื่องอื้อฉาว เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันไปทั่ว อาจทำให้เจ้าของเรื่องเดือดร้อนมากขึ้น ส่วนเรื่องนอกบ้านเอามาพูดให้คนในบ้านฟังก็ทำให้ร้อนหรือร้อนใจเปล่า ๆ ไม่มีประโยชน์อะไร จึงไม่ควรทำทั้งสองประการ

คำสอนนี้มุ่งสอนให้เป็นคนรู้จักยับยั้งชั่งใจในการพูด เรื่องอะไรควรพูดอะไรไม่ควรพูด และอะไรควรพูดที่ไหนกับใคร ต้องพิจารณาให้เหมาะสม เรื่องที่พูดออกไปแล้วไม่เกิดประโยชน์อะไรก็ไม่ควรพูด ยิ่งเสียดีกว่า การพูดพล่อยเรื่อยไปนอกจากจะไม่มีประโยชน์อะไรแล้วยังอาจทำให้เกิดโทษ เกิดเรื่องเดือดร้อนขึ้นด้วย

78. อาสาเจ้าจนตนตาย

อาสา ก. ทำโดยเต็มใจ สมัศ

เจ้า หมายถึง พระมหากษัตริย์

อาสาเจ้าจนตนตาย หมายความว่า ให้ปฏิบัติราชการด้วยความเต็มใจ แม้ชีวิตก็อย่าเสียตาย ให้ยอมถวายชีวิตเพื่อรับใช้เจ้านายของตน คือ พระมหากษัตริย์

คำสอนนี้สะท้อนค่านิยมเรื่องความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าชีวิต จึงควรถวายความจงรักภักดี กระทำกิจการงานตามพระราชประสงค์ให้สุดความสามารถด้วยความเต็มใจ คำว่า "อาสา" หมายความว่า ให้เต็มใจสมัครเข้าทำงานนั้น ๆ เอง ไม่ต้องให้เจ้านายเจาะจงเรียกใช้ ไม่หลีกเลี่ยงบิตพริ้ว และให้ทำงานนั้นจนสุดชีวิต แม้จะเห็นภัยอันตรายอยู่เบื้องหน้าก็อย่าหวั่นกลัว ให้ยอมตายเพื่อปฏิบัติภารกิจของตนให้สำเร็จตามพระราชประสงค์ ถือว่าการตายในขณะปฏิบัติราชการ ถวายชีวิตเป็นราชพลี เป็นการตายที่มีเกียรติสูงสุด

สมัยสุโขทัย เป็นสมัยที่ไทยเพิ่งพ้นจากอำนาจขอม บ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อย มีการรบกวนกันอยู่เสมอ ผู้ชายไทยทุกคนจึงต้องเป็นทหาร คำสอนนี้มุ่งสอนให้ทหารปฏิบัติหน้าที่ของตนให้สุดกำลัง ไม่หวาดหวั่นต่อภัยอันตราย ในเวลาศึกสงครามให้สู้แบบยอมตายถวายชีวิตเพื่อปกป้องบ้านเมือง จึงสอนให้อาสาเจ้าจนตัวตาย ทั้งนี้เพื่อให้ประเทศคงอยู่

79. อาสานายจงพอแรง

พอแรง ว. เต็มแรง บางทีไ้ว่า มาก

ทำงานรับใช้เจ้านายของตนให้เต็มความสามารถ คือ อยู่ๆ เกียดคร้าน หลีกเลียงงาน หรือทำงานแต่เพียงพอพ้นตัว "นาย" ในคำสอนนี้ อาจหมายถึงนายจ้าง นายงาน หรือผู้บังคับบัญชาก็ได้ การปฏิบัติหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มกำลังสติปัญญาด้วยความเต็มใจ ไม่หลีกเลียงหรือหาอย่างเสียไม่ได้ ย่อมทำให้นายพอใจ เกิดความเมตตา อาจช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป คนขยันหมั่นเพียรไม่ย่อห่อถ่อการงานจึงมักก้าวหน้ารวดเร็ว ประสบความสำเร็จในชีวิต

ครอบครัวไทยสมัยก่อนเป็นครอบครัวแบบรวม มีสมาชิกในครอบครัวมาก คนที่ฐานะไม่ดีก็ให้ลูกหลานช่วยกันทำงาน แต่คนที่มีฐานะร่ำรวย มียศศักดิ์สูง มักเลี้ยงบ่าวไพร่ คนรับใช้ไว้มาก ๆ นายในคำสอนนี้อาจหมายถึงเจ้าของบ้าน ผู้เป็นนายของบ่าวไพร่ในบ้าน กุณธรรมของบ่าวประการหนึ่งคือ ต้องขยันหมั่นเพียรทำกิจการที่นายใช้ให้เต็มกำลังความสามารถ นายต้องการอะไรต้องเสาะแสวงหามาให้ได้ รับใช้กิจการงานทุกอย่างของนายโดยไม่บิตพริ้ว จึงจะนับว่าดี ควรนิยม

ยกย่อง ดังจะเห็นแบบอย่างคนรับใช้ที่ดีในหนังสือวรรณคดีหลายเล่ม เช่น นายแก้ว นายขวัญ และ นางรื่น นางโรย ในเรื่องพระลอ นางรัตนาวรี ในสมุทโฆษ

คำสอนในสุภาษิตบทที่ 78 และ 79 นี้ มีจุดมุ่งหมายคล้ายคลึงกัน คือเน้นเรื่องให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อสนองพระคุณเจ้านายให้เต็มความสามารถ อาจยิ่งหย่อนกว่ากันสักเล็กน้อย คืออภินายนั้นให้ทำเต็มกำลังความสามารถ ส่วนอาสาเจ้าต้องยิ่งกว่านั้นคือให้ทำจนสุดชีวิต แม้ตัวตายก็อย่าเสียค่าย

80. ของแพงอยากกิน

มัก ก. รักใคร่ ชอบ พอใจ ว. คอนข้าง เนือง ๆ

อยากอยากกินของแพง เพราะเป็นการฟุ่มเฟือยโดยใช่เหตุ การกินเพื่อให้อิ่ม ให้สุขภาพแข็งแรง ไม่จำเป็นต้องกินของแพง ของถูกที่มีประโยชน์ต่อร่างกายมีให้เลือกรับประทานมากมาย โดยเฉพาะคนจนไม่ควรชวนชวนอยากกินของแพงเลย ทรัพย์สินที่หามาได้ควรอดออมไว้ใช้จ่ายในทางที่เป็นประโยชน์และจำเป็นสำหรับชีวิตมากกว่าจะนำไปซื้อของแพง ๆ กิน คนฟุ่มเฟือยเรื่องการกินอยู่ ไม่รู้จักประหยัด จะตั้งตัวสร้างหลักฐานให้มั่นคงได้ยาก สุภาษิตบทนี้สอนให้เป็นคนประหยัด รู้จักอดออม รู้จักใช้จ่ายให้พอเหมาะพอควร

81. อย่ายินคำคนโลก

ยิน ก. ได้ยิน ฟัง

โลก น. ความอยากได้ไม่รู้จักพอ

อย่าฟังถ้อยคำของคนโลก คนโลกคือคนที่อยากได้ไม่รู้จักพอ เช่น รัวรวยอยู่แล้วก็ยังอยากรัวรวยให้มากขึ้นไป พยายามแสวงหาทรัพย์สินให้เพิ่มมากขึ้นไปว่าจะด้วยวิธีใด ความโลภเป็นกิเลสอย่างหนึ่งทำให้คนเดือดร้อน เป็นทุกข์ กิเลสกระวนกระวาย บางครั้งความโลภเป็นเครื่องผลักดันให้คนกระทำการทุจริต กดโกง แย่งชิงของของคนอื่นมาเป็นของตน คนโลภมักปราศจากคุณธรรม ไม่รู้จักเผื่อแผ่เอื้อเฟื้อผู้อื่น สุภาษิตบทนี้สอนว่าอย่าฟังถ้อยคำคนโลก คืออย่าเชื่อหรืออย่าเห็นคล้อยตาม พลอยเห็นก็เห็นงามไปกับถ้อยคำของคนโลก เพราะคนประเภทนี้ไม่ใช่คนที่ควรคบหา หรือเชื่อถือ มักหาโอกาสเอารัดเอาเปรียบ เอาประโยชน์ใส่ตัว อีกประการหนึ่ง ถ้าฟังคำคนโลกมาก ๆ อาจนึกอยากได้อยากมี เกิดความโลภขึ้นมาตามเขา เป็นการสร้างกิเลสในใจตนเอง ทำให้เดือดร้อนใจ หมดความสุข อาจกลายเป็นคนโลกเหมือนเขา

ไปด้วย ดังมีคำสอนในพระธรรมบทว่า คนคนเช่นใดก็มักเป็นคนเช่นนั้น ดังนั้นหากไม่ยากเป็นคนโลกก็ไม่ควรคบ ไม่ควรฟังหรือเชื่อคำของคนโลก

82. โอบอ้อมเอาใจคน

โอบอ้อมอารี ก. แสดงน้ำใจที่ดีต่อผู้อื่น เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ให้ผู้ใดใจคนไว้วางใจความโอบอ้อมอารี คือ ให้เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจที่ดีต่อคนทั่วไป ความโอบอ้อมอารี มีน้ำใจต่อผู้อื่นเป็นการผูกใจคนไว้ได้เป็นอย่างดี ทำให้คนทั่วไปรักใคร่เมตตา นิยมชมชอบ ไม่มีใครเกลียดชัง เมื่อเกิดความจำเป็นต้องรบกวนขอความช่วยเหลือจากคนอื่นก็มีความช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ ในกรณีผู้ใหญ่มิบริวาร คนในบังคับบัญชา การรู้จักเอาใจผู้น้อยด้วยการให้ความเมตตาอารี ช่วยเหลือตามสมควร ไม่ทำวางอำนาจต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา จะเป็นเครื่องผูกใจให้ผู้น้อยรักใคร่ นับถือ เต็มใจปฏิบัติหน้าที่การงานตามคำสั่งดีกว่าการใช้อำนาจข่มขู่ให้เกรงกลัวซึ่งจะกลายเป็นการสร้างความเกลียดชังให้ด้วย

83. อย่ายลเหตุแต่ไกล

เหตุ น. สิ่งหรือเรื่องที่ทำให้เกิดผล เค้ามูล เรื่องต้น เครื่องก่อเรื่อง ข้อความ ความคิดหาเหตุผล วิธี หนทาง เรื่องที่เกิดขึ้น เรื่องราว

อย่าพิจารณาเรื่องราวที่เกิดขึ้นเพียงเท่าที่รู้หรือเห็น แต่ต้องพิจารณาย้อนกลับไปถึงต้นเหตุ เพื่อให้รู้เรื่องที่เกิดขึ้นอย่างถ่องแท้ ถูกต้องตามความเป็นจริง ก็สอนให้เป็นคนรอบคอบ ไม่มองอะไรหรือตัดสินอะไรอย่างผิวเผินซึ่งอาจเป็นการมองที่ผิดพลาด พุทธศาสนาสอนว่า ทุกสิ่งย่อมเกิดแต่เหตุ ดังนั้นการจะแก้ไขเรื่องใดก็ตาม ต้องแก้ไขที่ต้นเหตุ หากไม่สืบสวนให้ถึงต้นเหตุ แก้ไขอยู่เพียงปลายเหตุย่อมไม่เกิดผล

84. ท่านให้อภัยหมายโทษ

ให้ น. ผู้เป็นใหญ่

หมาย ก. มุ่ง คาค กะ กำหนด

โทษ น. ความประทุษร้าย ความผิด ความร้าย บาป ชั่ว ผลแห่งความผิดที่

ต้องรับ ทัณฑกรรม อาชญา ก. ให้ความผิด

ท่านให้ โดยทั่วไปมักหมายความว่าพระเจ้าแผ่นดิน เพราะเป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดใน

บ้านเมือง ท่านให้อย่าหมายโทษ คืออย่าคิดประทุษร้ายต่อพระเจ้าแผ่นดิน

คนแรกก่อนถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นสมมติเทพ เป็นผู้มีพระบรมเดชานุภาพยิ่งใหญ่ เป็นเจ้าของทุกสิ่งทุกอย่างในแผ่นดิน ประชาชนเป็นผู้อาศัยพระบารมี ได้มีที่อยู่ที่ดีกิน รมเย็นเป็นสุข เพราะพระมหากรุณาธิคุณของพระเจ้าแผ่นดิน จึงต้องถวายความจงรักภักดีอย่างสูงสุด การคิดร้ายต่อพระมหากษัตริย์ถือเป็นความผิดร้ายแรง เป็นการรอกตัณูอย่างยิ่ง ไม่พึงทำเป็นอันขาด

อีกประการหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินย่อมทรงมีพระราชอำนาจ มีข้าราชการบริพารแวดล้อม คอยถวายความอารักขาตลอดเวลา การคิดประทุษร้ายต่อพระเจ้าแผ่นดินจึงเท่ากับเป็นการหาภัยใส่ตัวเอง เพราะนอกจากจะไม่มีทางสำเร็จแล้ว หากถูกจับได้จะต้องได้รับโทษถึงชีวิต

คำสอนนี้อาจมุ่งหมายให้แง่คิดเป็นสองประการคือ สอนให้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งคือ เตือนใจให้รู้จักประมาณตัว ตัวเป็นเพียงกษัตริย์ธรรมดาสามัญ หากคิดร้ายต่อพระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ เหนือกว่าตนในทุกกรณี ก็เท่ากับเป็นการหาภัยใส่ตัว เพราะไม่มีทางสำเร็จและตัวเองจะได้รับอันตรายด้วย เหมือนคำพังเพยที่กล่าวว่า "ไม่ซึกอย่างคโม่ซุง" ไม่ซึกอันเล็ก ๆ ถ้านำไปงัดโม่ซุงย่อมหักเป็นธรรมดา

หมายเหตุ ภาษาโบราณแปลว่า "จำ" เช่น จกหมายเหตุ คือ จกเหตุที่ควรจำไว้ เอาปูนหมายหัว คือ เอาปูนป้ายหัวเพื่อให้จำได้ หากแปลคำว่า "หมาย" ตามนัยนี้ สุภาษิตบทนี้อาจหมายความว่า ผู้เป็นใหญ่ไม่ควรจกจำความผิดของผู้น้อย คือให้รู้จักให้อภัยให้โอกาสคนที่เคยทำผิดได้แก้ตัว ท่านเองเดียวกัน ผู้น้อยก็ไม่ควรจกจำความผิดของผู้ใหญ่ ทำให้รังเกียจและจงรักภักดีได้ไม่เต็มที่

85. คนโหดให้เอ็นดู

โหด ว. ไร ชั่ว

เอ็นดู ก. สงสาร ปรานี มีใจรักใคร่

คนโหดในคำสอนนี้จะหมายถึงคนไร มากกว่าคนชั่ว

คนโหดให้เอ็นดู ก็ให้สงสารคนไร ซึ่งอาจหมายถึงคนยากไร้หรือคนไร้ญาติขาดมิตร ก็ได้ คนยากไร้คือคนยากจน ไร้ทรัพย์สินเงินทอง คนเหล่านี้ไม่ใช่คนที่น่ารังเกียจ แต่เป็นคนที่ควรเมตตาสงสาร เพราะความยากจนเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ใช่ความผิดของเขา คนยากจนส่วนมากต้องทำงานหนักเพื่อแลกอาหารและเงินเพียงเล็กน้อย กินอยู่อย่างอดยากแร้นแค้น

และไม่มีโอกาสกินร่นเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีกว่านั้น เพราะสังคมไม่เปิดโอกาสให้เขา คนที่โชคดีกว่า มีฐานะมั่นคง มีทรัพย์สินเงินทองพอใช้จ่ายใช้สอยได้อย่างสบายแล้วจึงไม่ควรถูกเหยียดหยาม หรือมองเป็นคนยากจน ควรให้ความเมตตาสงสาร ให้ความช่วยเหลือเขาบ้างตามสมควรในฐานะเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อย่าคิดเอาอคติเอาเปรียบคนที่ฐานะยากจนกว่า

คนไร่ อาจหมายถึงไร้อาติชาตมิตร คนประเภทนี้ก็น่าสงสารไม่น้อยกว่าคนยากไร้ ทรัพย์สิน เพราะต้องว่าแห้ว ไม่มีที่พึ่ง ต้องต่อสู้ชีวิตอย่างโดดเดี่ยว ปราศจากคนสนใจใยดี ปกติคนไร้อาติชาตมิตรมักจะไร้อาติชาตมิตรด้วย เพราะไม่มีญาติมิตรคนใดปรารถนาจะคบหา กล่าวว่าจะไปพึ่งพาอาศัยทำให้เขาต้องสิ้นเปลืองเงินทอง ดังมีคำพังเพยกล่าวว่า "มีเงินเขานับเป็นน้อง มีทองเขานับเป็นพี่ ยากจนเงินทอง พี่น้องไม่มี" ดังนั้น คนไร่จึงมักไร้หมกหมูกอย่าง เป็นบุคคลที่น่าสงสาร ควรให้ความเมตตาอย่าคิดถูกถูกหมิ่นหรือเอาอคติเอาเปรียบ

86. ขอรุณขอทอนา

ขอ ก. พุคให้ถูกใจ ยก เชิดชู ชม

การพุดจาชมเชยคนต้องเลือกโอกาสให้เหมาะสม การชมควรชมเมื่ออยู่ต่อหน้า ท่าน เพราะครุเป็นผู้ใหญ่ การชมเชยผู้ใหญ่หากชมเมื่ออยู่ลับหลัง คือชมให้คนอื่นฟัง ก่าชมนั้นมักไม่ถึงผู้ใหญ่ เป็นการพุดกันอยู่ในกลุ่มผู้น้อยเท่านั้น เพราะไม่มีใครกล้านำเรื่องที่คุยกันในกลุ่มผู้น้อยไปเล่าให้ผู้ใหญ่ฟัง และหากมีผู้ที่ชอบเล่าเรื่องที่คุยกันในกลุ่มผู้น้อยไปเล่าให้ผู้ใหญ่ฟังก็มักเป็นกนประเภทสอพลอ ซึ่งไม่นำคำชมของผู้อื่นไปพุดต่อ จะเล่าเฉพาะคำคำหนึ่งทีเดียวนเพื่อให้ท่านผู้ใหญ่ไม่พอใจผู้ที่พุดเท่านั้น ดังนั้นการชมเชยผู้ใหญ่เมื่ออยู่ลับหลังจึงเป็นการชมที่เปล่าประโยชน์ หากชมต่อหน้า ครุได้รับฟังคำชมเชยนั้นโดยตรงจะเกิดความยินดี มีกำลังใจสั่งสอนศิษย์ผู้นั้นต่อไป นอกจากนั้นยังทำให้ครุเกิดความรักใคร่เมตตาในตัวศิษย์ผู้นั้นมากขึ้นอีกด้วย ความวิสัยของผู้ใหญ่ซึ่งย่อมชอบฟังก่าสรรเสริญจากผู้น้อย แม้จะรู้ว่าจริงบ้างไม่จริงบ้างก็ยังพอใจอีกประการหนึ่ง ครุก็เป็นผู้มีความรู้จักผิดชอบชั่วดี ไม่หลงหลงไปตามคำของง่าย ๆ จึงไม่เป็นการเสียหายหากจะขอรุณขอทอนา

87. ขอชาเมื่อแล้วกิจ

แล้ว ว. เสร็จ ล้น จบ ล่วงไป

ควรชมเชยคนรับใช้เมื่อเขาทำงานเสร็จเรียบร้อยแล้ว เพราะคนที่ทำงานยอม
ปรารถนาที่จะให้ผลงานของตนดี เป็นที่พอใจของนาย หากได้รับคำชมเชยย่อมยินดี มีกำลังใจ
จะทำงานชิ้นต่อ ๆ ไปให้ดียิ่งขึ้น ตรงข้ามหากทำงานเท่าไรนายก็ไม่เคยชมเชย หรือบางครั้ง
ยังตำหนิติเตียน จะรู้สึกท้อถอยไม่อยากทำงาน อีกประการหนึ่ง คนที่ทำงานเสร็จย่อมเห็นคเหน้อย
คำชมเชยจะทำให้ชื่นใจ กลายความเหน็ดเหนื่อย

88. ยอมมิตรเมื่อล้มหลัง

ให้ชมเชยมิตรสหายเมื่ออยู่ล้มหลังเขา เช่นชมเพื่อนคนหนึ่งให้อีกคนหนึ่งฟัง การชม
เชยเช่นนี้มักจะเข้าหูเพื่อนที่ได้รับคำชมเชย เพราะเพื่อนหลาย ๆ คนเป็นคนในระคับเดียวกัน
พบปะพูดคุยกันอยู่เสมอ ใครพูดถึงใครว่าอย่างไรก็มักเล่าต่อกันไปให้เจ้าตัวฟัง เมื่อเพื่อนที่ได้
รับคำชมเชยนั้นจะเกิดความยินดี ภูมิใจ และเชื่อถือว่าผู้ชมมีความจริงใจต่อเขาทั้งต่อหน้าและ
ลับหลัง ส่วนการชมเชยเพื่อนเมื่ออยู่ต่อหน้า อาจไม่ได้ผลเท่าชมลับหลัง เพราะเขาอาจคิดว่า
เป็นการยกยอ เอาใจ ลับหลังนินทาเขาก็ได้

สุภาษิตบทที่ 86, 87 และ 88 นี้ เป็นการสอนคิดปะการชมเชยบุคคลประเภทต่าง ๆ
ให้เหมาะสม เพื่อให้ได้ผลดีที่สุด คือให้คนที่ได้รับคำชมนั้นได้รับรู้และยินดีในคำชมนั้นเต็มที่ มี
ความเชื่อถือเป็นคำชมที่ออกมาจากใจจริง ไม่ใช่การยกยอ เสแสร้ง

89. ลูกเมียยังอย่าสรรเสริญ เยียวเสหินจะอดสู

ยัง ก. คงอยู่ มี

เยียว ว. ฉิวา แมวว่า ถ้า

เสหิน (สะเทิน) ว. ครึ่ง ๆ ก้ำกึ่ง ก. กระจาก อาย

อดสู ก. ละอายใจ

มีลูกเมียอย่ายกยอชมเชย (ให้คนอื่นฟัง) เพราะถ้าเกินความจริง (ครึ่ง ๆ กลาง ๆ
จริงบ้างไม่จริงบ้าง) จะน่าละอายใจ

ปกติลูกเมียของใครคนนั้นก็รักและมักมองเห็นแต่สิ่งดีงาม ชอบยกพร่องผิดพลาคต่าง ๆ
อาจมองไม่เห็นหรือมองข้ามไป เพราะความรักทำให้เกิดความลำเอียง คนอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้
มองด้วยความลำเอียงจะเห็นข้อเสียนั้นได้ดีกว่า ดังนั้น การที่เอาลูกเมียของตนไปสรรเสริญ

ชมเชยให้คนอื่นฟัง หากคนอื่นเขาไม่เห็นจริงกลัวจะกลายเป็นเรื่องน่าละอาย เหมือนคนโอดวอดทนจนเกินจริง การอวดลูกเมียก็ไม่ต่างกับการอวดตนเอง เพราะลูกเมียเป็นสมบัติของตน สุภาษิตจึงสอนว่ามีลูกมีเมีย จะรักใคร่ชื่นชมอย่างไรก็ชื่นชมแต่เฉพาะตัว ไม่ต้องนำไปยกย่องชมเชยให้คนอื่นฟัง

คำสอนนี้อาจหมายความว่า คนมีลูกมีเมีย อย่ายกย่องชมเชยลูกเมียของตนมากนัก เพราะจะทำให้ลูกเมียเหลิงลื้มตัว คิดว่าตนเองคือวีเณศ อาจทำสิ่งที่ผิดเพราะความหลงตัวเองเนื่องจากอ่อนความคิด ไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจ ดังนั้น หากไม่ยกย่องชมเชยลูกเมียเหลิงก็อย่าชม แม้จะเห็นว่าดีก็ควรเก็บไว้ในใจ เพราะถ้าชมจนเหลิงแล้วเขากลับมาก็เหมือนที่ชมไว้ตนเองจะเป็นผู้ได้รับความอับอาย

90. อย่าชังครูชังมิตร

อย่าเกลียดชังครูและมิตรสหาย เพราะบุคคลสองประเภทนี้เป็นผู้ที่ความรักและหวังดีอย่างจริงใจ คอยช่วยเหลือประคับประคอง ชี้แนะให้ทำสิ่งที่ถูกที่ควร ตักเตือนเหนี่ยวรั้งไม่ให้ทำสิ่งที่ผิด คนที่ไม่มีครู ไม่มีเพื่อน จะทำอะไรก็ไม่มีคนคอยให้คำปรึกษาและนำ เมื่อผิดพลาดก็ไม่มีคนคอยช่วยเหลือ บางครั้งครูหรือมิตรอาจทำอะไรให้ชักเอียงใจ เช่น ห้ามปรามหักท้วงไม่ให้กระทำการที่ผิด การหรือใช้กิริยาจาจที่รุนแรง ไม่ควรโกรธเคือง เห็นเป็นความผิดร้ายแรงถึงตกเป็นตกตายเป็นความคิดถึงครูและมิตรสหายไปในทางร้าย ควรคิดว่าการกระทำและคำพูดที่ไม่น่ายินดีของครูและเพื่อนนั้นเป็นการกระทำที่หวังดี เป็นความจริงใจ ดังนั้น จึงควรรับฟังและเชื่อถือมากกว่าคำพูดที่ไพเราะและกิริยาบารยาอ่อนหวานของคนอื่นซึ่งมักเป็นการเสแสร้ง หากความจริงใจไม่ได้

91. ฝึกอย่าเอาเอาแต่ชอบ

อย่าทำสิ่งที่ผิด ที่ชั่ว ควรทำแต่สิ่งที่ดีงาม คำสอนนี้คล้ายกับบทที่ 6 (เอาแต่ชอบเสียผิด) คือสอนให้ทำแต่สิ่งที่ดี ละเว้นสิ่งที่ชั่ว เพราะการทำความดี ผลย่อมออกมาดี ผู้ทำย่อมได้รับความสุขความเจริญ ส่วนการทำความชั่ว ความเลว ผลย่อมเลวตาม ทำให้ผู้ทำเดือดร้อน ผู้ที่ปรารถนาความสุขสงบในชีวิตควรหลีกเลี่ยงการกระทำที่จะก่อความทุกข์ ความเดือดร้อนให้ตนเอง ทำแต่สิ่งที่ทำให้เกิดความสุขความเจริญ

92. นอบตนต่อผู้เฒ่า

นอบ ก. นอม ยอม หมอบบอกลง

แสดงกิริยาอ่อนน้อมต่อคนสูงอายุ วัฒนธรรมไทยให้เกียรติผู้อาวุโส ถือว่าเป็นผู้เกิดก่อน มีประสบการณ์มากกว่า ยิ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ยิ่งต้องให้ความเคารพนับถือมาก เพราะเป็นผู้มีอุปการคุณอีกประการหนึ่งด้วย สังคมไทยเป็นสังคมระบบครอบครัว คนในสังคมเดียวกันมีความสัมพันธ์กันฉันญาติ แม้จะไม่ผูกพันทางสายโลหิตก็นับเนื่องเป็นญาติพี่น้องกันหมด เช่น เรียกคนสูงอายุว่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา และแสดงการระงับให้เกียรติเหมือนเป็นญาติผู้ใหญ่ เก็กที่แสดงกิริยาก้าวร้าว ไม่เคารพนับถือผู้สูงอายุ มักถูกตำหนิติเตียน ไม่ว่าผู้สูงอายุนั้นจะเป็นใครก็ตาม แม้นักยาจน ตำทอย ก็ยังได้รับเกียรติในเรื่องวัยวุฒินี้

93. เข้าออกอย่างวางใจ ระวังระไวหน้าหลัง เปี้ยวซังจะคอยโทษ

คอย ก. รอ ท่า

โทษ น. ความประทุษร้าย ความผิด ความร้าย บาป ซัว ก. ให้ความผิด
เปี้ยว สัน. ผิดว่า แมวว่า ฉ่า

เข้าออกสถานที่ใดก็ตาม ภาวะระมัดระวังหน้าหลังให้ดี อาจมีคนเกลียดชังคอยประทุษร้าย การที่สอนให้ระมัดระวังเวลาเข้าออกเป็นพิเศษเพราะตรงทางออกเป็นที่กำบัง ถ้าอยู่ในที่โล่ง ในบ้าน หรือนอกบ้าน หากมีคนเข้ามาทาร้ายก็ย่อมมองเห็นแต่ไกล มีเวลาเตรียมตัวป้องกันได้ทัน แต่ตรงช่องทางเข้าออก ด้านข้างมักเป็นที่กำบัง เช่น เป็นผนัง หรือกำแพง หากมีคนแอบซ่อนอยู่จะมองไม่เห็น เมื่อผ่านประตูหรือช่องทางเข้าออกจึงต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ คุกหน้าคุหลังให้ดี หากมีคนคอยทาร้ายจะโคหล่มเลื่องหรือต่อสู้ป้องกันตัวได้ทัน ไม่เสียทีเขา

94. อยากกริ้วโกรธเื่องนิจ

อย่าเป็นคนโกรธง่าย เจ้าโธโสอยู่เสมอ แม้มีเหตุแต่เพียงเล็กน้อยก็โกรธเกรี้ยว จุนเจี้ยว การเป็นคนโกรธง่ายจะทำลายบุคลิกภาพของตัวเอง คนโกรธง่ายหน้าตาบึ้งตึงขมขื่นน่าดู ไม่มีใครอยากคบหาสมาคม ไม่เหมือนคนหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส ใครเห็นก็เกิดความพอใจ อยากพูดด้วยคบด้วย ผู้น้อยที่หน้าตาบึ้งตึง ถูกกักต้อนอะไรนิดหน่อยก็แสดงความไม่พอใจ ผู้ใหญ่ยอมไม่เมตตาเอ็นดู ผู้ใหญ่ที่โกรธง่าย จุนเจี้ยว คุกคามอยู่ไต่บึงคับบัญชาอยู่เสมอโดยไม่มีเหตุผล

สมควร ผู้น้อยยอมเปื้อนหน้า ไม่อยากเข้าใกล้ แม้ในคนเสมอกัน คนโกรธง่ายก็ยอมเสียเปรียบในเรื่องการสมาคม จะติดขอความช่วยเหลือร่วมมือจากใคร ถ้าหน้าตาไม่ยิ้มแย้มแจ่มใสก็ไม่มีใครอยากช่วยเหลือ ดังนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดก็ไม่ควรเป็นคนโกรธง่าย เจ้าโทโส ควรยิ้มแย้มแจ่มใสไว้เสมอจะดีกว่า

95. นิวนิคปลิดไปร้าง

นิ สัน. ถ้า หาก แม่น

นิว (นิว่า) สัน. ถ้าว่า หากว่า แม่นว่า

ปลิด ก. เอามือบิดให้ลูกไม่หล่นจากขั้ว ให้หลุดจากที่

ไป (โป) ว. ไม่

ร้าง ก. หอดทิ้งไว้ ไปจาก ว. วางเปล่า ปราศจากผู้คน

หากทำผิดไปแล้วจะปลิดทิ้งไปไม่ได้ ก็เมื่อทำผิดแล้วจะลบเลือนความผิดนั้นให้หมดไปไม่ได้ ความผิดจะติดตัวอยู่เช่นนั้นตลอดไป สุภาษิตบทนี้เป็นการเตือนสติให้รู้จักคิดหน้าคิดหลัง ใคร่ครวญให้รอบคอบก่อนจะลงมือทำอะไรลงไป เพราะเมื่อทำลงไปแล้วย่อมติดตัวอยู่เช่นนั้น จะปลิดทิ้งเหมือนปลิดผลไม้จากขั้วย่อมไม่ได้ ต้องยอมรับผลแห่งความผิดที่ตนทำไว้ คำสอนนี้สอดคล้องกับศีลธรรมทางพุทธศาสนา คือ ถือว่าบุญ บาป เป็นคนละส่วน คนทำบาปลงไปแล้วจะทำบุญเพื่อลบเลือนบาปไม่ได้ บาปที่ทำไว้ย่อมติดตัวไป และเมื่อถึงเวลาที่ต้องชดใช้บาปที่ทำไว้นั้น ไม่มีทางหลีกเลี่ยง

96. ข้างตนไว้อาวุช

ไว้ ก. เก็บวาง รักษา สงวน ให้คงอยู่ ให้ปรากฏอยู่

เอาอาวุธวางไว้ข้างตัวหรือใกล้ตัว เวลาฉุกเฉินจะได้หยิบฉวยได้ทันที สุภาษิตบทนี้สอนให้เป็นคนไม่ประมาท ให้ระวังตัว เตรียมพร้อมอยู่เสมอแม้ในขณะที่อยู่ในบ้าน เพราะอาจมีคนร้ายบุกเข้ามาปล้นชิงทรัพย์ หรือทำอันตรายถึงในบ้าน ยิ่งเวลาเดินทางไกล ไปในที่ที่มีอันตราย เช่น ไปในป่า ยิ่งต้องมีอาวุธติดตัวไว้ตลอดเวลา คนที่มีอาวุธแต่เอาไว้อไกลตัวเมื่อเกิดอันตรายอาจหาไม่พบเพราะความตกใจ หรืออยู่ห่าง หยิบฉวยไม่ทัน อาวุธนั้นก็เปล่าประโยชน์ ช่วยป้องกันอันตรายอะไรไม่ได้ ยิ่งกว่านั้นถ้าอาวุธไว้อไกลตัว คนร้ายเข้าถึงอาวุธนั้นก่อนอาจใช้อาวุธนั้นเองทำร้าย

ผู้เป็นเจ้าของ

97. เครื่องสรรพบุษย์อย่างวางจิต

สรรพ ว. ทุกสิ่ง ทั้งปวง ทั้งหมด

บุษย์ น. สงคราม การรบพุ่ง

เครื่องสรรพบุษย์ คือ เครื่องใช้ในการรบพุ่งทั้งปวง ได้แก่บรรดาอาวุธต่าง ๆ

อย่าไว้วางใจเครื่องอาวุธทั้งปวง เพราะเป็นของมีคม มีอันตราย ต้องเก็บงำให้ถี่ หากวางไว้เกะกะ คนในบ้านอาจเดินชนหรือเดินสะดุด ใ้รับบาดเจ็บหรือเป็นอันตรายถึงชีวิต นอกจากนั้นหากมีกนร้ายเข้ามาในบ้าน อาจใช้อาวุธที่วางไว้ออกคานนั้นทำร้ายเจ้าของบ้านก็ได้

สุภาษิตบทที่ 96 และ 97 หากรวมเป็นบทเดียวกันว่า "ข้างตนไว้อาวุธ เครื่องสรรพบุษย์อย่างวางจิต" บทที่ 97 จะมีความหมายเป็นบทที่ขยายความในบทที่ 96 คือเน้นว่า ให้เอาอาวุธวางไว้นอกกาย เป็นการเตรียมตัวให้พร้อมอยู่ตลอดเวลา ไม่ประมาท หากเกิดเหตุร้ายอะไรขึ้นก็จะไ้หยิบฉวยได้ทันที

98. คิดทุกข์ในสงสาร

ทุกข์ น. ความยาก ความลำบาก ความพิบัติ ความชั่วร้าย ความเดือดร้อน

สงสาร น. การเวียนวายตายเกิด

สงสารทุกข์ น. ทุกข์ที่ต้องเวียนวายตายเกิด

คิดถึงความทุกข์ที่ต้องเวียนวายตายเกิด สุภาษิตบทนี้เข้าใจว่าเป็นคติธรรมทางพุทธศาสนาโดยตรง คือสอนให้คนยอมรับความเป็นจริงในชีวิตที่ไม่มีใครหนีพ้น ได้แก่การเวียนวายตายเกิด การคิดและทำใจให้ยอมรับว่าชีวิตเป็นทุกข์จะทำให้คนยอมรับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตไม่ว่าดีหรือร้าย ทุกข์หรือสุข ด้วยอาการสงบ เช่น ยอมรับการผิดหวัง การพลัดพราก การสูญเสียบุคคลหรือสิ่งที่รัก ว่าเป็นธรรมดาโลก ไม่พุ่มพ่ายเดือดร้อน เพิ่มความทุกข์ให้ตนเองด้วยการพยายามยึดมั่นสิ่งซึ่งไม่คงทนในชีวิต หากคนทำใจได้สงบแล้วชีวิตก็จะเป็นทุกข์น้อยลง

99. อย่าทำการที่ผิด

อย่าทำสิ่งที่ผิด ถ้ารู้ว่าการกระทำอย่างใดเป็นความผิด ความชั่ว ควรหลีกเลี่ยง

เพราะการทำความชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน

100. คิดชวนชวายเป็นชวอบ

ชวนชวาย ก. เสาะหา แสวงหา

คิดแสวงหาสิ่งที่ดีงาม ก็พยายามทำแต่สิ่งที่ดีที่งาม การทำดีจะได้รับผลดีตอบสนอง อย่างน้อยก็ทำให้สุขใจ สุภาสิทโธใช้คำว่า "ชวนชวาย" คือ อย่าอยู่นิ่งเฉย ให้ค้นหาทางทำความดีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ไม่หยุดยั้ง เพราะความดียิ่งทำมากผลตอบสนองความดีก็ยิ่งมีมากขึ้นด้วย

สุภาสิทบทที่ 99 และ 100 นี้ อาจรวมกันเป็นบทเดียว คือ "อย่าทำการที่ผิด คิดชวนชวายเป็นชวอบ" ใจความของคำสอนเหมือนกับบทที่ 6 (เอาแต่ชอบเสียผิด) และบทที่ 91 (ผิดอย่าเอาเอาแต่ชอบ) คือเน้นเรื่องให้ทำความดี ละเว้นความชั่ว เช่นเดียวกับคำสอนในพุทธศาสนา

101. โต้ตอบอย่าเสียคำ

เสีย ก. หมก ลั่น ละ ทิ้ง

เสียคำ คือ เสียคำพูด หมายความว่า ไม่รักษาคำพูด ทิ้งคำพูดของตนเอง

โต้ตอบอย่าเสียคำ หมายความว่า พูดจาอะไรกับใครแล้วต้องรักษาคำพูด อย่าให้เสียคำพูดตัวเอง สัญญาว่าจะทำอะไรก็ต้องทำตามนั้น เกียรติยศของคนวัดได้จากการรักษาคำพูดมากน้อยแค่ไหน คนที่พูดกลับไปกลับมา พูดแล้วทิ้งคำพูดของตัวเอง บางคนถึงกับสัญญาหรือสาบานแล้วกลับทวนคำสาบาน ทำสัญญากันเป็นเอกสารยังพยายามฉีกพริ้ว คนประเภทนี้เชื่อถืออะไรไม่ได้ เป็นคนไม่มีเกียรติ ไม่มีใครยกย่องเชื่อถือ

โต้ตอบอย่าเสียคำ อาจหมายความว่า พูดจาโต้ตอบอะไรกับใครต้องระมัดระวังอย่าให้เสียท่าเสียที คือต้องคิดให้รอบคอบถึงผลได้ผลเสีย อย่าพูดพล่อย ๆ อาจเสียผลประโยชน์ของตัวเอง ถ้าเห็นว่าพูดไปแล้วตัวเองจะเสียเปรียบก็นิ่งเสียดีกว่า การพูดมากเกินไปบางครั้งก็เป็นผลร้ายต่อตัวเองมากกว่าผลดี

อีกนัยหนึ่ง โต้ตอบอย่าเสียคำ อาจหมายความว่า จะพูดจาโต้ตอบกับใครควรพูดให้ตรงประเด็น อย่าเสียเวลาพูดอ้อมค้อม วกวน เกิดความจำเป็น เป็นการเปล่าประโยชน์

102. คนชั่วอย่ารวมรัก

ชั่ว ว. คมสัน คมกาย ขบขัน เข้าที่ ชวนให้ชอบ

คำว่า "ข้า" สมัยพระร่วง หมายถึง ลับ ลักลับ ชอนความรู้ลึกแก่ง คือไม่ใช่คนเปิดเผย ทำให้คนอื่นเข้าใจยากอยู่เสมอ

คำ "ข้า" ครั้งกรุงศรีอยุธยา หมายความว่า ความลับ ก็ได้ เช่นปรากฏในหนังสือลิลิตพระลอว่า "ความข้ามิให้แพร่ง" แปลว่า อย่าเปิดเผยความลับ

ต่อมาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คำว่า "ข้า" ความหมายเปลี่ยนไปอีกอย่างหนึ่ง หมายถึงความสงบเสงี่ยมเจียมตัว ดังความในเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนเจ้าขจรสุโขทัยสอนแก้วกิริยาบุตรสาวเมื่อเฝ้ามาชายฝากขุนช้างว่า "ตัวเป็นข้าอย่าให้หน้านั้นเหม็นสาบ จงสุภาพเจียมตนเป็นคนข้า" ดังนี้ ข้า หมายถึง สงบเสงี่ยม¹

ข้า ในสุภาษิตบทนี้น่าจะใช้ในความหมายแรก ก็คือหมายถึง ลับ คนข้าคือคนที่มีลัษณคมใน ลักลับ ไม่เปิดเผย เก็บซ่อนความรู้ลึกแก่ง

คนข้าอย่ารวมรัก หมายความว่า อย่ารักใคร่สนิทสนมกับคนลักลับ มีลัษณคมใน เพราะคนประเภทนี้มักเป็นคนไม่ซื่อ ไว้อยาก มักแฉงความเจ้าเล่ห์แสนกลเอาไว้นใจ หากไว้อใจให้ ความสนิทสนมอาจถูกฉ้อฉล คดโกง คนไทยนิยมคนเปิดเผย ซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา เช่น ผู้ใหญ่มักสอนเด็กว่าเวลาพูดกับใครให้มองหน้าตรง ๆ อย่าหลบตา ซ่อนหน้า หรือทำกิริยาหลบมอง ข้าเลื่องมอญ เป็นกิริยาที่สื่อว่าเป็นคนไม่ซื่อ ไม่จริงใจ ดังนั้น คนที่ทำกิริยาเป็นคนลักลับจึงไม่น่าไว้วางใจ ไม่มีใครอยากคบ

103. พรรคพวกพึ่งท่านุ่ก ปลุกเอาแรงทั่วตน ยลเยี่ยงไถ่บงกระทำ พาลูกหลานมากิน

ท่านุ่ก (ท่านุ่) ก. บำรุง อุดหนุน

ปลุก ก. ทำให้ตื่นจากหลับ เสกให้ขี้ลัง ทำให้กล้าแข็ง ทำให้รู้ลึก

ควรช่วยเหลือ อุดหนุนพวกพ้องของตน ทำให้มีแรงกล้าแข็งทั่วกัน เหมือนอย่างไถ่และนกกกระทำเมื่อพบอาหารก็จะเรียกลูกหลานมากินด้วย ไม่กินอ้อมแค่ลำพังตัวเดียว

สุภาษิตบทนี้หมายความว่าให้เป็นคนรักพวกพ้อง รู้จักเอื้อเฟื้อเจือจานพวกเดียวกันอย่าเอาตัวรอด กินอ้อมคนเดียว หากได้มียศศักดิ์ มีทรัพย์สิน ก็ควรช่วยเหลืออุดหนุนส่งเสริม

ญาติมิตร พวกพ่อให้ไค้คี่มีศศกัคคี่ด้วย เมื่อพวกพ้องมีกำลัง มีทรัพย์ มียศ จะไค้ช่วยเหลือกัน
กระทำกิจการงานต่าง ๆ ให้ไค้ผลดี

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน จะทำการงานอะไรก็มักช่วยเหลือกัน
เช่น การทำนา มีประเพณีลงแขก ช่วยกันทำงาน ทำให้งานนั้นเสร็จเร็ว ทั้งยังเป็นการสมาน
สามัคคี ทำให้สนิทสนม กันยิ่งขึ้น สภาพความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกันนี้ทำให้คนไทยมีค่านิยม
เกี่ยวกับการมีพวกพ้อง ไกรไค้คี่มีศศกัคคี่ก็ช่วยเหลืออุดหนุนพวกเดียวกันให้ไค้คี่ด้วย เพื่อจะได้
ใช้เป็นกำลังช่วยกันทำงานต่อไป เพราะญาติมิตรพวกพ้องเดียวกันยอมไว้วางใจไค้ อาศัยพึ่งพา
กันไค้คี่กว่าคนอื่น

104. ระบือระบือนอยาพังคำ

ระบือ ว.-ลือ เลื่องลือ เอิกเกริก พุ่งเฟื่อง

ระบือน (ระบิล) น. เรื่อง ความ ฉับ อย่าง

อย่าพังคาเล่าลือ หมายความว่าอย่าเชื่อข่าวลือ เพราะอาจไม่มีมูลความจริงเลยก็ได้
บางครั้งข่าวลืออาจเกิดจากคนบางกนหรือบางกลุ่มสร้างเรื่องขึ้นด้วยจุดประสงค์บางอย่าง เช่น
แกล้งให้คนตื่นตกใจ หวั่นกลัว หรือเข้าใจผิด เมื่อไค้ยินข่าวลือจึงควรยับยั้งชั่งใจให้ไค้
อย่าเชื่อง่าย ๆ ต้องให้มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดจึงค่อยเชื่อ ถ้าไม่มีหลักฐานเป็นเพียงคำพูดเล่าลือ
ต่อ ๆ กันมา สืบหาต้นตอหรือคนที่เป็นเจ้าของข่าวไม่ไค้อย่าเชื่อถือเลย

105. การจะทำอย่างควนไค้

ทำการงานอะไรอย่าใจร้อนหวังให้ไค้ผลเร็ว ๆ งานบางอย่างต้องใช้ความประณีต
ใช้เวลาานพอสมควรจึงจะไค้ผลงานที่ดีสมควรความต้องการ หากเร่งร้อนอาจเสียผลหรือไค้ผล
ไม่ดี ยิ่งถ้าเป็นงานใหญ่ งานสำคัญ ยิ่งต้องรอบคอบ ระมัดระวัง จะเร่งร้อนให้เสร็จรวดเร็ว
ทันใจไม่ได้

การอาศัยไค้เวลานานขึ้นให้ทำอะไรให้ไค้เช่นกัน ต้องใจเย็น รู้จักอดทนรอคอย ให้เวลา
คนที่ทำงานนั้นให้พอควร หากเร่งรัดเขาเกินไปเขาอาจไม่ทำให้เลย หรือทำให้อย่างลวก ๆ
งานที่ควรจะทำก็เลยเสียไป ยังมีคำพังเพยว่า "ช้า ๆ ไค้ปราสองเล่มงาม ควนไค้สามผลาม
มักพลิกแพลง" คือการทำงานช้า ๆ จะไค้ผลงานที่ดี ถ้ารีบร้อนจะให้เสร็จเร็ว ๆ มักผิดพลาด
เสียการ

106. อย่าใช้คนบังบด

บัง ก. ปกปิด กัน กัน กันไว้โดยทุจริต เช่นฉ้อราษฎร์บังหลวง

บด ก. บังแสง อับแสง เชน แดคบด

บังบด คือ ปิดบัง ปกปิด ซ่อนเร้น (ความจริง)

สุภาษิตบทนี้อาจตีความหมายได้หลายทาง ดังนี้

ประการที่หนึ่ง อาจหมายความว่า อย่าใช้คนซึ่งมีกิริยาท่าทีเป็นคนลึกลับ ปิด ๆ บัง ๆ ไม่เปิดเผย คนประเภทนี้ไม่ใช่คนซื่อ ไว้วางใจอะไรไม่ได้ อาจเป็นพวกพ้องของศัตรูเข้ามาหาทางคิดร้าย หรืออาจเป็นคนทุจริต หากใช้ให้ทำการใดที่สำคัญคนคนนั้นอาจหักหลัง คิดคดเอาเมื่อไรก็ได้ ดังนั้นหากจะเลี้ยงคนไว้ใช้ทำการงาน ควรเลือกคนที่ท่าทางเปิดเผย ซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมาดีกว่า

อย่าใช้คนบังบด อาจหมายความว่า อย่างหนึ่งว่า อย่าใช้ให้คนอื่นช่วยปกปิดความลับให้ตน คือสอนไม่ให้ไว้วางใจใคร ความลับหรือเรื่องราวที่สำคัญต้องปกปิดให้มืดชิดด้วยตัวเอง ไม่ให้ใครล่วงรู้เลย ถ้าคนอื่นรู้แล้วหวังว่าเขาจะช่วยปิดบังให้ เขาอาจทรยศ หักหลัง เอาความลับนั้นไปเปิดเผยตัวเองจะลำบาก ถึงแม้เขาจะยังไม่เอาไปเปิดเผยตัวก็หาความสบายใจไม่ได้ เพราะไม่รู้ว่าเขาจะทรยศวันใด ต้องคอยระวัง เอาใจเขา ไม่กล้าทำให้เขาไม่พอใจเพราะกลัวเขาจะหักหลังเมื่อซัดใจกัน อาจต้องเสียทรัพย์สินเงินทองเป็นค่าปิดปากให้เขารักษาความลับให้ ล้วนเป็นเรื่องลำบากใจทั้งสิ้น ทางที่ดีเรื่องสำคัญใด ๆ อย่าให้ใครรู้เลยเป็นดีที่สุด

อย่าใช้คนบังบด อาจหมายความว่า จะใช้สอยอะไรก็ควรต้องชี้แจงให้ละเอียดแจ่มแจ้งชัดเจน อย่าพุดคลุม ๆ เคลือบ ๆ เขาอาจไม่เข้าใจ หรือเข้าใจผิด งานการที่มอบหมายให้ทำก็อาจผิดพลาดไม่ไค้ผลตามที่สั่ง ถ้าเป็นเรื่องสำคัญอาจเกิดผลเสียหายอย่างใหญ่หลวง ดังนั้นหากใช้ให้ใครทำอะไรต้องอธิบายให้ชัดเจน ชักซ้อมความเข้าใจให้ดีจึงให้ไปทำงานนั้นได้

107. ทดแทนคุณท่านเมื่อยาก

ทด ก. แทน เป็นคำใช้เข้าคู่กันว่า ทดแทน เนื่อความกลายเป็น ทอแทน

ยาก น. ความลำบาก ก. ลำบาก ไม่สะดวก ไม่ง่าย

ให้ทดแทนผู้มีพระคุณเมื่อท่านได้รับความลำบาก ความกตัญญูทดแทนที่เป็นคุณธรรม

ประการสำคัญประการหนึ่งที่คนไทยยกย่อง ผู้ใดมีคุณ เคยช่วยเหลืออุดหนุนอุปการะ ต้องจดจำ พระคุณท่านไว้และหาโอกาสตอบแทน โอกาสที่จะทดแทนคุณผู้เคยมีพระคุณก็คือในคราวที่ท่านได้ รับความลำบาก อับจนหรือมีเรื่องเดือดร้อน เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เป็นผู้อุปการคุณ เลี้ยง คุมาแต่เล็กแต่น้อย เมื่อถึงคราวท่านแก่เฒ่า ไม่มีเรี่ยวแรงทำมาหากิน ลูกหลานก็ต้องเลี้ยงดูเอา ใจใส่ ให้ความสุข เป็นการตอบแทนคุณที่ท่านได้เลี้ยงดูมา คนที่ได้ดีแล้วลืมบุญคุณไม่คิดทด แทนคุณท่าน ปล่อยให้ผู้มีพระคุณตกระกำลำบากโดยไม่เหลียวแล จะถูกตำหนิติเตียนอย่างรุนแรง

108. ปากของรักจงพอใจ

พอใจ ก. สมดังใจ ว. เหมาะ

ฝาก ก. มอบให้เขาช่วยดูแลรักษาหรือนำส่งให้อีกคนหนึ่ง

ของรักของใคร เจ้าของย่อมรักและหวงแหน เมื่อจำเป็นต้องฝากไว้กับคนอื่นจึงต้อง พิจารณาให้รอบคอบ ให้น่าใจเสียก่อนว่าคนคนนั้นเป็นคนที่จะไว้วางใจให้เขาดูแลรักษาของรัก ของตนได้หรือไม่ เขาจะดูแลรักษาอย่างดีหรือจะเอาไปทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ และต้องแน่ใจว่าเขา จะไม่คิดคด ยึดเอาของนั้นไว้เสียเอง ถ้าแน่ใจว่าเขาเป็นคนดีจะดูแลรักษาของนั้นไว้อย่างดี และไม่คิดคดจึงค่อยฝาก หากไม่แน่ใจอย่าควนฝากฝังเพราะหากของนั้นเสียหายหรือต้องสูญเสีย ไปเลยจะเสียใจ

คำสอนนี้อาจหมายความว่า อีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าใครฝากของรักของเขาไว้กับเรา ควร ภาวนาใจเพราะการที่เขาจะฝากของรักของเขาไว้นั้นเขาย่อมพิจารณาแล้วว่าเราเป็นคนสม ควรไว้วางใจ ดังนั้น จึงควรถือเป็นเกียรติยศและตั้งใจรักษาของรักของเขาไว้ให้ดีให้สมกับที่ เขาไว้วางใจฝากฝังไว้ แต่ถ้าตีความตามนัยนี้จะขัดแย้งกับบทที่ 46 (ของฝากท่านอย่ารับ)

109. เฝ้าท้าวไถ่อย่าทรนง

ทรนง (ทะนง) ก. ถือดี

เข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์อย่าทำถือดี เพราะพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจราชศักดิ์ เป็นเจ้าชีวิตอาจบันดาลคุณและโทษให้ผู้อื่นได้อย่างมหันต์ เมื่อเข้าเฝ้าจึงต้องตระหนักในความ จริงข้อนี้ไว้และระมัดระวังให้ดี ควรแสดงกิริยาเคารพนบนอบ อ่อนน้อม ไม่ควรแข็งกระด้าง อวดดี เพราะหากพระมหากษัตริย์ไม่พอพระทัยตนอาจได้รับภัยอันตรายถึงชีวิต

110. ภักดีจงอย่าเกียจ

เกียจ ก. คค ไม่ชื่อ โกง คราน

หากภักดี (ต่อพระมหากษัตริย์) อย่าเกียจคราน ให้ขยันหมั่นเพียร ปฏิบัติหน้าที่ราชการที่ได้รับมอบหมายให้เต็มกำลังสติปัญญา ข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการแต่พอพินตัว ไม่เอาใจใส่ ปล่อยให้การงานค้างคั่ง บกพร่อง เสียหาย อาจเป็นผลเสียหายหรือเสียผลประโยชน์ขององค์พระมหากษัตริย์ ผู้ที่จงรักภักดีไม่ควรกระทำ ต้องพยายามปฏิบัติกิจการงานต่าง ๆ ให้ได้ผลเต็มที่จึงจะถือว่าเป็นผู้มี ความจงรักภักดี ปฏิบัติหน้าที่ราชการสนองพระมหากษัตริย์โดยเต็มความสามารถ

เกียจ อาจหมายถึง คค โกง ไม่ชื่อ ซึ่งตีความหมายได้ว่า หากจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์อย่ากิดคค คคไม่ชื่อ คืออย่ากิดเอาใจออกห่าง คคกบฏ หรือคคประทุษร้ายต่อพระมหากษัตริย์

การไม่คคโกง อาจหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ตรงไปตรงมา ไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวงหรือกระทำการทุจริตใดที่จะเป็นผลเสียหายแก่ราชการแผ่นดิน ข้าราชการที่ไม่ซื่อสัตย์ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเอาใจเอารัดเอาเปรียบ กคชู้ชู้ครีคราษฎรโดยอาศัยตำแหน่งหน้าที่เป็นเครื่องมือ หรือนอจคคโกงพระราชทรัพย์ส่วนใดก็ตาม ย่อมเป็นผลเสียหายถึงองค์พระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น โดยเฉพาะกรณีคคชู้ชู้มเหษ เอารัดเอาเปรียบราษฎร จะทำให้ราษฎรเกลียดชังข้าราชการและอาจพลอยคลายความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ไปด้วย ซึ่งจะนำภัยร้ายแรงมาสู่ราชบัลลังก์ ทำให้ราชบัลลังก์ไม่มั่นคง ดังนั้นข้าราชการที่จงรักภักดีต้องไม่คคโกงไม่ว่าในลักษณะใด

111. เจ้าเคียบอย่าเคียกตอบ

เคียบ ก. เคื่อง โกรธ

เจ้านายโกรธ อย่าโกรธตอบ สังคมไทยมีลักษณะสังคมแบบชนชั้นปรากฏให้เห็นอยู่บ้าง ผู้น้อยต้องเป็นฝ่ายอดทน ยอมหนึ่งให้ผู้น้อย ไม่โต้เถียง โดยเฉพาะเมื่อผู้น้อยโกรธ ชุนเฉียว คำว่าควรนั่งสงบปากสงบคำ แม้จะมีเหตุผลของตัว เห็นว่าผู้น้อยโกรธโดยไม่มีเหตุผลหรือโกรธเพราะเข้าใจผิดก็อย่าเพิ่งโต้เถียงคัดค้าน รอให้ท่านนายโกรธจึงค่อยชี้แจง โดยปกติคนโกรธถ้าอีกฝ่ายหนึ่งไม่โกรธตอบ ไม่โต้เถียง กวาบโกรธจะค่อยจางลง ตรงข้ามหากกำลังโกรธแล้วมีคนโต้เถียง

จะยิ่งโกรธมากขึ้น ผู้น้อยก็อาจได้รับอันตรายเพราะแรงโทสะ

"เจ้า" อาจหมายถึง พระมหากษัตริย์ เวลาพระมหากษัตริย์กริ้ว ไม่ควรโกรธตอบเลย แม้แต่จะนึกโกรธในใจก็ไม่ควร เพราะถือกันว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีพระมหากรุณาธิคุณสูงสุด ควรถวายความจงรักภักดีอย่างสูง ไม่สมควรทำหรือคิดถึงพระองค์ในทางที่ไม่ดี การโกรธตอบพระเจ้าแผ่นดิน แม้เพียงรู้สึกในใจก็ถือว่าเป็นการไม่จงรักภักดี

112. มนนอบไวโสสุทฺธิ

สุทฺธิ ว. หมกจก สะอาค ล้วน แท้

วงมนนอบ (ต่อพระมหากษัตริย์) ด้วยใจจริง อธิบายแสดงความเคารพมนนอบเพียงกิริยาทางภายนอก ส่วนภายในใจคิดดูหมิ่น หรือประทุษร้าย คนที่แสดงอาการเคารพมนนอบ แต่ภายในใจไม่จงรักภักดีเหมือนกิริยาทางนอก ถือว่าเป็นความผิด ความชั่ว แม้จะไม่ได้แสดงความรู้สึกนั้นออกมาก็ยังนับว่าเป็นความผิด เพราะพระมหากษัตริย์เป็นผู้ชุบเลี้ยงให้มีความสุข มีพระมหากรุณาธิคุณ คนที่คิดไม่ดี ไม่จงรักภักดีจึงเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้คุณเกน การจงรักภักดีต้องภักดีทั้งกายและใจจึงจะควร

สุภาษิตบทที่ 109-112 เป็นคำสั่งสอนเกี่ยวกับการประพฤติตนต่อพระมหากษัตริย์ผู้ถือว่าเป็นเจ้าชีวิต คุณธรรมประการสำคัญของผู้รับราชการคือต้องถวายความจงรักภักดีทั้งกายและใจ ไม่มีใจคิดประทุษร้ายต่อพระมหากษัตริย์ แม้จะถูกกริ้ว ถูกลงโทษ ก็ต้องไม่มีใจคิดร้ายตอบ ต้องขยันหมั่นเพียร ปฏิบัติหน้าที่ราชการให้เต็มกำลังความสามารถเพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณ เป็นความนิยมของข้าราชการที่ยกย่องกันมาหลายสมัย และยังมีปรากฏอยู่บ้างแม้ในปัจจุบัน

113. อย่าชุกคนควยปาก

ชุก ก. กิริยาที่สับเจาะหรือแทงเอาคินหรือสิ่งที่อยู่ในคินขึ้น โดยปริยายใช้ถึงอาการชุกสิ่งอื่นใดควย เช่น ชุกเรือ ชุกกระเปาะหัวแหวน

อย่าทำร้ายผู้นั้นควยควา เช่น พุคให้เขาเคี้ยวครอน กระแทกกระเทือน หรือเจ็บช้ำน้ำใจ "ชุก" อาจหมายถึงรื้อฟื้นเรื่องส่วนตัวหรือเรื่องความหลังที่เขาไม่ต้องการให้ใครพูดถึงมาพูดหรือพูดว่าทิ่มแทงทำร้ายจิตใจเขา ทำให้เขาได้รับความอับอาย เสียหาย การคำตนเป็นกนปากร้าย ไม่คิดถึงใจคนอื่นเช่นนี้ จะทำให้คนเป็นที่เกลียดชัง ไม่มีใครอยากเกี่ยวข้องกับควย ค. ที่ถูก

คำว่าก็ อาจผูกใจเจ็บและคิดแค้นทีหลัง เป็นการสร้างศัตรูให้ตัวเอง

114. อย่าถากคนควยตา

ถาก ก. พันเฉียง ๆ พันเพื่อลอกนิ้วออก

อย่ามองคนควยสายตาคูหนึ่น ถากถาง เยาะเย้ย หรือมองควยวายตาที่ไม่เป็นมิตร ถึงแม้คนคนนั้นจะเป็นคนยากจน คำต๋อย หรือความประพฤติไม่ดี ทำความผิดคิดร้ายอะไรก็ตาม ควรเก็บความรู้สึกไม่ชอบไว้ในใจ อย่าแสดงออกมาแมทางสายตา หากไม่ชอบก็พยายามอย่ามอง ถ้าจำเป็นต้องมองก็ให้มองควยสายตาทปกติ ซ่อนความรู้สึกให้มืดมิด อย่าแสดงความรู้สึก ซึ่งซังรังเกียจออกมานนิตที่คนถูกมองจะต้องรู้สึกตัวทันที เพราะจะทำให้เขาละอายหรือไม่ก็อาจรู้สึกโกรธ เกลียศ กลายเป็นศัตรูกันไป เรื่องส่วนตัวของเขาจะเป็นอย่างไร หากไม่จำเป็นก็อย่าเอาใจใส่เกี่ยวของ การมองคนควยสายตาคูหนึ่น ถากถาง อาจสร้างศัตรูได้งายเท่ากับการใช้คำพูดถากถางเหมือนกัน

115. อย่าพาดิควยหู

อย่าทำผิดหรือเข้าใจผิดเพราะเชื่อคำพูดคนอื่น คือ ถองหนักแน่น มีเหตุผล เชื่อฟังเรื่องใด ๆ อย่าด่วนเชื่อตามคำเขาตันที่ ต้องให้มีหลักฐานแน่นอนจึงควรเชื่อ เพราะคนประเภทชอบยุยง นินทาว่าร้าย หาเรื่องให้คนอื่นเดือดร้อนเสียหายมีอยู่มาก หากเชื่อคำพูดคนงาย ๆ อาจทำสิ่งที่ผิดพลาดเพราะความหูเบา จะต้องเสียใจภายหลัง

คำสอนนี้อาจตีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า อย่าฟังอะไรผิด ๆ คือฟังยังไม่ทันได้ความ หรือได้เรื่องใดราวแน่นอนก็ด่วนเชื่อ ด่วนตัดสินใจเสียก่อน บางทีคนที่เอาเรื่องมาเล่ายังไม่ทันจบ ชี้แจงไม่ทันชัดเจนนคื ด่วนเข้าใจผิดไปเอง อาจทำให้เสียเรื่อง เสียความ ถ้าเป็นการรับคำสั่งหรือรับข่าวสารนัดหมายก็อาจรู้เรื่องหรือข่าวผิดพลาด เมื่อนำไปปฏิบัติจะเสียการไปได้ตรงตามคำสั่งที่ผู้บังคับบัญชาสั่งให้ทำ ยิ่งในการศึกสงคราม การรับฟังข่าวสารกลาดเคลื่อน อาจทำให้เกิดผลเสียหายร้ายแรง ดังนั้นหากจะฟังอะไรควรฟังให้ถนัดชัดเจน เข้าใจเรื่องราวทั้งแตกจนปลายอบางแจ่มแจ้งแล้วจึงคอยสรุปเรื่องราว ถัดสินใจทำอะไรต่อไป จะไ้ไม่ทำอะไรผิดพลาด

สุภาษิตบทที่ 113-115 นี้ สอนให้รู้จักใช้ ปาก ตา และหู คือทวารสำคัญในการรับรู้และถ่ายทอด อย่างระมัดระวัง อย่า ใช้ไปในทางที่ผิด จะเสียผลประโยชน์ของตัวเอง

116. อย่าเลียนครูเตือนคำ

เลี่ยน ก. เอาอย่าง ทำตาม พยายามทำให้เหมือนในเรื่องถ้อยคำหรือความคิด
แก้ไขเปลี่ยนแปลงออกไปเพื่อให้เกิดความซับซ้อน

ครูตักเตือนคำว่า อย่าเอาอย่าง ลอเลียนครู การที่ครูตักเตือนคำว่าศิษย์เป็นการสั่งสอนให้ศิษย์ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ไม่ให้ทำสิ่งที่ผิด ศิษย์ควรรับฟังด้วยความเคารพ จดจำคำสั่งสอนตักเตือนนั้นไว้ปฏิบัติ ศิษย์ที่เห็นซับซ้อนในคำตักเตือนคำว่าของครู ไม่เอาใจใส่จดจำ กลับนำมาล้อเลียน อาจทำให้ครูท้อใจหรือโกรธ ต่อไปจะไม่อยากสั่งสอนตักเตือนอะไรอีก ผลเสียจะตกแก่ศิษย์ที่ล้อเลียนนั้น

อย่าเลียนครูเตือนคำ อาจหมายความว่า ครูตักเตือนคำว่าอย่าว่าตอบ กิษย์บางคนขาดความเคารพครู ไม่มีสัมมาคารวะ ครูว่าอะไรแทนที่จะรับฟังกลับโต้เถียงยอหน้าครู การกระทำเช่นนี้จะทำให้ครูโกรธ หดกำลังใจที่จะสอนอีกต่อไป สังคมไทยคติเตือนกิษย์ที่ไม่เคารพครู แสดงกิริยาการว่าวต่อครูเช่นนั้นมาก

117. อย่าริกล่าวคำคด

ริ ก. แรกคิด แรกทำ

กค ว. งอ โกง ไม่ตรง

อย่าหักทักไม่จริง การพูดเท็จเป็นความไม่ซื่อสัตย์อย่างหนึ่ง เป็นการหลอกลวงให้คนอื่นเข้าใจผิดหลงเชื่อในสิ่งที่ผิด ยิ่งถ้าเป็นการพูดเท็จที่ทำความเดือดร้อนให้คนอื่น เช่น พูดใส่ร้าย หรือโยนความผิดให้คนอื่น การพูดเท็จนั้นยังเป็นความผิดร้ายแรง หากคนอื่นไว้ใจได้ เชื่อว่าคำพูดที่กล่าวนั้นไม่เป็นความจริงก็จะพากันหมดความเชื่อถือ หมดความไว้วางใจ ต่อไปจะพูดอะไร แม้เป็นความจริงก็ไม่มีใครเชื่อเพราะเคยรู้ว่าเป็นคนพูดไม่จริง เชื่อถือไม่ได้ คนที่กล่าวคำไม่จริงแม้เพียงหนึ่งครั้งก็เท่ากับทำลายศรัทธาที่คนอื่นเคยมีต่อคนให้หมดไป และยากที่จะทำให้เขาเชื่อถือศรัทธาได้ใหม่อีก

118. คนทรยศอย่าเชื่อ

ทรยศ ว. กิดร้ายต่อผู้มีอุปการะ

อย่าเชื่อถือไว้วางใจคนที่เคยทรยศ กิดร้ายต่อผู้มีอุปการะคุณ หรือเกลียดชังเพื่อนมาแล้ว

เพราะคนประเภทนี้ย่อมไม่มีความจริงใจกับใคร เป็นคนไม่ซื่อ หากไว้วางใจ ไม่ระมัดระวัง เขาอาจคิดร้ายทรยศเช่นที่เคยทำมาแล้วได้อีก คนที่ผิดพลาดอย่างอื่นอาจให้อภัย ลืมความผิดของเขาเสียได้ หากเขารู้สำนึกในความผิดและกลับตัวได้แล้ว แต่คนที่ทรยศจะลืมเสียมิได้ เพราะการทรยศเป็นนิสัย เป็นความจงใจของผู้ทำ ไม่ใช่ความพลั้งพลั้ง ทำไปโดยบังเอิญหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เพราะฉะนั้น ความทรยศจึงแก้ไม่หาย เลิกไม่ได้ หากไว้วางใจ เมื่อมีโอกาส เขาก็จะทรยศอีก

119. อย่าแฉ่เผื่อความผิด

อย่าแฉ่เผื่อความผิดให้กับผู้อื่น คือ เมื่อทำผิดแล้วควรยอมรับผิด อย่าชักทอดความผิดใหญ่ผู้อื่นหรือดึงเอาผู้อื่นมารวมรับผิดชอบด้วยกันกับตน คนที่ถูกจับได้ว่าทำความผิดแล้วชักทอดให้คนอื่น แสดงนิสัยขลาด ไม่รักพวกพ้อง พยายามเอาตัวรอดโดยโยนความลำบากให้แก่คนอื่น คนประเภทนี้ต่อไปจะไม่มีใครอยากรวมทำการงานอะไรด้วย เพราะเกรงว่าเมื่อทำงานผิดพลาดจะถูกชักทอด ป้ายความผิดให้

ในจารึกพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็น "อย่าแฉ่เผื่อความผิด"

หมายความว่า คิดอะไรไว้อย่าเที่ยวเล่าให้ใครฟัง ควรเก็บเอาไว้ในใจก่อน เพราะการคิดวางแผนการงานอะไรก็ตาม หากเที่ยวพูดเล่าให้คนอื่นฟังเสียก่อน เมื่อไม่ได้จริงดังที่คิด ก็จะต้องอับอายขายหน้า อีกประการหนึ่ง การเอาความคิดไปเปิดเผยก่อนที่จะลงมือทำงานก็ตรูฐแซงรู้เขาอาจแย่งตัดหน้าทำเสียก่อน หรือคอยขัดขวาง ทำลายแผนการที่วางไว้นั้น ทำให้งานที่จะทำไม่สำเร็จ ดังนั้น หากคิดวางแผนการอะไรไว้ควรเก็บเป็นความลับก่อน เมื่อลงมือทำเสร็จแล้วจึงค่อยเปิดเผยให้คนอื่นรับรู้

120. อย่าผูกมิตรคนจร

จร ก. ไป เที่ยวไป

อย่าคบคนจร คือ อย่าคบคนที่เร่รอน หอน เที่ยวไป ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง หรือคนที่ไม่มีใครรู้จักหวนอนปลายเท้า เพราะคนประเภทนี้อาจเป็นคนร้าย คนที่หลบหนีอาญาบานเมืองมา ในสมัยก่อนการคบหากับใครมักไปมาหาสู่กันถึงบ้าน ถ้าทางบ้านคางเมืองมาก็ให้พักอาศัย ที่อยู่ที่กินในบ้านของคน ถ้าคบคนร้ายก็เท่ากับหาเรื่องเดือดร้อนใส่ตัว เมื่อเขาเข้ามาอยู่ในบ้าน อาจ

ฉวยโอกาสศึกร้าย ปล้น จี้ แแยงชิงทรัพย์และทำอันตรายเจ้าของบ้าน หรือไปเช่นนั้น หากเป็นคนร้ายหลบหนีอาญาบานเมืองมาเจ้าหน้าที่บ้านเมืองตามมาพบ เจ้าของบ้านที่ช่วยเหลือให้ที่พักอาศัย จะพลอยเดือดร้อน มีความผิดไปด้วย

ในสมัยกรุงสุโขทัย ระยะเวลา ๆ ไทยเพิ่งตั้งตัวเป็นประเทศเอกราช ยังมีชาติศัตรู มีการทำศึกสงครามกันอยู่เสมอทั้งกับชาวต่างชาติและชาวไทยด้วยกันเอง คนจรรยาเป็นชาศึก ศัตรูปลอมตัวเข้ามาสืบเอาความลับ คุลาคเลาธุทางในเมือง หรือหาทางศึกร้าย ทำความเดือดร้อนให้บ้านเมือง หากไปคบหาสนิทสนมด้วยก็อาจถูกหลอวงหลอกถามความลับ หรือเกลี้ยกล่อมชักจูงให้เอาใจออกห่าง เป็นไส้ศึกคิดทรยศต่อบ้านเมืองของตนเอง ดังนั้น จึงต้องระมัดระวังการคบหาสมาคมกับคนแปลกหน้า ถ้าไม่รู้แน่ว่าเขาเป็นใครมาจากไหนก็ไปคบหาสนิทสนมด้วย

121. ท่านสอนอย่าสอนตอบ

เมื่อท่านผู้ใหญ่สั่งสอนควรรับฟังด้วยความเคารพ อย่าทำอวดดี สั่งสอนท่านบ้างเป็นการตอบแทน อย่างที่เรียกว่า "ย้อน" เพราะจะทำให้ผู้ใหญ่ที่หวังดี ตั้งใจสั่งสอนแนะนำสิ่งที่ดีที่ถูก เกิดความรู้สึกโกรธ ไม่อยากสอนอะไรอีกต่อไป ปกติสิ่งที่ผู้ใหญ่สอนผู้น้อยมักเป็นสิ่งที่ดี ควรจดจำไว้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีแก่ตัวเอง เพราะผู้ใหญ่เป็นผู้ มีคุณวุฒิและวัยวุฒิสูงกว่า ผู้น้อยที่ทำอวดดี ไม่สนใจฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ คิดว่าตนเองเก่งกล้า เมื่อผู้ใหญ่สอนคนใดคนนั้นก็สอนผู้ใหญ่ได้เหมือนกันนั้น เป็นความคิดที่ผิด จริงอยู่ ผู้ใหญ่บางคนอาจทำสิ่งที่ผิดพลาดมาพร่องได้เหมือนกัน แต่ใบ้โซหน้าของเด็กที่จะตักเตือนสั่งสอน สังคมไทยถือระบบอาวุโส ผู้น้อยไม่ควรที่เสมอ สั่งสอน โตตอบผู้ใหญ่ หากผู้ใหญ่ทำสิ่งที่ผิดก็ปล่อยให้ เป็นหน้าที่ของมิตรสหายหรือผู้ใหญ่ที่เห็นดีกว่าท่านเป็นผู้ตักเตือนสั่งสอน ตนเป็นผู้น้อยควรสงบปากคำ เป็นฝ่ายรับฟังคำสั่งสอนด้วยความเคารพเท่านั้น

122. ความชอบจำใส่ใจ

สิ่งที่ดี ที่ถูก ควรจดจำใส่ใจไว้เพื่อจะได้นำไปปฏิบัติให้เกิดผลดีงาม เช่นผู้ใหญ่สั่งสอนแนะนำอะไรควรจดจำ เพราะสิ่งที่ผู้ใหญ่สอนเด็กมักเป็นสิ่งที่ เป็นประโยชน์ ส่วนสิ่งใดที่เห็นว่าไม่ดีก็ไม่ควรเอาใจใส่ เช่นเรื่องส่วนตัวของคนอื่นถึงจะรู้ก็ไม่ควรเก็บเอามาใส่ใจ เพราะไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่ตัว ถนที่รู้จักจดจำสิ่งที่ดีงามไว้เป็นแบบปฏิบัติ จะทำอะไรก็ไม่ผิดพลาด เพราะเคยรู้เคยเห็น เคยจดจำแบบอย่างที่ถูกต้องไว้แล้ว เป็นวิธีหาความรู้ใส่ตัวอย่างฉลาด สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้เมื่อจำเป็น จะสามารถทำกิจการต่าง ๆ ได้ผลดี เพราะมีความ

รอบรู้ดีกว่าคนที่รู้เห็นอะไรแล้วก็ปล่อยผ่านไป ไม่เคยจดจำ หรือจดจำแต่สิ่งที่ไร้ประโยชน์

123. ระวังระไวที่ไปมา

จะไปไหนมาไหนควรระมัดระวังตัว อย่าประมาท เพราะสถานที่นั้น ๆ อาจจะไม่ปลอดภัย อาจมีสัตว์ร้ายหรือคนร้ายดักทำอันตรายอยู่ ยิ่งเป็นการเดินทางไปในที่ที่ไม่รู้จักมักคุ้น อันตรายยิ่งมีมาก แม้อาหาร น้ำ ก็ต้องระวัง เพราะอาจเป็นพิษเป็นโทษแก่ร่างกาย ถ้าเดินทางไปไหน นอกจากคนร้ายและสัตว์ร้ายแล้ว ยุงและแมลงเล็ก ๆ ก็อาจเป็นพิษ มีอันตรายได้ไม่น้อย ปัจจุบัน การคมนาคมสะดวก รวดเร็ว อันตรายจากธรรมชาติลดน้อยลง แต่อันตรายจากอุบัติเหตุในการคมนาคมก็มีมากขึ้นเป็นการทดแทน ดังนั้น การเดินทางไปว่าจะไปไหนจึงต้องระมัดระวังประมาทไม่ได้ เพราะอันตรายมีอยู่รอบคานทุกยุคสมัย

124. เนตคาตอบตอมิตร

ควรทำดีตอบแทนความดีของมิตรสหาย คำสอนข้อนี้เป็นคุณธรรมของเพื่อนที่นิยมยกย่องกันไม่ว่าในยุคสมัยใด หรือในชนชาติใด หน้าที่ของเพื่อนคือกระทำความดีต่อกัน ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกัน

มิตรแท้ตามคตินิยมทางพุทธศาสนา มี ๔ ลักษณะ คือ มิตรมีอุปการะ มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข มิตรแนะนำประโยชน์ และมิตรมีความรักใคร่ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า ผู้ที่เป็นมิตรควรปฏิบัติต่อมิตรด้วยคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ การทำความดีต่อมิตร ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน ทำให้มิตรภาพมั่นคงเป็นมิตรกันได้นาน ทรงห้าม หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตั้งหน้าเอาตัวเอาเปรียบหวังผลประโยชน์จากเพื่อนฝ่ายเดียว ไม่ให้เขาม้างเป็นการตอบแทน ไว้ใจมิตรภาพก็จืดจาง

125. คิดแล้วจึงเจรจา

คิดให้รอบคอบก่อนพูด เพราะคำพูดเมื่อออกจากปากแล้วไม่สามารถเอากลับคืนได้ หากพูดพลั้งพลาดไปตัวเองจะต้องเดือดร้อน บางครั้งคำพูดที่พูดไปโดยไม่ทันคิดอาจก่อเรื่องเสียหายใหญ่โต เว้น ไปพูดสัญญาอะไรกับใครแล้วไม่สามารถปฏิบัติตามคำพูดได้ หรือพูดเรื่องเกี่ยวกับคนอื่นโดยไม่ทันระวังตัว ทำให้เขากระทบกระเทือนเสียหาย เสียชื่อเสียง โดยที่ตนเองก็ไม่ได้ตั้งใจ อาจทำให้โกรธเคืองขัดใจกัน กลายเป็นศัตรูกันไป หรือบางครั้งการพูดโดยไม่คิดให้รอบคอบอาจพลั้งเผลอพูดเรื่องราวสำคัญ หรือความลับที่ต้องปกปิดให้คนอื่นรู้หรือข้อความที่ไม่สมควรใด ๆ ดังนั้น สุภาษิตบทนี้จึงสอนให้เป็นคนรู้จักยังคิด ไตร่ตรองให้รอบคอบถึงผลเสียแล้ว

จึงคอยพูด อย่าเป็นคนพูดพลอย ๆ

126. อย่าโน้หนาคือ

นินทา ก. ที่เขียนลับหลัง

อย่าติเตียนผู้อื่นลับหลังเขา หากจะตำหนิติเตียนความผิดของเขาด้วยความหวังดี ต้องการให้เขารู้ตัว มองเห็นความผิดของตัวเองเพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไข ก็ควรพูดต่อหน้าอย่างตรงไปตรงมาเมื่อมีโอกาส ถ้าไม่อยู่ในฐานะที่จะพูดได้โดยเขาไม่โกรธก็ไม่ควรพูดเลย การเอาเรื่องความผิดของคนอื่นไปพูดติเตียนเมื่ออยู่ลับหลังเขาเป็นการแสดงความหวังร้าย แพร่ขยายความผิดของเขาให้คนอื่นรับรู้ ทำให้คนอื่นพลอยมองเห็นความผิดของคนนั้นด้วย ผู้ที่ถูกติเตียนลับหลังเมื่อรู้เข้าก็ยอมโกรธเคือง

คนที่ชอบนินทาผู้อื่น แสดงนิสัยว่าเป็นคนสอครุเรื่องของคนอื่น เก็บเอาเรื่องของคนอื่นไปวิพากษ์วิจารณ์ติเตียน เป็นการใช้เวลาไปในทางที่ไร้ประโยชน์ แทนที่จะทำการทำงานของตัว กลับมัวไปสร้างความเสียหายให้ผู้อื่น เป็นการกระทำที่ไม่สมควร

127. อย่ากินยกยอตน

ต้น ก. พ้นจากหลับ ตะลึงพรึงเพริด แปลกใจ ตีใจจนออกนอกหน้า

เมื่อมีคนยกย่อง อย่างเหลือล้นตัว ก็ออกตีใจหรือหลงเชื่อไปตามคำยกยอ เพราะคนที่ยกย่องนั้นอาจไม่ได้พูดด้วยใจจริงแต่พูดเพื่อประจบสอพลอ หวังผลตอบแทน ลับหลังเขาอาจนินทาวารายก็ได้ คนที่เป็นผู้ใหญ่มีฐานะตำแหน่งหน้าที่การงานสูงมักมีคนประจบสอพลอมาก ต้องทำให้หนักแน่น ไม่หลงใหลไปตามคำยกยอนั้น ควรเตือนตนไว้เสมอว่า ตลก ยศ สุข สรรเสริญ เป็นของไม่แน่นอน อาจสูญสิ้นลงเมื่อใดก็ได้ ไม่ควรหลงใหล ตื่นเต้นยินดีกับสิ่งไม่ถาวรเหล่านี้

สุภาษิตบทนี้ อาจหมายความว่าอย่างหนึ่งว่า อย่าคั่นเตน ชื่นชม ตรีวยกย่องตัวเอง คืออย่าพูดถึงความดี ความสามารถของตัวเองให้คนอื่นฟัง เพราะสังคมไทยใจนิยมคนโอ้อวดตัวถึงแม้จะเป็นคนที่มีความสามารถก็ไม่ควรอวดตัว ตรงข้าม ควรสงบเสถียร สำนวมนคน ไม่ประกาศความเก่งกล้าสามารถของตนเอง หากเป็นคนดีคนเก่งจริงแล้ว คนทั่วไปก็ย่อมยกย่องชมเชยเอง การยกย่องชมเชยควรปล่อยให้เป็นที่ของคนอื่นดีกว่าตนเองจะชมเสียเอง ซึ่งจะ

ทำให้คนที่ได้ฟังมันไ้มากกว่าพลอยชื่นชมตาม

128. คนจนอย่าถูก

อย่าถูกคนจน ความสำเร็จไม่ใช่ความผิดหรือความชั่วร้ายเลวทราม คนจนอาจเป็นคนดี มีจิตใจงดงามกว่าคนร่ำรวย คนจนบางคนอาจมีความรู้ ความสามารถ มีความขยันหมั่นเพียร และอาจยกฐานะของเขาขึ้นให้พ้นจากความยากจนได้ในวันข้างหน้า ฉะนั้นจึงไม่ควรถูกดูหมิ่นคนที่ยากจน คนจนหากมีน้ำใจก็อาจคบเป็นมิตรได้ และมีตรสหายที่เป็นคนยากจนอาจเป็นมิตรที่ดี มีความซื่อสัตย์ยิ่งกว่ามิตรที่ร่ำรวย บางคนร่ำรวยแล้วถูกเหยียดหยามจากคนจน ไม่ยอมคบหาสมาคมด้วยเพราะเกรงจะถูกรบกวนเรื่องเงินทอง โดยไม่คิดหาวันใดวันหนึ่งตนเองอาจตกต่ำ ยากจนลงบ้างก็ได้ หากประสบโชคร้ายเช่นนั้นตนเองก็ต้องมีสภาพไม่ต่างอะไรกับคนที่ถูกเหยียดดูหมิ่นเอาไว้ ฉะนั้น คนที่ไม่หลงตัว ไม่ยึดมั่นอยู่กับทรัพย์สินนอกรายจึงไม่ควรวัดกันที่ความมั่งมีหรือยากจน แต่ควรพิจารณาตัดสินคนจากคุณสมบัติในกายของเขาจะถูกต้องกว่า

129. ปลูกไมตรีทั่วชน

ให้สร้างไมตรี เป็นมิตรกับคนทั่วไป เพราะการมีมิตรย่อมดีกว่ามีศัตรู คนที่มีมิตรสหายมาก จะไปที่ใดก็ไม่ลำบาก มักมีคนคอยช่วยเหลือเกื้อหนุน จะทำกิจการอะไรก็สำเร็จจุฉิวเพราะเพื่อนช่วยแนะนำ แมยามตกอับเพื่อนฝูงก็คอยให้ความอนุเคราะห์ คนที่มีมิตรสหายมากย่อมมีความสุขสบายใจ จะไปไหนก็ไม่ต้องคอยระวังตัวกลัวคนทำร้าย ตรงข้ามกับคนไม่มีมิตร มีแต่ศัตรู จะไปไหน ทำอะไรก็ชักข้อง ลำบาก ฟังใครไม่ได้ ต้องระมัดระวังตัวกลัวศัตรูจะหาทางทำลาย จะทำกิจการอะไรก็ไม่มีคนช่วยเหลือ มีแต่จะชักขวาง ดังนั้นจึงควรสร้างมิตรไว้มาก ๆ ควรเป็นมิตรกับคนทั่วไป ใ้ว่ายากก็มีจนเพราะวันใดวันหนึ่งอาจต้องพึ่งพา หรืออย่างน้อยก็ไว้วางใจได้ว่ามิตรสหายคงไม่คิดร้าย ไม่ทำให้เดือดร้อน

130. ตระกูลตนจงคำนับ

คำนับ ก. ทำความเคารพ ทำความเคารพโดยก้มศีรษะให้

ตระกูล น. วงศ์ เชื้อสาย เผ่าพันธุ์

จงเคารพนับถือวงศ์ตระกูลของคน แม้จะทำคอยไม่ใช่ตระกูลผู้ที่มีศักดิ์ ไปได้สืบเชื้อสายขุนนางหรือเจ้านายก็ไม่ควรถูก เพราะถึงอย่างไรความจริงก็ย่อมต้องเป็นความจริง

ตัวเกิดในเชื้อสายตระกูลใดก็ต้องอยู่ในตระกูลนั้น หลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงไม่ควรอับอาย ตรงข้าม
การเคารพนับถือและศรัทธาเพราะตระกูลนี้จึงได้สร้างให้ตนเป็นตัวตนอยู่ได้

ตระกูลอาจหมายถึงตัวบุคคล คือ ญาติผู้ใหญ่ในวงศ์ตระกูล เช่น ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่
หรือแม่ญาติผู้ใหญ่ บุคคลที่เป็นญาติผู้ใหญ่เป็นผู้มีอุปการคุณอย่างสูง ควรให้ความเคารพนับถือ
ไม่ควรดูถูกดูหมิ่น เมื่อนานจะไม่รำรวย ไม่มีศรัทธาก็ไม่ควรอับอาย หากตัวเองได้ศึกษาศึกษ
ขึ้น การยกย่องเชิดชูตอบแทนพระคุณท่านไม่ควรเพิกเฉยละเลย การมีความกตัญญู เคารพนับ
ถือพ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ เป็นคุณธรรมที่ได้รับการยกย่องอย่างสูงในสังคมไทย คนที่ได้ดีแล้วนอกทั้ง
ละเลยบุพการีของตนย่อมถูกตำหนิติเตียน ส่วนญาติผู้ใหญ่ก็ควรให้เกียรติยกย่องตามควรแก่กรณี
สุภาพนิพนธ์สอนให้คนเห็นความสำคัญของญาติพี่น้อง ไม่แสดงกิริยาว่าจาบจ้วงต่อญาติพี่น้องของตน
เอง เพราะการแสดงความกตัญญูจงใจให้เกียรติซึ่งกันและกัน จะเป็นเครื่องประสานความ
รักใคร่ผูกพัน ไม่ก่อให้เกิดความแตกฉานในวงศ์ญาติ ทำให้ครอบครัวอยู่ร่วมกันด้วยความ
สงบสุข

131. อย่าจับลิ้นแกลน

อย่าคอยจับผิดคำพูดคนอื่น ใครพูดอะไรผิดคิดหน่อยควรปล่อยเลยตามเลย ทำเป็นไม่
ได้ยินเสียบ้าง เพราะบางทีคนพูดอาจไม่ได้ตั้งใจพูดอย่างนั้น แต่เป็นเพราะความพลั้งเผลอ
เช่น พูดให้กระหม่อมกระเทือนใจใครเข้าโดยไปทันระวังตัว ควรให้อภัย คนที่คอยจับผิดคำพูดคน
ใครพูดพลั้งหน่อยก็ถือว่าตอชาน ทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ ต่อไปจะไม่มีใครอยากพูดอะไร
ด้วยเพราะซีเกียจระวังตัว จะกลายเป็นคนหาเพื่อนได้ยาก

อย่าจับลิ้นแกลน อาจเป็นการเตือนสติ หมายความว่าอย่ายึดถือคำพูดของคน เว้น
ใครสัญญาอะไรไว้ก็อย่าปักใจเชื่อว่าเขาจะต้องทำตามสัญญานั้น เพราะคนมีหลายประเภท
บางคนที่รักปากคำพูด บางคนก็พูดพลอย พูดแล้วก็ลืมคำพูดของตัวเอง ถ้าไม่ยึดถือเอาคำพูดของ
คนประเภทหลังเขาจะต้องผิดหวัง จึงไม่ควรเชื่อคำพูดของใครเลยจนกว่าเขาจะพิสูจน์ให้เห็น
ว่าเขาสามารถทำได้จริงตามที่พูด

อย่าจับลิ้นแกลน อาจหมายความว่า อย่าบังคับลิ้นคนอื่นได้พูดหรือไม่ให้พูดอะไรอย่าง
ที่เราต้องการ คือ อย่าบังคับให้คนอื่นพูดตามใจเราโดยที่เราไม่ต้องการพูดอย่างนั้น
เช่น บังคับให้เขาเป็นพยานเท็จเล่าเรื่องไม่จริงให้คนอื่นฟัง ให้เขาสรรเสริญคุณนั้น หรือนินทา

คนนี้ เพราะปากคนอื่น ลิ้นคนอื่น ไม่ใช่ของเราเอง เขาอาจพูดตามที่เรามองการหรือไม่พูดก็ได้ ถ้าเขาไม่พูด กลับพูดตรงข้ามกับที่ได้รับคำสั่ง หรือเอาเรื่องที่เขาถูกบังคับไปเล่าให้คนอื่นฟัง คนที่บังคับเขาก็ต้องเดือดร้อน

132. ทานรักคนจงรักตอบ

ใครรักให้รักตอบ สุภาษิตบทนี้สอนตรง ๆ ง่าย ๆ คือสอนให้คนมีมิตร์จิตมิตร์ใจตอบผู้อื่น รู้ว่าใครรักใคร เมตตาดีควรตอบแทนด้วยความรักเช่นเดียวกัน ไม่ควรตอบแทนคนที่รักเราด้วยความเฉยเมยหรือชิงชังรังเกียจ จะทำให้เขาเสียใจ

133. ทานนอบตนจงนอบแทน

นอบ ก. ขอม นอบ หมดบยอลง

นอบน้อม ก. อาการซึ่งแสดงความเคารพอย่างสูง

แทน ก. ทาง สมอง

ใครแสดงกิริยาอ่อนน้อม เคารพนบนอบ ควรแสดงกิริยาอ่อนน้อมตอบเขา คือ ใครสุภาพมากควรสุภาพไป ไม่ใช่เขายิ่งอ่อนน้อมยิ่งทำท้าวางอำนาจ ชมชู่ต่างๆ การขอเขมอมตนไม่ใช่เครื่องแสดงความต่ำต้อยค้อยกว่าผู้อื่น แต่เป็นการแสดงความสุภาพ มีกิริยามารยาทงดงามคนมีศักดิ์ศรีตำแหน่งหน้าที่การงานสูง หากแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนจะยิ่งเป็นที่นิยมยกย่อง ชื่นชมมากขึ้น

สุภาษิตบทที่ 132 และ 133 นี้ สอนให้มิตร์จิตมิตร์ใจ ใครก็ควรดีตอบ ไม่ใช่ใครยิ่งดีด้วยยิ่งฉวยโอกาสเอาเปรียบ ท้าวางอำนาจชมชู่ต่างๆ ศิลปะในการคบคนต้องมีทั้งการให้และการรับ ไม่ใช่เป็นฝ่ายรับอย่างเดียว การที่คนอื่นให้ความรัก ความเคารพแล้วเขาได้รับความรัก ความเคารพเป็นการตอบแทน จะทำให้เขาพึงพอใจ ไม่รู้สึกว่สิ่งที่เขาให้ไปนั้นเสียเปล่า มิตรภาพจะยืนยงอยู่ได้ก็ด้วยการที่ต่างฝ่ายต่างให้สิ่งที่ถึงแกกัน หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งให้ฝ่ายเดียว ไม่ช้าก็จะหมดกำลังใจ หมดความรัก ความนับถือไปในที่สุด

134. ความหนาใจประหยัค

แทน ก. หวง ลอม รักษา เผ่า ระวัง

ประยัค ก. ยัมยัง ระมัตระวัง

ความแค้น คือ ความที่หวัง ได้แก่วความลับหรือเรื่องราวที่สำคัญที่ต้องเก็บรักษาไว้ไม่ให้แพร่งพรายไปถึงผู้อื่นด้วยเหตุผลบางประการ

ความแค้นในประยัคคือ เรื่องราวที่สำคัญหรือเป็นความลับต้องระมัตระวังให้ดี อย่าปล่อยให้หลุดไปให้คนอื่นรู้ เพราะอาจเป็นอันตรายแก่ตัวเองหรือเสียแผนการ เสียงานที่วางไว้ ดังนั้น หากมีความลับต้องเก็บให้มีชีวิต จะเปิดเผยให้คนอื่นรู้หรือร่ายไปได้เป็นอันขาด ไม่ว่าจะเป็นคนที่ไม่ใกล้ชิดสนิทสนมไว้นั้นเชื่อใจเพียงใดก็ตาม เพราะแม้คนที่สนิทสนมที่สุดก็อาจทรยศได้

135. เผากษัตริย์ เพลิง ฐ อยากถุกวานอย

เผ่า น. พงศพันธุ์ เหลา

น้อย ว. ไม่น่า เล็ก จ้อย นิด

เผากษัตริย์ ก็คือ พงศพันธุ์หรือเชื้อสายกษัตริย์ ได้แก่พระราชโอรส พระราชธิดา พระบรมวงศานุวงศ์ ถึงแม้จะยังทรงพระเยาว์ ไฟ แม้จะเล็กน้อยเพียงเท่าเปลวเทียน ฐ แม้จะเล็กเท่าเส้นเชือก ฐ ไม่น่ามีพิษสงก็อย่าได้ประมาท เพราะ 3 สิ่งนี้แท้จริงเป็นสิ่งที่เป็นอันตรายอย่างใหญ่หลวง ฐ ตัวเล็กอาจมีพิษร้ายแรง ถูกกัดเข้าก็ถึงตาย ไฟ แม้จะน้อย ถ้าได้เชื้อก็อาจลุกลามเป็นไฟกองใหญ่ เผาผลาญสรรพสิ่งทั้งปวงไหม้หมดไหม้ลงได้ และเชื้อสายกษัตริย์ แม้จะยังทรงพระเยาว์ ก็เป็นเจ้านาย หากทำให้ไม่พอพระทัย ความฉุนฉุนถึงองค์พระมหากษัตริย์ ก็อาจได้รับโทษรุนแรงถึงชีวิต

136. หิงหอยอยาแข่งไฟ

เป็นเพียงหิงหอยอยาแข่งแสงสว่างกับกองไฟ คำสอนนี้เป็นความเปรียบ หิงหอยมีเพียงแสงริบหรี่ ต้องอยู่ในที่มืดจึงจะมองเห็น และเป็นแสงที่เรืองขึ้นเพราะสารบางอย่าง ปรากฏจากพิษสง เปรียบเหมือนคนมียศศักดิ์หรือทรัพย์สินเพียงเล็กน้อย ส่วนกองไฟมีทั้งแสงสว่างและความร้อน อาจเผาผลาญสรรพสิ่งทั้งปวงได้ เปรียบเหมือนคนมียศศักดิ์ มีอำนาจวาสนา มีทรัพย์สินมากมาย เว้น พระมหากษัตริย์ หรือเจ้านาย ชุนนางชั้นผู้ใหญ่ คนที่เล็กน้อยเพียงเท่าหิงหอยจึงควรเจียมตัว ไม่ควรคิดแข่งอำนาจวาสนากับคนที่มียศที่อำนาจมหาศาล เพราะแข่งอย่างไรก็ไม่มีทางเทียบได้ คือไม่ตีตนเองอาจได้รับความเดือดร้อนเพราะความใจเจียมตนนั้น เหมือนหิงหอยพยายาม

บิณฑบาตแสงกับกองไฟ อาจถูกไฟเผาไหม้เอาได้

137. อย่าปองภัยต่อท้าว

อย่าคิดประทุษร้ายต่อพระเจ้าแผ่นดิน คำสอนนี้คล้ายกับบทที่ 84 (ท่านให้อาหมาย โทษ) คือ สอนให้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ อย่าคิดร้าย เพราะนอกจากจะเป็นการแสดงความอกตัญญูในรู้คุณคนแล้ว ยังเป็นการหาภัยใส่ตัวเอง หากมีกบฏหรือทำการไม่สำเร็จ คนจะต้องได้รับโทษทัณฑ์อย่างรุนแรงถึงชีวิต

138. อย่ามักหาพละนัฏก

มัก ว. คอนช้าง เนือง เช่น มักมี มักโกรธ มักเป็น

ท้าว ว. กราว แกจนแหง กล่า กล่าท้าวมูทะลุ ถึง ใหญ่

แตก ก. แยก ทำลาย กระจาย

อย่าเป็นคนแข็งกร้าว มูทะลุนัก ตัวเองจะเป็นอันตราย

ในยามสงครามหรือในการต่อสู้กับศัตรู คนมูทะลุ แข็งกร้าว ไปรู้จักระงับอารมณ์จะตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ หากศัตรูใช้กลอุบายล่อลวงหรือยั่วให้โกรธก็จะหลงกลเขาได้โดยง่าย เพราะขาดความยับยั้งชั่งใจ คนที่ทำงานรับผิดชอบเรื่องสำคัญจึงต้องเป็นคนใจเย็น รอบคอบ จะมูทะลุ เอาอารมณ์ไม่ได้

ในยามปกติ ความแข็งแกร่ง อวดดี เจ้าอารมณ์ ก็อาจเป็นภัยแก่ตัวเอง ผู้ยอมแข็งกระด้างยอมไปเป็นที่ขบขันของผู้ใหญ่ คนที่ถือรั้นคันทรง โต้เถียงขัดแย้งกับผู้ใหญ่ ไม่ยอมลดราวาศอกมักไม่ก้าวหน้าในกิจการงานเพราะผู้ใหญ่มิตรวสนับสนุน ยิ่งถ้าไปขัดแย้งกีดขวางในเรื่องสำคัญ หรือขัดแย้งต่อหน้าคนอื่น ทำให้ผู้ใหญ่โกรธเคืองมาก ๆ อาจถูกไล่ออกจากงานหรือถูกลงโทษ ยิ่งผู้ใหญ่อำนาจมากเท่าไรคนที่เข้าไปคัดค้านก็จะได้รับผลเสียรุนแรงเท่านั้น ถ้าอวดดีกับเจ้านาย ท้าวพระยามหากษัตริย์อาจได้รับโทษถึงตาย

สุภาษิตนี้จึงสอนว่า อย่าแข็งนัก จะเป็นอันตรายแก่ตัวเอง ใช้คำว่า "แตก" คือไม่ให้ได้รับโทษเพียงทำให้ตัวเองเคืองครั่น กระพกระเทือนเล็กน้อย แต่ถึงแตกกระจายหรือทำลายลงไป คือ อาจสูญเสียหมดทุกสิ่งทุกอย่างแม้แก่ชีวิตหากแข็งกระด้างเกินไป

139. อย่าเขาแบงาชาว

อย่าเขาช่วยแบงาให้ชาว งามเป็นอวัยวะส่วนหนึ่งของชาว อยู่ติดกับตัวชาว ชาวยอมแบงาของมันเป็นเองไปไหน ๆ ได้โดยไม่รู้สึกลำบากอะไรเพราะเป็นธรรมชาติของมัน และไม่ต้องการให้ใครไปช่วยเหลื้อมากให้ หากมีคนหวังดีเกรงว่าชาวจะแบงาของมันหนักเกินไป เขาไปช่วยแบงาให้ชาว อาจทำให้มันรำคาญ หรือโกรธ ถ้าเป็นช้างตุ๊กก็จะทำร้ายเอา

สุภาษิตบทนี้เป็นความเปรียบ หมายความว่าอย่าชวนอาสาเขาไปช่วยหรือยุ่งเกี่ยวในเรื่องที่ไปโชกโชกอะไรของตัว จะกลายเป็นหาเรื่องเดือดร้อนให้ตัวเอง ชาว โดยปกติมักเปรียบกับผู้มีบุญ อำนาจ การเข้าไปยุ่งเกี่ยววุ่นวายกับคนใหญ่คนโต สอดแทรกในกิจธุระส่วนตัวของเขาโดยเขาไปได้ไหววาม แม้จะทำให้ไปด้วยความหวังดีก็ไม่ควร เพราะนอกจากจะทำให้เขาโกรธแล้ว ตัวเองก็ไม่ได้อะไรและยังอาจเดือดร้อนอีกด้วยวุ่นวายมากเกินไป

140. อย่าออกทางขุนนาง

ทาง ก. กัง กั้น ขวาง

ขุนนาง หมายถึงผู้มียศศักดิ์ มีอำนาจ มีตำแหน่งหน้าที่การงานสูง

อย่าออกทางขุนนาง คือ อย่าขัดขวางการกระทำของผู้มีศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าท่านจะทำผิดหรือถูก ตนจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตาม ควรนิ่งไว้ ไม่ควรคัดค้าน ต่อต้านขัดขวางการกระทำของท่าน กั้นขวางไม่ให้ท่านดำเนินการนั้นต่อไป เพราะการกระทำเช่นนั้นย่อมทำให้ขุนนางผู้นั้นโกรธเคือง ยิ่งตนเป็นเพียงสามัญชนหรือข้าราชการชั้นผู้น้อย การกั้นขวางต่อต้านขุนนางซึ่งเห็นอกวาทูทุกประการก็ถือการหาเรื่องเดือดร้อนใส่ตัว นอกจากขุนนางจะไม่ฟังเสียง ไปยอมหยุดยั้งการกระทำนั้นแล้ว ผู้ขัดขวางยังจะต้องได้รับอันตรายจากอำนาจของขุนนางผู้นั้นด้วย ฉะนั้นเมื่อเป็นผู้หนึ่งก็ต้องพยายามหลีกเลี่ยง ไม่ทำอะไรที่เป็นการต่อต้านขัดขวางการกระทำของผู้ใหญ่ แม้จะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตาม ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของตนเอง

141. ปางมีขอบทานช่วย ปางป่วยทานถึงช้าง

ปาง น. ครั่ง กราว เมื่อ

ขอบ ก. พอใจ รักใคร่ ถูกใจ ถูกต้อง

ป่วย ก. เจ็บไข้ เสีย ไม่มีประโยชน์

เวลาร่ำรวย มีเกียรติยศชื่อเสียง ใคร ๆ ก็พอใจให้ความช่วยเหลือ เวลาอับจนหรือ
เมื่อไม่เป็นประโยชน์ต่อใคร ใคร ๆ ก็รังเกียจ เกลียดชัง

สุภาษิตบทนี้เป็นการชี้ให้เห็นความจริงอย่างหนึ่งอันเป็นธรรมดาโลก คือเวลาร่ำรวย
มีชื่อเสียงเกียรติยศก็มีคนล้อมหน้าล้อมหลัง ช่วยเหลือเกื้อหนุน จะอาศัยให้वानใครเขาก็ให้
ความช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ แต่ในยามตกต่ำอับจน ยากไร้ ไม่มีทรัพย์สินเงินทอง คนที่เคย
ล้อมหน้าล้อมหลังต่างก็หายหน้าไป ไม่มีใครอยากคบหา จะพึ่งพาอาศัยใครเขาก็ปฏิเสธ ไม่อยาก
ช่วย หมายเป็น ชิงชังรังเกียจกันไปหมด ดังมีคำพังเพยของไทยว่า "มีเงินเขานับเป็นทอง มี
ทองเขานับเป็นพี่ ยากจนเงินทอง พี่น้องไม่มี"

เมื่อเข้าใจความจริงอันเป็นธรรมดาของจิตใจคนแล้วจะได้ไม่หวังอะไรจากคนอื่นมาก
ในเวลาที่มี มีคนล้อมหน้าล้อมหลังก็จะได้เตือนตนเองไม่ให้หลงลืมตัว เชื่อกก้อบก็จะได้ไบนอย
ใจหรือกึกเจ็บแค้นที่ญาติมิตรเห็นทางไม่ช่วยเหลือ

142. นิจะบังบังจงลัับ นิจะจับจับจงมัน นิจะกันกันจกตาย นิจะหมายหมายจงแท
นิจะแกแกจงกระจาง

นิจะบังบังจงลัับ

ลัับ ว. อยู่ในที่ลับตา อยู่ในที่ซึ่งแลไม่เห็น

หมายความว่า ถ้าจะบังต้องบังให้แนตา ไม่ให้ใครแลเห็นได้

นิจะจับจับจงมัน

หมายความว่า ถ้าจะจับต้องจับให้แน่นคง อย่าให้หลุดมือไปได้

นิจะกันกันจกตาย

กัน ก. บีบขยำโดยแรงเพื่อให้น้ำที่มีอยู่ออกมาให้หมด

กัน ก. บีบ คั้น เน้น กดลงไป

หมายความว่า ถ้าจะบีบต้องบีบให้ตาย อย่างให้มีชีวิตรอดไปได้

นิจะหมายหมายจงแท

หมาย ก. มุง คาก กะ กำหนด

แท ว. จริง ไบปลอม

หมายความว่า ถ้าตั้งใจอะไรไว้ต้องตั้งใจจริง ไม่เปลี่ยนแปลงหรือล้มเลิกง่าย ๆ
นี้จะแกแกลงกระจำ

หมายความว่า ถ้าจะแก้ไขเรื่องอะไรหรือปัญหาอะไร ต้องแก้ให้กระจ่าง ชัดเจน
 ปรากฏจากข้อสงสัยอีกต่อไป

สุภาษิตบทนี้ สอนให้เป็นคนทำอะไรทำจริง อย่าโลเลเลวไหล เมื่อตั้งใจจะทำ
 อะไรแล้วต้องทำให้สำเร็จ ไม่ทำเพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ หรือทำเพียงให้ชื่อว่าได้ทำแล้ว คนที่
 ทำอะไรทำจริงย่อมประสบผลสำเร็จในการทำงานทั้งปวง แม้สิ่งที่ยากแสนยาก หากมีความ
 พยายามและความตั้งใจจริงก็อาจทำได้สำเร็จ

143. อยารักทางกวาชีวิต

อยารักคนไกลหรือคนที่อยู่ ห่างมากกว่าคนที่ใกล้ชิด เช่น ระวังคนอื่นกับญาติพี่น้อง
 ต้องรักญาติพี่น้องมากกว่า เพราะเป็นสายเลือดเดียวกัน มีความสัมพันธ์กับใกล้ชิด คนใกล้ชิด
 สนิทสนมกันย่อมอำนวยความสะดวกให้แก่กันไ้มากกว่าคนที่อยู่ไกล จึงควรให้ความสำคัญมากกว่า
 หากมีความจำเป็นต้องเลือกเอาข้างใดข้างหนึ่งระหว่างคนใกล้กับคนไกล ต้องเลือกคนใกล้ชิด
 ไว้ก่อน

สุภาษิตบทนี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมไทยในเรื่องการรักพวกรักพ้อง ให้ความสำคัญ
 สำคัญแก่พวกพ้องของตนเหนือคนอื่น ซึ่งเป็นลักษณะที่มักปรากฏในสังคม อยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน
 ยังมีคำพังเพยกล่าวไว้ว่า "อย่าเห็นชีวิตกว่าไส้" คืออย่า เห็นคนอื่นดีกว่าพวกพ้องของตน ค่านิยม
 นี้ยังปรากฏชัดแม้ในสังคมปัจจุบัน

144. คิดขางหนาอย่าเบา

เบา ว. ไผหนัก ขอบเบา ไผหนักแน่น

ให้คิดถึงการข้างหน้าไว้มาก อย่าคิดแต่เพียงแต่เรื่องเฉพาะหน้า จะทำการงาน
 หรือตัดสินใจอะไรลงไปต้องคิดถึงผลที่จะตามมาในวันข้างหน้าด้วย หากสิ่งที่ทำในวันนี้จะทำให้
 เกิดผลเสียหายในวันหน้าก็อย่าทำ ทำแต่สิ่งที่จะเกิดผลดีทั้งในปัจจุบันและอนาคต คนทำอะไร
 ไม่คิดเผื่อวันหน้า เช่น จับจ่ายใช้สอยทรัพย์สินที่หาได้จนหมดสิ้น ไม่คิดเก็บออมไว้เพื่อเวลา
 จำเป็น ถึงคราวหมดทรัพย์ ขาดแคลน จะต้องลำบาก ยิ่งในการทำงานที่สำคัญหรือในการฝึก

สงคราม ต้องคิดเตรียมการข้างหน้าให้รอบคอบ เตรียมการป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นให้พร้อม จะคิดแก้ปัญหามาตรวอดไปวันหนึ่ง ๆ ไม่ได้ คนที่ไม่ประมาณ รู้จักเตรียมการณเดือวันหน้า ไว้อย่างรอบคอบยอมไม่พลั้งพลาด ทำกิจการใดก็สำเร็จราบรื่นไม่ล้มเหลวเพราะประสออุปสรรค กลางคัน

145. อย่าถือเอาต้นกวางฏก

กฏ คือ ลึก เขียนตามแบบโบราณ

หากจะเรียนรู้อะไรหรือจะคิดอะไร ควร รู้ให้ลึก คิดให้ลึก อย่ารู้หรือคิดเพียงผิวเผิน การเรียนวิชาหนึ่งวิชาใดให้รู้ลึกซึ้ง ถ่องแท้ทุกแง่มุม จะนำไปใช้ประโยชน์ได้ หากรู้หลายวิชา แต่เพียงผิวเผิน ถึงเวลาจริงอาจเอาไปใช้ไม่ได้ หรือเอาไปใช้ผิด ๆ เพราะไม่รู้จริง ดังนั้น หากจะเรียนรู้อะไรควรเรียนให้ลึกซึ้ง เข้าใจแจ่มแจ้ง

การคิดอะไรก็เช่นกัน ควรคิดให้ถืถวนลึกซึ้ง จะพิจารณาปัญหาใด ควรพิจารณาให้ถึง แก่นแท้ของปัญหา อย่านองอะไรเป็น ๆ คิดอะไรเพียงต้น ๆ ง่าย ๆ อาจไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง การตัดสินใจปัญหาหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการมองดูเพียงผิวเผินย่อมผิดพลาดได้ง่าย

146. เมื่อเข้าที่กระวังตน

เมื่อเข้าสู่ที่สงครามต้องระวังตัว เพราะในยามศึกสงครามปีอันตรายรอบคาน จะประมาณไว้ว่าจะไรไม่ได้ ภัยอันตรายในยามศึกสงครามไม่ได้มีเฉพาะเวลาต่อสู้ประจัญหน้า กับข้าศึกศัตรูเท่านั้น แม้ในยามพักรบ อยู่ในค่ายหรือที่พักก็ต้องระมัดระวังตัว อาวุธของเตรียมพร้อมและวางไว้ในที่หยิบฉวยได้ทันทวงที เพราะข้าศึกอาจจู่โจมโดยไม่ทันรู้ตัว เพื่อนทหารด้วยกันก็ต้องระวัง เพราะในยามศึกอาจมีคนคิดทรยศต่อพวกเดียวกัน คนที่อยู่ในสนามรบจึงวางใจอะไรไม่ได้ทั้งสิ้น

147. เป็นคนเรียนความรู้

เกิดมาเป็นคนควรศึกษาหาความรู้ใส่ตัว จะได้เฉลียวฉลาด รู้เท่าทันคน ไม่ถูกคนอื่น คดโกง หลอกหลวง หรือล่อให้ตกเป็นเครื่องมือ ความรู้ที่เรียนไว้จะก่อให้เกิดการประกอบอาชีพเลี้ยงตนต่อไป

การเรียนความรู้ไม่จำกัดว่าจะต้องเรียนเมื่อไร และต้องเรียนอะไร สิ่งใดที่เป็น

เป็นคนฉลาดเฉลียว จึงควรก้าวไปเป็นตัวอย่าง จะได้นำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติกิจการงาน ของคนให้โดยลดี เช่น ท่านบ้าง การพยายามทำตามแบบอย่างที่ดีงามเป็นวิธีทางหนึ่งที่จะทำให้ คนประสบความสำเร็จก้าวหน้าในกิจการงาน และวันหนึ่งข้างหน้าอาจได้สืบยศศักดิ์เหมือนท่านผู้เป็นแบบ อย่างนั้น

149. อย่ามั่งง่ายมิดี

มั่งง่าย ก. สะเพร่า ทำอะไรไม่ถืถวน

อย่ามั่งง่าย การทำอะไรแบบมั่งง่าย ไม่ถืถวนเป็นสิ่งที่ไม่ดี ผลงานที่ทำออกมามักบกพร่อง เสียหาย ยิ่งเป็นงานใหญ่ งานสำคัญ ยิ่งต้องละเอียดรอบคอบ ตรวจตราให้ถืถวน จะคืดง่าย ๆ ทำง่าย ๆ พอให้เสร็จไป เห็นว่านิดหน่อยคงไม่เป็นไรไม่ได้ เพราะความผิดพลาดเล็กน้อยอาจ ก่อให้เกิดผลเสียหายร้ายแรงได้ เช่น เดินสายไฟไม่เรียบร้อย หรือก่อไฟไว้แล้วไม่ดับให้สนิท คืด วาจวนมอดแล้วคงไม่ลุกลาม ไฟอาจลุกลามเผาผลาญบ้านเรือน ทรัพย์สินเงินทองจนหมดสิ้น ดังนั้น หากจะทำการงานอะไรควรฝึกนิสัยให้เป็นคนถืถวน รอบคอบ อย่าทำอะไรพอดันตัว จะเป็น นิสัยไม่ดีติดตัวไป

150. อย่าตั้งใจให้แก่กา

อย่าตั้งใจให้แก่กา เป็นอาหาร เพราะเป็นการกระทำที่ไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย ตรงข้ามอาจให้โทษควย ฐเป็นสัตว์ร้าย มีพิษ การตั้งใจต้องเสี่ยงอันตราย หากพลาดพลั้งอาจถูก กัดถึงตาย ส่วนกาก็เป็นสัตว์ที่เลี้ยงไม่เชื่อง ไม่รู้จักบุญคุณใคร การเสี่ยงอันตรายตั้งใจให้แก่กาจึง เป็นการเสี่ยงที่ไร้ประโยชน์

สุภาษิตบทนี้เป็นความเปรียบเทียบ หมายความว่าอย่าเสี่ยงและเสียเวลาทำสิ่งที่ไร ประโยชน์ต่อผู้ใดทั้งสิ้น เช่น เสียเวลาทำคุณให้แก่คนที่ไม่รู้จักคุณ

หรืออาจหมายความว่าอีกอย่างหนึ่งว่า ไม่ควรทำประโยชน์ให้คนหนึ่งโดยสร้างความเดือด รอนให้คนอื่นหนึ่ง คือการตั้งใจให้แก่กาในกายอมชอบใจ แถงเดือดร้อน ดังนั้น หากจะช่วยเหลือทำคุณ ให้แก่ใครควรดูควยว่าการชว้นนั้นได้เบียดเบียนทำให้ใครเดือดร้อนหรือเปล่า หากต้องเบียดเบียน คนอื่นก็อย่าชวย อยู่เฉย ๆ คืดว่า

151. อย่าตีปลาหน้าไซ

ไซ น. เครื่องสานสำหรับดักปลา มีหลายชนิด เช่น ไซนาน ไซตั้ง ไซนอน

ปลาที่ว่ายอยู่หน้าไซ กำลังจะเข้าไปในไซ หากมีคนไปตีน้ำให้กระเทือนหรือตีปลาให้ตกใจตื่นหนี ปลาจะว่ายไปทางอื่นไม่เข้าไซ คนที่วางไซไว้ก็จะไปไม่ได้ปลา เป็นความเปรียบ คนวางไซดักปลาหมายถึงคนที่กำลังคิดทำการงานให้เกิดประโยชน์ ปลาคือผลประโยชน์ที่จะได้จากงานนั้น ส่วนคนที่ไปตีปลาหน้าไซ ทำให้ปลาตื่นหนีเปรียบเหมือนคนที่ก่อกวน ชักขวางการทำงานของคนอื่น ทำให้งานที่เขาทำอยู่ไม่ประสบผลสำเร็จ เสียผลประโยชน์ไป สุภาษิตบทนี้สอนว่า อย่าชักขวางการทำงานของคนอื่น ทำให้งานของเขาล้มเหลวเสียหาย

152. ใจอย่าเบาจนหนัก

อย่าเป็นคนใจเบา ควรเป็นคนใจคอหนักแน่น มีเหตุผล ไฉนไฉนเรื่องอะไรหรือมีใครมาขยุ่งอย่าเชื่อง่าย ๆ ต้องไตร่ตรองให้รอบคอบ มีหลักฐานแน่นอน ควรเชื่อจึงค่อยเชื่อ การเป็นคนใจหนักรวมถึงการเป็นคนใจคอกั่นคง ไม่โลเลหวั่นไหว เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา เมื่อตั้งใจจะทำอะไรแล้วควรทำให้ตลอด ไม่ว่าจะมีอุปสรรคอย่างไรหรือใครจะหักคานก็อย่าเปลี่ยนใจง่าย ๆ

153. อย่าตีสุนัขหามเหา

สุนัขเป็นสัตว์ที่กินเลี้ยงไว้เฝ้าบ้านเพื่อป้องกันขโมย ชรรณคาสุนัขจะเห่าเมื่อเห็นคนแปลกหน้า หรือมีสิ่งผิดปกติเกิดขึ้น ดังนั้น เมื่อได้ยินเสียงสุนัขเห่าอย่าห้ามหรือตีให้หยุดเห่า ควรตรวจดูว่าอะไรผิดปกติ หากมีคนหรือสัตว์ร้ายเข้ามาในบ้านจะได้เตรียมต่อสู้หรือขับไล่มัน ถ้าสุนัขเห่าแล้วถูกตีห้ามไม่ให้เห่า คราวต่อไปหากมีคนแปลกหน้าเข้ามาในบ้านหรือมีสิ่งผิดปกติเกิดขึ้น มันอาจไม่กล้าเห่าเพราะกลัวถูกตีอีก เจ้าของบ้านก็จะไม่รู้ตัวว่ามีสิ่งผิดปกติ อาจถูกคนร้ายลอบเข้ามาลักขโมยหรือเข้ามาทำอันตราย สุภาษิตบทนี้เป็นความเปรียบ หมายความว่าใจควรชักขวางหรือห้ามปรามผู้ที่กำลังปฏิบัติความผิดที่ของเขา จะทำให้เขาหมกกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่นั้น

154. ซาเการายอดเขา

คนรับใช้เก่าแก่ อยู่ด้วยกันมานาน ถ้าเขาทำความผิด ทำให้ไม่พอใจ ควรออกใจไว้ ไม่โกรธเกรี้ยวดว่าหรือลงโทษรุนแรง ควรนึกถึงความหลังที่เขาเคยรับใช้ช่วยเหลือกิจการงาน

มาด้วยดีเป็นเวลานาน อีกประการหนึ่ง คนไข้ที่อยู่ด้วยกันมานานมักรู้เรื่องราวต้นลึกหนาบางของนายเป็นอย่างดี ถ้าผู้เป็นนายโกรธ คาวาลงโทษรุนแรง คนรับใช้นั้นอาจภูมิใจเจ็บแค้น นำความลับของนายไปเล่าให้คนอื่นฟังหรือคิดหาทางแก้แค้น ทำร้ายนายได้ ซึ่งเขาสามารถทำได้โดยง่าย เพราะรู้ทุกอย่างอยู่แล้ว

155. อย่ารักเหากวามม อย่ารักลมกว่าน้ำ อย่ารักต่ำกว่าเรือน อย่ารักเค็นอนกว่า

ตะวัน

อย่ารักเหากวามม

อย่ารักเหามากกว่าเสนม เพราะเหเป็นสิ่งไร้ประโยชน์และเป็นโทษ คุณโลภิตจากหนึ่งศีรษะของคนและทำให้คันศีรษะ ส่วนมมีประโยชน์ช่วยปกคลุมหนึ่งศีรษะให้อบอุ่นและสวยงาม จึงควรรักมให้มากกว่าเห ต้องกำจัดเหเพื่อให้เสนมมีสุขภาพดี ไข่ไว้เก็บเอาไว้นเสนมเสียสุขภาพ

อย่ารักลมกว่าน้ำ

อย่ารักลมมากกว่าน้ำ เพราะลมเป็นอากาศธาตุ จับต้องไม่ได้ นำมาใช้ประโยชน์ไปได้ ลมอาจช่วยให้เย็นสบายแต่ก็เป็นเพียงครั้งคราว ส่วนน้ำเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ ต้องใช้ดื่มกิน ใช้อาบ ใช้น้ำซักเสื้อผ้า ชำระล้างสิ่งสกปรก จึงควรเห็นน้ำสำคัญกว่าลม

อย่ารักต่ำกว่าเรือน

อย่ารักต่ำกว่าเรือน เพราะถ้าเป็นที่อยู่ของสัตว์ เรือเป็นที่อยู่ของคน ถ้าบางแห่งอาจสวยงามน้อย แต่ก็ไม่สะดวกปลอดภัยเหมือนบ้าน คนอาจไปเที่ยวเล่นตามลำน้ำ บางโอกาส แคนต้องอยู่บนทุกวันทุกคืน บ้านจึงเป็นสิ่งสำคัญ มีประโยชน์มากกว่าลำ ไม่ควรเห็นลำดีกว่าบ้าน

อย่ารักเค็นอนกว่าตะวัน

อย่ารักดวงจันทร์มากกว่าดวงอาทิตย์ เพราะดวงจันทร์แม้จะสวยงามมีแสงนวลเย็นตา แต่ก็ไม่ไ้ให้ความอบอุ่น ไม่ทำให้สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ได้ แสงจันทร์แม้จะสว่างก็เป็นเพียงบางครั้ง ไม่สม่ำเสมอ ส่วนแสงอาทิตย์สว่าง มีประโยชน์แก่สรรพสิ่งทั้งปวงในโลกอย่างสม่ำเสมอ ถ้าไม่มีดวงจันทร์ สิ่งมีชีวิตก็อยู่ได้ แต่ถ้าไม่มีดวงอาทิตย์ทุกชีวิตจะต้องตายหมด ดังนั้นจึงควรเห็นความ

สำคัญของดวงอาทิตย์มากกว่าดวงจันทร์

สุภาษิตบทนี้เป็นความเปรียบเทียบ หมายความว่าควรรักสิ่งที่มีประโยชน์ให้มากกว่าสิ่งที่ไม่ประโยชน์หรือมีประโยชน์น้อย คือหากจะพิจารณาให้ความสำคัญแก่สิ่งใดต้องคำนึงถึงประโยชน์ของสิ่งนั้นเป็นสำคัญ ไม่ใช่ตัดสินตามอารมณ์หรือความพอใจ ต้องให้ความสำคัญแก่สิ่งที่มีประโยชน์มากกว่าสิ่งที่ไม่ประโยชน์ ถ้าจำเป็นต้องเลือกระหว่างของสองสิ่ง ควรเลือกสิ่งที่มีประโยชน์มากกว่าไวก่อน

- สรุปคำสอนในสุภาษิตพระร่วง

คำสอนในสุภาษิตพระร่วงแบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. สอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อบุคคลในระดับต่าง ๆ
2. สอนเกี่ยวกับการรักษาตัวรอด การระมัดระวังตัว รอบคอบ ไม่ประมาท
3. สอนเกี่ยวกับการประกอบกิจการงาน
4. สอนเกี่ยวกับการรักษาทรัพย์และใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้
5. สอนเกี่ยวกับความประพฤติส่วนตัว

การปฏิบัติตนต่อบุคคลที่อยู่ในระดับต่าง ๆ

1. การปฏิบัติตนต่อบุคคลที่อยู่ในฐานะต่ำกว่า ได้แก่
 - 1.1 ขาหาสมบริวาร คนรับใช้ในบ้าน
 - 1.2 คนไต่ปากครอง ผู้ไต่บังคับบัญชา
 - 1.3 คนอื่น ๆ ที่อยู่ในฐานะต่ำกว่า หรือมีวุฒิต่ำกว่า
 - 1.4 ทาส
2. การปฏิบัติตนต่อบุคคลที่อยู่ในฐานะเสมอกัน ได้แก่
 - 2.1 ลูกเมีย
 - 2.2 ญาติ
 - 2.3 มิตร

2.4 กัฏฐ

2.5 บุคคลทั่วไป

3. การปฏิบัติตนต่อบุคคลที่อยู่ในฐานะสูงกว่า ได้แก่

3.1 ^๒ ผู้ส่งอายุ

3.2 กรร

3.3 ขุนนาง ผู้มีศรัทธา

3.4 พระมหากษัตริย์

๖.4 พระมหากษัตริย์
รัตนธรรมา ตมฺหิตย นโถกฏายนํ โสภณพริตทพริต

1. การปฏิบัติตนต่อบุคคลที่อยู่ในฐานะต่ำกว่า

บุคคลที่อยู่ในฐานะต่ำกว่า ไคแก ซาฮาซึ บิริวาร์ คนรับใช้ คนในปกครอง
สถานิที่พระร่วงไท่ความสำคัญแก่บุคคลประเภทนี้ไม่น้อย จึงมีคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อบุคคล
ที่มีฐานะต่ำกว่าหลายบท เรื่องที่สอนไคแก

1.1 เกี่ยวกับข้าทาสบริวาร คนรับใช้ในบ้าน สู่ภาณิตพระรวงสอนว่า

"ชาคนไพร่อย่าไปพุ่น" คือ สอนไม่ให้จนเฉียวเกรี้ยวกราดกับกบฏไช้ ไปให้ไช้ทน
รับไช้เป็นเครื่องรองรับอารมณ์ ให้คิดถึงจิตใจของเขาบ้าง ถ้าเขาทำผิดก็ควรวากด่าวักเตือน
ดี ๆ กบฏไช้จึงจะเคารพรัก

"ขอขำเมื่อแล้วกิจ" คือ สอนให้รู้จักผูกใจคนให้รักใคร่ด้วยการใช้วาจาไพเราะ ชม
เชยในเวลาอันควร เพื่อให้เขานึกถึงใจที่จะทำงานต่อไป

สำหรับข้าเก่า คือคนรับใช้ที่อยู่มานาน ซึ่งมักหมายถึงมีอาวุโสมากกว่าคนรับใช้ใหม่ ๆ ควบอีกทั้งเป็นคนรับใช้ที่โคช่วยเหลือกิจการงานต่าง ๆ นานา รู้ทันลึกลับบางอย่างเกี่ยวกับผู้เป็นนายเป็นอย่างดี คนใช้ประเภทนี้ สุภาษิตพระรวงสอนว่าขอให้สิทธิพิเศษ คือสอนว่า "ข้าเก่า ร่ายขอเอา" หมายความว่า ถ้าข้าเก่าทำความผิดควรให้อภัย อคติใจไว้ ไม่ควาว่าหรือลงโทษรุนแรง คือให้เกรงใจเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพื่อตอบแทนความดีที่เขาเคยทำมานานประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือคนเคยใกล้ชิดมานาน ถ้าเขาเกิดความเจ็บแค้นขึ้นมาอาจหาทางแก้แค้นได้ง่าย เพราะรู้ลทางดีทุกอย่าง

คำสอนในสุภาษิตพระร่วงเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อคนรับใช้ทั้ง 3 บทดังที่กล่าวมาแล้ว ล้วนสอนให้ทำดีต่อคนรับใช้ ให้รู้จักผูกใจ เอาใจคนใช้ ไม่วางอำนาจข่มขู่เพราะถือตัวว่าเป็น นาย ไม่ให้ฉุนเฉียวเกรี้ยวกราด แม่นคนใช้จะทำให้ชักเคืองก็ต้องออกกลั่น แสวงว่าคนรับใช้ใน สังคมไทยสมัยนั้นอยู่ในฐานะที่ไม่ต่ำต้อยนัก มีความสำคัญมากพอสมควร คำสอนให้ผู้นั้นเป็นนายรู้จัก เอาอกเอาใจ ให้ความสำคัญแก่คนรับใช้เป็นการสอนที่มีเหตุผล เพราะคนที่อยู่ร่วมกันไม่ว่าใน ฐานะใด สูงกว่าหรือต่ำกว่าก็ตาม ควรต้องคำนึงถึงจิตใจกัน รู้จักรักษาน้ำใจกันไว้บ้างจึงจะอยู่ ด้วยกันได้ด้วยความสงบสุข การปฏิบัติตนต่อคนรับใช้ด้วยความเห็นอกเห็นใจ ไม่หยามหยามดูหมิ่น เช่นนี้ เป็นเครื่องผูกพันน้ำใจคนรับใช้ให้จงรักภักดี ซื่อสัตย์ก่อนนายของตน คนรับใช้ในครอบครัวไทย แรกก่อนจึงไม่เปลี่ยนนายบ่อย ๆ เมื่ออยู่กับนายคนไหนได้รับความสุขสบายก็แล้วก็จะอยู่เรื่อยไป อาจถึงตลอดชีวิต มีความผูกพันกับครอบครัวของนายเกือบเหมือนเป็นญาติสนิท เมื่อนายสิ้นชีวิต ไปก่อน ทายาทมักเลี้ยงดูคนรับใช้เก่าแก่นั้นต่อไป ไม่ทอดทิ้ง แม้จะแก่เฒ่าทำการงานไม่ได้ก็ยัง คงเลี้ยงไว้ ถือเป็นการทดแทนบุญคุณที่เคยทำงานรับใช้ช่วยเหลือกิจการมานาน

1.2 คนในปกครอง ผู้ใดบังคับบัญชา

สุภาษิตพระร่วงสะท้อนให้เห็นลักษณะสังคมแบบพวกว่อง คนในสังคมต้องพึ่งพาอาศัยกัน จึงต้องหาพวกว่องไว้มาก ๆ ไม่อยู่ตามลำพังคนเดียว การที่จะเป็นคนมีพวกว่องต้องรู้จักเลี้ยง คน ผูกใจคนเอาไว้อย่างดี สุภาษิตสอนว่า "พรคพวักพึงทำนุก ปลุกเอาแรงทั่วตน ยลเลี้ยงไถ่คน กระทำ พาลูกหลานมากิน" และ "หวานพืชรักเอาผล เลี้ยงคนจักกินแรง" คือสอนให้ท่านบำรุง เลี้ยงดูคนไว้ใช้เป็นกำลังช่วยเหลือกันทำมาหากิน เป็นการสอนให้ลงทุน เมื่อเลี้ยงดูเอื้อเพื่อ ช่วยเหลือให้เขาอยู่ดีกินดีมีความสุขแล้ว คนเหล่านั้นย่อมสำนึกในบุญคุณ มีกิจการอะไรไขสอยให้ ว่างก็จะเต็มใจช่วยเหลือ หากไม่ยอมลงทุนเลี้ยงคนไว้ใช้ ถึงเวลาต้องการคนช่วยทำงานจะลำบาก

หากคนทำงานไม่ได้ คนที่จ้างมาเป็นครั้งคราวอาจไว้วางใจไม่ได้ คนไทยแต่ก่อนส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพกสิกรรมซึ่งเป็นงานที่ต้องใช้แรงคนช่วยทำมาก จึงนิยมเลี้ยงคนไว้ในบ้านมาก ๆ จะได้ช่วยกันทำงาน ดังมีคำพังเพยว่า "รกกนกีกว่ารกกัญญา" คือมีคนมาก ๆ ไม่ใช่เรื่องน่า รังเกียจเพราะคนช่วยทำงานได้ ไม่เหมือนหนัญญาซึ่งมีมากแล้วรกบ้าน ไม่มีประโยชน์

1.3 คนอื่น ๆ ที่อยู่ในฐานะต่ำกว่า

บุคคลที่อยู่ในฐานะต่ำกว่าที่ไม่ใช่ข้าทาสบริวารหรือคนในปกครอง สุภาษิตพระร่วงก็

สอนให้ทำดีด้วย คือสอนว่า "คนโหดให้เอ็นดู" และ "คนจนอย่าดูถูก" ให้เมตตาสงสารคนที่ยากจน ไร้อาชีพ ไร้อาณัติ ไม่ให้ดูถูกเหยียดหยาม เป็นการสอนให้รู้จักนับถือค่าของคน เพราะคนไม่ว่าจะมีฐานะความเป็นอยู่อย่างไร สูงศักดิ์หรือต่ำต้อย มั่งมีหรือยากจน ก็ล้วนมีความรู้สึกนึกคิดด้วยกันทั้งนั้น ความยากจนต่ำต้อยไม่ใช่ความผิด ความชั่ว จึงควรสงสาร ทำความดีต่อคนเหล่านั้น ไม่ควรประเมิณค่าของคนที่มีฐานะหรือทรัพย์สินเงินทอง

สุภาษิตพระร่วงสอนไม่ให้วิวาทกับคนต่ำกว่า เพราะเป็นการเสียศักดิ์ศรี ไม่มีประโยชน์ เป็นการลดตนลงเท่าเทียมคนที่ต่ำกว่า คือ คนที่ตนวิวาทด้วย ดังนั้น หากคนต่ำกว่าทำให้โกรธเคือง เช่น คำว่าหรือทำร้าย ไม่ควรถือสา ควรให้อภัยว่าเป็นการกระทำของคนไร้ความคิด สุภาษิตสอนว่า "สุวานชอบอย่าชบตอบ" คือเปรียบเทียบการกระทำของคนต่ำกว่านั้นเป็นเพียงการกระทำของหมาตัวหนึ่ง ไม่ควรลดตัวลงไปสู้รบตอบด้วย

1.4 ทาส

สุภาษิตพระร่วงบทหนึ่งสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อคนต่ำกว่าแตกต่างไปจากบทอื่น ๆ คือ สอนว่า "ตนเป็นไทยอย่าคบทาส" คำสอนนี้มองเผิน ๆ คล้ายเป็นการสอนให้คนแบ่งแยกชนชั้น เหยียดหยามคนที่ต่ำกว่า แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับบทอื่น ๆ ที่สอนการปฏิบัติตนต่อคนต่ำกว่า เช่น บ่าวไพร่ คนยากจน จะเห็นว่าขัดกัน ดังนั้น การสอนไม่ให้คบทาสจึงเข้าใจว่าเนื่องมาจากเหตุผลอื่นที่ไม่ใช่การแบ่งแยกชนชั้น คืออาจเพ่งเล็งที่ว่า การคบทาสจะก่อให้เกิดความยุ่งยากในด้านการปกครองประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งการคบทาสเหมือนการคบศัตรู เพราะทาสเชลยเป็นชนชาติที่เคยเป็นศัตรูกันมาก่อนไว้ใจไม่ได้ สุภาษิตจึงสอนให้ตัดไฟแต่ต้นลมคือห้ามคบเสียเลย เพื่อจะได้ไม่มีเรื่องยุ่งยากตามมาภายหลัง

กล่าวโดยทั่วไป สุภาษิตพระร่วงสอนให้ปฏิบัติตนต่อผู้อยู่ในฐานะต่ำกว่าอย่างดี ไม่ให้ดูหมิ่นเหยียดหยาม ให้รู้จักเอาใจ รักษาหน้าใจกันไว้ ยกเว้นทาสเพียงอย่างเดียวที่สุภาษิตสอนให้ระมัดระวังเป็นพิเศษ ต่างจากคนที่อยู่ในฐานะต่ำกว่าประเภทอื่น

2. การปฏิบัติตนต่อบุคคลที่อยู่ในฐานะเสมอกัน

2.1 การปฏิบัติต่อลูกเมีย

ลูกเมียถือเป็นคนในปกครองเหมือนกัน แต่ไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ต่ำกว่าเหมือนข้าทาสบริวาร จึงจัดไว้ในประเภทผู้ที่มีฐานะเสมอกัน ลูกเมียเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดที่สุด เป็นคนที่มักได้รับความรัก ความไว้วางใจยิ่งกว่าใคร ๆ สุภาวดีพระร่วงสอนให้ปฏิบัติตนต่อลูกเมียว่า

"ลูกเมียยังอย่าสรรเสริญ เยียวเสตินจะอดสู" ก๊อแม้ลูกเมียจะดี ชายผู้เป็นผัวหรือพ่อจะภาคภูมิใจเพียงไรก็ตาม ควรเก็บไว้ในใจ อย่า แสดงความรักใคร่ชื่นชมจนออกนอกหน้า เพราะจะทำให้ลูกเมียเหลิงลืมตัวประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งคือจะทำให้คนที่ได้รับฟังคำสรรเสริญหมั่นไส้ เห็นเป็นการโอ้อวด ยิ่งถ้าเรื่องที่ชมเชยไม่เป็นความจริงหรือที่วาดิจลับกลาย เป็นไม่ดียากหลัง ตัวเองจะได้รับความอับอาย

"ลูกเมียอย่าว่างใจ" คือเตือนสติให้ยังคิดว่าลูกเมียแม้จะรักใคร่มากเพียงใดก็ไม่ควรไว้วางใจจนเต็มที่ เพราะอาจนำอันตรายมาสู่ตัวได้ เช่น ลูกเมียอาจคิดร้ายหรือทำผิดไปเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

คำสอนในการปฏิบัติตนต่อลูกเมียทั้งสองข้อ คุณลายสอนไม่ให้ยกย่องให้เกียรติลูกเมีย คือไม่ให้ชมเชย ไม่ให้ไว้วางใจ แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งจะเห็นว่า เป็นคำสอนที่มีเหตุผล สถานภาพของลูกเมียในสังคมไทยสมัยพระร่วงคงได้รับการยกย่องเป็นอย่างดี ได้รับความรักและไว้วางใจจากพ่อบ้านเป็นอันมาก ซึ่งการให้ความรักและไว้วางใจอย่างไม่มีขอบเขต บางครั้งอาจเป็นภัยอันตรายทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ คือผู้ได้รับก็จะหลงสืบแล้ว ผู้ให้ก็ขาดความระมัดระวัง สุภาวดีพระร่วงมีลักษณะการสอนที่มุ่งให้คนปฏิบัติทางสายกลาง และย้ำสอนไม่ให้คนประมาท จึงเตือนสติไว้ว่าแม้แต่ลูกเมียอันเป็นที่รักก็ไม่ควรไว้วางใจจนเต็มที่ เพราะการไว้วางใจทำให้ขาดความระมัดระวัง เป็นความประมาทอย่างหนึ่ง อาจนำอันตรายมาสู่ตัวได้อย่างคาดไม่ถึง

2.2 การปฏิบัติตนต่อญาติ

สังคมไทยเป็นสังคมที่เน้นความสำคัญของญาติพี่น้อง เพราะครอบครัวไทยเป็นแบบครอบครัวรวมญาติพี่น้องต้องช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน คนที่ไม่สนใจญาติพี่น้อง ได้ก็มีความสุขแล้วไม่เอื้อเฟื้อช่วยเหลือญาติมักถูกตำหนิติเตียน สุภาวดีพระร่วงสอนการปฏิบัติตนต่อญาติว่า

"พึงฝันเผื่อแก่ญาติ" คือให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ญาติพี่น้อง

"อย่ารักทางกว่าชิก" เป็นการสอนทางอ้อมให้เห็นความสำคัญของญาติพี่น้อง ไม่ให้เห็นคนอื่นดีกว่าญาติของตน

การเอื้อเฟื้อช่วยเหลือญาติ เมื่อมีข่าวของก็แบ่งปันให้กัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เป็นการสร้างความสนิทสนมรักใคร่กลมเกลียวกันในวงญาติ เมื่อถึงคราวเดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ ญาติจะให้ความช่วยเหลือทันที ไม่ทอดทิ้ง เพราะความที่เคยรักใคร่เห็นอกเห็นใจกันมา

2.4 การปฏิบัติตนต่อมิตร

เรื่องของการคบมิตรและการปฏิบัติต่อมิตร สุภาษิตพระร่วงสอนไว้มากมายหลายบท แสดงให้เห็นความสำคัญของการคบมิตรเป็นอันมาก กล่าวสอนเริ่มตั้งแต่การเลือกคน คนเช่นใด ควรคบเป็นมิตรได้หรือไม่ เช่นสอนว่า

"คนพาลอย่าพาลผิด อย่าผูกมิตรไมตรี"

"คนชั่วอย่ารวบรัก"

"อย่าผูกมิตรคนจร"

"คนเป็นไทยอย่าคบทาส"

สุภาษิตพระร่วงสอนไม่ให้คบคน 4 ประเภท คือ คนชั่ว คนจร คนพาล และทาส ซึ่งเป็นการที่มีเหตุผล เพราะคน 4 ประเภทนี้หากคบไว้เป็นมิตรอาจนำความเดือดร้อนเสื่อมเสียมาให้ คนจรเป็นคนที่ไปมีใครรู้จักหัวนอนปลายเท้า อาจเป็นคนร้ายปลอมตัวมาทำความประสคัร้าย หรือคนทำผิดหนีอาญามานั่งเมืองมา หากคบเป็นมิตรตัวก็จะเดือดร้อน คนชั่วเป็นคนไม่ซื่อไว้วางใจไม่ได้ คนพาลหากคบก็จะชักนำไปในทางเสื่อมเสีย ส่วนทาส นอกจากเป็นคนต่ำต้อยไร้ศักดิ์ศรีที่สุดในสังคมแล้วยังเป็นชนชาติศัตรู ไว้วางใจไม่ได้ ดังนั้น การคบคนทั้ง 4 ประเภทนี้จึงไม่มีประโยชน์ มีแต่โทษ สุภาษิตพระร่วงจึงสอนไม่ให้คบ

นอกจากบุคคลทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวแล้ว สุภาษิตพระร่วงสอนให้เป็นมิตรกับคนทั่วไป คือสอนว่า "ปลูกไมตรีทั่วชน" และ "ปลูกไมตรีอย่ารูปร่าง" การมีมิตรดีกว่ามีศัตรู จะได้มีคนหวังดีคอยช่วยเหลือไม่มีคนกีดร้าย

เมื่อคบคนเป็นมิตรแล้ว สุภาษิตพระร่วงสอนวิธีปฏิบัติตนต่อมิตรไว้หลายประการ เช่น สอนให้สุภาพ ให้เกียรติเพื่อน ไม่กระทำการหยามหยามต่อเพื่อน คือสอนว่า "อย่าอวดหาญแก่เพื่อน" และ "ทานรักตนจงรักตอบ ทานนอบตนจงนอบแทน"

สอนให้ปฏิบัติหน้าที่ของเพื่อนแท้ คือให้กำลังใจเมื่อเพื่อนทำสิ่งที่ดี และกักเก็บซ่อนทุกข์ทวงเมื่อเขาทำไม่ดี สุภาษิตสอนว่า "ที่ผิดช่วยเตือนตอบ ที่ชอบช่วยยกยอ"

สอนให้เชื่อเพื่อ ช่วยเหลือเพื่อน เช่นสอนว่า "เมตตาตอบต่อมิตร" และ "โอบอ้อม เอาใจคน"

ไม่ให้เอาจริงเอาจังกับใคร ทำความดีต่อคนลำบากใจให้เพื่อน เช่นสอนว่า "อย่าเบียด เลียดแกมิตร"

ให้รู้จักเกรงใจเพื่อน รักชาน้ำใจกันไว้ ก็สอนว่า "อย่าขอของรักมิตร"

ให้เห็นคุณค่าของความเป็นมิตร เช่นสอนว่า "อย่าชิงครุฑชิงมิตร"

ให้ทำดีต่อมิตรทั้งตอนหน้าและลับหลัง เช่นสอนว่า "ยอมมิตรเมื่อลับหลัง"

ในคราวจำเป็น สุภาษิตพระร่วงสอนให้พึ่งพาอาศัยเพื่อน เช่น "ที่ไปจึงมีเพื่อน" และ "เดินทางอย่างเกินเปลี่ยว"

สุภาษิตพระร่วงสอนให้ปฏิบัติตนต่อญาติและมิตรทำนองเดียวกัน คือให้เชื่อเพื่อช่วยเหลือ กันไว้เป็นการผูกใจให้มีเยื่อใยไมตรีต่อกัน ถึงกราวจำเป็นจะได้พึ่งพาอาศัยกัน เป็นการลงทุนเพื่อ ผลตอบแทนในวันหน้า คนที่มีทั้งญาติและมิตรมากมักไม่ลำบาก ยามกับขันก็มีคนคอยช่วยเหลือ คน ที่จะไม่ลำบากก็คนไร้อาชีพขาดมิตร การผูกใจญาติและมิตรไว้จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับคนในสังคมไทย สมัยพระร่วง

2.4 การปฏิบัติตนต่อศัตรู

นอกจากการปฏิบัติตนต่อมิตรแล้ว สุภาษิตพระร่วงยังสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อศัตรู คือสอนว่า

"เมษศัตรูปากปราศรัย ความในอย่าไขเขา" คือให้รู้จักเก็บความรู้สึก น้ำอุ่นเอาไว้ใน น้ำใสเอาไว้นอก แม้จะเป็นศัตรูกันก็ไม่ให้แสดงกิริยาเป็นปฏิปักษ์ต่อกันจนออกนอกหนา เมื่อพบกัน ควรทักทายปราศรัย แสดงกิริยามารยาทดี แต่ขณะเดียวกันก็ต้องระมัดระวังตัวไว้ด้วย ไม่ให้พลั้ง เผลอพูดเรื่องสำคัญหรือเรื่องความลับ ความในใจให้เขารู้ เพราะศัตรูยอมคอยที่อยู่ หากได้ทีก็จะ ถือโอกาสทำความเดือดร้อนลำบากให้

"เขาออกอวยวาวใจ ระวังระไวหน้าหลัง เบี้ยวผู้ซึ่งจะคอยโถม" ก็สอนให้ระวังตัว เสมอ จะไปไหนมาไหนไม่ควรประมาท ยิ่งเป็นคนมีศัตรูอาจถูกลอบทำร้ายได้

ในยามศึกสงครามเป็นยามที่ต้องเข้าไปอยู่ใกล้ชิดหรือท่ามกลางศัตรู สุภาษิตสอนให้ ระมัดระวังตัวเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะศัตรูย่อมไม่มีความหวังดีต่อกัน ยอมคอยจ้องประตักประหารกัน

จึงสอนว่า "เมื่อเข้าศึกษาพระวินัย" และ "หน้าศึกษาอนนิจ"

คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อศัตรู สรุปแล้วสุภาษิตพระร่วงสอนไม่ให้ไว้วางใจศัตรูเลย ไม่ว่าจะเป็นศัตรูอย่างเปิดเผยหรือศัตรูที่ไม่ถูกกันอยู่ในที่ ศัตรูส่วนตัวหรือศัตรูของบ้านเมือง เพราะไม่ว่าศัตรูชนิดใดก็เป็นผู้หวังร้าย คิดทำอันตรายทั้งสิ้น แต่ที่สอนแปลกออกไป คือ "พบศัตรูปากปราศรัย" คำสอนให้ทำคิตต่อศัตรูด้วยน้ำใจเจตนาสอนเกี่ยวกับศัตรูที่เบื่อบริกันอยู่ในที่ เช่น ชัดแย้งกันในเรื่องการทำงานหรือขัดผลประโยชน์กัน ศัตรูประเภทนี้ไม่ใช่ศัตรูโดยเปิดเผย อาจเป็นคนในสังคมเดียวกัน จำเป็นต้องพบปะกันอยู่เสมอ ไม่ใช่ศัตรูที่มุ่งทำลายชีวิต เพียงแค่หักล้างกันอยู่ในที่ ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องแสดงออกนอกหน้าให้คนอื่น ๆ พลาดรับรู้ถึงความเป็นศัตรูกันนั้นด้วย การแสดงกิริยามารยาทที่ดีต่อกัน เก็บความรู้สึกเป็นอริไว้ภายในเป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับการปฏิบัติตนต่อศัตรูประเภทนี้

2.5 การปฏิบัติตนต่อบุคคลทั่วไป

คนทั่วไปคือคนที่ไม่ใช่ญาติมิตรหรือคนกลุ่มเคยใกล้ชิด ไม่มีความสัมพันธ์กันเป็นพิเศษไม่ว่าในฐานะมิตรหรือศัตรู เป็นแต่เพียงคนที่เคยพบปะรู้จักกันบ้างในฐานะเป็นคนในสังคมเดียวกัน อาจเกี่ยวข้องกับงานธุรการกิจการงาน รู้จักกันเพียงผิวเผิน การปฏิบัติตนต่อกันเขาในฐานะสุภาษิตพระร่วงสอนไว้หลายประการ เช่น

สอนให้เป็นมิตรกับคนทั่วไป เช่น "ปลูกไมตรีทั่วชน" ปลูกในศรีอยุธยา

ให้รู้จักเกรงใจคนอื่น เช่น "ไปบ้านทานอย่านั่งนาน" คือมีธุระอะไรกับใคร หมกธุระแล้วก็ควรรีบลากลับ ไม่ควรรบกวนเวลาเขาเกินความจำเป็น

สอนไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวของคนอื่น เช่น "โทษคนผิดรำพึง อย่างคึงโหมทาน" ใครจะทำผิดถูกอย่างไรเป็นเรื่องส่วนตัวของเขา ไม่ควรเอามาเป็นธุระ เสียเวลาทำมาหากินของตัวเอง

ไม่ให้เอาเรื่องของคนอื่นมาพูดลับหลังเขา โดยเฉพาะถ้ารู้ในทางเสื่อมเสีย เช่น สอนว่า "อย่านินทาผู้อื่น"

ไม่ให้สนใจกับเรื่องของคนอื่น ขณะเดียวกันก็ไม่ควรเอาเรื่องของตัวเองไปเที่ยวเล่าให้ใครฟัง เช่นสอนว่า "ภายในอย่าออก ภายนอกอย่าเข้า"

สอนไม่ให้เป็นคนชอบหาเรื่องคนอื่น เช่น "อย่าพาดพิงด้วยหู" "อย่าจับลิ้นแกลคน"

ให้ทำดีต่อบุคคลที่ผิดด้วย ก็สอนว่า "ท่านรักจงรักตอบ ท่านนอบจงนอบแทน"

ไม่ให้เกี่ยวข้องกับกิจธุระของคนอื่น เช่นสอนว่า "อย่าตั้งให้แกล" "อย่าตีปลาหน้าไซ"

สอนให้รู้จักนำใจคน เช่น "ปางมีชอบท่านช่วย ปางป่วยท่านชิงชัง" ก็ให้ทำใจให้ยอมรับความเป็นจริงของวิสัยมนุษย์ หากตกยากแล้วไม่มีคนช่วยเหลือจะไ้ไปเจ็บแค้นผิดหวัง

สอนไม่ให้ทำความเคียดแค้น ระรานคนอื่นด้วยการกระทำหรือคำพูด เช่นสอนว่า "อย่ามีปากกวดคน" "อย่าชุกคนด้วยปาก อย่าดากคนด้วยตา" "อย่าริระรานแกลความ"

สรุปได้ว่า คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อบุคคลทั่วไป สุกขาภิตรระวางสอนให้ทำดีไว้เสมอ ไม่ว่าเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวของใคร ใครจะพาดพิงถูกขัดข้องอย่างไรให้นำมาเป็นธุระไม่ให้พุดถึงหรือแม้แต่คิดถึง ไม่ให้แสดงกิริยาพอใจหรือไม่พอใจเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวของเขา แม้จะรู้จักให้ทำเหมือนไม่รู้ ควรตั้งหน้าตั้งตาทำการทำงานของตน ไม่วุ่นวายกับเรื่องของคนอื่น การปฏิบัติเช่นนั้นนอกจากจะทำให้กิจการงานของตนเจริญรุ่งเรือง ปลอดภัยแล้ว ยังเป็นที่ชอบพอใจวางใจของคนทั่วไป ใคร ๆ ก็อยากคบหาสมาคมด้วยเพราะไม่ต้องกลัวว่าจะวุ่นวายสอครุเรื่องของเขาหรือเอาเรื่องส่วนตัวของเขาไปเที่ยวพุดให้เสียหาย คนที่ทำตามคำสอนนี้จึงเป็นมิตรกับคนทั่วไป ไม่มีศัตรู

จากคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อบุคคลที่มีฐานะเสมอกัน เห็นได้ว่าสุกขาภิตรระวางสอนให้วางตัวเป็นกลาง ไม่มากไม่น้อยเกินไป เช่น รักหรือเกลียดก็ไปให้แสดงออกนอกหน้าให้เก็บไว้ใจ แสดงกิริยาสุภาพ อ่อนโยน เอื้อเฟื้อ เสมอกันหมด สำหรับคนที่จะอำนวยความสะดวก ฟังพาอาศัยกันใดต่อไป เช่น ญาติหรือมิตร สุกขาภิตรระวางสอนให้ผูกใจไว้เป็นพิเศษด้วยการเป็นฝ่ายให้ ช่วยเหลือเจือจุนเป็นการลงทุนไว้ก่อน เมื่อถึงคราวจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยจะได้พึ่งได้สะดวกใจ ญาติมิตรเต็มใจช่วยเพราะน้ำใจไมตรีที่เคยมีต่อกันมากอบ

การปฏิบัติตนต่อบุคคลที่อยู่ในฐานะสูงกว่า

1. การปฏิบัติตนต่อผู้สูงอายุ

สังคมไทยถือระบบอาวุโส เคารพนับถือผู้สูงอายุเพราะถือว่าเป็นผู้เกิดก่อน มีประสบการณ์รอบรู้เรื่องราวต่าง ๆ มาก ทั้งเป็นผู้มีอุปการคุณแก่สังคม ได้สร้างสรรค์สิ่งดีงามต่าง ๆ

ไว้เป็นมรดกของคนรุ่นหลัง นอกจากนั้นยังเป็นผู้มีอุปการคุณด้วยประการต่าง ๆ เช่น พ่อแม่ เป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่ ปู่ย่า ตายาย เป็นผู้ที่มีอุปการคุณ เป็นบุพการี ให้ความช่วยเหลือเลี้ยงดู อบรมสั่งสอนมา ครูเป็นผู้ให้ความรู้ ชี้แนะทางที่ถูกผิด จึงควรตอบแทนด้วยการให้ความเคารพนับถือและเอาใจใส่เลี้ยงดูท่านเมื่อยามชรา

สุภาวดีพระร่วงสอนให้ปฏิบัติตนต่อผู้สูงอายุด้วยการอ่อนน้อม มีสัมมาการะวะ เช่น สอนว่า "นอบตนต่อผู้เฒ่า" "จงนบนอบผู้ใหญ่" สอนให้เชื่อฟังผู้ใหญ่ ไม่ค่อตั้ง เช่น "อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่" "ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ" สอนไม่ให้การราว อวดคึกกับผู้ใหญ่ เช่น "ท่านสอนอย่าสอนตอบ" ถ้าเป็นญาติผู้ใหญ่ สอนว่า "ตระกูลตนจงคำนับ" คือให้เคารพนับถือญาติผู้ใหญ่อย่างสูง สอนให้เป็นคนกตัญญูรู้คุณคน เช่น "แทนคุณท่านเมื่อยาก" ผู้มีอุปการคุณเช่นพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่เคยเลี้ยงดูมา เมื่อท่านแก่เฒ่าทุกข์ยากควรตอบแทนคุณด้วยการเอาใจใส่เลี้ยงดู ช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ

สุภาวดีพระร่วงไม่ได้เจาะจงว่า "ผู้ใหญ่" หรือ "ผู้เฒ่า" นั้น หมายถึงผู้ใดบ้าง แสดงว่าไม่จำกัดลงไปให้เคารพเฉพาะญาติผู้ใหญ่หรือผู้มีอุปการคุณ แต่ให้เคารพผู้อาวุโสทั่วไป สังคมไทยแต่ก่อนเป็นสังคมเล็ก ๆ คนในสังคมเดียวกันมักเกี่ยวของเป็นญาติพี่น้อง เคารพนับถือกันหมด ดังนั้น ผู้สูงอายุแม้ไม่ใช่ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพของเราก็อาจเป็นญาติผู้ใหญ่ของมิตรสหายหรือคนรู้จัก จึงควรให้ความเคารพนบนอบทั้งสิ้น คำนี้นี้ยังคงทอความมาถึงปัจจุบันแม้จะลดน้อยลงบ้าง คนไทยส่วนใหญ่ยังถือระบบอาวุโสและให้เกียรติคนสูงอายุเป็นพิเศษกว่าคนหนุ่มสาวหรือคนรุ่นเล็ก ไม่ว่าในสถานที่ใด

3.2 การปฏิบัติตนต่อครู

ครูก็ถือเป็นผู้อาวุโสเช่นเดียวกับผู้ใหญ่อื่น ๆ แต่ครูเป็นผู้มีอุปการคุณอีกประการหนึ่ง นอกเหนือจากผู้อาวุโสทั่วไป คือเป็นผู้สั่งสอน ให้ความรู้ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์จึงต่างไปจากผู้ใหญ่กับเด็กทั่วไปเล็กน้อย หน้าที่ของครูคือ สั่งสอน ให้ความรู้ แนะนำให้ศิษย์ปฏิบัติสิ่งที่ถูกต้อง และชักชวนห้ามปรามไม่ให้กระทำความผิดด้วยความหวังดี สุภาวดีจึงสอนให้ศิษย์เข้าใจครูในข้อนี้ เช่นสอนว่า

‘ครูบาสอนอย่าโกรธ’ ไม่ให้โกรธครูเมื่อครูตักเตือนสั่งสอน เพราะครูทำเช่นนั้นด้วยความรักและหวังดี ไม่ใช่ด้วยความเกลียดชัง ประสงค์ร้าย

‘อย่าเลียนกรูเตือนคำ’ ไม่ให้ลอกเลียนหรือเอาอย่างครูเมื่อครูตักเตือนคำว่า ไม่ให้เห็นการที่กรูกุศาวากวายเป็นเรื่องน่าขบขัน นำมาล้อเลียน หรือเห็นครูกุศาวาได้ก็คำครูบ้าง สอนให้เห็นคุณค่าของครูกุศาวา “อย่าขังครูขังนิกร” คือให้เห็นว่าครูและนิกรเป็นบุคคลสองประเภทที่มีความหวังคืออย่างจริงใจ ไม่ควรเกลียดชัง หากเกลียดชังคนสองประเภทนี้ ผลร้ายจะเกิดแก่ตัวเอง

สอนให้แสดงความชื่นชมตอครูอย่างตรงไปตรงมา เพื่อให้ครูมีกำลังใจที่จะสั่งสอน และเกิดความเมตตา คือสอนว่า “ขอรุยอทอดหน้า” เมื่อครูได้รับคำชมเชยจากศิษย์ เห็นว่าสิ่งที่สอนไปนั้นไม่ไร้ค่า ผู้เรียนมีความพึงพอใจและเห็นคุณค่าของการเรียน ครูจะได้เกิดกำลังใจที่จะสอนต่อไป

3.3 การปฏิบัติตนต่อขุนนางหรือผู้มียศศักดิ์

ขุนนางเป็นชนชั้นที่มีอำนาจ มีอิทธิพลมากในสังคมไทยสมัยพระร่วง เป็นบุคคลที่อาจทำอะไรได้ตามใจโดยไม่ผู้ใดกล้าขัดขวาง สังคมที่มีการปกครองแบบชนชั้น มีเจ้านาย มีข้า มักหลีกเลี่ยงผู้มีอิทธิพลแบบนี้ไม่พ้น แม้ในปัจจุบันข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ทำงานตามทางจังหวัดก็ยังมีลักษณะเป็นเจ้าขุนมูลนาย มีอิทธิพลเหนือชาวบ้านเช่นนี้อยู่มาก ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้อยู่จำต้องอดกลั้น นิ่งเฉย ไม่กล้าแสดงความไม่พอใจหรือขัดขวางโต้ตอบ เพราะหากทำเช่นนั้นจะเป็นการหาเรื่องเคืองรอนใส่ตัว ถึงอย่างไรก็ไม่พ้นทางต่อผู้ผู้มีอิทธิพลได้ ผู้ที่ต่อการอยู่อย่างสงบสุขจึงจำยอมตกเป็นเบี้ยล่างให้พวกผู้ใหญ่ ผู้มีอิทธิพล เอาไว้เอาเปรียบหรือข่มเหงรังแก หลีกเลี่ยงการขัดแย้งกับผู้เป็นใหญ่เหล่านี้ เพื่อความอยู่รอดของตนเอง

สุภาวชิทพระร่วงสอนว่า “คบขุนนางอย่าโหด” คือหากคบกับพวกเจ้าขุนมูลนายทั้งหลาย ต้องยอมลงทุน มีของฝาก ของกำนัลติดมือไปให้เสมอจึงจะเป็นที่ขอมใจ ลักษณะเช่นนี้กลายเป็นค่านิยมที่ตกทอดกันมาถึงปัจจุบัน ผู้ที่ติดตอขอความช่วยเหลือจากผู้มียศศักดิ์ มีตำแหน่งหน้าที่สูง ถ้าไม่มีทรัพย์สินเงินทองของกำนัล เป็นเครื่องแลกเปลี่ยนก็มักไม่ได้รับความช่วยเหลือเท่าที่ควร กลายเป็นธรรมเนียมที่ผู้ใหญ่จะต้องไ้ของแลกเปลี่ยนที่เรียกกันว่า “กำนัลรอนนำชา” ในการทำงานเพื่อประโยชน์ของผู้น้อยทุกครั้ง เป็นปัญหาที่แก้ไม่ตกในวงราชการ ของไทยทุกวันนี้

"อย่าประมาทท่านผู้ดี" สอนให้ระมัดระวังพวกขุนนาง แม้จะเห็นว่าเป็นคนใจดีก็อย่าไว้ใจเพราะคนยังมีศอานาจ อารมณ์เปลี่ยนแปลงไรวคเร็ว และผลของการเปลี่ยนอารมณ์ของผู้ใหญ่มักเป็นอันตรายต่อผู้น้อยเสมอ

"อย่าออกทางขุนนาง" สอนให้หลีกเลี่ยงการขัดแย้งกับพวกขุนนาง เขาจะทำอะไรผิดทุกอย่างก็ไปถกเถียงเถียง ขัดขวาง คือสอนให้ผู้น้อยอยู่ตามประสาของตัว อย่ายุ่งเกี่ยวกับเรื่องของผู้ใหญ่ ผู้มีอำนาจ ปัจจุบันผู้มีอำนาจทั้งหลายก็ยังพยายามจะให้ผู้น้อยปฏิบัติเช่นนี้ อยู่ แต่ผู้น้อยเฝ้าคัดค้านและพยายามเลิกลมนานับนับอันนี้เพราะเห็นว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ใหญ่ใช้อำนาจกระทำตามใจชอบโดยไม่มีขอบเขต

"ช่างโลเลเห็นเลื่องหลบ" เปรียบผู้ที่มียศศักดิ์เหมือนช้างซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่ กนธรรบคาคควรหลีกเลี่ยงให้ห่าง ไม่ให้ติดต่อกับผู้ขัดขวางก่นมีอำนาจ เพราะถึงอย่างไรก็สู้ไม่ได้ รังแต่ตัวเองจะพินาศ

ขุนนางในสมัยพระร่วงไม่ปรากฏว่าเป็นผู้ปกครองด้วยความเอื้ออาทร ไม่ใช่ที่พึ่งของคนทั่วไป แต่มีลักษณะเป็นเจ้าใหญ่นายโต มีอิทธิพลเหนือชาวบ้านสามัญ คนสามัญต้องอ่อนน้อมกลัวเกรง หักเลี้ยวการขัดแย้งทุกกรณี เพราะเป็นการหาภัยอันตรายให้ตัวเอง ปัจจุบันขุนนางประเภทนี้ก็ยังมียอยู่เป็นอันมาก ซึ่งถ้าประชาชนยินยอมตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ไปโต้แย้งขัดขวาง ก็จะไม่มีความขัดแย้งใด ๆ เกิดขึ้น แต่ถ้าประชาชนไม่ยอม พยายามดิ้นรนให้พบอิทธิพลของขุนนางเหล่านี้ มักเกิดเป็นเรื่องราววุ่นวาย แต่โดยปกติวิสัยแล้ว คนไทยไม่ยินดีเสียรื่องความเป็นธรรมหรือความเสมอภาคให้ตัวเองนัก มักยอมตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบเพื่อรักษาความสงบ ยอมเสียจวนน้อยเพื่อรักษาส่วนใหญ่ไว้ เมื่อได้รับความยุติธรรมทุกชั้นรอน มักถือว่า เป็นเรื่องของบุญกรรมตามความเชื่อทางพุทธศาสนา จึงไม่ค่อยปรากฏการต่อต้านขุนนางผู้ทรงอิทธิพลประเภทนี้ในสังคมไทยไม่ว่าในอดีตหรือปัจจุบัน

3.4 การปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์

บุคคลที่อยู่ในฐานะสูงสุดที่สุภาณิตพระร่วงกล่าวถึง คือพระมหากษัตริย์ สุภาณิตพระร่วงสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์ว่า

"อย่าปองภัยต่อท้าว" และ "ท่านไทอย่าหมายโทษ" คือสอนให้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ คำสอนนี้มีลักษณะปกป้องสถาบันกษัตริย์ คือเตือนมิให้คนคิดร้ายต่อพระมหากษัตริย์

สอนไม่ให้วอดดีกับพระมหากษัตริย์ เช่น "เฝ้าท้าวไธยาทรนง" และ "เฝ้ากษัตริย์
เพลิง ฐ อยาตถกวน้อย" คือให้เกรงกลัวบารมี ไม่ให้คิดก่อกวน

สอนให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความเอาใจใส่จนเต็มกำลัง เพื่อสนองพระมหากรุณาธิคุณ
ของพระมหากษัตริย์ เช่น "ภักดีจงอย่าเกียจ" และ "อาสาเจ้าจนตนตาย" คือ แม้ชีวิตก็
อย่าเสียกาย ควรยอมพลีชีวิตเพื่อปฏิบัติภารกิจตามพระประสงค์ของพระมหากษัตริย์

สอนให้เคารพนบนอบต่อพระมหากษัตริย์อย่างสูงสุดด้วยความจริงใจ เช่น "นบนอบใจ
ใสุทธ" และ "เจ้าเคียดอย่าเคียดตอบ" คือไม่ให้คิดถึงพระมหากษัตริย์ในแง่ไม่ดีเลยแม้แต่
น้อย แม้แต่จะโกรธตอบก็ไม่ได้ ถือว่าไม่จงรักภักดีจริง

การปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์ด้วยความเคารพอย่างสูงสุด เทิดพระมหากษัตริย์ไว้
เหนือจากการกระทำหรือความคิดที่ไม่ดีทั้งปวง ไม่โกรธ ไม่คิดร้าย ไม่อวดดี ถวายความเคารพ
ทั้งกายและใจ เป็นค่านิยมของข้าราชการที่ดีตามความคิดของสังคมที่ปกครองแบบสมบูรณา
ญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์ย่อมอยู่ในฐานะสมมติเทพ ประชาชนต้องไม่คาน้ำเดียวแม้แต่ตนอย่า
พระมหากษัตริย์ของเขานั้นดีหรือไม่ดี อย่างไร สิ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงทำหรือมีพระประสงค์นั้น
จะถูกผิด ควรไม่ควรอย่างไร หน้าที่ของทุกคนที่อยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารคือจงรักภักดี และ
ถวายชีวิตเพื่อความพอพระราชหฤทัยเท่านั้น ลักษณะการสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์
นี้เป็นทำนองเดียวกับคำสอนในสมัยกรุงศรีอยุธยา เช่น ในโคลงสุภาษิตพาสีสอนน้อง และราช
สวัสดิ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ที่น่าสังเกตเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และขุนนางในสุภาษิตพระร่วงคือ คำสอนในสุภาษิต
พระร่วงบ่งชี้ว่าทั้งพระมหากษัตริย์และขุนนางในสมัยนั้นเป็นผู้ที่มีอำนาจและอิทธิพลสูง มีฐานะ
เหนือกว่าประชาชนสามัญมาก พระมหากษัตริย์ได้รับการยกย่องอย่างสูงส่ง ต่างกับลักษณะของ
พระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ พ่อขุนรามคำแหงไม่มีลักษณะเป็นเจ้านายชั้นสูง
เลย เช่น ศิลาจารึกกล่าวว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงว่าราชการและสั่งสอนราษฎร ณ พระแท่นมณัง-
คศิลาอาสน์ กลางดงตาล ราษฎรมีเรื่องเดือดร้อน ต้องการเข้าเฝ้าก็เพียงแค่ไปสั่นกระดิ่งหน้า
ประตูวัง พ่อขุนรามคำแหงก็จะออกมาให้เฝ้า ข้อความในศิลาจารึกสรรเสริญพระจริยาวัตรของ
พ่อขุนรามคำแหงว่า "พ่อขุนรามคำแหงนั้น หาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย หาเป็นครู

อาจารย์สั่งสอนแก่ไทยทั้งหลายในรูปนุญธรรมแท้"¹ ก็กล่าวว่าพอขุนรามคำแหงทรงเป็นทั้ง กษัตริย์และเป็นทั้งครูสั่งสอนคนไทยในรูปนุญธรรม คือไม่ได้เป็นกษัตริย์แบบสมมติเทพ สูงส่งเสีย จนคนธรรมดาเอื้อมไม่ถึง

ฐานะของขุนนางหรือที่ในศิลาจารึกเรียกว่า "ลูกเจ้าลูกขุน" ก็ไม่ปรากฏว่าสูงส่ง เห็นอกนสามัญ เช่น กล่าวว่า "ไพร่ฟ้าหน้าใสลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล ลมตายหายกว่า เหยาเรือน พอเชื้อเลือดค้ำมัน ช่างขอ ลูกเมีย เยียข้าว ไพร่ฟ้าชาวไทย ป่าหมากป่าพลู พอเชื่อมั่นไว้แกลูก มันสิ้น" และ "ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน นิแลนคึกแฉกแสงกว้างกัน สวณคแทแลแสงความแกชาตวยขอ บเขาผู้ล็กมกญชอน"² ขอความเหล่านี้แสดงว่าฐานะของ "ไพร่ฟ้า" และ "ลูกเจ้าลูกขุน" ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงอยู่ในระดับเดียวกัน ขุนนางไม่ใช่ผู้มีอิทธิพล หรือมีอำนาจเป็นพิเศษ เห็นอกนสามัญ

คำเรียกขานพระมหากษัตริย์และขุนนางในศิลาจารึกกับสุภาสิตพระร่วงก็ต่างกัน ศิลาจารึก เรียกพระมหากษัตริย์ว่า "พ่อขุน" และ "เจ้าเมือง" ไม่ใช่ราชาศัพท์กับพระมหากษัตริย์เลย เช่นกล่าว "พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไคยีนเรียก เมื่อถามสวนความแกมันค้วยชื่อ ไพร่ใน เมืองสุโขทัยนี้จึงชม"³ ส่วนสุภาสิตพระร่วงเรียกพระมหากษัตริย์ด้วยถ้อยคำแสดงความยกย่อง ตาง ๆ เช่น "ท้าว เจ้า กษัตริย์ ทานไท ท้าวไท" คำเรียกขุนนางในศิลาจารึกเรียกว่า "ลูกเจ้าลูกขุน" เช่นกล่าวว่า "พ่อขุนรามคำ" หงเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยขึ้นนั่ง เหนือชานหิน ไทป่งทวยลูกเจ้าลูกขุนถือนานถือนเมืองกัน"⁴ ส่วนในสุภาสิตพระร่วงเรียกขุนนางว่า "ขุนนาง ทานผู้ดี ผู้มีศักดิ์"

¹ ฉำ ทองคำวรรณ ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 หน้า 25

² ล.ก. หน้า 15

³ ล.ก. หน้า 15-17

⁴ ล.ก. หน้า 23

ข้อแตกต่างที่สังเกตเห็นได้ชัดเกี่ยวกับฐานะของพระมหากษัตริย์และขุนนางเช่นนี้ ทำให้เป็นที่น่าสงสัยว่าคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวต่อพระมหากษัตริย์และขุนนางในสุภาษิตพระร่วง อาจไม่ใช่สุภาษิตในสมัยพ่อขุนรามคำแหงดังที่นักปราชญ์หลายท่านสันนิษฐาน แม้ในรัชสมัยพระยา ใสลือไทย ฐานะของพระมหากษัตริย์ก็ยังไม่ปรากฏว่าได้รับการยกย่องสูงส่งนัก ดังปรากฏใน ศิลาจารึกหลักที่ 2 กล่าวถึงพระเจ้าศรีศรีธรรมาธิราชจุลาลมณีว่า "เจ้าศรีศรีธรรมาธิราชจุลาลมณีนั้น บัด เข้าบุญเข้าบาบ บัดหวั่นบัคให้ บัดไคบัคเสีย บัดไคทุกขบัคไคสุข เวียนกลับไปมา เชื้อใจใน สงสารนี้หลายชั่วแถม" ¹ แสดงลักษณะพระมหากษัตริย์ไม่ต่างจากสามัญชนมากนัก คือยังไม่ ลักษณะเป็นสมมติเทพ จนถึงศิลาจารึกในสมัยพระยาสิทธิ พระมหากษัตริย์จึงค่อย มีลักษณะเป็น สมมติเทพมากขึ้น มีการใช้ราชาศัพท์สำหรับองค์พระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ สถานภาพของพระ มหากษัตริย์อยู่ในระดับสูง เช่นเดียวกับกษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คำสอนในสุภาษิตพระร่วงที่ เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และขุนนางอาจเกิดขึ้นในช่วงเวลาหลังนี้ก็ได้

การสอนให้ระมัดระวังตัว ไม่ประมาท

สุภาษิตพระร่วงให้ความสำคัญเกี่ยวกับการระมัดระวังตัวมาก สอนให้เป็นคนไม่ประ มาท ไปไหนไว้วางใจอะไรง่าย ๆ โดยแจจแจงรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่ควรระมัด ระวังไว้มากมาย เช่น

1. สอนไม่ให้ประมาทเกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ

- 1.1 เกี่ยวกับคน สุภาษิตพระร่วงสอนให้ระมัดระวังคนหลายประเภท เช่น "คนทรยศอย่าเชื่อ" "คนชั่วอย่ารวมรัก" "อย่าผูกมิตรคนจร" "ตนเป็นไทยอย่าคบหาส" "ที่รักอย่าวางใจ" "ลูกเมียอย่าวางใจ" "พบศัตรูปากปราศรัย ความในอย่าไขเขา"

เมื่อพิจารณาตามคำสอนแล้วจะเห็นว่า สุภาษิตพระร่วงสอนให้ระมัดระวังทั้งคนแปลก หน้า คนใกล้ชิด คนรัก ศัตรู และแม้แต่ลูกเมีย แสดงว่าไม่ควรไว้วางใจใครเลย เพราะความไว้วางใจทำให้เกิดความประมาทอันจะเป็นทางนำความเดือดร้อนมาสู่ตัว

1.2 เกี่ยวกับสถานที่

¹ กรมศิลปากร เรื่องพระร่วง.....คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย หน้า 349-350

เมื่อออกนอกบ้าน สุภาสิตพระร่วงสอนให้ระมัดระวังภัยอันตรายอันอาจเกิดขึ้นได้ทุก
หนทุกแห่ง เช่นสอนว่า "ระวังระไวที่ไปมา" "เขาออกอย่าวางใจ ระวังระไวหน้าหลัง
เย็บผู้ซึ่งจะคอยโฉบ"

ให้อาวุธติดตัวไปด้วยสำหรับป้องกันตัว เช่นสอนว่า "เขาเดือนอย่าลืมพรา"

สอนไม่ให้เดินทางไปในคนเดียว ให้มีเพื่อนร่วมเดินทางไปด้วย เช่น "เดินทางอย่า
เดินเปลี่ยว" "ที่ไปจงมีเพื่อน"

เมื่อเข้าไปในที่อันตราย เช่น ในป่าหรือในสนามรบต้องระมัดระวังตัวเป็นพิเศษ เช่น
"หน้าศึกอย่าอนใจ" "เมื่อเข้าศึกระวังตน" "ที่ลุ่มเสี่ยงประหยัด"

รวมความว่า เมื่อออกจากบ้านเดินทางไปไหนต้องระมัดระวังตัว ไม่ประมาท ยิ่งถ้า
ที่ไปนั้นเป็นที่เปลี่ยวหรือที่มีอันตรายยิ่งต้องระวังตัวให้มากขึ้น ที่ที่สุภาสิตพระร่วงย้ำให้ระมัดระวัง
มาก ได้แก่ ในป่าและในสนามรบ เพราะเป็นที่ภัยอันตรายรอบด้าน หากประมาทเพียงนิด
เดียวอาจเป็นอันตรายถึงชีวิต

ขณะที่อยู่ในบ้าน สุภาสิตพระร่วงก็สอนให้ระมัดระวังตัว เพราะในบ้านก็อาจมีภัยอันตราย
ได้เหมือนกัน เช่นสอนว่า "ท้าวไร่เรียกไว้กันคน" "ที่หับจงมีไฟ" "วงเรงระมัดฟันไฟ"
"ข้างคนไวอาวุธ เครื่องสรรพยุทธ์อย่าวางจิต"

สุภาสิตพระร่วงสอนว่า อุบายการระวังภัยอันตรายให้ตนเองด้วยการทำ
รั้วล้อมบ้าน มีไฟจุดให้สว่าง คนร้ายหรือสัตว์ร้ายจะได้ไม่กล้าเข้ามารบกวน แต่การสอนไว้ด้วยว่า
ต้องระมัดระวังเรื่องฟันไฟให้ดีด้วย เพราะเป็นของมีอันตราย หากเผลอเผลออาจถูกลามเผาไหม้
บ้านเรือนทรัพย์สิน อีกเรื่องหนึ่งคือ อาวุธ ควรมีไว้ใกล้ตัวจะได้หยิบฉวยได้สะดวกเมื่อจำเป็น
และอาวุธก็เช่นเดียวกับไฟ คือต้องดูแลระมัดระวังให้ดี เพราะเป็นของที่ให้ทั้งคุณและโทษเหมือนกัน

จะเห็นได้ว่า สุภาสิตพระร่วงสอนให้คนระมัดระวังตัวอยู่เสมอ ไม่ให้ประมาทเลยไม่ว่า
จะอยู่นอกบ้านหรือในบ้าน ไม่ว่ากับคนใกล้ชิดหรือคนห่าง คนรักหรือชัง เพราะอันตรายย่อม
เกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่ง คำสอนนี้แสดงว่า สภาพความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยพระร่วงอยู่ในสภาพ
ที่ต้องต่อสู้กับภัยอันตรายรอบด้าน เช่น ภัยจากคนร้าย สัตว์ร้าย รวมทั้งข้าศึกศัตรูของบ้านเมือง
เพราะสมัยสุโขทัยนั้นไทยเพิ่งเป็นอิสระ พ้นจากอำนาจขอม บ้านเมืองยังไม่มั่นคง มีการศึกสงคราม

กับเมืองอื่นอยู่เนื่อง ๆ ความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ก็แสดงว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงทำ

สงครามขยายอาณาเขตอยู่เสมอ คนไทยสมัยนั้นจึงต้องเป็นนักรบด้วย คือเวลาไม่มีศึกสงคราม ก็เป็นชาวบ้าน ทำมาหากิน ประกอบการอาชีพตามปกติ ถึงเวลามีศึกก็ไปเป็นทหาร สุภาภิตพระร่วงจึงสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนทั้งในขณะบ้านเมืองสงบและยามสงคราม

2. สอนให้รอบคอบ

สุภาภิตพระร่วงสอนให้เป็นคนรอบคอบ คิดหน้าคิดหลังก่อนจะทำอะไรลงไป เพื่อไม่ให้เกิดผลเสียหายแก่ตัวเอง การสอนให้เป็นคนรอบคอบนี้ สอนให้รอบคอบทั้งการกระทำและความคิด เช่น

ให้กระทำกิจการต่าง ๆ ด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง เช่นสอนว่า "การจะทำอย่าควนไค้" "อย่ามั่งง่ายมิดี้" "ที่ชวากหนามอย่าเสียบเกือก" "ทำรั้วเรียกไว้กันตน"

ให้คิดให้รอบคอบก่อนทำสิ่งใดลงไป เช่น "คิดแล้วจึงเจรจา" "คิดข้างหน้าอย่าเบา" "อย่าถือเอาต้นกว่าถุก" "คิดตรอง ตรึกทุกเมื่อ"

การคิดก่อนทำ คิดก่อนพูด พิจารณาเรื่องราวต่าง ๆ ให้ถ่องแท้ ไม่มองอะไรเพียงผิวเผิน ไม่ตัดสินอะไรง่าย ๆ ทำทุกสิ่งด้วยความรอบคอบระมัดระวัง มักไม่ผิดพลาดเสียหาย ใ้ต้องเคืองตรอนยุ่งยากภายหลัง

3. สอนให้รู้จักรักษัตว์รอก

นอกจากสอนให้คนรู้จักระมัดระวังตัว ไม่ประมาทเกี่ยวกับเรื่องที่เป็นอันตรายรอบ ๆ ตัวแล้ว สุภาภิตพระร่วงยังสอนให้คนรู้จักรักษัตว์รอก คือไม่หาเรื่องเคืองตรอนใส่ตัว รู้ว่าสิ่งใดเป็นภัยเป็นเรื่องเคืองตรอน ให้รู้จักหลีกเลี่ยงไปให้พ้นเพื่อให้ตัวเองปลอดภัย การสอนให้รู้จักรักษัตว์รอกนี้รวมถึงการสอนให้คนรู้จักปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์ด้วย เช่น

สอนไม่ให้ขัดแย้งกับผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจ อันจะเป็นอันตรายแก่ตัว เช่นสอนว่า "อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่" "อย่าออกก้างขุนนาง" "เผ่าท้าวไทยยาทรนง"

สอนให้รู้จักกาลเทศะ รู้การควรไม่ควร เช่นสอนว่า "น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ" "รู้ที่ขลาดที่หาญ"

สอนให้รู้จักหลีกเลี่ยงการทะเลาะวิวาท โดยเฉพาะการวิวาทกับคนที่อยู่ในฐานะสูงกว่า หรือต่ำกว่า เพราะมีแนวทางเสียหาย ไม่ไค้ประโยชน์ เช่นสอนว่า "ช่างใดแทนเลี้ยงหลบ"

สุวานขออย่าขบตอบ"

สอนไม่ให้หาเรื่องเคืองครอนใส่ตัวโดยเข้าไปวนวากับเรื่องของคนอื่น หรือเรื่องที่มอง
เห็นอยู่จะทำให้เคืองครอน เช่น "อย่าเขาแมงกาซาง" "อย่าได้รับของเข้ญ" "ที่บักยั้ง
หลัก ปลีกตนไปโดยควน"

สอนไม่ให้เป็นคนแข็งกระด้าง ก้าวร้าว มุทะลุ เช่น "อย่ามก้าวพลันแตก"

ให้รู้จักรักษาศน์ให้พนักย แม่จะต้องเสียบางสิ่งไปเพื่อรักษาชีวิตและความปลอดภัยของ
ตัวเองไว้ก็ควรยอม เช่นสอนว่า "รักตนกวารักทรัพย์"

ลักษณะการสอนให้รู้จักรักษาศน์ครั้งนี้ ถูกถ่ายทอดสอนให้เป็นคนฉลาดและเห็นแก่ตัว คือให้
ตัวเองปลอดภัยไว้ก่อน แม่บางครั้งจะเห็นสิ่งที่ผิด การกระทำที่ไม่ดีอยู่ต่อหน้าก็เข้าไปให้เข้าไปเกี่ยว
ของชักขวาง ให้อยมอดนอมตอผู้มีอำนาจ ไม่ว่าผู้นั้นจะใช้อำนาจในทางที่ถูกหรือผิด คำสอน
เกี่ยวกับการรักษาศน์นี้เป็นคำสอนที่ไม่มีลักษณะเป็นอุดมคติเลย เป็นคำสอนธรรมดา เป็น
ธรรมดาที่จะช่วยให้คนมีชีวิตรอดอยู่ได้ในสังคมด้วยความสุขตามสมควร เพราะในความเป็นจริง
สิ่งที่มีมนุษย์ทำกับสิ่งที่ควรจะทำมักไม่เหมือนกัน คนที่รักศักดิ์ศรี ไม่ยอมรับการกระทำที่ผิด ไม่ยอม
เปลี่ยนแปลงตัวเองไปตามสภาพแวดล้อม มักจะอยู่ในสังคมของคนธรรมดาไม่ได้ สุภาษิตพระ
ร่วงที่สอนเกี่ยวกับการรักษาศน์สอนให้คนนิ่งเสียถ้าการพูดจะทำให้ตัวเองเคืองครอน สอน
ให้แสดงกิริยาอาการพบนอบแม่ใจจะไม่อยากเคารพ ให้อยมเป็นกนฉลาดหากความกล้าจะนำ
อันตรายมาสู่ตน และให้เป็นคนใจคำถ้าการช่วยเหลือผู้อื่นจะทำให้ตัวเองลำบาก คำสอนเช่นนี้
ไม่ใช่อุดมคติ แต่เป็นสิ่งที่คนควรทำเพื่อความอยู่รอด ซึ่งถูกถ่ายทอดสอนได้คนหลอกลวงและเห็นแก่
ตัว แต่ก็เป็นสิ่งที่ไมอาจปฏิเสธได้ว่าเป็นความฉลาด และจะสามารถช่วยให้คนหลีกเลี่ยงความ
เคืองครอนได้จริง คนที่ยึดมั่นอุดมการณ์เกินไป ไม่ยอมทำสิ่งที่ตรงข้ามกับใจเลยมักอยู่ในสังคม
มนุษย์ธรรมดาไม่ได้

การสอนให้คนรู้จักรักษาศน์นี้ขัดแย้งกับคำสอนบางบท เช่น เรื่องเกี่ยวกับการ
ปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์ เพราะคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์นั้นมีลักษณะเป็น
อุดมคติ เช่น สอนให้ "อาสาเจ้าจนตัวตาย" ขัดแย้งกับคำสอนที่ว่า "รักตนกวารักทรัพย์"
คือสุภาษิตพระร่วงสอนให้รักชีวิตรักตัวเองยิ่งกว่าสิ่งอื่น แต่ก็สอนว่าแม่ชีวิตที่รักมากนั้นก็ให้ถวาย
เป็นราชพลีเพื่อรับใช้พระมหากษัตริย์

อีกบทหนึ่งสอนว่า "เสียสินอย่าเสียศักดิ์" คือสอนให้รักศักดิ์ศรีของตัว แต่ก็มีหลายบทที่สอนให้คนละทิ้งศักดิ์ศรีหรือความทรงตัวเสียเพื่อความยืดอก เช่นสอนว่า "รู้ที่ฉลาดที่หาญ" "ช่างโลเฒ่เห็นเลื่องลอบ" "อย่าออกกางขุนนาง" และอื่น ๆ จึงน่าพิจารณาว่าการกระทำแก่ไหนจึงจะเรียกว่าเสียศักดิ์ศรี การกระทำแก่ไหนเรียกว่ารักษาศักดิ์ศรี เพราะบางคนก็ถือว่า การยอมอ่อนน้อม แสดงความเคารพต่อบุคคลที่ไม่น่าเคารพ การแสดงความฉลาดเพื่อเอาตัวรอด เป็นการเสียศักดิ์ศรี

ลักษณะคำสอนที่ขัดกันในบางแห่งนี้ ทำให้น่าสงสัยว่าสุภาษิตพระร่วงจะไม่ใช่สุภาษิตที่แต่งขึ้นในสมัยเดียว แต่ได้เก็บรวบรวมคานิยมของสมัยต่าง ๆ เข้ามาปะปนกันอยู่ จึงมีลักษณะขัดแย้งกัน เช่น ในสังคมคนสมัยหนึ่ง คนอาจยืดอกได้โดยไปต้องละทิ้งศักดิ์ศรีของตนเอง แต่ในอีกสมัยหนึ่ง หากคนไม่ยอมละทิ้งศักดิ์ศรีก็จะตอ้งเคืองคร่อน

เกี่ยวกับการประกอบการงาน การหาทรัพย์ รักษาทรัพย์ และใช้จ่ายทรัพย์ที่ได้

1. การประกอบการงาน สุภาษิตพระร่วงสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่การงานไว้ดังนี้ คือ

ให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร ประกอบการอาชีพจนเต็มกำลัง ไม่ย่อท้อ เช่นสอนว่า "ให้หาสินเขื่อใหญ่" "อาสาเจ้าจนตนตาย อาสานายจงพอแรง" "ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน การเรือนตนแรงคึก"

ให้มีความซื่อสัตย์สุจริต ประกอบสัมมาอาชีพะ ไม่ทำสิ่งที่ทุจริต สร้างความเคืองคร่อนให้ผู้อื่น เช่นสอนว่า "ผิดอย่าเอาเอาแถมชอบ" "อย่าประกอบกิจเบ้ไพเราะ" "เอาแถมชอบเสียผิด" "อย่าไปเอาทรัพย์ทาน"

ให้ทำงานด้วยความรอบคอบ ละเอียดยึดถ่วง ไม่มั่งง่าย เพื่อให้ผลงานที่ออกมาดี เช่นสอนว่า "อย่ามั่งง่ายมิดี" "การจะทำอย่าควนไค"

สอนให้รู้จักลงทุนเพื่อผลตอบแทน ไม่ใช่อยากร่ำรวยแต่ไม่ยอมลงทุนลงแรง เช่นสอนว่า "หวานพืชรักเอาผล เลี้ยงคนจักกินแรง"

ให้เป็นคนทำอะไรทำจริง ไม่จับจด ตั้งใจจะทำอะไรแล้วต้องพยายามทำให้สำเร็จ เช่นสอนว่า "มิจะจับจับจ้งมัน มิจะคั่นคั่นจ้งตาย มิจะหมายหมายจ้งแท้ มิจะแก่งแก่งจ้งว่าง"

การประกอบกิจการงานใด ๆ ก็ตาม หากทำด้วยความซื่อสัตย์ รอบคอบ และด้วยความตั้งใจจริง ย่อมประสบผลสำเร็จ ดังนั้น คำสอนเกี่ยวกับการประกอบกิจการงานในสุภาษิตพระร่วงจึงเป็นคำสอนที่ใช้ได้ในทุกสมัยและกับกิจการงานทุกอย่าง

2. การรักษาทรัพย์และการใช้จ่ายทรัพย์ที่หาได้

สุภาษิตพระร่วงสอนเกี่ยวกับการรักษาทรัพย์และการใช้จ่ายทรัพย์ที่หาได้ไว้ดังนี้ สอนให้มัธยัสถ์ ไม่ใช้จ่ายทรัพย์ที่หาได้ในทางที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น เพราะแม้จะหาทรัพย์ได้มาก ถ้าไม่รู้จักประหยัดก็ย่อมหมดไปในเร็ววัน ข้อที่สุภาษิตเตือนไว้คือ

ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเรื่องการกินอยู่ สอนว่า "ของแพงอย่ามักกิน"

ไม่ให้อวดคร่ำรวย แม้จะมีทรัพย์ก็อย่าโอ้อวด เพราะการโอ้อวดนอกจากทำให้คนอื่นหมั่นไส้แล้วอาจนำอันตรายมาสู่ตัวเองด้วย สุภาษิตจึงสอนว่า "มีสินอย่าอวดมั่ง"

สอนให้ยอมเสียทรัพย์เมื่อควรเสีย เช่น "เสียสินอย่าเสียศักดิ์" และ "รักตนกว่ารักทรัพย์" คือให้รักตัวและรักศักดิ์ศรีมากกว่าทรัพย์สมบัติซึ่งเป็นของนอกกาย

นอกจากที่สอนตรง ๆ ดังกล่าวแล้ว สุภาษิตพระร่วงยังสอนเกี่ยวกับการรักษาและใช้จ่ายทรัพย์โดยทางอ้อมอีกหลายประการ เช่นสอนว่า

"ทำชั่วเรือกไว้กันตน" คือให้รู้จักดูแลป้องกันตนรวมทั้งทรัพย์สินให้ปลอดภัยด้วยการทำชั่วบ้างให้มันคง

สอนให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่ตระหนี่จนเกินไป เช่นสอนว่า "พึงฝันเมื่อแก่ญาติ" และ "เมตตาตอบตอบมิตร"

ให้รู้จักใช้ทรัพย์ลงทุนเพื่อผลภายหลัง เช่น "หวานพืชจักเอาผล เลี้ยงคนจักกินแรง" "พรรคพวกพึงทำนุก ปลูกเอาแรงทั่วตน"

ให้ทดแทนบุญคุณผู้มีอุปการคุณ เช่นสอนว่า "แทนคุณท่านเมื่อยาก"

เกี่ยวกับการฝึกนิสัย อบรมจิตใจตัวเอง

นอกจากสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นและการปฏิบัติตนเพื่อการดำรงชีวิตอยู่รอดในสังคมอย่างเป็นสุขดังกล่าวแล้ว สุภาษิตพระร่วงยังสอนให้คนรู้จักฝึกฝนอบรมนิสัยและจิตใจของตนเอง เพื่อให้เป็นคนดีทั้งกายและใจด้วย เช่น

1. สอนให้ไต่หาวิชาความรู้ คือ "เมื่อน้อยให้เรียนวิชา" และ "เป็นคนเรียนความรู้" ที่สอนทางอ้อมก็มี เช่น "ครูบาสอนอย่าโกรธ" "ความชอบจำใส่ใจ" เป็นต้น
2. สอนให้เจียมตัว เจียมใจ ไม่คั่นรันทะเยอทะยานเกินตัว ซึ่งจะทำให้ตัวเองเดือดร้อนใจหาความสุขไม่ได้ เช่นสอนว่า "หึงหอยอย่าแข่งไฟ" "อย่าไต่สูงให้พันทักดี" "อย่าไต่คนให้เกิน"
3. สอนให้เป็นคนสันโดษ ไม่โลภ ไม่เห็นแก่ได้ พอใจในสิ่งที่มีอยู่หรือหาได้ด้วยความสุจริต เช่นสอนว่า "อย่ายินคำคนโลภ" "อย่าไต่เอาทรัพย์สินทาน" "ไต่สวนอย่ามักมาก" ของฝากทานอย่ารับ"
4. สอนให้เป็นคนซื่อสัตย์ รักนาคำพูด พுகจาตามความจริง เช่นสอนว่า "ไต่ตอบอย่าเสียคำ" "เจรจาตามคดี" "อย่ารักลาวคำคด"
5. ให้รักศักดิ์ศรีของตัวเอง เช่นสอนว่า "เสียสินอย่าเสียศักดิ์"
6. สอนไม่ให้เป็นคนขี้อิจฉาริษยา เช่น "อย่ากอร์ปจิตอุษยา"
7. ให้รู้จักพิจารณาตนเอง เทือนตนเอง ไม่คอยมองแก่ความผิด ความบกพร่องของผู้อื่น เช่นสอนว่า "โทษคนผิดรำพึง อย่าคำนึงโทษท่าน" "โทษคนผิดพึงรู้" X

สรุป สภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง

สุภาษิตพระร่วงสะท้อนให้เห็นลักษณะสังคมของคนไทยในสมัยนั้นดังนี้คือ

1. เป็นสังคมที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ คนในสังคมคุ้นเคยผูกพันกับธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ป่าเขา ถ้ำ และสัตว์ต่าง ๆ จึงกล่าวถึงสิ่งเหล่านี้อยู่ ๆ ในสุภาษิต ทั้งในรูปของคำสอนโดยตรงและยกมาอ้างเป็นความเปรียบ เช่น

เกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ ทั้งสัตว์บ้านและสัตว์ป่า สอนว่า "ช้างไล่แค้นเลี้ยงหลบ" "สุวานชอบยาชบตอบ" "อย่าตีงูให้แตกา" "อย่าตีปลาหน้าไซ" "ยลเยี่ยงไถนกกกระหา พาลูกหลานมากิน" "ที่สุ่มเสื่อจงประหยัด"

เกี่ยวกับแม่น้ำลำคลองซึ่งคนแต่ก่อนใช้เป็นทางสัญจร มีกล่าวในสุภาษิตเช่น "น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ" "อย่าปลุกผีกลางคลอง"

เกี่ยวกับป่า เช่น "เขาเดือนอย่าลืมพรา" "ทางแถวเดือนโคคลา"

เกี่ยวกับธรรมชาติอย่างอื่น ๆ เช่น "อย่ารักลมกว่าน้ำ อย่ารักดำกว่าเรือน อย่ารักเดือนกว่าตะวัน"

คำสอนเหล่านี้แสดงว่าคนสมัยพระร่วงผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติมาก จึงยกตัวอย่างจากสิ่งที่ตนเห็น ค้นพบ และรู้จักกันดีมาเปรียบเทียบในการสอนเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจคำสอนได้ดียิ่งขึ้น

2. อาชีพของคนไทยในสมัยนั้น เทาที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วงไม่สู้ชัดเจนนัก แต่ที่พอสันนิษฐานได้ว่า มีการประกอบอาชีพต่าง ๆ กัน เช่น

2.1 กสิกรรม มีการเพาะปลูก ทำนาทำไร่ จึงมีสุภาษิตกล่าวว่า "หวานพืชจักเอาผล"

2.2 อาชีพไผ่ อาจเป็นการตัดฟัน ล่าสัตว์ หรือหาของป่า จึงกล่าวถึงการเข้าไปไผ่เสมอ เช่น "เขาเดือนอย่าลืมพรา" "ทางแถวเดือนโคคลา" "ที่สุ่นเสื่อจงประหยัด"

2.3 จับสัตว์น้ำ เช่น จับปลา มีคำสอนว่า "อย่าตีปลาหน้าไซ"

2.4 อาจมีการเลี้ยงสัตว์บางชนิด เช่น ไก่ จึงรู้จักสภาพความเป็นอยู่ของสัตว์ประเภทนี้อย่างดี จนนำมาเปรียบเทียบในสุภาษิตว่า "ยลเปี้ยงไก่นกกระหา พาลูกหลานมากิน"

2.5 งานในบ้าน อาจหมายเหิงงานประจำบ้าน เช่น ปัก กวาด หุงหาอาหาร หรือเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน หรือรวมถึงการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ซึ่งทำอยู่ในเขตบ้านหรือที่ดินของตน ไม่ไกลบ้าน จึงมีคำสอนว่า "การเรือนคนแรงคึก"

2.6 รับราชการ ทั้งทหารและพลเรือน สุภาษิตจึงกล่าวถึงข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เรียกว่า "ขุนนาง" ไว้หลายบท มีคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์และขุนนาง แสดงว่ามีคนจำนวนไม่น้อยรับราชการ จึงต้องเกี่ยวข้องติดต่อกับบุคคลสองประเภทนี้ และมีคำสอนการปฏิบัติตนในเวลาศึกสงคราม ซึ่งน่าจะเป็นการสอนข้าราชการทหารด้วย

3. สังคมเป็นแบบพึ่งพาอาศัยกัน หรือที่เรียกว่าระบบเครือญาติ คนในสังคมมีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด ติดต่อกัน ไม่เป็นแบบต่างคนต่างอยู่ คำสอนจึงเน้นเรื่องให้ผูกมิตรกับคนทั่วไป ให้เอาใจใส่ช่วยเหลือเกื้อกูลญาติพี่น้อง พวกพ้อง เช่นสอนว่า "พรรคพวกพึ่งทำนุ ปลูกเอาแรงทั่วคน" "พึ่งฉันเผื่อญาติ" "ปลูกไมตรีทั่วชน"

4. มีลักษณะเป็นสังคมแบบชนชั้น แม้จะไม่เด่นชัดเหมือนบางสังคม เช่น สังคมอินเดีย แต่ก็พอมองเห็นได้ว่าการแบ่งคนเป็นระดับ่าง ๆ มีชนชั้นสูง เช่น กษัตริย์ และขุนนาง ชนชั้นกลางคือ ราษฎรทั่วไป และข้าราชการชั้นผู้น้อย ส่วนชนชั้นต่ำคือเกษตรกร บริวาร คนรับใช้ กษัตริย์และขุนนางเป็นบุคคลที่มีอิทธิพล มีอำนาจมากในสังคม คนทั่วไปต้องกลัวเกรง ยอมอ่อนน้อม เคารพขนบอบ ไม่กล้าขัดแย้ง แข่งขันด้วย ชนชั้นต่ำคือชาทาส บริวาร เทาที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วงแสดงว่าไม่ถูกเหยียดหยามมากนัก ยกเว้นทาสเพียงอย่างเดียวที่ไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม

5. ถือระบบอาวุโส เด็กต้องเคารพขนบอบ เชื่อฟังผู้ใหญ่ มีสัมมาคารวะ ไม่ว่าผู้ใหญ่ นั้นจะเป็นใครก็ตาม

6. สภาพความเป็นอยู่ของคนทั่วไปไม่สุขปลอดกลัยนัก สุภาษิตจึงสอนให้ระมัดระวังตัว อยู่ตลอดเวลา ให้ทำงานให้แข็งแรง มีรั้วรอบขอบชิด ต้องมีอาวุธไว้ป้องกันตัวและเก็บไว้ในที่หยิบฉวยได้ง่าย ไปไหนไม่ให้ไปคนเดียว แสดงว่ามีอันตรายรอบคอบ ซึ่งอาจเป็นอันตรายจากทั้งคนและสัตว์ร้าย เจ้าหน้าบ้านเมืองคงไม่สามารถดูแลคุ้มครอง ให้ความปลอดภัยแก่ราษฎรได้เพียงพอ จึงต้องสอนให้ทุกคนรู้จักระมัดระวังตัวเองให้ปลอดภัย -

ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะคำสอนในสุภาษิตพระร่วง

1. สุภาษิตพระร่วงมีลักษณะมุ่งสอนคนระดับกลางเกี่ยวกับการปฏิบัติตนทั้งก่อนในฐานะเดียวกันและต่อคนต่างฐานะ ไม่ได้สอนครอบคลุมถึง กษัตริย์ ขุนนาง หรือคนรับใช้ ชาทาสบริวาร ซึ่งการจะมีการปฏิบัติคนที่แตกต่างไปจากคนระดับกลาง
2. เรื่องที่สอนเป็นหลักปฏิบัติง่าย ๆ ไม่มีลักษณะเป็นอุคมคติ ยกเว้นคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่มีลักษณะเป็นอุคมคติอยู่บ้าง โดยทั่วไปแล้วเป็นคำสอนที่คนสามารถนำไปปฏิบัติได้ไม่ยาก และเป็นประโยชน์สำหรับการดำรงชีวิตจริง
3. ใช้วิธีการเปรียบเทียบกับสิ่งใกล้ตัว เช่น ธรรมชาติ สัตว์ และสิ่งของที่ทุกคนรู้จัก เพื่อให้เข้าใจง่าย เช่น เปรียบผู้มีอำนาจกับช้าง เปรียบคนพาลกับสุนัข เป็นต้น
4. การใช้ภาษาในสุภาษิตพระร่วง มีลักษณะที่น่าสังเกตคือ
 - 4.1 คำที่ใช้เป็นคำไทยเกือบทั้งสิ้น มีคำภาษาต่างประเทศ เช่น เขมร บาลี

สันสกฤต ประปรายเพียงส่วนน้อย

4.2 มีการใช้คำเดียวกันในรูปต่าง ๆ กันแบบหลากคำ เช่น

เรือน - หับ - บาน

นอบ - นอม - นบนอบ

เคียด - โกรธ - ไฟฟู

เจ้า - ท้าว - ท้าวไท - ท่านไท - กษัตริย์

4.3 คำโบราณที่ใช้ในสุภาษิตพระร่วง เช่น ยัง น้อย หับ เคียด เสีย มัก นอบ แหน โทศ ระมัด แหน ยิน ขบ เหล่านี้ แม้จะยังมีใช้อยู่ในปัจจุบัน แต่ความหมายคลาดเคลื่อน เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเกือบทั้งสิ้น ยังปรากฏใช้ในความหมายเดิมอยู่ในภาษาถิ่นต่าง ๆ เท่านั้น เช่น น้อย มีใช้ในภาษาถิ่นเหนือ ยัง ในภาษาถิ่นใต้ มัก เคียด ในภาษาถิ่นตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

ลักษณะค่านิยมของสังคมไทยที่ปรากฏในสุภาษิตพระร่วง

การสอนเรื่องสุภาษิตพระร่วงสะท้อนให้เห็นค่านิยมของคนไทยในสมัยนั้นว่า นิยมบุคคลที่มีลักษณะดังนี้คือ

1. มีวิชาความรู้ ขวนขวายหาความรู้ใส่ตัว แต่ต้องเป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเองและผู้อื่น ความรู้ในทางที่ก่อความเดือดร้อน เช่น ความรู้ทางไสยศาสตร์ ศาสตร์ลึกลับที่ไม่เป็นประโยชน์ไม่ถือว่าเป็นความรู้ที่ควรเรียน

2. เจียมตัว ไม่เห่อเหิม มักใหญ่ใฝ่สูง

3. รู้จักกาลเทศะ รู้การควรไม่ควร

4. รู้จักเกรงใจคนอื่น ไม่ทำสิ่งที่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนรำคาญใจ

5. สันโดษ ไม่โลภมาก พอใจในสิ่งที่ตนมีหรือหาได้โดยสุจริต

6. ซื่อสัตย์ รักษาคำพูด ไม่พูดเท็จ

7. รักศักดิ์ศรีของตัวเอง

8. ถ่อมตัว ไม่โอ้อวด

9. ไม่ประพฤติดุร้าย เป็นพาลเกรงจะทำความเดือดร้อนให้ผู้อื่น

10. ไม่อิจฉาริษยา
11. รู้จักพิจารณาตนเอง ไม่มองแต่ความผิดของคนอื่น
12. รักพวกพ้อง
13. กตัญญูรู้คุณคน
14. ไม่พูดมาก ระวังคำพูด คิดก่อนพูด
15. หนักแน่น ไม่หวั่นไหว
16. ไม่เจ้าอารมณ์ อ่อนน้อม โกรธง่าย
17. สุภาพอ่อนน้อมต่อคนทั่วไป มีสัมมาคารวะ เคารพบนอบผู้ใหญ่
18. ซื่อสัตย์สุจริต ทำการงานด้วยความเอาใจใส่
19. ไม่ประมาท รอบคอบ ระวังตัวอยู่เสมอ
20. เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
21. จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์
22. ไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวของคนอื่น
23. หลีกเลียงการทะเลาะวิวาทไม่ว่ากับผู้ใด
24. ทำอะไรทำจริง ไม่จับจุก
25. ทำงานด้วยความละเอียดถี่ถ้วน ไม่นั่งง่าย
26. เป็นมิตรกับคนทั่วไป

ศาสนา ความเชื่อ

คำสอนในศาสนาพุทธะวางไว้ได้แสดงชัดถึงศาสนาหรือความเชื่อใด ๆ ที่คนในสังคมไทยสมัยพระร่วงยึดถือ นอกจากบางบท เช่น

"คิดทุกข์ในสงสาร" คำว่า "สงสาร" น่าจะหมายถึง "สงสารวิญ" คือการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งถือว่าเป็นความทุกข์ตามคติทางพุทธศาสนา

"อย่าปลุกผีกลางคลอง" "อย่าปลงเวียนอาถรรพ์" สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยในสมัยนั้นมีความเชื่อเรื่องผี เรื่องเวทมนตร์ จึงต้องมีการห้ามเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ อาถรรพ์ที่กล่าวถึงนั้นอาจหมายถึงวิชาความรู้ทางเวทมนตร์คาถาตามลัทธิพราหมณ์ด้วย

จากสุภาณิตทั้ง 3 บทนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าในสมัยพระร่วงนั้น มีอิทธิพลของศาสนาทั้ง พุทธ พราหมณ์ และความเชื่อถือนีปรากฏอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับความในศิลาจารึกหลักที่ 1

สุภาณิตพระร่วงกับธรรมะในพุทธศาสนา

คนไทยในสมัยสุโขทัยนับถือพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น ใจบุญสุนทาน กิจปรากฏในศิลาจารึกตั้งแต่รัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นต้นมา ก่อนหน้านั้นคนไทยก็นับถือพุทธศาสนาแต่มีมหายานมานานแล้ว พุทธศาสนากับคนไทยเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก ดังที่ วิทย์ พินกันเงิน ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมไทยหลอมหลอมขึ้นด้วยพุทธศาสนา¹ จึงน่าจะพิจารณาว่าสุภาณิตพระร่วงซึ่งเป็นวรรณคดีที่สะท้อนค่านิยมของสังคมไทยอย่างชัดแจ้งจะมีอิทธิพลของพุทธศาสนาปะปนอยู่มากน้อยเพียงใด

คำสอนในสุภาณิตพระร่วงส่วนมากเป็นคำสอนเพื่อให้คนปรับตัวเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข ส่วนคำสอนในพุทธศาสนามีหลายระดับ ทั้งที่มุ่งสอนให้คนเป็นฆราวาสยึดเป็นหลักปฏิบัติเพื่อความสุขความเจริญในชีวิตฆราวาส และที่สอนให้ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากวัฏสงสารอันเป็นธรรมะขั้นสูงขึ้นไป

เปรียบเทียบสุภาณิตพระร่วงกับธรรมะในพุทธศาสนาบางหมวด

สุภาณิตพระร่วงมีลักษณะคำสอนที่สอดคล้องกับธรรมะสำหรับบุคคลทั่วไปบางหมวด เช่น อุปกิเลส¹⁶ ทิฐฐธรรมิกัตถประโยชน์ 4 ฆราวาสธรรม สัปปริสธรรม 7 และพุทธศาสนสุภาณิตบางหมวด

เปรียบเทียบสุภาณิตพระร่วงกับอุปกิเลส 16

อุปกิเลส 16 หมายถึง เครื่องทำใจให้เศร้าหมองมี 16 อย่าง ได้แก่

1. อภิชฌาวิสมโลภะ ความโลภอยากได้ทุกสิ่งไม่เลือกอะไรและจะได้มาด้วยอาการอย่างไร อาจทำการชั่วร้ายต่างผลาญให้ฉิบหายทั้งทรัพย์สินและชีวิตโดยที่ตนจะไต่เพียง

¹ วิทย์ พินกันเงิน ปรีทัศน์วัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทย กุมภาพันธ์ 2515

นึกหนึ่งกันว่าดี ความโลภเช่นนี้เป็นการร้ายกาจยิ่ง และเมื่ออยู่ในดวงจิตผู้ใดก็อาจชักนำผู้นั้นให้ทำชั่วบาปพยายาภัยได้ทุกอย่างตั้งแต่เล็กน้อยจนถึงร้ายแรงที่สุด อภิชาตวิสมโลภะนี้ มีธรรมคือ ทาน การให้ จาคะ ความสละ เป็นเครื่องปราบ

สุภาสิตพระร่วงสอนไม่ให้เป็นคนโลภ เช่น

อย่าใฝ่เอาทรัพย์ทาน

ไคส่วนอย่านักมาก

อย่ายินคำคนโลภ

ของฝากทานอย่ารับ

สอนให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันทรัพย์สิ่งของของตนให้แก่ผู้อื่น เช่น

พึงฉันทเผื่อแกญาติ

เมตตาตอบต่อมิตร

2. โทสะ ความร้ายกาจอันมีลักษณะคือประทุษร้ายต่อผู้อื่นคล้ายกับพยายาภัย คือคิดมุ่งหมายล้างผลาญ กิเลสอย่างนี้ให้ผลแรงมาก อาจชักนำให้ทำการทุจริตได้โดยไม่มีประโยชน์อันใดแก่ตนเองและผู้อื่นเลย โทสะมีธรรมคือ เมตตา ความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข กรุณา ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ เป็นเครื่องปราบ

3. โกธะ ความซึ่งเคียดโกรธแค้นอันเกิดในดวงจิตแต่ได้ประทุษร้ายผู้อื่น ความโกรธยอมเกิดจากความไม่พอใจอย่างหนึ่ง เมื่อใจเกิดความโกรธขึ้นแล้วก็หมกมุ่นซุนมัว ไปสลายตนเอง อาจเป็นเหตุให้ตอบแทนความร้ายแก่ผู้อื่นได้ โทสะมีธรรมคือ เมตตา กรุณา เป็นเครื่องปราบ

4. อุปนาหะ ความผูกใจโกรธแค้นไม่รู้แล้ว ให้โทษอย่างเดียวกับความโกรธแต่มากกว่าเพราะเป็นการยึดยว อาจกลายเป็นความพยายาภัยได้ และมีโอกาสที่จะให้ผลร้ายได้มากกว่ากัน ทั้งเป็นเครื่องตัดประโยชน์คือห้ามการสมัครสมานคั่นคึกกัน อุปนาหะมีธรรมคือ เมตตา กรุณา เป็นเครื่องปราบ

สุภาสิตพระร่วงสอนเกี่ยวกับเรื่องความโกรธ ความคิดประทุษร้าย และความผูกใจเจ็บแค้นนี้ว่า

อดอยากไร้โภชนาเนื่องนี้จ
 ทานเคี้ยวคอดยาเคี้ยวคตบ
 ชาคนไพร่อยาไฟฟู
 ภักคิวยาควนเคี้ยวค
 ชาเกรรายอกเอา
 สอนให้เมตตากกรุณาผู้อื่นว่า
 ปลุกไมตรีอย่ารูปร่าง
 เมตตากตบตอมิตร
 ทานรักให้รักตบ
 คนโหดให้เอ็นดู
 โอบอ้อมเอาใจคน

5. ทักษะ ความล้มเหลวคุณท่าน หมิ่นประมาทคุณของผู้คนที่ได้ทำแล้วเกิน ยอมให้โทษ
คือเป็นบาปในตัวเองยังเป็นหนทางตัดเมตตาของผู้คนที่จะมีเกินต่อไปข้างหน้า ทักษะนี้ธรรมคือ
กตเวที ความแทนคุณท่านเป็นเครื่องปราบ

สุภาวดีพระร่วงสอนให้คนปิกัญญูกตเวที ไม่ลบหลู่คุณคน เช่น
 ท่านรักจงรักตอบ ท่านนอบจงนอบแทน
 หักแทนคุณท่านเมื่อยาก
 เมตตากตบตอบมิตร
 ตระกูลตนจงค้ำับ

6. ปลาสะ การตีตนเสมอท่าน ก็มีความทะนงใจเหนือดีกว่าไปบีบใครดีกว่าเรา เรา
จะไปเกรงกลัวเขาทำไม เขาก็คนเรากัน เขาทำอะไรได้เราก็กทำได้เท่าเขาหรือดีกว่าเขา
เขาทำอะไรเราก็กู้เหมือนกัน ก็เลยอย่างนี้ยอมให้โทษคือทำให้เป็นที่เกลียดชัง เป็นที่มาดhubad
ตาของกันทั้งหลาย ปลาสะมีธรรมคือ อัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้ประมาณตนเป็นเครื่องปราบ

สุภาวดีพระร่วงสอนให้เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักประมาณตนเอง เช่น
 ๑. ขาน้ำใจใหญ่

เมตตากอบตอมิตร

พรรถพวกพึงทำนุก ปลูกเอาแรงทั่วคน ยลเยี่ยงไถนกกระทำ พาลูกหลาน

มากิน

โอบอ้อมเอาใจคน

9. มายา ความหลอกลวง โดยที่ทำการียาอาการเป็นคนเจ้าเล่ห์ปิดบังโทษของตนไว้ แสร้งทำกริยาอาการอันดีงามกลบเกลื่อนให้เป็นอย่างอื่น อาการอย่างนี้ยอมให้โทษคือเป็นเครื่องทำให้ผู้อื่นปราศจากความเชื่อถือไว้วางใจตน มายามีธรรมคือ สัจจะ ความจริงใจเป็นเครื่องปราบ

สุภาสิตพระร่วงสอนให้เป็นคนซื่อสัตย์ เช่น

เจรจาตามคติ

อย่าริกล่าวคำคด

โตตอบอย่าเสียคำ

สอนไปให้คบคนเจ้าเล่ห์ หลอกลวง เช่น

คบหรรษศอยาเชื่อ

คนชั่วอย่ารวมรัก

อย่าไช้กันบังคบ

10. สาถะยยะ ความโอ้อวด พุดจาทยกย่องตัวเองและยกย่องผู้อื่นอย่างนั้นตนก็รู้ แต่ความจริงหารู้ไม่ว่าความประพฤติเช่นนี้ให้โทษคือเป็นเครื่องคัดค้านทางความรู้ ความดีที่จะออกงานขึ้นแก่คนในภายหลัง สาถะยยะมีธรรมคือ อัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้ประมาณเป็นเครื่องปราบ

สุภาสิตพระร่วงสอนไม่ให้โอ้อวด ยกย่องตัวเอง เช่น

อย่าตนยกยอตน

อย่าอวดหาญแก่เพื่อน

เป็นคนอย่าทำใหญ่

ทวนสอนอย่าสอนตอบ

11. ถัมภะ ความกระด้างคือดั่ง เป็นผู้ใจแข็งหัวแข็ง ดั่งคัน วายากสอนยาก ใคร จะชี้แจงวากล่าวสั่งสอนแม้แต่ที่ถูกที่ควรก็ไม่เชื่อถือ คนมีใจอย่างนี้เป็นเครื่องตัดหนทางความดี เพราะเหตุไกรจะวากล่าวชี้แจงความดีเท่าไรก็ไม่เปิดของรับ เป็นอันหมดหนทางที่ความดีจะไป สู่ตนได้ ถัมภะมีธรรมชาติคือ โสวรัสสา ความเป็นผู้ว่าง่าย เป็นเครื่องปราบ

สุภาสิตพระร่วงสอนให้เป็นผู้ว่าง่าย สอนง่าย ไม่ดื้อดั่งอวกดี เช่น

อย่าขัดแข็งผู้ใหญ่

ผู้เขาสั่งจงจำความ

ครูบาสอนอย่าโกรธ

ทานสอนอย่าสอนตอบ ความชอบจำใส่ใจ

ฯลฯ

12. สารัมภะ ความแข่งดี เป็นอาการที่เห็นเขาได้ก็มีบุญอย่างไร ตนไม่ถึงเขาก็ ทะเยอทะยานอยากจะให้เหมือนเขา แต่ไม่ใช่เห็นเขาทำดีแล้วอุทิศทำดีให้เหมือนเขา กลับ คิดตำรอนกำลังเขาลงด้วย ก็เลสอย่างนี้ให้โทษคือเป็นการบาปทุจริต ข้ำปิดหนทางที่จะกระทำ ดีด้วยตนเอง สารัมภะมีธรรมชาติคือ อิตถัญญตา เป็นเครื่องปราบ

สุภาสิตพระร่วงสอนให้รู้จักประมาณตน ไม่แข่งดีกับผู้มีบุญ เช่น

หึงหอยอย่าแข่งไฟ

อย่าไผ่สูงให้พินศักดิ์

อย่าไผ่ตนให้เกิน

13. มานะ ความถือตัวว่าตนเป็นคนดี สูงส่ง มีความกระหยิ่มจองหงอนลำพองอยู่ในใจ อหังสาอัยเช่นนี้ให้โทษคือเป็นเครื่องป้องกันความที่จะเชื่อฟังนอบน้อมต่อผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นรังเกียจ ในกิริยาอาการ เป็นอันตัดทางคบหาสมาคมกับผู้อื่นด้วย มานะนี้มีธรรมชาติคือ อิตถัญญตา เป็น เครื่องปราบ

สุภาสิตพระร่วงสอนไม่ให้โอ้อวด ยกตน ถือว่าตนดีกว่าผู้อื่น เช่น

เป็นคนอย่าทำใหญ่

อย่าจ้นยกยกตน

คนจนอย่าถูก

14. อติมานะ ความสพประมาทหมิ่นผู้อื่น เห็นเขาเลวกว่าไปหมด ไม่ไว้ว่างิริยา
อริยาศัยต่อผู้อื่นตามที่เหมาะที่ควร ความประพฤติเช่นนี้ให้โทษคือ เป็นเครื่องตัดความเคารพ
รักใคร่แก่กันทั้งปวง อติมานะมีธรรมคือ อัทธัญญา เป็นเครื่องปราบ

สุภาษิตพระร่วงสอนให้วางตนให้เหมาะสม ไม่ประมาทหมิ่นผู้อื่น เช่น

อย่าอวดหาญแก่เพื่อน

เป็นคนอย่าทำใหญ่

เฝ้าท้าวไถอย่าทรนง

นอบตนต่อผู้เฒ่า

ทานรักตนจงรักตอบ ทานนอบตนจงนอบแทน

ตระกลุตนจงคำนับ

ฯลฯ

15. มทะ ความมีนเมาเพลิดเพลีนพรั้าเพรื่อเกินไปจนไม่รู้สีกตัว ลืมตัวลืมธุระ หลง
ไหลการเล่นจนเสียการอื่น เมายจนพุงเพ้อ เมาสมบัติจนไม่เห็นทางฉิบหาย และเมารักจนง
กั้งนี้เป็นต้น อาการอย่างนี้ให้โทษคือยบไกลต่อการเสื่อมเสียและเหตุร้าย ย่อมทำการที่ผิดพลาด
ไปจากที่ควรทำ มทะมีธรรมคือ สติ ความระลึกได้ และ สัมปชัญญะ ความรู้ตัว เป็นเครื่องปราบ

สุภาษิตพระร่วงสอนให้มีสติ สัมปชัญญะ ไม่มัวเมา คือ

อย่ามัวเมาเนื่องนิจ คึกครองตรึกทุกเมื่อ

16. ปมาทะ ความประมาทเลินเล่อเฉลอสติ ไม่ยั้งคิด ไม่ระวังระไวให้รอบคอบ
อาการอย่างนี้ให้โทษคือมักจะมีพลาดผิดในกิจการงานและเปิดช่องรับภัยอันตรายต่าง ๆ ปมาทะ
มีธรรมคือ อัปมาทะ ความรอบคอบ เป็นเครื่องปราบ

สุภาษิตพระร่วงสอนให้เป็นคนไม่ประมาท ให้รอบคอบ ระมัดระวังตัวอยู่เสมอ เช่น

เขาเถื่อนอย่าลืมหว่า

หน้าศึกอย่าอนใจ

เขาออกอวยว้างใจ ระวังระไวหน้าหลัง เปี้ยวผู้ซึ่งจะคอยโทษ
 ข้างตนไว้อาวุธ เครื่องสรรพยุทธ์อวยว้างจิต
 ที่สุมเสื่อจงประหยัค
 จงเร่งระมัดพิณไฟ
 คิดแล้วจึงเจรจา

ฯลฯ

เปรียบเทียบสุภาสิตพระร่วงกับทฤษฎธรรมิกัตถประโยชน์

ทฤษฎธรรมิกัตถประโยชน์ คือธรรมอันเป็นเหตุให้ไต่ผลในปัจจุบันมี 4 อย่าง คือ

1. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ความเพียรนั้นได้แก่ความเป็น
 บุกล่า ไม่ขาดตกความกรากกรา ลูกขึ้นกระทำการตามหน้าที่ ไม่กลัวหนาว ไม่กลัวร้อน ไม่
 กลัวหิว ไม่กลัวกระหาย ไม่อ้างเวลาว่าเย็นแล้ว ยังเขาอยู่ ไม่อ้างอาการอ่อนแอ แล้วลงมือ
 กระทำการควมมุ่งตอผลสำเร็จ

สุภาสิตพระร่วงสอนให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยความเอา
 ใจใส่ เช่น

หวานพืชจักเอาผล เลี้ยงคนจักกินแรง
 ไปเรือนทานอย่านั่งนาน การเรือนตนเร่งคิด
 การจะทำอย่างจวนใด
 ฝิจะจับจับจงมัน ฝิจะคั้นคั้นจงตาย ฝิจะหมายหมายจงแท้ ฝิจะแก้แก้จง

กระจำง

ภักดีจงอย่าเกียจ
 อาสาเจ้าจนตนตาย อาสานายจงพอแรง
 อยามักงายมิดี

2. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักถนอม รู้จักบุญระ รู้จักเสียสละ
 รู้จักทำให้เผด็จผล รู้จักเก็บงำ

สุภาษิตพระร่วงสอนให้รู้จักรักษาทรัพย์ เช่น
 ท้าวเร็วไวกันตน
 ของแพงอย่ามักกิน
 จงเร่งระมัดพิ้นไฟ

3. กัลยาณมิตร ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร เช่น ไม่คบมิตรเทียม
 4 จำพวก ไตแก กบปอกลอก คนดีแต่พูด คนหัวประจบ คนชักชวนในทางฉิบหาย ให้ยกแก่
 คนดีที่เป็นมิตรแท้ 4 จำพวก ไตแก มิตรมีอุปการะ มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข มิตรแนะนำประโยชน์
 มิตรมีความรักใคร่ เป็นต้น

สุภาษิตพระร่วงสอนเกี่ยวกับการคบมิตรว่า
 คนพาลอย่าพาลผิด อย่าผูกมิตรไมตรี
 คนข่อยารวมรัก
 อย่าผูกมิตรกันจร
 คนเป็นไทรอย่าคบทาส

สุภาษิตพระร่วงยังสอนให้ปฏิบัติตนเองเป็นมิตรแท้ของผู้อื่นด้วย เช่น
 อย่าเบียดเบียนมิตร
 ที่ผิดช่วยเตือนตอບ ที่ชอบช่วยยกยอ
 อย่าขอขอรักมิตร
 เนตกาตอบตอบมิตร
 อย่าชิงกรูชิงมิตร

4. สมชีวิตา ความเลื่องชื่อพื่อเหมาะ คือให้รู้จักจ่ายทรัพย์เลี้ยงชีพตามกำลังทรัพย์
 ที่หาได้ ไม่ให้ผิดเคืองนัก ไม่ให้พินทุยนัก รู้จักจ่ายทรัพย์พอสมควรแก่รายได้ รู้จักกิดถึงกาล
 ข้างหน้าในเมื่อคราวเจ็บไข้หรือเกิดเหตุจำเป็น จ่ายทรัพย์ให้เกิดประโยชน์สุขไม่ไร้เก็บไว้
 เฉย ๆ ทรัพย์ได้มาแล้วไม่จ่ายออกบริโภคเหมือนผู้ไม่มีทรัพย์ ทางศาสนาจึงสอนทางจ่าย
 ทรัพย์ที่ควรว่า ให้เลี้ยงตนเอง เลี้ยงบิดามารดา เลี้ยงบุตรภรรยา และคนใช้ เลี้ยงเพื่อนฝูง
 ให้เป็นสุข บำบัดอันตรายที่เกิดแก่เหตุต่าง ๆ เปลื้องหนี้สิน สงเคราะห์ญาติ ตอนรับแขก ทำบุญ
 อุทิศให้เทวดา อุทิศบุญธรรม คือบริจาคทานให้ทานผู้ประพฤติธรรม เป็นต้น

หนึ่งชีวิตย่อมเป็นของมีค่าสูง ไม่มีอะไรในโลกที่มีค่าเท่าหรือยิ่งกว่าชีวิตของคน สมบัติภายนอกเมื่อยังมีชีวิตอยู่โดยปราศจากโรคภัยแล้วย่อมหาได้ตามกำลัง ถ้าไม่จ่ายทรัพย์ออกบำรุงเลี้ยง ปล่อยให้ชีวิตเป็นอยู่โดยฝึกเคืองอดหยาก ร่างกายได้รับการบำรุงไม่พอ ทุรพลหรือเกิดโรคขึ้นจะซำร้าย ตัดทางได้ ยิ่งซ้ำเพิ่มรายจ่ายทวีขึ้น ที่นั้นจะรู้สึกว่าย่ำแย่เสียมากเสียง่าย หรือจบบายสຸຍສຸຍจนเกินควร ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ไม่รู้จักฐานะของตน เห็นเขาทำอะไรตามอย่างก็ไม่ใช่เป็นการพอดี ทกที่ถึงเกิดการหย่อนเกินการ ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ ต้องอาศัยความเป็นผู้รู้จักประมาณ คำนึงสายกลาง จึงจักยังประโยชน์ให้สำเร็จ

สุภาษิตพระร่วงสอนเกี่ยวกับการใช้จ่ายทรัพย์ว่า

เสียสินอย่าเสียศักดิ์

รักตนกว่ารักทรัพย์

ของแพงอย่ามกกิน

พึงฉ้นเมื่อแกญาติ

แทนคุณท่านเมื่อยาก

เมตตาตอบต่อมิตร

สร้างกุศลอย่ารู้โรย

พรรคพวกพ้องทำนุถุ่ ปลูกเอาแรงทั่วตน ยลเยี่ยงไถ่นกกระหา พาลูกหลานมากิน

เปรียบเทียบสุภาษิตพระร่วงกับขรവാสาธรรม

ขรวาสาธรรม คือ ธรรมอันเป็นเหตุเกื้อหนุนในการครองเรือนของบุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ มี 4 อย่างดังนี้

1. สัจจะ สัตย์ซื่อต่อกัน ตั้งอยู่ในความจริง เที่ยงตรงแน่นอน ให้เป็นที่เชื่อถือของเขาได้ เป็นคนตรงไปตรงมา ไม่เป็นคนคดในช่องอในกระดุก ควรเป็นคนซื่อสัตย์ต่อตัวเองก่อน เมื่อซื่อสัตย์ต่อตัวเองแล้วก็ใคร่ขอว่าซื่อต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหมด บุคคลย่อมได้เกียรติเพราะความสัตย์ ความสัตย์เป็นธรรมที่ไม่ตาย

สุภาษิตพระร่วงสอนให้เป็นคนซื่อสัตย์ เช่น

อย่า'ริกล้าว'คำ'คค
 เจ'รจ'าตาม'คคี่
 โ'ต'ตอ'บอย่า'เสีย'ค่า
 อย่า'ไฝ'เอา'ทรัพย์'ท่าน
 ของ'ฝาก'ท่าน'อย่า'รับ

2. หมะ ความ'ข่ม'ใจ ความ'ฝึก'ฝน'อบรม' ทร'มาน'ตนเอง' เช่น' ข่ม'ใจ'ไม่'ให้'เป็น'ไป'ตาม'อำนาจ'ของ'ความ'รัก' ความ'ชัง' ความ'กลัว' ความ'เชลา' ที่'เรีย'กว่า'อค'ติ' ฝึก'ใจ'ของ'ตน'ให้'อยู่'ใน'ธรรม' ส'ม'กับ'หน้า'ที่'ฐาน'นั้น' ๆ' ฝึก'ให้'ทำงาน'ด้วย'สติ'ปัญ'ญา' มี'เหตุผล' รู้'จัก'ทาง'ไ'ค'ทาง'เสีย' ฝึก'ให้'รู้'สิ่ง'ที่'เป็น'คุณ'เป็น'โทษ' เป็น'ประ'โย'ชน์'ไม่'เป็น'ประ'โย'ชน์' ปฏิ'บัติ'คน'ใน'ทาง'ที่'ถูก'ที่'ควร' ไม่'ปล่อย'ตัว'ปล่อย'ใจ'หลง'ใ'หล'ไป'กับ'สิ่ง'ที่'ไม่'เป็น'ประ'โย'ชน์'แก่'ชี'วิต

สุ'ภ'า'ย'ิต'พระ'ร'าว'ง'สอน'ให้'คน'มี'ความ'ข่ม'ใจ' มี'ส'ติ'ส'ัม'ป'ช'ัญ'ญะ' ค'ง'นี้'

เอา'แ'ต'ช'อบ'เสีย'ฉ'ิด
 ค'ิด'ข'าง'หน้า'อย่า'เบา
 ใจ'อย่า'เบา'จ'ง'หนัก
 อย่า'ถ'ือ'เอา'ค'้น'กว่า'ล'ีก
 อย่า'โ'ค'ย'คำ'ตน'พล'อด
 อย่า'ย'ิน'คำ'คน'โล'ภ
 อย่า'กร'ิ้ว'โ'กร'ธ'เน'ือง'นิ'จ
 ข'า'เก'าร'าย'อด'เอา
 การ'จะ'หา'อย่า'คว'น'ไ'ค'

ฯ'ฉ'า

3. ขัน'ติ ความ'อด'ทน' เช่น' อด'ทน'ต่อ'ความ'กร'าก'กร'ำ' อด'ทน'ต่อ'ทุก'ข'เว'ทนา'อัน'เกิด'จาก'ความ'เจ็บ'ไข้' อด'ทน'ต่อ'อา'ร'ม'ณ์'อัน'เป็น'ที่'ตั้ง'แห่ง'ความ'โ'กร'ธ'เค'ือง' ความ'เจ็บ'ใจ' ความ'เสีย'ค'ดี' และ'การ'ถูก'เบียด'เบียน

ขัน'ติ'นั้น' พระ'พุ'ท'ธ'เจ้า'ท'รง'ส'รร'เส'ริ'ญ'ม'าก'ว่า' เป็น'ประ'ชา'น'ของ'กุ'ศ'ล'ช'ร'ม'ทั้ง'ป'วง' ขัน'ติ'

เป็นทางไปสู่สุคติโลก สวรรค์ และนิพพาน ชันติเป็นอำนาจ ชันติเป็นกำลัง เป็นเหตุตัดความ
 ทะเลาวิวาททั้งปวง เป็นอารมณ์ของนักปราชญ์ ผู้มีขันติชื่อว่าได้ปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ธรรม
 ทั้งหมด ได้บูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยปฏิบัติบูชาซึ่งเป็นการบูชาอย่างสูง ไม่มีการบูชาอย่าง
 อื่นจะยิ่งไปกว่า

สุภาษิตพระร่วงสอนให้คนมีความอดทน อดกลั้น เช่น
 อดยาริระรานแกลความ
 อดยามีปากกกว่าคน
 ขาเการายอดเอา
 พบศัตรูปากปราศรัย
 อดยากริวโกรธเนืองนิจ
 เจ้าเคียดคอยาเคียดคตอม
 ใจอย่าเบาจนหนัก

4. จากะ หมายถึงเอาการบริจาคละของเนื้อแต่แก่คนอื่นก็ได้ หมายถึงเอาบริจาคความ
 โลก ความโกรธ ความหลง ก็ได้ ให้รู้จักเสียสละในคราวที่จำเป็น เช่น ยอมเสียสละทรัพย์
 เพื่อรักษาอวัยวะของร่างกาย ยอมสละอวัยวะของร่างกายเพื่อรักษาชีวิต ยอมสละทุกอย่างทั้ง
 ทรัพย์ อวัยวะ และชีวิต เพื่อรักษาธรรม ทำตนให้เป็นผู้มีน้ำใจกว้างขวาง เป็นนักกีฬา ไม่คับ
 แคบ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบเขา คุณธรรมอันนี้เป็นเครื่องสมานยึดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่นไว้
 ได้อย่างดี

สุภาษิตพระร่วงสอนให้เป็นคนเอื้อเฟื้อ เช่น
 ฟิงฉั่นเผื่อแกลญาติ
 โอบอ้อมเอาใจคน
 เมตตาตอบต่อมิตร
 รักตนกว่ารักทรัพย์
 เสียสละอย่าเสียศักดิ์
 พรหมพวกฟิงทำนุก ปลูกเอาแรงทั่วตน

เปรียบเทียบสุภาษิตพระร่วงกับสัปปริสธรรม

สัปบุรุษ แปลว่า คนผู้สงบบระจับ คือสงบบกาย วาจา ใจ จากบาปอกุศล หมายถึงคนดี ในทางศาสนานั้นเอง

สัปปริสธรรม 7 ไต่แก

1. ขัมมัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักธรรม (เหตุ) หมายถึงเป็นผู้รู้เหตุ รู้เรื่องราวโดย ปกติ เหตุมี 2 อย่างคือ เหตุดีและเหตุชั่ว รู้เหตุคือรู้เหตุที่ว่าดีรู้เหตุชั่วว่าชั่ว เช่น รู้สมุทัยว่า เป็นเหตุชั่ว รู้มรรคว่าเป็นเหตุดี รู้ว่าเหตุนั้นมีอยู่ไม่ใช่ไม่มี ไม่เป็นผู้หลงเหตุ

2. อัทธัญญาตา ความเป็นผู้รู้ผล รู้เนื้อความ รู้จักความประสงค์ ผลมี 2 อย่างคือ ผลดีและผลชั่ว รู้ผลคือรู้ผลที่ดีว่าเป็นผลดี รู้ผลที่ชั่วว่าเป็นผลชั่ว เช่น รู้ทุกข์ว่าเป็นผลชั่ว เป็น ทุกข์จริง รู้วิธีโรชว่าเป็นผลดี เป็นที่ดับทุกข์ได้จริง เป็นผู้ไม่หลงผล

สุภาษิตพระร่วงสอนให้เป็นผู้รู้จักเหตุผล รู้ชั่วรู้ดี เช่นสอนว่า

เอาแต่ชอบเสียผิด

ผิดอย่าเอาเอาแต่ชอบ

อย่ายลเหตุแต่ไกล

อย่าถือเอาตนกว่าลึก

อย่าทำการที่ผิด คิดชวนชวายเป็นชอบ

อย่ามัวเมาเนื่องนิจ คิดครองตรึกทุกเมื่อ

ฯลฯ

3. อัทธัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักตน คือรู้จักพื้นเพภูมิชั้นของตน เช่น รู้ว่าเรามีความ เกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตายเป็นธรรมดา จักล่วงความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไปไม่ได้ เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจเป็นธรรมดา เรามีกรรมเป็นของตน หรือรู้จักหน้าที่ ของตนที่เป็นผู้น้อยหรือเป็นผู้ใหญ่ ปฏิบัติตนให้สมกับตำแหน่งหน้าที่

สุภาษิตพระร่วงสอนให้รู้จักตนเอง คือให้พิจารณาตนเอง เช่นสอนว่า

คิดทุกข์ในสงสาร

อย่าไผ่ตนให้เกิน

โทษตนผิดรำพึง อย่าค่นึงโทษท่าน

4. มัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือพอเหมาะพอดี มีหลายอย่างเช่น เหมาะแก่บุคคล เหมาะแก่กาละเทศะ เหมาะแก่เหตุการณ์ ไม่ตึงไม่หย่อนเกินไป ดำเนินเป็นทางสายกลาง

สุภาษิตพระร่วงสอนให้เป็นผู้รู้จักประมาณ ไม่ทำอะไรที่เกินพอดี เช่น

อย่าไต่ตนให้เกิน

อย่าไต่สูงให้พินาศ

อย่ามกหาวพลันแตก

ของแพงอย่ามกกิน

5. กาลัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักกาล กาลแบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ กาลภายในและ กาลภายนอก กาลภายในได้แก่วัยหรืออายุของตน กาลภายนอกได้แก่วัน เดือน ปี ฤดู รวมทั้งเวลาของบุคคล เช่น เวลาที่บุคคลโศก เวลาเร่เริง เวลาประกอบกิจการงาน ความเป็นผู้รู้จักกาลคือ รู้จักทำกิจการงานให้เหมาะแก่เวลา ไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์

สุภาษิตพระร่วงสอนให้เป็นผู้รู้จักกาล ปฏิบัติตนให้เหมาะแก่กาลเวลา เช่น

ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน การเรือนตนเร่งคิด

เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่

น้ำเซียวอย่าขวางเรือ

ฯลฯ

6. ปริสัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักบริษัท คือรู้จักหมู่หรือประชุมชนซึ่งแยกออกเป็น หมู่ นักรบ (ชัตตियบริษัท) หมุนักปราชญ์ (พราหมณบริษัท) หมุนักค้า (แพศยบริษัท) หมุนักงานหรือคนงาน (ศูทรบริษัท) หมุนักบุญ (ภิกษุบริษัท) หมุนักบุญ (ภิกษุบริษัท) หมุนักบวช (อุบาสกบริษัท) หมุนักบวช (อุบาสกบริษัท) รู้จักประพฤติปฏิบัติ พุทธเจ้า ให้เหมาะสมกับบริษัทนั้น ๆ

สุภาษิตพระร่วงสอนให้ปฏิบัติตนต่อบุคคลฐานะต่าง ๆ ให้เหมาะสม เช่น

เฝ้าท้าวไทอย่าทรนง

กบขุนนางอย่าโหด

อย่าประมาทหาญผู้ดี

เฝ้ากษัตริย์ เพลิง งู อย่าถูกกว้านอ้อย

ขอรูบขอกอหนา ขอลาเมื่อแล้วกิจ ขอมิตรเมื่อลับหลัง ลูกเมียยังอย่าสรรเสริญ

ฯลฯ

7. บุคลัญญา ความเป็นผู้รู้จักบุคคล หมายถึงเอาบุคคลตามกำเนิด แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ คนพาลและบัณฑิต ความเป็นผู้รู้จักบุคคลหมายถึงรู้จักจริงใจ อธิบาย วิเคราะห์ ภูมิฐานของเขา แล้วปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับบุคคลนั้น ๆ

สุภาษิตพระร่วงสอนให้รู้จักบุคคลที่คบหาติดต่อกว้าง และให้ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับ
แกบุคคล เช่น

คนพาลอย่าพาลผิด อย่าผูกมิตรไมตรี

คนชั่วอย่าร่วมรัก

คนทรยศอย่าเชื่อ

อย่าชิงครุชิงมิตร

อย่าใช้คนบังบด

ฯลฯ

เปรียบเทียบสุภาษิตพระร่วงกับพุทธศาสน์ สุภาษิตบางหมวด

พุทธศาสน์สุภาษิต

สุภาษิตพระร่วง

1. หมวดกต

คนแต่เป็นที่รักอย่างยิ่ง

รักตนกว่ารักทรัพย์

(อตุตาหิ ปรมิ ปิโย.)

ความรัก (อื่น) เสมอด้วยตนไม่มี

(นคฺติ อตุตฺสมิ เปมิ.)

จงเตือนตนด้วยตนเอง
(อตุตนา โจทยุตตาน.)
จงพิจารณาตนด้วยตนเอง
(ปฐิมิ เสตมตุตนา.)

บุคคลไม่ควรลืมตน
(อตุตตาน นาคิตวตุเตย.)

2. หมวดไมประมาท (อัปปมาทวรรค)

ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย
(อปปมาโท อมตํ ปท.)
ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม
(อปปมาเทน สมุปาเทถ.)

3. หมวดกรรม (กัมมวรรค)

การงานอะไรที่ย่อยหย่อนยอมไม่มีผลมาก
(ยงฺกุญฺญิจิ สิจฺฉิถํ กมฺมํ ตํ โทติ มหฺพฺพลํ.)
ถ้าจะทำ ก็พึงทำการนั้นจริง ๆ
(กยิรา เจ กียาเถณ.)

ความชั่ว ไม่ทำเสียเลยดีกว่า
(อกฺขุ ทุกฺกํ เสยฺโย.)
ความดี ทำนั้นแลดีกว่า
(กตญฺจ สุกตํ เสยฺโย.)

ใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำดีกว่า
(นิสฺสมม กฺรณํ เสยฺโย.)
สิ่งที่ทำแล้ว ทำคืนไม่ได
(กตสฺส นตฺติ ปฏิการ.)

โทษตนผิดรำพึง
โทษตนผิดพึงรู้

เป็นคนอย่าทำให้ใหญ่
อย่าตนยกยอตน

เข้าเดือนอย่าลืมพรา
หน้าศีกอยานอนใจ
ระวังระไวที่ไปมา
ข้างคนไวอาวูช
เคื่นทางอย่าเคื่นเปลี่ยน
ที่สุมเสื่อจงประหยัด
 ฯลฯ

ฉิจะจับจับจงมัน ฉิจะค้นค้นจงท่าย
ฉิจะหมายหมายจงแท ฉิจะแกแกลง
กระจาง

ผิดอย่าเอาเอาแต่ชอบ
เอาแต่ชอบเสียผิด
อย่าทำการที่ผิด คิดชวนชวายุที่ชอบ

คิดข้างหน้าอย่าเบา
กิตตรองตริทุกเมื่อ
ผิดผิดปลิดไปวาง

พึงประกอบธุระให้เหมาะแก่กาลเทียว

(กาลานุรูป ฐุ นินฺยุเซ.)

ควรทำตามถ้อยคำของผู้เอ็นดู

(กเรยฺย วาญฺย อนุกรมฺปนํ.)

เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่

ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน การเรือนตน-

แรงคึก

ผู้เขาสั่งจงจำความ

อย่าชักแข็งผู้ใหญ่

ท่านสอนอย่าสอนตอบ ความชอบจำใส่ใจ

4. หมวดกิเลส (กิเลสสวรรค์)

ความละโมภเป็นบาปแท้

(ฉติโลโก ทิ ปาปโก.)

ผู้มีปัญญาราม ย่อมฆ่าตนเองเหมือนฆ่าผู้อื่นเพราะ-

อยากได้โลกทรัพย์

(โลกคณฺหาຍ ทมฺเมโห หนฺนํ อญฺเฐว อตฺตํ.)

อย่ายื้นค่าคนโลก

ได้ส่วนอย่ามักมาก

อย่าไปเอาทรัพย์ท่าน

ของฝากท่านอย่ารับ

5. หมวดโกรธ (โกรธวรรค)

ความโกรธไม่คือเลย

(น ทิ สาธุ โกโธ.)

หาความโกรธได้ อยู่เป็นสุข

(โกธํ ขตุวา สุขํ เส.)

พึงตัดความโกรธด้วยความข่มใจ

(โกธํ ทเมน อจฺจฺฉินฺเต.)

อย่าดูอำนาจความโกรธ

(มา โกธสฺส วสุ คมิ.)

อย่ากริ้วโกรธเนื่องนี้จ

ข้าคนไพร่อย่าไฟฟุ่

ข้าเถารายออกเอา

ครบาสอนอย่าโกรธ

เจ้าเกียกอย่าเคียดตอบ

6. หมวดอกทน (ขันติวรรค)

ผู้ให้ยอมผูกไมตรีไว้ได้

(ทํ มิตฺตานํ คนฺถติ.)

พึงผันเผื่อแก่ญาติ

โอบอุ้มเอาใจคน

ผู้ให้ยอมเป็นที่รัก

(ทพมาโน ปิโย โหติ.)

เมตตาตอบต่อมิตร

7. หมวดเบ็ดเตล็ด (ปกิณกวรรค)

ประโยชน์ยอมล่วงเลยคนหนุ่มผู้ห่อหุ้มกิจการงาน
(อติ วสุสฏฐกมฺมบุเต อตุลา อจุเจนฺติ มาฆเว.)

การเรื้อนตนเร่งคิด

ความรู้จักประมาณ ยังประโยชน์ให้สำเร็จทุกเมื่อ
(มตฺตญฺญตา สทา สาธุ.)

อย่าไปคนให้เกิน
หนึ่งหอยอย่าแข่งไฟ
อย่าไปสูงให้พันศักดิ์

เมตตาเป็นเครื่องคำจุนโลก
(โลโกปคฺตมฺภิกา เมตฺตา.)

เมตตาตอบต่อมิตร
คนโหดให้เอ็นดู
คนจนอย่าดูถูก

ความวิริยะเป็นเหตุให้โลกนิมหาย
(อติ โลกนาลิกา.)

อย่าก่อวีรปจิตถุษา

ความกตัญญูทศเวทที่เป็นเครื่องหมายของคนดี
(นิมิตุํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกทเวทิตา.)

ทดแทนคุณท่านเมื่อยาก

สักการะยอมฆ่าคนชั่วเสีย
(สกุกาโร กาปฺริสํ หนฺติ.)

อย่าตื่นแยกยอดตน

โดยศแล้วไม่ควรเมา
(ยโส ลหฺฐา น มชฺเชยฺย.)

ความผิดของผู้อื่นเห็นง่าย ฝ่ายของตนเห็นยาก
(สุทฺธสํ วชฺชมญฺเฐสํ อคฺคฺตโน ทฺทสํ.)

โทษตนผิดรำพึง อย่าคั่นโทษท่าน

รูปโฉมพลวงตาคนโง่ให้หลงได้ แต่ลวงคนแสวง
ทานิพพานไม่ได้เลย

(อลั กาลสูตร โมหาย โน จ ปารकुเวนิโน.)

เห็นงามตาอย่าปอง

ไม่ควรอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่

(นาฏญู ลภเท ปญญ.)

อย่าเบียดเสียดแก้มิตร

8. หมวดปัญญา (ปัญญาวรรค)

พึงควยที่ย่อมไค้ปัญญา

(สุสุสุส ลภเท ปญญ.)

ทานสอนอย่าสอนตอบ ความชอบจำใส่ใจ

9. หมวดบาป (ปาปวรรค)

การไม่ทำบาปนำสุขมาให้

(ปาปนํ อกรณํ สุข.)

พึงละเว้นบาปทั้งหลาย

(ปาปานิ ปรมวชฺชเย.)

เอาแต่ชอบเสียผิด

อย่าประกอบกิจเป็นพาล

10. หมวดบุคคล (บุคคลวรรค)

บัณฑิตย่อมเว้นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ถือเอาแต่-
สิ่งที่เป็นประโยชน์

(อนตุถํ ปริวชฺเชติ จตุถํ กณฺหาติ ปญฺธิโต.)

คนมีปัญญาย่อมไม่ประกอบในทางอันไม่ใช่ธุระ

(อตุรํ นยุญฺชติ.)

เอาแต่ชอบเสียผิด

อย่าทำการที่ผิด คิดชวนชวายเป็นชอบ

ผิดอย่าเอาเอาแต่ชอบ

บัณฑิตย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง

(น อจฺจวํจํ ปญฺธิตา ทนฺตยนฺติ.)

อย่าตนยกยตน

ปราชญ์ได้โลกทรัพย์แล้วยอมสงเคราะห์ญาติ
(ชีโร โภเก อธิคมม สงฺคณฺหาติ จ ญาตเก.)

ผู้ให้ ย่อมได้รับไหว้ตอบ
(วนฺตโก ปฏีวนฺต.)

ญาติมากหลายยังประโยชน์ให้สำเร็จ
(สาธุ สมฺพหฺลฺลา ญาตี.)

คนตรง ไม่พูดคลาดความจริง
(น อฺฐุภฺตฺตา วตฺถํ ภณฺตี.)

คนตรง พูดอย่างไรทำอย่างนั้น
(ยถาวาที . ตถาการี.)

มารดา บิดา เป็นผู้ควรคำนับของบุตร
(อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตาน.)

พึงป้องกันภัยที่ยังมาไม่ถึง
(รฺกฺเขยฺยา นาคคํ ภย.)

11. หมวดบุญ (บุญวรรค)

ความตั้งสมซึ่งบุญนำสุขมาให้
(สุโข บุญฺสุส อฺจฺจโย.)

พึงฉันเนื้อแก่ญาติ

ท่านรักตนจงรักตอบ ท่านนอบตนจงนอบแทน

พรรคพวกพึงทำนุ ปลูกเอาแรงทั่วตน
อย่ารักห่างกว่าชีวิต
พึงฉันเนื้อแก่ญาติ

อย่ารักกล่าวคำคด
เจรจาตามคดี

โต้ตอบอย่าเสียคำ

ตระกูลตนจงคำนับ

ที่ขวากหนามอย่าเสียเกือก
ทำร้ายเรือกไว้กันตน
ที่สุ่มเสียจงประหยัด
ที่มิภัยพึงหลีกเลี่ยง

ฯลฯ

สร้างกุศลอย่ารู้โรย

บุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ในโลกหน้า
(ปญฺญานิ ปรโลกสุมํ ปตฺติธฺรา โทหนฺติ ปาณินฺ.)

12. หมวกมิตร (มิตตวรรค)

ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ย่อมมีผู้บูชาในที่ทั้งปวง
(สพฺพทุถ ปุสฺสิตฺโต โทหิติ โย มิตฺตํ น ทพฺพวาติ.)
ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวแท
(มิตฺตทุพฺพโก ทิ ปาปโก.)

อย่าเบียดเบียนแกล้งมิตร
อย่าชิงครุชิงมิตร

มีมิตรเลว มีเพื่อนเลว ย่อมมีมารยาทและที่ติเยวเลว
(ปาปมิตฺตโต ปาปสฺสฺโซ ปาปอาจารโคจโร.)
ความเป็นสหายไม่มีในคนพาล
(นตฺถิ พาเล สหายตา.)

คนพาลอย่าพาลผิด อย่าผูกมิตรไมตรี

13. หมวกขอ (ขาจनावรรค)

ผู้ขอขอมไม่เป็นที่รัก (ของผู้ถูกขอ)
(ขาจโก อปฺปิโย โทหิติ.)

อย่าเบียดเบียนแกล้งมิตร

ไม่ควรขอสิ่งที่รู้ว่าเป็นที่รักของเขา
(น ทํ ขาเจ ยสฺสํ ปิยํ จิหฺสิเฮ.)

อย่าขอของรักมิตร

14. หมวกวาจา (วาจาवวรรค)

เปล่งวาจางาม ยังประโยชน์ให้สำเร็จ
(โมกฺโข กลฺยาณิยา สาธุ.)
คนเปล่งวาจาชั่วย่อมเดือดร้อน
(มุตฺวา ทปฺติ ปาปิก.)

อย่ามีปากกวนคน
อย่าพูดคนด้วยปาก
อย่าวิระรานแก่ความ

ควรกล่าวแต่จากที่ไม่ยังทนให้เดือดร้อน
(ตเมว วาจิ ภาเสยฺย ยายตุตานํ น ตาปเย.)
ควรกล่าวแต่จากที่นาพอใจ
(มณฺญเมว ภาสยฺญ.)

คนพูดไม่จริงยอมเข้าถึงนรก
(อญฺฐวาที นิรยํ อูเปติ.)

อย่าริกล่าวคำคด
เจรจาตามคดี

15. หมวดเพียร (วิริยวรรค)

คนขยันยอมไม่พราประโยชน์ซึ่งถึงตามกาล
(กาลาคคญฺจ น หาเปติ อุตฺถ.)

ไปเรือนท่านอย่างนั่งนาน การเรือนตน
เร่งคิด

ประโยชน์ยอมสำเร็จโดยชอบแก่ผู้ทำโดยไม่เบื้อหน่าย
(อนิพฺพินฺหิพฺยการิสุส สมฺมตฺโต วิปฺจุติ.)

การจะทำอย่างถ้วนได้
อย่ามั่งง่ายมีดี

บุรุษพึงพยายามไปกว่าจะสำเร็จประโยชน์
(วายเมถว ปุริโส ยาว อุตฺถสุส นิปฺปทา.)

ฉะจับจับจ้งมัน ฉะคั้นคั้นจ้งตาย
ฉะหมายหมายจ้งแท้ ฉะแก่งแก่ง
กระจาง

16. หมวดความสัตย์ (สัจจวรรค)

คนได้เกียรติ (ชื่อเสียง) เพราะความสัตย์
(สจฺเจน กิตฺติํ ปโปติ.)
ความสัตย์นั้นแล ดีกว่าสทั้งหลาย
(สจฺจํ หเว สาธุรํ รสํ.)
คำสัตย์แล เป็นวาจาไม่ตาย
(สจฺจํ เว อมตา วาจา.)

โต้ตอบอย่าเสียคำ

เจรจาตามคดี
อย่าริกล่าวคำคด

17. หมวดสติ (สติวรรค)

คนผู้มีสติ มีความเจริญทุกเมื่อ
(สทิมโต สทา ภาทฺ.)

อย่ามัวเมาเนื่องนิจ คิตรองตรึกทุก
เมื่อ

18. หมวดสันโดษ (สันตุฏฐีวรรค)

ความสันโทษภัยปัจจัยตามมีตามได้ นำสุขมาให้
(ตุฏฐี สุขา ยา อิตริทเรน.)
ได้สิ่งใดพึงพอใจด้วยสิ่งนั้น
(ยํ ลัทฺถํ เตนฺ ตุฏฺฐพฺม.)
ไม่ควรรุกรานในลาภของตน
(สลาภํ นาติมฺยญฺเญยฺ.)

ได้ส่วนอย่ามักมาก
อย่ายินคำคนโลก
อย่าไฝเอาทรัพย์ทาน

19. หมวดคบหา (เสวนาวรรค)

เพราะความไวใจ ภัยจึงตามมา
(วิสุตาสา ภยมนฺเวกิ.)
ควรระแวงในศัตรู
(สงฺเคถว อมิตฺตฺตฺมิ.)
แม้ในมิตรก็ไม่ควรไวใจ
(มิตฺตฺตฺสฺสฺมิปิ น วิสุตฺเส.)
ไม่ควรไวใจในคนไม่คุ้นเคย
(น วิสุตฺเส อวิสุตฺตฺตฺเร.)
แม้ในคนคุ้นเคยก็ไม่ควรไวใจ
(วสุตฺตฺตฺมิ น วิสุตฺเส.)

ที่รักอย่าวางใจ
ลูกเมียอย่าวางใจ
พบศัตรูปากปราศรัย ความในอย่าไขเขา
อย่าผูกมิตรคนจร
คนทรยศอย่าเชื่อ
คนชั่วอย่าร่วมรัก

เพราะอยู่ด้วยกันนานเกินไป คนที่รักก็มักหน่าย
(อติจิรํ นิวาเสน ปิโย ภวติ อปฺปิโย.)

ชอบชิดมักจางจาก

ผู้คบคนเลวย่อมเลวลง

คนพาลอย่าพาลผิด อย่าผูกมิตรไมตรี

(นิหิตติ ปุริโส นิหิตเสวี.)

สมาคมกับคนพาลนำทุกข์มาให้

(ทุกฺโข พาเลหิ สงฺกโม.)

พุทธสุภาษิตบางหมวดไม่ใกล้เคียงกับคำสอนใดในสุภาษิตพระร่วงเลย เช่น

หมวดจิต (จิตตวรรค) ว่าด้วยการฝึกจิตไม่ให้เสวราหมอง การทำจิตใจให้ผ่องใส

บริสุทฺธิ

หมวดชนะ (ชยวรรค) ว่าด้วยการเอาชนะจิตใจของตนเอง และชนะผู้อื่นด้วยความดี

หมวดทุกข์ (ทุกขวรรค) ว่าด้วยความทุกข์ทั้งหลายในโลก เช่น ทุกข์อันเกิดจากชนชั้น

หมวดกรรม (ธัมมวรรค) ว่าด้วยคุณประโยชน์ของการประพฤติธรรม

หมวดพระราช (ราชวรรค) ว่าด้วยขอควรปฏิบัติของพระราช

หมวดเวร (เวรวรรค) ว่าด้วยเวร การจองเวร และการระงับเวร

หมวดศรัทธา (สัทธาวรรค) ว่าด้วยคุณประโยชน์ของศรัทธา คือการตั้งมั่น

หมวดสมณะ (สมณวรรค) ว่าด้วยขอควรปฏิบัติของสมณะ

หมวดสุข (สุขวรรค) ว่าด้วยความสุข เช่น สุขจากการละทิ้งทุกข์ การสงบระงับ

นิพพาน ฯลฯ

หมวดศีล (ศีลวรรค) ว่าด้วยคุณประโยชน์ของการประพฤติศีล

ฯลฯ

เห็นได้ว่า พุทธสุภาษิตหมวดที่มีคำสอนใกล้เคียงกับคำสอนในสุภาษิตพระร่วงได้แก่หมวดที่ว่าด้วยธรรมะชั้นต้นสำหรับผู้ครองเรือนและคนสามัญปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขในชีวิตปัจจุบัน ส่วนหมวดที่เป็นธรรมะชั้นสูงขึ้นไป คือว่าด้วยการอบรมจิตใจเพื่อละทุกข์ เอาชนะใจตนเอง การพยายามเพื่อความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร และธรรมะสำหรับบุคคลบางเหล่าโดยเฉพาะ เช่น ธรรมะสำหรับกษัตริย์และสมณะ ไม่มีกล่าวถึงในสุภาษิตพระร่วง

คำสอนในสุภาษิตพระร่วงที่นอกเหนือไปจากคำสอนในพุทธสุภาษิต ได้แก่คำสอนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อบุคคลบางเหล่าที่มีระดับฐานะต่างกัน เช่น การปฏิบัติตนต่อกษัตริย์ ชุนนาง ทาส

ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะจุดมุ่งหมายของการสอนในสุภาสิตทั้งสองเรื่องต่างกัน พุทธสุภาสิตมุ่งสอนบุคคลทุกระดับรวมทั้งภิกษุและสมณะด้วย การแบ่งแยกบุคคลไม่ได้แบ่งตามฐานะทางสังคม แต่แบ่งตามความซื่อสัตย์ของบุคคลนั้น ๆ เช่น เป็นบัณฑิต หรือปราชญ์ เป็นพาล เป็นสาธุชน ส่วนสุภาสิตพระร่วงมุ่งสอนเฉพาะคนระดับกลางในสังคม คือชาวบ้านสามัญทั่วไป จึงสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อผู้มีฐานะสูงกว่าและต่ำกว่าในสังคม

ข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างสุภาสิตพระร่วงกับคำสอนต่าง ๆ ในพุทธศาสนา

<u>คำสอนในพุทธศาสนา</u>	<u>สุภาสิตพระร่วง</u>
1. ใช้สอนคนทั่วไปรวมทั้งภิกษุและสมณะ	1. สอนเฉพาะคนระดับกลางในสังคม
2. แบ่งประเภทบุคคลตามความซื่อสัตย์ของจิตใจและความประพฤติ	2. แบ่งคนตามฐานะทางสังคม
3. คำสอนเป็นหลักธรรมะ ไม่อธิบายรายละเอียด ต้องตีความอีกชั้นหนึ่งจึงจะเข้าใจ	3. คำสอนชี้แจงรายละเอียดชัดเจน เข้าใจง่ายนำไปปฏิบัติได้ทันที
4. มีธรรมะหลายระดับ ทั้งสอนให้ปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์ปัจจุบันในชีวิต และประโยชน์ - อย่างยิ่งคือเพื่อความหลุดพ้น	4. สอนธรรมะระดับต้น เพื่อประโยชน์ปัจจุบันอย่างเดียว

จากการเปรียบเทียบสุภาสิตพระร่วงกับธรรมะในพุทธศาสนาบางหมวด ปรากฏว่ามีเนื้อหาของคำสอนใกล้เคียงกันอยู่มาก กล่าวคือ บุคคลที่สังคมไทยสมัยพระร่วงนิยม กับคนก็ตามคติทางพุทธศาสนามีลักษณะเป็นทำนองเดียวกัน ด้วยเหตุนี้จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า คำสอนในสุภาสิตพระร่วงอาจได้รับอิทธิพลทางความคิดจากหลักธรรมในพุทธศาสนาเช่นเดียวกับวรรณกรรมไทยส่วนใหญ่ และเพราะเหตุที่สุภาสิตพระร่วงมีคำสอนที่สอดคล้องกับคตินิยมทางพุทธศาสนาเช่นนี้เอง จึงทำให้วรรณคดีเรื่องนี้ได้รับความนิยมจากคนไทยทุกยุคทุกสมัย เช่นเดียวกับที่พุทธศาสนากับคนไทยก็เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก คำสอนในสุภาสิตพระร่วงส่วนใหญ่เป็นความจริงที่ปฏิเสธไม่ได้ ทำนองเดียวกับที่คำสอนในพุทธศาสนามีลักษณะเป็นศาสตร์คืออาจพิสูจน์ให้เห็นจริงได้เสมอ

ในสมัยสุโขทัย ปรากฏหลักฐานตามศิลาจารึกต่าง ๆ ว่า พุทธศาสนาได้เข้ามาเจริญรุ่งเรืองมั่นคงและมีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของคนไทยเป็นอย่างมากแล้ว พระมหากษัตริย์สุโขทัยเกือบทุกรัชกาลทรงทำนุบำรุงศาสนาอย่างจริงจัง จึงอาจเป็นไปได้ว่า วรรณคดีเรื่องสุภาวดีพระร่วงนี้ได้เกิดขึ้นเนื่องจากผู้แต่งมีความประสงค์จะนำหลักธรรมะขั้นต้นในพุทธศาสนามาประยุกต์ให้ง่าย สำหรับใช้สั่งสอนชาวบ้านทั่วไปแทนการสอนด้วยหลักธรรมะจริง ๆ ซึ่งเข้าใจยาก คำสอนในสุภาวดีพระร่วงจึงใช้ภาษาง่าย ๆ ยกตัวอย่างให้เห็นชัดเจน เปรียบเทียบกับสิ่งที่คนทั่วไปรู้จักดี และสอนให้คลองจงกันเพื่อให้จำง่าย ศักดิ์ธรรมะที่ยากและไม่จำเป็นสำหรับชีวิตชาวบ้านสามัญออก และเพิ่มเติมบางสิ่งบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมไทยในสมัยนั้น ด้วยเหตุนี้ สุภาวดีพระร่วงจึงมีลักษณะที่มองเห็น ๆ คล้ายกับสุภาวดีพื้นบ้าน แต่เนื้อหาที่แท้จริงมีไต่ทางไกลจากคติธรรมทางพุทธศาสนาเลย

บทที่ 4

สรุปทัศนคติของคนไทยปัจจุบันต่อคำสอนในสุภาษิตพระร่วง

สุภาษิตพระร่วงเป็นวรรณคดีเก่าแก่ สันนิษฐานกันว่าเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 700-800 ปีมาแล้ว ดังนั้น เมื่สุภาษิตพระร่วงจะเคยมีอิทธิพลต่อความกึกของคนไทยในสมัยก่อนอย่างมาก แต่ระยะเวลาที่ผ่านไปเกือบ 8 ศตวรรษ ได้ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สังคมไทยปัจจุบันไม่ได้เป็นสังคมกสิกรรมที่มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ เหมือนเมื่อ 700-800 ปีก่อน แต่ได้กลายเป็นสังคมที่มีลักษณะซับซ้อนและในบางจังหวัดเช่น กรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียง เริ่มมีแนวโน้มเป็นสังคมอุตสาหกรรมยิ่งขึ้น วิทยาการต่าง ๆ เจริญขึ้น ประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้น เพื่อวัฒนธรรมทางวัตถุเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว วัฒนธรรมทางจิตใจก็ย่อมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเพื่อให้สอดคล้องกัน

สุภาษิตพระร่วงเป็นคำสอนที่มุ่งสอนการปฏิบัติตนแก่คนในสมัยหนึ่ง ซึ่งมีสภาพแวดล้อมทางสังคมอย่างหนึ่ง เมื่อกาลสมัยตลอดจนสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สุภาษิตซึ่งเคยเป็นที่นิยมยกย่องเชื่อถือกันมาแต่ก่อนก็อาจกลายเป็นสิ่งล้าสมัย ไม่เป็นที่ยอมรับของคนรุ่นใหม่ก็ได้ ด้วยเหตุนี้ ในการวิจัยเรื่องสุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม ผู้วิจัยจึงได้ทำการสำรวจทัศนคติของคนไทยในปัจจุบันที่มีต่อคำสอนในสุภาษิตพระร่วง ทั้งนี้เพื่อพิจารณาว่าสุภาษิตซึ่งเคยเป็นที่นิยมยกย่องเชื่อถือกันมาแต่ก่อนจะยังคง เป็นที่ยอมรับของคนในสังคมปัจจุบันมากน้อยเพียงไร การสำรวจทัศนคติของคนไทยปัจจุบันที่มีต่อคำสอนในสุภาษิตพระร่วงอาจทำให้เราสามารถวิเคราะห์ได้ว่า กำนินมของสังคมไทยปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากสังคมไทยเมื่อประมาณ 800 ปีที่แล้วหรือไม่ และเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด

วิธีดำเนินการสำรวจ

การสำรวจทัศนคติของคนไทยปัจจุบันเพื่อการวิจัยนี้ ดำเนินการจากกลุ่มตัวอย่างบุคคลในสังคมปัจจุบัน จำนวน 200 คน

วิธีคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

เพื่อให้ข้อมูลที่ได้จากการสอบถามสามารถได้เป็นตัวแทนความคิดเห็นของบุคคลในสังคมปัจจุบันได้ จึงกำหนดคุณสมบัติของกลุ่มตัวอย่างดังนี้

1. ประกอบด้วยบุคคลทั้งชายและหญิง ผู้ใหญ่และเด็ก
2. สัญชาติไทย
3. เป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัย และกรุงเทพมหานคร

3.1 ผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัย ถือเป็นตัวแทนของกลุ่มจังหวัดสุโขทัย ซึ่งเป็นจังหวัดที่ก่อเกิดวรรณคดีเรื่องสุภาษิตพระร่วง มีลักษณะโครงสร้างของสังคมไม่ซับซ้อน มีอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างประเทศเข้าไปปะปนน้อย

3.2 ผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตจังหวัดกรุงเทพมหานครถือเป็นตัวแทนของกลุ่มกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นจังหวัดที่ได้รับอิทธิพลจากสุภาษิตพระร่วงโดยทางอ้อม เป็นจังหวัดที่มีโครงสร้างทางสังคมซับซ้อน มีอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างประเทศเข้ามาปะปนมาก

แหล่งตัวอย่าง

ใช้ครูและนักเรียนทั้งชายและหญิง จาก 4 โรงเรียน โรงเรียนละประมาณ 50 คน
ได้แก่

1. โรงเรียนสุโขทัยพิทยาคม จังหวัดสุโขทัย
2. โรงเรียนอุคมครุณี จังหวัดสุโขทัย
3. โรงเรียนวัดธาตุทอง จังหวัดกรุงเทพมหานคร
4. โรงเรียนวัดจันทรประดิษฐารามวิทยาคม จังหวัดกรุงเทพมหานคร

การสร้างแบบสอบถาม

1. สร้างแบบสอบถามความคิดเห็น แบบให้เลือกข้อ ถูก-ผิด โดยนำคำสอนจากสุภาษิตพระร่วงมาตั้งเป็นคำถาม

1.1 ในกรณีที่คำสอนเข้าใจยาก เมื่อนำมาสร้างแบบสอบถามได้เปลี่ยนแปลงภาษาให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

1.2 คำสอนที่ตีความได้หลายนัย หรือเป็นความเปรียบที่ลึกซึ้ง ได้เขียนเชิงอรรถอธิบายความหมายไว้ท้ายหน้าแบบสอบถาม

2. ให้กลุ่มตัวอย่างกาเครื่องหมาย / ในกรณีที่ไม่เห็นด้วยกับคำสอนในสุภาษิต และกา X ในกรณีที่ไม่เห็นด้วย

3. ในกรณีที่กลุ่มตัวอย่างแสดงความไม่เห็นด้วยกับคำสอนในสุภาษิต ให้เสนอแนะข้อคิดเห็นหรือคำแนะนำว่าสุภาษิตบทนั้นไม่เหมาะสมอย่างไรสมควรเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน

4. ตอนต้นของแบบสอบถามทุกชุดบอกจุดมุ่งหมายของการสอบถาม และวิธีตอบแบบสอบถามอย่างละเอียด พร้อมทั้งตัวอย่างการตอบแบบสอบถามและให้ข้อเสนอแนะ

ตัวอย่าง แบบสอบถามความคิดเห็น

บทที่	สุภาษิต	เห็นด้วยหรือไม่	การสอนใหม่ว่าอย่างไร
1.	ให้ศึกษาหาความรู้เมื่อยังเป็นเด็ก		
2.	เมื่อเป็นผู้ใหญ่ให้หาทรัพย์สิน		
3.	อย่าอยากได้ของของคนอื่น		
4.	อย่าเป็นคนชอบหาเรื่องทะเลาะวิวาท		
5.			

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ติดต่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำการวิจัยจากผู้อำนวยการและอาจารย์ใหญ่ของแต่ละโรงเรียนด้วยตนเอง และขอความร่วมมือจากอาจารย์ผู้สอนวิชาภาษาไทยในแต่ละโรงเรียนเป็นผู้แจกและเก็บรวบรวมแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง โดยแจกแบบสอบถามโรงเรียนละ 75 ชุด เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างทั้งชาย หญิง ผู้ใหญ่ และเด็ก เป็นอัตราส่วนเท่า ๆ กัน

การจัดกระทำข้อมูล

เมื่อได้แบบสอบถามกลับคืนมาครบถ้วนแล้ว ได้คัดเลือกแบบสอบถามที่มีคำตอบสมบูรณ์ พร้อมทั้งข้อเสนอแนะ จำนวน 200 ชุด โดยให้มีอัตราส่วนระหว่าง ชาย : หญิง ผู้ใหญ่ : เด็ก และ ชาวสุโขทัย . กรุงเทพฯ เป็นจำนวนเท่า ๆ กัน

ตารางที่ 1
แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด

กลุ่มตัวอย่าง	จำนวน
กลุ่มสุโขทัย	
ครูโรงเรียนสุโขทัยพิทยาคม	25
นักเรียนโรงเรียนสุโขทัยพิทยาคม	25
ครูโรงเรียนอุคมครุณี	25
นักเรียนโรงเรียนอุคมครุณี	25
กลุ่มกรุงเทพฯ	
ครูโรงเรียนวัดธาตุทอง	25
นักเรียนโรงเรียนวัดธาตุทอง	25
ครูโรงเรียนวัดจันทรประดิษฐารามวิทยาคม	25
นักเรียนโรงเรียนจันทรประดิษฐารามวิทยาคม	25
รวม	200

ตารางที่ 2
แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามเพศ

กลุ่มตัวอย่าง	ชาย	หญิง
กลุ่มสุโขทัย		
ครู	25	25
นักเรียน	25	25
กลุ่มกรุงเทพฯ		
ครู	25	25
นักเรียน	25	25
รวม	100	100

ตารางที่ 3
แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามวัย

กลุ่มตัวอย่าง	ผู้ใหญ่	เด็ก
กลุ่มสุโขทัย		
ชาย	25	25
หญิง	25	25
กลุ่มกรุงเทพฯ		
ชาย	25	25
หญิง	25	25
รวม	100	100

ตารางที่ 4
แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับสภาวะิตแต่ละบท
จำแนกตามภูมิลำเนา

บทที่	สภาวะิต	สุโขทัย	กรุงเทพฯ	รวม	ร้อยละ
1	เมื่อน้อยให้เรียนวิชา	14	20	34	17.0
2	ให้หาสินเปื้อใหญ่	32	21	53	26.5
3	อย่าไปเอาทรัพย์สิน	10	6	16	8.0
4	อย่ารื้อรานแถความ	1	5	6	3.0
5	ประพติตามบุรพอบ	94	85	179	89.5
6	เอาแถชอบเลียด	12	23	35	17.5
7	อย่าประกอบกิจเป็นพาล	3	2	5	3.5
8	อย่าอวดหาญแถเพื่อน	15	17	32	16.0
9	เข้าเดือนอย่าลืมนพรา	17	15	32	16.0
10	หน้าศึกอย่าอนใจ	1	1	2	2.0
11	ไปเรือนทานอย่านั่งนาน	17	9	26	13.0
12	การเรือนตนเร่งคิด	6	1	7	3.5
13	อย่านั่งจิตญใหญ่	11	17	28	14.0
14	อย่าไปสูงไพนศักดิ์	29	32	61	30.5
15	ที่รักอย่าถูกล	-	1	1	0.5
16	ปลูกไมตรีอย่าราราง	4	2	6	3.0
17	สร้างกุศลอย่าโรย	2	3	5	2.5
18	อย่าโดยคำคนพลอด	5	1	6	3.0
19	เซ็นเรือทอดทางถนน	7	1	8	4.0
20	เป็นคนอย่าทำใหญ่	8	3	11	5.5

บทที่	สุภาษิต	สุโขทัย	กรุงเทพฯ	รวม	ร้อยละ
21	ข้าคนไพร่อย่าไฟฟุ้ง	21	10	31	15.5
22	คบขุนนางอย่าโหด	68	70	138	69.0
23	โทษคนผิดกว่าพึง	20	28	48	24.0
24	อย่าคั่นโทษทาน	13	8	21	10.5
25	หวานพืชจักเอาผล	30	44	74	37.0
26	เลี้ยงคนจักกินแรง	58	70	128	64.0
27	อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่	40	42	82	41.0
28	อย่าไต่คนไทเกิน	4	2	6	3.0
29	เคินทางอย่าเคินเปลี่ยน	26	28	54	27.0
30	น้ำเขียวอย่าขวางเรือ	9	9	18	9.0
31	หีสุมเสียจงประหยัด	6	5	11	5.5
32	จงเร่งระมัดพันไฟ	5	2	7	3.5
33	ตนเป็นไทยอย่าคบทาส	59	59	118	59.0
34	อย่าประมาทท่านผู้ดี	7	12	19	9.5
35	มีสินอย่าอวดมั่ง	2	12	14	7.0
36	ผู้เตาสิ่งจงจำความ	53	32	85	42.5
37	ที่ชวากหนามอย่าเสียเกือก	-	4	4	2.0
38	หารั่วเรือกไว้นั่นตน	19	22	41	20.5
39	คนรักอย่าวางใจ	9	19	28	14.0
40	ที่ภัยพึงหลีกเลี่ยง ปดืกคนไปโดยด่วน	6	9	15	7.5
41	ไคส่วนอย่ามักมาก	13	5	18	9.0
42	อย่ามีปากกวาคณ	21	1	22	11.0
43	รักตนกว่ารักทรัพย์	10	4	14	7.0

บทที่	สุภาษิต	สุโขทัย	กรุงเทพฯ	รวม	ร้อยละ
44	อย่าไ้รับของเข็ญ	13	3	16	8.0
45	เห็นงามตาอย่าปอง	3	4	7	3.5
46	ของปากทานอย่ารับ	7	7	14	7.0
47	ที่ทั้จะมีไฟ	19	10	29	14.5
48	ที่ไปจะมีเพื่อน	7	6	13	6.5
49	ทางแถวเถื่อนโคลคลา	9	6	15	7.5
50	ครุบาสอนอย่าโกรธ	7	11	18	9.0
51	โทษตนผิดพึงรู้	2	6	8	4.0
52	สุ่เสียสินอย่าเสียศักดิ์	4	3	7	3.5
53	ภักคือยาควนเคี้ยค	1	3	4	2.0
54	อย่าเบียดเสียคแกมิตร	3	2	5	2.5
55	ที่ผิดช่วยเตือนตอบ	6	6	12	6.0
56	ที่ชอบช่วยยกยอ	2	5	7	3.5
57	อย่าขอของรักมิตร	2	2	4	2.0
58	ชอบขิดม็กจางจาก	8	10	18	9.0
59	พมกั้ครูปากปราศรัย	16	16	32	16.0
60	ความในอย่าไซเขา	14	11	25	12.5
61	อย่ามัวเมาเนื่องนิจ	1	-	1	0.5
62	กิดตรองตริทุกเมื่อ	-	1	1	0.5
63	พึงมันเื่อแกญาติ	9	13	22	11.0
64	รู้ที่ฉลาดที่หาญ	-	3	3	1.5
65	คนพาลอย่าพาลผิด	6	8	14	7.0

บทที่	สุภาษิต	สุโขทัย	กรุงเทพฯ	รวม	ร้อยละ
66	อย่าผูกมิตรไมตรี (กับคนพาล)	2	3	5	2.5
67	เมื่อ (คนพาล) พาที่พึ่งตอบ	26	29	55	27.5
68	จงบนอบผู้ใหญ่	7	11	18	9.0
69	ช่างไล่แทนเลี้ยงหลบ	18	20	38	19.0
70	สุวานชอบยาชอบ	7	9	16	8.0
71	อย่าakorปจิตถนยา	2	-	2	1.0
72	เจรจาตามคดี	24	32	56	18.0
73	อย่าปลุกผีกลางคลอง	5	2	7	3.5
74	อย่าปองเรียนอาถรรพ์ พลันหนีหายวาย มวน	36	25	61	30.5
75	อย่าล่เยี่ยงถ้ายแตกมิตติ จงล่เยี่ยง สันฤทธิ์แตกมิเสีย	3	-	3	1.5
76	ลูกเปียอย่าวางใจ	24	51	75	37.5
77	ภายในอย่านำออก ภายนอกอย่านำเข้า	10	7	17	8.5
78	อาสาเจ้าจนตนตาย	20	15	35	17.5
79	อาสานายจงพอแรง	12	10	22	11.0
80	ของแพงอย่ามักกิน	26	40	66	33.0
81	อย่ายินคำคนโลภ	11	3	14	7.0
82	โอบอ้อมเอาใจคน	2	5	7	3.5
83	อย่าบลเหตุแต่ไกล	-	1	1	1.5
84	ทานไต่อย่าหมายโทษ	1	2	3	1.5
85	คนโหดให้เอ็นดู	11	13	24	12.0

บทที่	สุภาษิต	สุโขทัย	กรุงเทพฯ	รวม	ร้อยละ
86	ขอรุขอรทอนหา	54	63	117	58.5
87	ขอชาเมื่อแล้วกิจ	11	11	22	11.0
88	ขอมิตรเพื่อลบล้าง	37	41	78	39.0
89	ลูกเมียยังอย่าสรรเสริญ เปี้ยวเสถินจะ อคสู	7	10	17	8.5
90	อย่าซังครุขังมิตร	12	9	21	10.5
91	นิกอย่าเอาเอาแต่ชอบ	5	19	24	12.0
92	นอบคนต่อผู้เฒ่า	15	20	35	17.5
93	เขาออกอวยวางใจ ระวังระไวหน้าหลัง เปี้ยวผู้ซึ่งจะคอยโทษ	14	13	27	13.5
94	อย่ากริ้วโกรธเนื่องนิจ	2	4	6	3.0
95	นิวณิคลไปร้าง	7	23	30	15.0
96	ช่างคนไวอาวธ	45	35	80	40.0
97	เครื่องสรรพทุกข์อย่าวางจิต	6	3	9	4.5
98	คิดทุกข์ในสงสาร	8	5	13	6.5
99	อย่าทำการที่ผิด	11	15	26	13.0
100	กิดชวนขายที่ชอบ	3	1	4	2.0
101	โตตอบอย่าเสียคำ	4	1	5	2.5
102	คนชั่วอย่ารวมรัก	10	3	13	6.5
103	พรรคพวกพึงทำนุ ปลูกเอาแรงทั่วตน ยลเยี่ยงไถนกระทา พาลูกหลานมากิน	26	45	71	35.5
104	ระบือระบือนอย่าฟังคำ	23	17	40	20.0

บทที่	สุภาษิต	สุโขทัย	กรุงเทพฯ	รวม	ร้อยละ
105	การจะทำอย่าควนไค้	2	1	3	1.5
106	อย่าให้คนบังบด (ไม่เชื่อ)	8	2	10	5.0
	อย่าให้คนบังบด (ช่วยปกปิดความลับ)	7	4	11	5.5
107	ทดแทนคุณท่านเมื่อยาก	5	5	10	5.0
108	ฝากของรักจงพอใจ (ภูมิใจ)	18	11	29	14.5
	ฝากของรักจงพอใจ (คิดให้รอบคอบ)	-	-	-	-
109	เฝ้าท้าวไธยาทรนง	4	1	5	2.5
110	รักคือจงอย่าเกียจ	-	2	2	1.0
111	เจ้าเกียจอย่าเคียดตอบ	12	17	29	19.5
112	นบนอบใจใส่สุทธิ์	6	7	13	6.5
113	อย่าชุกคนควยปาก	4	-	4	2.0
114	อย่าดากคนควยตา	-	1	1	0.5
115	อย่าพาดิควยหู (อย่าทเบา)	-	-	-	-
	อย่าพาดิควยหู (ฟังให้เข้าใจเรื่อง ตลอด)	-	-	-	-
116	อย่าเลี่ยนครู่เตือนดา	8	13	21	10.5
117	อย่าริกลาวคำคด	13	27	40	20.0
118	คนทรยศอย่าเชื่อ	-	3	3	1.5
119	อย่าแผ่เผื่อความผิด	5	8	13	6.5
	อย่าแผ่เผื่อความผิด	25	20	45	22.5
120	อย่าผูกมิตรคนจร	14	25	39	19.5
121	ท่านสอนอย่าสอนตอบ	20	17	37	18.5

บทที่	สุภาษิต	สุโขทัย	กรุงเทพฯ	รวม	ร้อยละ
122	ความชอบจำใส่ใจ	-	-	-	-
123	ระวังระไวที่ไปมา	2	1	3	1.5
124	เมตตาคอบทอมิตร	2	4	6	3.0
125	คิดแล้วจึงเจรจา	-	-	-	-
126	อย่าหนีหาผู้อื่น	-	2	2	1.0
127	อย่าขึ้นยกยอตน (เหลิงลิ้มตัว)	-	-	-	-
	อย่าถ่มยกยอตน (ยกตัวเอง)	3	9	12	6.0
128	คนจนอย่าคดโกง	5	3	8	4.0
129	ปลูกไมตรีทั่วชน	4	2	6	3.0
130	ตระกูลตนจงคำนับ (วงศ์ตระกูล)	20	23	43	21.5
	ตระกูลตนจงคำนับ (บุพการี)	-	-	2	1.0
131	อย่าจับลิ้นแกลคน (อย่ายึดถือคำพูดคน)	6	7	13	6.5
	อย่าจับลิ้นแกลคน (อย่าบังคับกับใครคนอื่นพูด)	4	3	7	3.5
132	ทานรักตนจงรักตอบ	24	23	47	23.5
133	ทานนอบตนจงนอบแทน	7	3	10	5.0
134	ความเหน็ดให้ประหยัด	5	7	12	6.0
135	เมากษัตริย์เพลิงสูง อย่าคดโกงกวนอัย	12	9	21	10.5
136	หึงหอยอย่าแข่งไฟ	10	19	29	14.5
137	อย่าไปอภัยโทษท้าว	1	2	3	1.5
138	อย่ามกหัวพด้นแตก	1	3	4	2.0
139	อย่าเขาแบกงาซาบ	6	9	15	7.5
140	อย่าออกกางเขนนาง	23	39	62	31.0
141	ปางนี้ชอบทานชวย ปางป่วยทานชิงช้าง	-	-	-	-

บทที่	สุภาษิต	สุโขทัย	กรุงเทพฯ	รวม	ร้อยละ
142	ผีจะบังบังจงบัง ผีจะจับจับจงบัง ผีจะคัน คันจงบัง ผีจะหมายหมายจงบัง ผีจะแก แกจงบัง	3	4	7	3.5
143	อย่ารักหางกวาซิค	33	41	74	37.0
144	คิดขวางหน้าอย่าเบา	-	-	-	-
145	อย่าถือเอาตนกวาทุก	3	6	9	4.5
146	เมื่อเขาก็กะวังตน	1	-	1	0.5
147	เป็นคนเรียนกวาครู	1	-	1	0.5
148	จงยิงผู้มีศักดิ์	12	14	26	13.0
	จงยิงผู้มีศักดิ์ (ในความหมายว่า เบี่ยง)	32	37	69	34.5
149	อย่ามั่งกายมิดี	-	-	-	-
150	อย่าตั้งใจให้แตก	1	-	1	0.5
151	อย่าตีปลาหน้าไซ	-	1	1	0.5
152	ใจอย่าเบาจงบัง	-	-	-	-
153	อย่าตีสุนัขหามเห	6	4	10	5.0
154	ชาเกราวยอดเอา	13	20	33	16.5
155	อย่ารักเหากวามม อย่ารักลมกวาน้ำ อย่ารักถ้ำกวาเรือน อย่ารักเคื่อนกวาตะวัน	3	6	9	4.5

ตารางที่ 5
แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับคำสอนในสุภาษิตพระร่วง
เรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อย

จำนวนผู้ไม่เห็นด้วย	จำนวนสุภาษิต	ร้อยละ
เห็นด้วยทั้งหมด	15	9.67
ไม่เห็นด้วย 1 - 50 คน	118	76.13
" 51 - 100 คน	17	10.97
" 101 - 150 คน	4	2.58
" 151 - 200 คน	1	0.65
รวม	155	100.00

ตารางที่ 6

แสดงลำดับที่ของสุภาษิตที่มีกลุ่มตัวอย่างไม่เห็นควยเกินกว่า ๕๐ คน หรือร้อยละ ๒๕
เรียงตามลำดับจำนวนผู้ไม่เห็นควยจากมากไปหาน้อย

อันดับที่	บทที่	สุภาษิต	จำนวนผู้ไม่เห็นควย	ร้อยละ
1	5	ประพาศตามบุรพอบ	179	89.5
2	22	คบขุนนางอย่าโหด	138	69.5
3	26	เลี้ยงคนจักกินแรง	128	64.0
4	33	คนเป็นไทยยากหาส	118	59.0
5	86	ขอรุขอรทอหนา	117	58.5
6	36	ผู้เขาสั่งจงจำความ	85	42.5
7	27	อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่	82	41.0
8	96	ช่างคนไวอาวธ	80	40.0
9	88	ขอมิครเมื่อลบล้าง	78	39.0
10	76	ลูกเมียอย่าวางใจ	75	37.5
11	25	หวานพี่จกเอาจล	74	37.0
12	143	อย่ารักทางกวาชิต	74	37.0
13	103	พรรคพวกพึงทำนุ ปลูกเอาแรงทั่วคน ยลเยี่ยง ไถนกกระทำ พาลูกหลานมากิน	71	35.0
14	148	จงยิงผู้มีศักดิ์ (ในความหมายว่า เยี่ยง)	69	34.5
15	79	ของแพงอย่ามักกิน	66	33.0
16	140	อย่าออกกางขุนนาง	62	31.0

อันดับที่	บทที่	สุภาษิต	จำนวนข้อ เห็นควย	ร้อยละ
17	74	อย่าปองเวียนอาถรรพ์ พลันนิบหายวามว	61	30.5
18	14	อย่าไผ่สูงให้พนักคี่	61	30.5
19	72	เจรจาตามคี่	56	28.0
20	67	เมื่อ (คนพาล) พาที่พึงคอบ	55	27.5
21	29	เกินทางอย่าเดินเปลี่ยว	54	27.0
22	2	ให้หาสินเมื่อใหญ่	53	26.5

ตารางที่ 7

แสดงจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับสุขภาพจิตแต่ละบทเกิน 50 คน หรือร้อยละ 25

จำแนกตามภูมิภาคต่าง ๆ ภาค และวัย

อันดับ ที่	บทที่	สุโขทัย				รวม	กรุงเทพฯ ฯ				รวม	สุโขทัย กรุงเทพฯ	ร้อยละ
		ผู้ใหญ่		เด็ก			ผู้ใหญ่		เด็ก				
		ชาย	หญิง	ชาย	หญิง		ชาย	หญิง	ชาย	หญิง			
1	5	21	25	23	25	94	20	23	21	21	85	179	89.5
2	22	18	20	20	10	68	15	21	17	17	70	138	69.0
3	26	12	19	15	12	58	21	17	9	23	70	128	64.0
4	33	12	16	14	17	59	17	15	13	14	59	118	59.0
5	84	11	10	16	17	54	13	14	18	18	63	117	58.5
6	36	10	11	16	16	53	12	11	-	9	32	85	42.5
7	27	9	9	11	11	40	10	11	12	9	42	82	41.0
8	94	6	10	16	13	45	-	7	14	14	35	80	40.0
9	86	7	7	13	10	37	5	13	11	12	41	78	39.0
10	74	1	7	8	8	24	12	9	15	15	51	75	37.5
11	25	5	11	7	7	30	11	11	11	11	11	44	37.0
12	141	4	11	9	9	33	10	10	11	10	41	74	37.0
13	101	3	7	10	6	26	11	5	15	14	45	71	35.5
14	148	7	7	11	7	32	8	8	11	10	37	69	34.5
15	79	5	7	7	7	26	10	6	12	12	40	66	33.0
16	140	6	4	6	7	23	7	5	12	15	39	62	31.0

อันดับ ที่	บพท	สุโขทัย				รวม	กรุงเทพฯ ฯ				รวม	สุโขทัย กรุงเทพฯ	ร้อยละ
		ผู้ใหญ่		เด็ก			ผู้ใหญ่		เด็ก				
		ชาย	หญิง	ชาย	หญิง		ชาย	หญิง	ชาย	หญิง			
17	74	9	10	10	7	36	6	6	6	7	25	61	30.5
18	14	8	8	7	6	29	7	8	8	9	32	61	30.5
19	72	4	10	5	5	24	9	5	11	7	32	58	29.0
20	68	6	8	9	3	26	5	5	10	9	29	55	27.5
21	29	8	10	4	4	26	8	9	6	5	28	54	27.0
22	2	8	7	7	10	32	6	8	6	1	21	53	26.5

ตารางที่ 8

สรุปข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับสุขภาพแต่ละบทเกินกว่า 100 คนหรือร้อยละ 50

บทที่	สุขภาพ	จำนวนผู้ไม่เห็นด้วย	ข้อเสนอแนะ
5	ประเพณีตามบุรพบรรพ	179	- ควรริเริ่มทำสิ่งใหม่ ๆ เพื่อความก้าวหน้า - ควรเอาอย่างเฉพาะสิ่งที่ดี - ควรเอาอย่างเฉพาะสิ่งที่ยังไม่ล้าสมัย - ควรนำสิ่งที่คนรุ่นก่อนเคยทำมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน
22	คบขุนนางอย่าโหด	138	- เป็นการส่งเสริมให้มีการฉ้อราษฎร์บังหลวง - เป็นการสอนให้ประจบสอพลอ - ไม่ควรคบขุนนาง เพราะมีแต่ทางเสียเปรียบ - เป็นการสอนให้เอาเนื้อหนังไปใส่เนื้อข้าง - ควรสอนใหม่ว่าถ้าเห็นขุนนางรับทรัพย์สินจากราษฎรต้องฟ้องผู้บังคับบัญชาของเขาหรือประจานในหนังสือพิมพ์
26	เลี้ยงคนจักกินแรง	128	- คนไม่ใช่สัตว์ ไม่ควรเลี้ยงไว้ใช้ - ไม่ควรหวังเลี้ยงคนไว้ใช้ เลี้ยงแล้วเขาอาจไม่ยอมให้ใช้ก็ได้ - ไม่ควรคิดเลี้ยงคนเพราะของแพงมาก
33	คนเป็นไทยอย่าคบทาส	118	- เป็นคำสอนที่ล้าสมัย เดิมนั้นไม่มีทาสแล้ว

บทที่	สุภาษิต	จำนวนผู้ไม่เห็นด้วย	ข้อเสนอแนะ
			- ควรเลือกคบคนดี จะเป็นไทหรือทาสไม่สำคัญ - ไม่ควรแบ่งชั้นวรรณะ ไทหรือทาสก็คนเหมือนกัน
84	ขอรูยอต่อหน้า	117	- เป็นการสอนให้ประจบสอพลอ เรียกคะแนนเมตตา - ไม่จำเป็นต้องชมต่อหน้า ถ้าจะชมด้วยความจริงใจ ไม่หวังผลตอบแทน ชมที่ไหนก็เหมือนกัน - การทำตัวเป็นศิษย์ที่ดี ดีกว่าค่าชมเชยสำหรับครู

วิเคราะห์ สุภาสิตที่มีคนไม่เห็นด้วยเกินกว่า 100 คน หรือร้อยละ 50 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด

สุภาสิตที่มีกลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยเกินกว่าร้อยละ 50 มี 5 บท ได้แก่

บทที่ 5 ประพจน์ตามบุรพรมอบ กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วย 179 คน หรือร้อยละ 89.5 ขอเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่าง

1. ควรริเริ่มทำสิ่งใหม่ ๆ เพื่อความก้าวหน้า
2. ควรเอาอย่างเฉพาะสิ่งที่ดี
3. ควรเอาอย่างเฉพาะสิ่งที่ยังไม่ล้าสมัย
4. ควรนำสิ่งที่คนรุ่นก่อนเคยทำมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน

ขอเสนอแนะของคนรุ่นใหม่ทั้ง 4 ประการ แสดงให้เห็นว่าคนรุ่นใหม่มีลักษณะเด่น คือ รักความก้าวหน้าและเชื่อมั่นในตัวเอง

กลุ่มตัวอย่างที่เสนอแนะให้รู้จักริเริ่มทำสิ่งใหม่ ๆ แทนที่จะทำตามแบบเก่าอยู่ร่ำไป แสดงว่ารักความก้าวหน้า คิดถึงอนาคต ไม่ชอบการหยุดอยู่กับที่ ประารณานี้ที่จะสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าเพื่ออนาคตที่ดีกว่าอดีตและปัจจุบัน

กลุ่มตัวอย่างที่เสนอแนะให้ใช้วิจารณญาณก่อนจะเชื่อหรือทำตาม แสดงว่ามีความเชื่อมั่นในตัวเอง เชื่อมั่นในความคิดและการตัดสินใจของตัว ขณะเดียวกันก็แสดงว่าเป็นผู้ที่มีเหตุผล ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ จนกว่าจะได้มีการพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าเป็นสิ่งที่ควรเชื่อ

ลักษณะของคนรุ่นใหม่ทั้งสองประการนี้ เป็นลักษณะที่ไม่มีปรากฏในค่านิยมของสังคมไทย สมัยพระร่วง ในสมัยพระร่วงนิยมคนวานอนสอนง่าย ไม่ทำอะไรนอกแบบอย่างที่เคยทำกันมา การริเริ่มทำอะไรแปลก ๆ ใหม่ ๆ และการไม่ยอมเชื่ออะไรง่าย ๆ จึงเป็นลักษณะที่ไม่พึงปรารภนา ห่วงองเดียวกันกับที่คนปัจจุบันก็ไม่ยอมรับคำสอนให้ทำตามอย่างที่เคยทำกันมาโดยไม่มีเหตุผล เรื่องนี้แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงค่านิยมในสังคมไทยได้อย่างชัดเจน

ความเปลี่ยนแปลงบุคลิกลักษณะของคนรุ่นใหม่ อาจเนื่องมาจากอิทธิพลของการศึกษา แผนใหม่ที่มีมุ่งสอนให้คนมีเหตุผล ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ จนกว่าจะได้พิสูจน์ให้เห็นจริงแล้ว และสอนให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่ทำตามอย่างคนอื่นอยู่ร่ำไป การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เป็น

การเปลี่ยนแปลงที่น่ายินดี เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของโลก เกือบทุกประเทศทั่วโลกกำลังเจริญรุดหน้าด้วยวิทยาการแขนงใหม่ ๆ หากประเทศไทยหยุดอยู่กับที่ ทำตามที่เคยทำกันมานับเป็นร้อย ๆ พัน ๆ ปี ไม่ยอมรับความเปลี่ยนแปลง ไม่รู้จักริเริ่มทำสิ่งใหม่ ย่อมต้องลาหลังไปในไม่ช้า การที่คนไทยรุ่นใหม่พัฒนาบุคลิกภาพได้ทันต่อเหตุการณ์ เช่นนี้จึงน่าที่จะสนับสนุนส่งเสริม ไม่ควรเห็นเป็นการนอกกรอบหรือคืออันไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่

บทที่ 22 กบชุนนางอย่าโหด กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วย 138 คน หรือร้อยละ 69.0
ข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่าง

1. เป็นการสอนให้ประจบสอพลอ
2. เป็นการส่งเสริมให้มีการฉ้อราษฎร์บังหลวง
3. ไม่ควรคบชุนนางเพราะมีแต่ทางเสียเปรียบ
4. เป็นการสอนให้เอาเนื้อหนุไปใส่เนื้อข้าง
5. การสอนให้มาตาเห็นชุนนางรับทรัพย์สินของราษฎรต้องฟ้องผู้บังคับบัญชาของเขาหรือประธานในหน้าหนังสือพิมพ์

ทัศนคติของคนรุ่นใหม่ต่อพวกชุนนางหรือผู้มียศศักดิ์เป็นทัศนคติในทางลบ กลุ่มตัวอย่างส่วนมากไม่เห็นด้วยกับการประจบเอาใจพวกชุนนางหรือผู้มียศศักดิ์ เห็นว่าเป็นการสอนให้ประจบสอพลอและสร้างปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง ก่อทำให้พวกผู้มีอำนาจทั้งหลายเคยตัวต่อการไต่ทรัพย์สินสิ่งของจากผู้มาขอความช่วยเหลือ ถ้าใครมาขอความช่วยเหลือโดยไม่มีของกำนัลมาให้ แม้จะเป็นผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนหรือความอยู่ดีศรีธรรมจริง และตนเองสามารถช่วยได้ก็ไม่ช่วย ผู้น้อยที่ยากจนจึงไม่มีโอกาสได้รับการช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ ปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวงของประเทศไทยอาจสืบเนื่องมาจากค่านิยมอันนี้ จึงเป็นที่น่ายินดีที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับระบบค่านิยมอันนี้และเห็นว่าควรเลิกหมดเสีย ถ้าบุคคลทั้งผู้ใหญ่และเด็กมีทัศนคติเช่นนี้ก็น่าที่จะหวังได้ว่า ต่อไปปัญหาเรื่องการฉ้อราษฎร์บังหลวง ทุจริตในวงราชการ จะลดน้อยลง

คนปัจจุบันเกรงกลัวผู้มีอำนาจน้อยลง ซึ่งอาจเป็นเพราะระบบการปกครองประเทศเปลี่ยนไป ชุนนางปัจจุบันมีอำนาจน้อยกว่าแต่ก่อน ประกอบกับคนทั่วไปในปัจจุบันมีการศึกษาดีขึ้น เชื่อมั่นในตัวเองมากขึ้น แต่ที่ สังเกตเห็นได้ชัดก็คือ ทัศนคติของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อชุนนางยังคงเป็น

ทัศนคติที่ไม่ดีนัก ภาพของขุนนางเป็นภาพของกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจเห็นอำนาจ เอารัดเอาเปรียบ เห็นแก่ตัว ไม่ใช่ที่พึ่งหรือผู้ช่วยเหลือราษฎรดังที่ควรจะเป็น การที่เป็นเช่นนี้วินิจัยไต่พิจารณาเห็นว่า เป็นเพราะขุนนางหรือผู้มีศักดิ์ มีอำนาจ ไม่ว่าในยุคสมัยใด ได้สร้างภาพเช่นนั้นให้ราษฎรตลอดมา ทั้ง ๆ ที่ปัจจุบันผู้มีอำนาจบางคนก็เคยเป็นราษฎรสามัญมาก่อน แต่เมื่อมียศขึ้นก็ดำเนินการรอยผู้มีศักดิ์ ๆ ทุกประการ ทำให้ภาพของขุนนางในสายตาของราษฎรไทยไม่ดีขึ้นเลยแม้เวลาจะผ่านไปเกือบ 8 ศตวรรษ

บทที่ 26 เลี้ยงคนจักกินแรง กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วย 128 คน หรือร้อยละ 64.0

ข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่าง

1. คนไม่ใช่สัตว์ ไม่ควรเลี้ยงไว้ใช้
2. ไม่ควรหวังเลี้ยงคนไว้ใช้ เลี้ยงแล้วเขาอาจไม่ยอมให้ใช้ก็ได้
3. ไม่ควรกีดเลี้ยงคนเพราะของแพงมาก

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับสุภานิตบเห็นได้ชัดว่ากลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นบุคคลในยุคปัจจุบันไม่มีความเข้าใจอย่างถ่องแท้เกี่ยวกับค่านิยมการเลี้ยงคนไว้ใช้ในสมัยก่อน ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป ระบบกสิกรรมที่จำต้องอาศัยแรงงานคนช่วยกันทำงานกำลังจะหมดไป ระบบต่างคนต่างทำงานกำลังจะเข้ามาแทนที่ คนปัจจุบันจึงมองไม่เห็นความสำคัญของการมีพวกพ้องไว้เป็นแรงช่วยกันทำงาน

ข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างบางประการแสดงให้เห็นว่าคนปัจจุบันมีสำนึกในเรื่องสิทธิมนุษยชนค่อนข้างสูง เช่น เสนอว่าคนไม่ใช่สัตว์จึงไม่ควรเลี้ยงเอาไว้ใช้ ขอนี้อาจสืบเนื่องมาจากลัทธิการเมืองบางลัทธิที่เน้นความสำคัญของความเสมอภาคของมนุษย์เหนือสิ่งอื่น คัดค้านการเอาเปรียบแรงงาน ถือว่าผู้ทำงานในแรงคือผู้ถูกกดขี่ ความคิดเช่นนี้ทำให้กลุ่มตัวอย่างคัดค้านสุภานิตที่สอนให้เลี้ยงคนไว้ใช้งาน ถือว่าเป็นการกดขี่ เอารัดเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ก็มองในแง่ที่ว่าผู้ที่เลี้ยงคนเอาไว้ใช้ทำงานนั้นจะเป็นผู้ตกตวงผลประโยชน์จากแรงงานของผู้ที่ตนเลี้ยงแต่ผู้เดียว ซึ่งผิดไปจากสภาพความเป็นจริงในระบบสังคมไทย เพราะสังคมแต่ก่อนนั้น ส่วนมากคนในครอบครัวหรือเครือญาติกันเองช่วยกันทำงาน มีผลประโยชน์ร่วมกัน ไม่มีใครได้ผลประโยชน์แต่ผู้เดียว

ข้อเสนอแนะที่ว่าไม่ควรเลี้ยงคนไว้ใช้ เพราะเขาอาจไม่ยอมให้ใช้ก็ได้ นั้น แสดงว่า ผู้เสนอความคิดนี้มองสภาพสังคมตามที่ปรากฏจริง คนปัจจุบันยึดถือเรื่องสิทธิเสรีภาพส่วนตัวกัน มากไม่ยอมอยู่ใต้มงคัมของใคร เช่น พ่อแม่เลี้ยงลูกก็หวังไม่ได้ว่าลูกจะอยู่ในโอวาทหรือจะช่วยเหลือทำกิจการงานของพ่อแม่ต่อไป เพราะเมื่อเขาโตขึ้นเขาอาจเลือกทางชีวิตของตนเองตามใจ เขาอาจไม่ต้องการทำงานที่พ่อแม่อยากให้ทำ แต่ต้องการทำงานอย่างอื่น พ่อแม่ก็ชักขวางห้ามปรามไม่ได้ ดังนั้น การเลี้ยงคนไว้ใช้จึงเป็นเรื่องที่หวังได้ยากสำหรับคนปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของสภาพสังคมคือ กลุ่มตัวอย่างเสนอว่าไม่ควรคิดเลี้ยงคนเพราะชาวของแพง ข้อนี้ชี้ให้เห็นสภาพสังคมไทยปัจจุบันที่คนไทยกำลังประสบกับปัญหาทางเศรษฐกิจ ของทุกอย่างราคาสูง ความเป็นอยู่แบบจำกัดจำเขี่ยของคนส่วนใหญ่ในประเทศทำให้ทุกคนต้องอยู่แบบตัวใครตัวมัน จะมีเลี้ยงลูกคนอื่นอยู่ไม่ได้ ต่างกับสังคมสมัยพระร่วงซึ่งอุดมสมบูรณ์ "ในนามีปลา ในนามีข้าว" จึงสามารถเลี้ยงลูกกันได้ไม่ยาก และการเลี้ยงคนในสมัยก่อนก็เพียงแต่ให้มีกิน มีที่อยู่ ส่วนการเลี้ยงคนในปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยอุปกรณ์อีกหลายประการสำหรับจะเลี้ยงให้คนเป็นคนเต็มคน เป็นเรื่องสิ้นเปลืองมาก ไม่ใช่ของง่าย ๆ เหมือนสมัยก่อน คนปัจจุบันจึงจะเลี้ยงคนไว้มาก ๆ เหมือนแต่ก่อนไม่ได้

บทที่ 33 คนเป็นไทยยากจน กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วย 118 คน หรือร้อยละ 59.0

ข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่าง

1. เป็นกำสอนที่ล้าสมัย สมัยนี้ไม่มีทาสแล้ว
2. ควรเลือกคนที่ดี จะเป็นทาสหรือไทไม่สำคัญ
3. ไม่ควรแบ่งชั้นวรรณะ ไทหรือทาสก็คนเหมือนกัน

ข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับสุภาษิตบทนี้เป็นแนวเดียวกันคือไม่เห็นด้วยกับการแบ่งแยกฐานะของบุคคล เพราะสังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่ไม่มีทาส แม้คนรับใช้ก็ได้รับการยกย่องมากขึ้นกว่าแต่ก่อน คนปัจจุบันมีสำนึกในเรื่องสิทธิมนุษยชนสูงขึ้น จึงไม่เห็นด้วยกับการเหยียดหยามแบ่งแยกคน เพราะเหตุว่าเขาเป็นทาสหรือเป็นคนชั้นต่ำ การที่กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยอาจเป็นเพราะไม่เข้าใจปัญหาของการกบฏทาสของคนในสมัยก่อน จึงพิจารณาจากสภาพสังคมปัจจุบันและเอาความรู้สึกของตนเองเป็นเครื่องตัดสิน

ข้อนี้แสดงให้เห็นความคิดของคนรุ่นใหม่ที่ยอมรับความเท่าเทียมกันทางสังคม และไม่นิยมการแบ่งชั้นวรรณะ อันเป็นคุณสมบัติประการสำคัญของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

บทที่ 84 ขอรูยขอต่อหน้า กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วย 117 คน หรือร้อยละ 58.5

1. เป็นการสอนให้ประจบประแจง เรียกกะแนนเมตตา

2. ไม่จำเป็นต้องชมต่อหน้า ถ้าจะชมด้วยความจริงใจไม่หวังผลตอบแทน ชมที่ไหนก็เหมือนกัน

3. การทำตัวเป็นศิษย์ที่ดี ดีกว่าคำชมเชยสำหรับครู

กลุ่มตัวอย่างกว่าครึ่งไม่เห็นด้วยกับสุภาษิตบทนี้ เห็นว่าเป็นการสอนให้คนประจบประแจงขาดความจริงใจ นำสังเกตว่าสุภาษิตที่สอนให้คนประจบ ทำให้เป็นที่ชอบใจของผู้ใหญ่ ถูกคัดค้านอยู่ในระดับสูงถึง 2 บท คือบทที่ 22 (กบขุนนางอย่าโหด) และบทที่ 84 (ขอรูยขอต่อหน้า) แสดงว่าคนปัจจุบันเบื่อหน่ายการประจบสอพลอ นิยมความจริงใจ ตรงไปตรงมา ไม่ชอบทำดีกับใครโดยหวังผลตอบแทน อย่างไรก็ตามก็ขอเสนอแนะที่ว่า การทำตัวเป็นศิษย์ที่ดีดีกว่าคำชมเชยนั้น แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างที่เสนอยังเห็นความสำคัญของความเป็นครูและศิษย์ จึงเข้าใจดีว่าสำหรับคนที่เป็นครูนั้น ไม่ปรารถนาคำชมมากไปกว่าได้เห็นศิษย์เป็นกนดี่ ข้อนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างครูและศิษย์ในสังคมไทยยังมีอยู่ ครูยังไม่ได้มีสภาพเป็นเพียงลูกจ้างสอนหนังสือดังที่เกรงกัน

กลุ่มตัวอย่างที่ไม่ยอมรับสุภาษิตบทนี้มีเกินครึ่งเพียงเล็กน้อย แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างอีกเกือบครึ่งยังยอมรับค่านิยมเรื่องการประจบเอาใจผู้ใหญ่อยู่ จึงนับว่าค่านิยมนี้มิได้ยอมรับและไม่ยอมรับเป็นจำนวนใดเสียกัน จากข้อมูลในตารางที่ 7 แสดงว่ากลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับค่านิยมนี้ทั้งในจังหวัดสุโขทัยและกรุงเทพฯ เป็นเด็กมากกว่าผู้ใหญ่

จากการพิจารณาสุภาษิตทั้ง 5 บทที่มีกลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จะเห็นว่าเรื่องที่กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยในสุภาษิตได้แก่

1. การเชื่อฟังและทำตามประเพณีที่มีมาแต่ก่อนโดยปราศจากเหตุผล

2. การประจบสอพลอ เอาใจผู้มีอำนาจเหนือตน

3. การแบ่งแยกชนชั้น ละเมิดสิทธิมนุษยชน

สุภาวียทั้ง 5 บทที่มีผู้คัดค้านเกินครึ่งนี้ คัดค้านมโนทัศน์ทั้งสิ้น ไม่ใช่คัดค้านเพียงส่วนย่อย คือไม่เห็นด้วยกับการปรับตัวแบบเอาตัวรอดโดยไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรี ไม่คำนึงถึงผลเสียหายที่จะบังเกิดต่อสังคมหรือเพื่อนมนุษย์อื่น ชื่อนี้แสดงให้เห็นบุคลิกภาพของคนปัจจุบันที่มีความเชื่อมั่นในตัวเอง และกล่าหาญกว่าคนรุ่นก่อน คำนึงถึงความยุติธรรม ความเสมอภาคในสังคมมากขึ้น ขณะเดียวกันก็คิดถึงความปลอดภัยและความสงบสุขของชีวิตตนเองน้อยลง

ทัศนคติของคนรุ่นนี้อีกประการหนึ่งที่มีมองเห็นได้ชัดคือการไม่ยอมรับการประจบสอพลอ ยกย่องให้ของกำนัลใหญ่ การประจบเอาใจและให้ของกำนัลแก่ผู้มีอำนาจเพื่อให้ท่านเกิดความเมตตาเป็นค่านิยมที่ตกทอดกันมาในสังคมไทย และกลายเป็นต้นตอของการทุจริต ฉอราฐร้ายแรง ที่เป็นปัญหาร้ายแรงและนำความเสื่อมโทรมให้แก่สังคมไทยทุกวันนี้ คนรุ่นนี้มองเห็นปัญหาตรงจุด จึงคิดขจัดปัญหาที่ต้นเหตุด้วยการพยายามเลิกค่านิยมการให้ทรัพย์สินแก่ขุนนางเพื่อหวังผลประโยชน์ซึ่งอาจได้มาโดยอาศัยอำนาจของขุนนางผู้นั้น เป็นการมองกันคนละแง่กับคนรุ่นก่อนซึ่งไม่ได้คิดถึงผลเสียอันจะเกิดแก่สังคมและประเทศชาติมากไปกว่าการอยู่รอดปลอดภัยหรือไฉฉาของตนเอง

ทัศนคติอีกอย่างหนึ่งของคนรุ่นนี้คือการไม่ยอมรับการแบ่งแยกชนชั้น เคารพสิทธิมนุษยชน ไม่เห็นด้วยกับการเหยียดหยามเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่ว่าคนคนนั้นจะมีกำเนิดต่ำต้อยหรือยากจน หรือเป็นคนเชื้อชาติใด ความคิดเรื่องที่ว่าคนเราเกิดมาเท่าเทียมกันนี้เป็นรากฐานประการสำคัญประการหนึ่งของการปกครองระบอบประชาธิปไตย จึงนับว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีบุคลิกภาพที่สอดคล้องกับระบอบการปกครองนี้เป็นอย่างดี

สรุปได้ว่า ค่านิยมของคนในสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปจากค่านิยมของคนสมัยสุโขทัย เป็นค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ทั้งหมด มิได้เปลี่ยนแปลงเฉพาะบางส่วน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกและสังคมปัจจุบัน ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้มีแนวโน้มว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่น่าจะให้อำนาจดี เพราะเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพของคนรุ่นปัจจุบันในสังคมไทยให้เหมาะสมสอดคล้องกับการปกครองระบบเสรีประชาธิปไตย ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่ประชาชนส่วนใหญ่ในโลกยอมรับว่าเป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุดเท่าที่จะมีได้ในปัจจุบัน

ตารางที่ 9

สรุปข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับสุภาษิตแต่ละบทเกินกว่า 50 คน หรือ
ร้อยละ 25

บทที่	สุภาษิต	จำนวนผู้ ไม่เห็นด้วย	ข้อเสนอแนะ
36	ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ	85	- ควรเลือกจดจำเฉพาะสิ่งที่ดี - ควรรับฟังไว้ ถ้าไม่ดีก็ไม่ต้องจำ - พิจารณาคำสอนว่าดีหรือไม่ คนแก่บางคนก็เชื่อถืออะไรไม่ได้ สอนเรื่องเหลวไหลให้เด็กก็มี - คนสั่งสอนไม่สำคัญเท่าเรื่องที่สอน ถ้าสิ่งที่สอนดี ควรจดจำ ไม่สำคัญว่าคนสอนจะเป็นคนแก่หรือเด็ก คนแก่บางทีก็รู้อะไรก็ ๆ สู้เด็กไม่ได้
27	อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่	82	- คือได้ ถ้าแน่ใจว่าสิ่งที่ทำนั้นถูกต้อง - ควรฟังผู้ใหญ่ ถ้าท่านมีเหตุผลก็ควรทำตาม - ผู้ใหญ่ไม่ใช่จะทำสิ่งที่ถูกต้องเสมอไป - ไม่ควรใช้คำว่า "ขัดแย้ง" สมัยนี้ผู้ใหญ่กับเด็กควรพอกันด้วยเหตุผล ถ้าเหตุผลของเด็กดีกว่า ผู้ใหญ่ก็ควรยอมตาม ไม่ควรหาว่าเด็กคือ - ผู้ใหญ่ทำผิด เด็กควรคัดค้านได้

บทที่	สุภาษิต	จำนวนผู้ไม่เห็นด้วย	ข้อเสนอแนะ
96	ช่างคนไว้อารุช	80	- อารุชต้องเก็บไว้ใบนี้คือฉีก เอากรวดเอาไว้ใกล้ตัว - ไม่ควรพกอารุชไว้กับตัว อาจถูกขอรหัสสังคม - ราษฎรสุจริตไม่มีสิทธิพกอารุช - พกอารุชก็ป้องกันอะไรไปได้ ถึงที่ตายก็ตาย - ถึงมีอารุชก็สู้ผู้ร้ายสมัยนี้ไม่ได้
88	ขอมิตรเมื่อลับหลัง	78	- ต่อหน้าหรือลับหลังก็ควรประพฤติเหมือนกัน ถ้าจะชมควยใจจริง ชมต่อหน้าหรือลับหลังก็ได้ - ไม่จำเป็นต้องชม กบเขื่อนควรมีความจริงใจต่อกันก็พอแล้ว - ทำหน้าที่ของเขื่อนแท้ดีกว่าตีแต่ปาก
76	ลูกเมียอย่าวางใจ	75	- ถ้าไม่ไว้วางใจก็ไม่ควรเอามาเป็นลูกเมีย - ถ้าไม่มีอะไรน่าระวังก็ควรไว้วางใจ - คนอยู่ควยกัน ถ้าไปไว้วางใจกันแล้วจะอยู่ไปทำไม - ควรเปลี่ยนเป็นสอนว่า ลูกเมียอย่าวางใจ เพราะผู้หญิงยังไว้วางใจใครมากกว่าผู้ชาย

บทที่	สุภาษิต	จำนวนผู้ ไม่เห็นด้วย	ข้อเสนอแนะ
25	หวานพืชจักเอาผล	74	- ควรรู้จักทำอะไรให้คนอื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนบ้าง - ไม่ควรคิดถึงแต่ผลประโยชน์อย่างเดียว - คนเราควรมีทั้งการทำโดยหวังผลและไม่หวังผล ถ้าทำอะไรจะเอาแต่ผลประโยชน์ตอบแทนรำไป เรียกว่า หน้าเลือด - สุภาษิตบทนี้เหมาะสำหรับสอนนักเรียนการค้าและนักเรียนเมือง
143	อย่ารักทางกวาศิด	74	- ไม่ควรสอนให้เล่นพวก - ถ้าคนที่ทางนารักกวาศิดควรรัก - กวาศิดคนดี ไม่สำคัญว่าเป็นคนทางหรือชิด - รักทั้งคนทางนาศิดให้เสมอกัน
103	พรรคพวกพึงทำนุ ปลูกเอา แรงทั่วตน ขลเยี่ยงไถนกระ ทา นาลูกหลานมากิน	71	- ไม่ควรสอนให้เล่นพวก - เป็นสุภาษิตสำหรับนักเลงและนักเรียนเมือง - ถ้าช่วยพวกพ้องตัวเองแล้วไปทำให้คนอื่นเดือดร้อนก็ช่วยไปเถอะ - สังคมไทยเป็นอย่างนี้อยู่แล้ว ไม่ต้องสอนก็ได้
148	จงยิงผู้ปีศาจ (ในความ หมายว่า เยี่ยง)	69	- ผู้ปีศาจบางคนได้คิดด้วยวิธีการสกปรก ไม่ควรเอาอย่าง

บทที่	สุภาษิต	จำนวนผู้ ไม่เห็นด้วย	ข้อเสนอแนะ
			- ดูตัวอย่างได้ แต่อาจจะทำตามต้องเลือกตามแต่สิ่งที่ดี สิ่งที่คุณมีศรัทธาก็ทำไม่ใช่สิ่งที่ทุกตัวอย่าง - ทำทุกอย่างให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ต้องพยายามเอาอย่างใครทั้งนั้น - อย่าดูอย่างคนมียศศักดิ์เลย เกิดกิเลสเปล่า ๆ (เพราะเป็นตัวอย่างของคนกิเลสหนามาก ๆ)
79	ของแพงอย่ามักกิน	66	- กินให้สมฐานะ - นาน ๆ กินที ไม่เป็นไร - มีปัญญากินก็กิน ตายแล้วจะอด - ชื่อของกินดีกว่าไปฟุ่มเฟือยทางอื่น - ตระหนี่มากเกินไปก็ไม่ดี - ถ้าของแพงทุกอย่างจะกินอะไรละ
140	อย่าออกทางขุนนาง	62	- ถ้าผู้น้อยไม่กล้าขัดขวาง พวกขุนนางก็จะบาอำนาจกันใหญ่ - ถ้าขุนนางทำผิดควรหาทางขัดขวาง ขึ้นไปบอกไปบ้านเมืองจะลุ่มจม - ถ้าจะขัดขวางขุนนางต้องคิดให้รอบคอบ ขัดขวางแล้วไม่มีทางสำเร็จก็อย่าขวาง

บทที่	สุภาษิต	จำนวนผู้ ไม่เห็นด้วย	ข้อเสนอแนะ
74	อย่าปองเรียนอาถรรพ์ พลัน จับหายวามว	61	- เรียนไว้ระดับสติปัญญา ไม่เป็นไร - พรหมณ์สมัยก่อนโคตี้เพราะวิชาอาถรรพ์ กันทั้งนั้น - สมัยนี้มีคนโคตี้เพราะเป็นหมอผี หมอคุณ ณไป
14	อย่าไต่สูงโพ้นศักดิ์	61	- ไต่สูงดีกว่าไต่ต่ำ - ไต่สูงไว้ จะได้มีความพยายาม ถ้าไม่ ไต่สูงก็ไม่ก้าวหน้า - ไต่สูงโค แต่ต้องเตรียมใจไว้รอรับความ ผิดหวังด้วย
72	เจรจาตามคดี	56	- ความจริงบางอย่างก็ไม่ควรพูด - สมัยนี้ โทกโคตี้มีณไป - ซ่อนก็อยู่ในโลกนี้ไม่ได้ - ไม่ควรพูดเท็จ แต่ก็ไม่จำเป็นต้องพูดทุก อย่างรู้ - ถ้าพูดความจริงแล้วทำให้ตัวเดือดร้อนก็ ไม่ควรพูด
67	เมื่อ (คนพาล) พาทิ้งตอม	55	- อย่าต่อปากต่อคำกับคนพาล - หลีกให้ห่างคนพาลร้อยโยชน์พันโยชน์

บทที่	สุภาษิต	จำนวนผู้ ไม่เห็นควย	ข้อเสนอแนะ
29	เดินทางอย่าเดินเปลี่ยว	54	- ไม่ควรเดินทางเปลี่ยว (อาจถูกข่มขืนแล้วฆ่า) - ควรกล้าไปไหน ๆ ใจคนเดียว ไม่ต้องเกาะคนอื่นอยู่เรื่อย - ถ้าเป็นที่อันตรายก็ไม่ควรไปคนเดียว แต่ที่ปลอดภัยควรไปคนเดียวได้ - ไม่ควรหวังพึ่งคนอื่นอยู่เรื่อยไป คนอื่นเขาอาจไม่ยอมไปไหน ๆ กับเราก็ได้
2	ให้หาสินเมื่อใหญ่	53	- เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ต้องคิดทำประโยชน์ให้ทั้งตนเองและผู้อื่น ไม่ควรตั้งหน้ากอบโกยเงินทองอย่างเดียว - ไม่ควรสอนให้คนเห็นเงินเป็นพระเจ้า - ถ้าวัยแล้วก็ทำงานเพื่องานบ้าง อย่าทำเพื่อเงินอย่างเดียว

สุภาษิตที่กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยร้อยละ 25-50 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด เป็นสุภาษิตที่สอนเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้

1. สอนให้อ่อนน้อม เชื่อฟังและทำตามผู้ใหญ่ ไม่ให้ค่อคึง โตแย้ง ให้รู้จักทำตัวให้เป็นที่ยรักใคร่เมตตาของผู้ใหญ่ ตลอดจนผู้มีอำนาจเหนือตน กลุ่มตัวอย่างคัดค้านสุภาษิตที่สอนทำนองนี้ 4 บท คือ

- บทที่ 36 ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ
- " 27 อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่
- " 146 จงยั้งผู้มีศักดิ์ (ในความหมายว่าเยี่ยง)
- " 138 อย่าออกทางขุนนาง

สุภาษิตทั้ง 4 บทนี้แสดงให้เห็นว่า ทัศนคติของคนรุ่นนี้ต่อผู้ใหญ่ ตลอดจนผู้มีอำนาจไม่สู้ดีนัก ผู้น้อยหรือเด็กในสังคมไทยมีความรู้สึกว่าผู้ใหญ่เป็นผู้ที่ใช้อำนาจบังคับ เอาเปรียบผู้น้อยตามใจชอบ แม้แต่คนแก่ซึ่งอาจหมายถึงญาติผู้ใหญ่ก็ยังไม่ยอมรับว่าเป็นผู้หวังดี นี่คือการขอสันนิษฐานความเห็นที่วาทะของวาทะระหว่างวัยในสังคมไทยกำลังจะขยายกว้างออกไปทุกที เด็กไม่เชื่อถือไม่ศรัทธาระบบบาวุโส ไม่ยอมรับเรื่องวัยวุฒิ แต่เรียกร้องเหตุผลประกอบการสั่งสอนหรือการบังคับทุกเรื่องไป

ทัศนะของผู้น้อยต่อขุนนางก็เช่นเดียวกับกลุ่มตัวอย่างที่คัดค้านสุภาษิต "คบขุนนางอย่าโหด" คือเห็นว่าพวกขุนนางเป็นพวกผู้มีอิทธิพล ไม่สุจริต และไม่นายกองนับถืออีก จนแม้แต่จะเอาเป็นตัวอย่างก็ไม่ยอมรับ แต่ขอเสนอแนะเกี่ยวกับสุภาษิตบทที่ 140 (อย่าออกทางขุนนาง) แสดงว่าคนรุ่นนี้ก็ไม่ใช่จะเลืือตรอน มุทะลุเสียทีเดียว อย่างน้อยก็เข้าใจและยอมรับความเป็นจริงอยู่ว่า การขัดขวางผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจโดยไม่ดูตาม้าตาเรือไม่ใช่วิธีการของคนฉลาด แสดงว่าผู้เสนอคัดค้านเพียงส่วนน้อย ไม่ใช่คัดค้านมโนทัศน์

2. สอนให้ระมัดระวังตัว ไม่ประมาท ไม่ไว้ว่างใจจะไร้ง่าย ๆ กลุ่มตัวอย่างคัดค้านสุภาษิตที่สอนทำนองนี้ 3 บท คือ

- บทที่ 94 ข้างคนไวอาวูช
- " 76 ลูกเมียอย่าว่างใจ

บทที่ 29 เดินทางอย่าเดินเปลี่ยว

สุภาภิตทั้ง 3 บทนี้ กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยเพราะเห็นว่าเป็นการสอนให้คนระมัดระวังตัวมากเกินไปจนกลายเป็นคนหวาดระแวง เช่น ต้องเอาอาวุธติดตัวไว้เสมอ ไปไหนไปคนเดียวไม่ได้ แม้แต่คนที่รักกัน อยู่ด้วยกันทุกวันเช่นลูกและเมียก็ยังระแวง ไม่วางใจจากข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างเห็นว่าการระมัดระวังตัวมากเกินไปนั้นน่ารำคาญ เป็นการระแวงหรือหวาดกลัวที่หุ้มนิยามเกินเหตุ บางคนเสนอว่า คนถึงที่ตายอยู่ที่ไหนก็ตายเหมือนกัน แสดงว่าออกจะมีเหตุ รักและห่วงตัวเองน้อยกว่าคนในสมัยก่อน

กลุ่มตัวอย่างที่เห็นว่าไม่ควรพกอาวุธติดตัวนั้น ความคิดที่เสนอแนะไม่ใช่การคัดค้านการมีอาวุธไว้ป้องกันตัว แต่ชี้ให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ในสังคมปัจจุบันที่แตกต่างจากสังคมแต่ก่อน สมัยโบราณคนต้องมีอาวุธไว้ป้องกันอันตรายให้ตัวเอง เพราะเจ้าหน้าที่รับผิดชอบให้ความคุ้มครองราษฎรยังไม่มี ผู้ที่จะมีผู้คอยระมัดระวังความปลอดภัยให้มีแต่กบฏภัยและขุนนางชั้นสูงเท่านั้น ราษฎรทั่วไปต้องระมัดระวังช่วยเหลือตัวเอง คนโบราณจึงต้องพกอาวุธไว้ป้องกันตัว แต่ปัจจุบันมีกฎหมายบ้านเมือง มีเจ้าหน้าที่รักษาความสงบ ดูแลคุ้มครองความปลอดภัยให้ แม้จะไม่ไฉไลเต็มที่ แต่กฎหมายก็ห้ามไม่ให้ราษฎรทั่วไปพกอาวุธติดตัวไปไหน ๆ เพราะเกรงจะใช้อาวุธในทางทุจริตหรือใช้ทำร้ายผู้อื่นจนเกินกว่าเหตุ ดังนั้นการพกอาวุธในปัจจุบันจึงกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย นอกจากนั้นเท่าที่ปรากฏในปัจจุบันคนในสังคมสมัยใหม่ ขาดความสามารถในการป้องกันตัวเองเป็นส่วนมาก เพราะสภาพความเป็นอยู่ไม่ส่งเสริมให้คนต้องฝึกฝนการใช้อาวุธป้องกันตัวเหมือนสมัยก่อน ชายไทยในปัจจุบันไม่จำเป็นต้องเป็นทหาร หรือออกศึกสงครามทุกคน ดังนั้น การมีอาวุธไว้จึงช่วยป้องกันตัวเองไม่ได้มากนัก อีกประการหนึ่งคนร้ายในปัจจุบันก็มีความเชี่ยวชาญในการใช้อาวุธประกอบการทุจริต และยังร่วมมือกันทำการร้ายเป็นหมู่คณะ การที่สุจริตชนจะพกอาวุธไว้เพื่อต่อสู้คนร้ายหรือป้องกันตัวจึงเป็นเรื่องสุกวิสัย และกลายเป็นการเปล่าประโยชน์สำหรับคนปัจจุบัน ข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นประโยชน์ของการพกอาวุธเนื่องจากเหตุผลประการต่าง ๆ เหล่านี้ มิใช่เพราะกลุ่มตัวอย่างเห็นว่าสังคมปัจจุบันจะมีความปลอดภัยกว่าสังคมแต่ก่อน จนไม่มีความจำเป็นต้องมีอาวุธไว้ป้องกันตัว เพราะแท้จริง ดูเหมือนทุกคนจะตระหนักดีทั่วกันว่าไม่ว่ายุคสมัยใดคนไทย

ก็ยืนอยู่ท่ามกลางอันตรายทั้งสิ้น การคัดค้านสุภาภิตบนี้จึงเป็นการคัดค้านส่วนย่อย ไม่ใช่คัดค้านมโนทัศน์ในเรื่องให้รู้จักระมัดระวังตัว ไม่ประมาท

ข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างที่คัดค้านสุภาภิตที่สอนว่า ไปไหนไม่ให้ไปคนเดียวนั้น แสดงบุคลิกภาพของคนปัจจุบันที่เชื่อมั่นในตัวเอง ไม่ชอบพึ่งพาอาศัยใคร เมื่อจำเป็นต้องไปไหนก็ไปคนเดียวได้ ไม่ขลาดกลัวหรือกระดากอาย พร้อมทั้งเผชิญเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยตัวเองตามลำพัง การกล้าคิดกล้าทำไม่ขลาดกลัวนี้ก็เข้าใจว่าเป็นบุคลิกภาพอีกอย่างหนึ่งที่คนไทยรุ่นนี้ได้รับมาจากการศึกษาแผนใหม่ แต่กลุ่มตัวอย่างจำนวนไม่น้อยก็ยังยอมรับคำสอนในสุภาภิตนี้และเห็นว่าการไปไหนคนเดียวเป็นอันตรายสำหรับสังคมไทยในปัจจุบัน อันตรายที่เห็นได้ชัดจากการเดินทางคนเดียวคืออันตรายที่เกิดจากพวกมิจฉาชีพ ดังที่กลุ่มตัวอย่างเสนอว่าไปไหนคนเดียวอาจถูกข่มขืนแล้วฆ่า ซึ่งคงหมายถึงเฉพาะผู้หญิง เป็นการหยิบยกสภาพความเป็นจริงในสังคมปัจจุบันมาอย่างสมเหตุสมผล แต่กลุ่มตัวอย่างที่เสนอเช่นนี้ก็ไม่นับสนุนการไปไหนต้องมีเพื่อน เพียงแต่เสนอว่า ไปคนเดียวก็ไ้แต่อย่าไปในที่เปลี่ยว ทั้งนี้เพราะสภาพความเป็นอยู่ของคนปัจจุบันสำหรับคนทั้งในเมืองและกรุงเทพ ฯ และสุโขทัย อาจหลีกเลี่ยงการไปในที่เปลี่ยวได้ แต่คนโบราณพ้นจากบ้านก็เป็นที่เปลี่ยวแล้ว เพราะผู้คนไม่ค่อยอยู่กัน คับคั่งเหมือนปัจจุบัน ดังนั้น สำหรับคนโบราณการหลีกเลี่ยงการเดินทางไปในที่เปลี่ยวจึงเป็นไปได้ยาก ท่านจึงสอนว่าไม่ให้ไปคนเดียว การที่กลุ่มตัวอย่างเสนอว่าถ้าเป็นที่ปลอดภัยก็ไปคนเดียวได้ แต่ถ้าเป็นที่อันตรายควรมีเพื่อนไปด้วย จึงเป็นความคิดที่สอดคล้องกัน เป็นการคัดค้านเพียงส่วนย่อย ไม่ใช่คัดค้านมโนทัศน์

3. สอนให้รักพวกพ้อง ช่วยเหลือพวกเดียวกัน กลุ่มตัวอย่างคัดค้านสุภาภิตที่สอนท่านองนี้ 2 บท คือ

บทที่ 141 อยารักทางกว่าชีวิต

" 101 พรรถพวกพ้องทำนุก ปลูกเอาแรงทั่วตน บล่ียงไ่่นกกระทำ พาลูกหลานมากิน

สุภาภิต 2 บทนี้สอนให้คนรักพวกพ้อง ช่วยเหลือทำนุบำรุงพวกพ้องของตนก่อนคนอื่น กลุ่มตัวอย่างแสดงความไม่เห็นด้วยและเสนอแนะว่าควรเลิกลมระบบการเล่นพวกได้แล้ว แสดง

ทัศนะของคนรุ่นนี้ว่าเมื่อหน้ายุคระบบนี้ เป็นเพราะสภาพสังคมปัจจุบันแตกต่างจากสังคมสมัย
พระร่วง สมัยนี้คนไม่จำเป็นต้องมีพรรคพวกไว้ช่วยทำงานไ้แรงเหมือนระบบกสิกรรมแบบเก่า
ปัจจุบัน คนที่ยังเลี้ยงพรรคพวกไว้มาก ๆ มีแต่พวกผู้มีอิทธิพล เลี้ยงพรรคพวกไว้เป็นการเสริม
บารมีเสริมอำนาจให้ตัวเอง ไกรมียศ มีอำนาจก็ช่วยเหลือพวกพ้องของตนให้ได้มีก็มีอำนาจ
ด้วย จะไ้ทำให้ฐานะของคนมันคงยิ่งขึ้น คนอื่น ๆ ที่ไม่มีพรรคพวก แม้จะมีความสามารถหรือ
ทำงานถวายความขยันหมั่นเพียรอย่างไรก็ไม่มีโอกาสประสบความสำเร็จในการทำงานได้ เพราะ
โอกาสเหล่านั้น ผู้มีอิทธิพลเก็บไว้สำหรับพรรคพวกของตนหมด จึงเกิดความเบื่อหน่าย เอือม
ระอาระบบพวกพ้องและอยากไ้หมดไปจากสังคมไทย ทั้งนี้เพื่อให้ทุกคนไ้มีโอกาสเท่าเทียม
กัน และไ้ทุกคนไ้มีโอกาสก้าวหน้าในกิจการตามความสามารถของตน มีใจก้าวหน้าเพราะมีผู้ใหญ่
ที่มีอิทธิพลหรือพรรคพวกค้ำไ้ก้าวขึ้นไป

4. สอนไ้เจ็บมั่ว ไม่ไ้สูง ไม่ทะเยอทะยานไ้เกินตัว และไ้เป็นคนมัธยัสถ์
ไม่สุรุยสุรายในการบริโภค กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยกับสุภาษิตที่สอนท่านองนี้ 2 บท คือ
บทที่ 79 ของแพงอยามักกิน
" 14 อย่าไ้สูงไ้พนศักดิ์

สุภาษิตทั้ง 2 บทนี้สอนไ้คนเจ็บมั่ว ไม่มักไ้ใหญ่ไ้สูง ไม่ทำอะไรเกินตัว รู้จักประมาณ
ตัวเอง เป็นผู้น้อย เป็นคนยากจนก็ไ้ควรทำตัวเข้ากับคนมียศศักดิ์ ไม่มีทรัพย์สินเหลือ
เพื่อไ้ใครอยากกินของดี ๆ แพง ๆ กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยเพราะเห็นว่าเป็นคำสอนที่ทำ
ไ้คนเฉื่อยชาไม่กระตือรือร้นเพื่อฐานะที่ดีกว่าเดิม ไม่มีความทะเยอทะยาน กลุ่มตัวอย่าง
เสนอว่าการไ้สูงทะเยอทะยานจะทำไ้คนก้าวหน้าและประสบความสำเร็จในชีวิต ในเรื่อง
ที่สอนไม่ไ้กินของแพงนั้น กลุ่มตัวอย่างเสนอว่าควรกินอยู่ไ้สมฐานะ คือถ้าอยู่ในฐานะที่จะกิน
ของแพงได้ก็ไ้กินของแพงนั้น แต่ถ้ายากจนก็ไ้กินของธรรมดา ๆ แต่ถ้ายากจนก็ไ้กินของแพงเหมือน
กัน ขอเสนอท่านองนี้เป็นการคัดค้านส่วนย่อย ไม่ไ้คัดค้านมโนทัศน์ แสดงว่าคนรุ่นนี้ไ้ยอมรับว่า
การอยากกินของแพงเกินฐานะเป็นสิ่งที่ไ้ไม่ควรทำ กลุ่มตัวอย่างบางคนเสนอว่าปัจจุบันของแพง
ทุกอย่าง ถ้าสอนไม่ไ้กินของแพงก็ไ้ไม่ต้องกินอะไรเลย การเสนอท่านองนี้เป็นการเสนออย่าง
ประชดประชัน สะท้อนไ้เห็นสภาพเศรษฐกิจของคนไทยในปัจจุบันว่าอยู่ในภาวะเดือดร้อน

สินการราคาแพงจนกลุ่มตัวอย่างเกิดความรู้สึกขัดเคืองเมื่อได้ยินคำสอนไม่ให้กินของแพง เพราะ
 คนปัจจุบันไม่ได้กินของแพงเพราะความฟุ่มเฟือย แต่กินเพราะไม่มีของถูกให้กิน

5. สอนไม่ให้เรียนวิชาที่ไม่เป็นคุณประโยชน์แก่ตัว มีแต่จะนำความเดือดร้อนมาให้
 กลุ่มตัวอย่างคัดค้านสภานิติที่สอนเช่นนี้ 1 บท คือ

บทที่ 74 อธิบายป้องกันอาชญากรรม พลันนิพนธ์วายม้วย

กลุ่มตัวอย่างเสนอว่าวิชาลึกลับ เช่น ไสยศาสตร์ เวทมนตร์คาถา เล่นแร่แปรธาตุ
 คนในปัจจุบันไม่ถือว่าเป็นวิชาทางกาย แต่กลับเห็นว่าน่าสนใจ หากผู้เรียนจะเรียนรู้ไว้
 ประคับสติปัญญา ไม่ทำความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ซ่อนแสดงค่านิยมของคนปัจจุบันว่าเป็นผู้สนใจ
 ใฝ่หาความรู้อย่างไม่มีขอบเขต ไม่จำกัดว่าเป็นวิชาเช่นไร คือถือว่ารู้ไว้ไว้ไว้ใส่บาแนกหาม
 เมื่อรู้แล้วว่าไม่ดีก็ไม่นำไปใช้ ถ้าดีก็นำเอาไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ไม่จำเป็นต้องปิดกั้นปิดตา
 ตัวเอง ไม่ยอมรับรู้เสียเลยเพียงเพราะเขามองว่าเป็นวิชาที่ไม่ดี

6. สอนให้พูดตามความเป็นจริง กลุ่มตัวอย่างคัดค้านสภานิติที่สอนเช่นนี้ 1 บท คือ
 บทที่ 72 เจริญตามคคิ

กลุ่มตัวอย่างที่คัดค้านสภานิติบทนี้เสนอว่าการพูดจริงในทุก ๆ เรื่อง บางทีก็เป็น
 อันตรายหรือนำความเดือดร้อนมาให้ทั้งตนเองและผู้อื่น ดังนั้น ถ้าเห็นว่าพูดไปแล้วไม่ดี
 ไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้ใด แม้จะเป็นความจริงก็ไม่จำเป็นต้องพูด คือเสนอแนะสอดคล้องกับ
 สภานิติบทที่ 125 (กิดแล้วจึงเจรจา)

กลุ่มตัวอย่างบางคนเสนอว่าการพูดเท็จถ้าไม่ทำให้ใครเดือดร้อนหรือพูดเท็จเพื่อช่วย
 เหลือคนอื่น เช่น พูดเพื่อให้เขาสบายใจ ก็เป็นสิ่งที่ควรทำ บางคนก็เสนอความคิดอย่าง
 ประชดประชันว่าสมัยนี้โกหกได้ก็มีถมไป การเสนอเช่นนี้สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมว่า แม้การ
 พูดเท็จจะเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่ก็มีคนปฏิบัติกันอยู่ไม่น้อย จนทำให้คนที่ยังเห็นค่า
 ของการรักษาความสัตย์เกิดความคับข้องใจจนถึงกับแสดงความคิดออกมาในข้อเสนอแนะ

7. สอนให้รักน้ามารยาทกับคนพาล เมื่อเขาพูดควยให้พูดตอบ กลุ่มตัวอย่างไม่เห็น
 ควย 1 บท คือ

บทที่ 67 เมื่อ (คนพาล) พาที่ฟังตอบ

กลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยแสดงความคิดเห็นว่า ไม่เห็นมีประโยชน์อะไรที่จะโต้ตอบกับคนพาล เพราะการโต้ตอบอาจนำมาซึ่งการเป็นมิตรหรือเป็นศัตรูกันต่อไป เพื่อตัดไฟแต่ต้นลม หลีกเลียงเรื่องที่น่าจะยิ่งยอกต่อไป จึงเสนอแนะว่าไม่ควรพุดจาอะไรกับคนพาลเลย และควรหลีกเลียงให้ไกลที่สุดเท่าที่จะไกลได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสังคมปัจจุบันกว้างขวาง คนจึงหลีกเลียงการพบปะกันได้ง่าย ไม่อยากคบกับใครก็ไม่ค่อยคบ ส่วนในสมัยโบราณสังคมคับแคบ คนในสังคมเดียวกันแม้จะไม่ชอบก็หลีกเลียงกันไม่ใคร่พ้น ท่านจึงสอนให้เสแสร้งบ้างเพื่อหลีกเลียงการก่อศัตรู

ข้อเสนอนี้ของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ให้ตอบปากต่อคำกับคนพาล แสดงบุคลิกภาพของคนที่เห็นว่ามีความประพฤติตรงไปตรงมา ไม่ชอบการเสแสร้ง ไม่ยอมเก็บความรู้สึกไว้ในใจเหมือนคนแกล้ง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับคนสมัยพระร่วงแล้ว คนปัจจุบันมีลักษณะแข็งกระด้าง ขาดอภัยกับไมตรี ตรงข้ามกับคนสมัยพระร่วงซึ่งเห็นความสำคัญของการผูกไมตรีเป็นอันมาก ลักษณะเช่นนี้มักพบในสังคมใหญ่ที่คนในสังคมมีความสัมพันธ์กันน้อย เป็นสังคมแบบต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างช่วยตัวเอง ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน

8. สอนให้หาทรัพย์สินเงินทองเมื่อถึงวัยเป็นผู้ใหญ่แล้ว กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วย 1 บท คือ

บทที่ 2 ให้หาสินเมื่อใหญ่

กลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับสุภาษิตบทนี้เห็นว่าเป็นการสอนให้คนเห็นแก่เงิน เห็นเงินสำคัญเกินไป จึงสอนให้ตั้งหน้าหาเงิน กลุ่มตัวอย่างที่คัดค้านสุภาษิตบทนี้แสดงว่ามีแนวคิดแบบอุดมคติมากเกินไปจนพยายามปฏิเสธความจริงที่ว่าเงินเป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากนั้นกลุ่มตัวอย่างยังเสนอว่า คนเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว ไม่ใช่ไม่หาเงินอย่างเดียว แต่ต้องรู้จักทำประโยชน์ให้ผู้อื่นด้วย และคนที่มั่งมีเงินมากพอแล้ว ก็ควรหยุดยั้งการทำงานเพื่อเงิน หันมาทำงานเพื่องานเสียบ้าง เห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างมิได้เสนอแนะตามความรู้สึกที่แท้จริงของตนเองว่าสุภาษิตบทนี้ดีหรือไม่ แต่กลุ่มตัวอย่างเสนอแนะเพราะความกดดันที่เห็นคนตั้งหน้าหาเงินจนลืมนึกถึงสิ่งอื่น จึงเกิดความปรารถนาให้คนที่ตั้งหน้าหาเงินนั้นรู้จักคิดถึงสิ่งอื่นที่นอกเหนือจากเงินเสียบ้าง

9. สอนให้ลงทุนเพื่อหวังผลตอบแทน กลุ่มตัวอย่างกักกันสุภานิตที่สอนท่านองนี้ 1 บท คือ บทที่ 25 หวานพิชจักเอาผล (ในความหมายว่า ให้ลงทุนเพื่อผลตอบแทน)

สุภานิตบทนี้กลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยเพราะมีความรู้สึกว่าเป็นการสอนให้คนไม่มั่นใจ ทำอะไรต้องให้ได้ผลตอบแทน ถ้าไม่ได้ผลตอบแทนก็ไม่ยอมทำ กลุ่มตัวอย่างเสนอว่าควรสอนให้คนรู้จักทำงานโดยไม่หวังผลตอบแทนบ้าง ซึ่งเป็นการเสนอความกติกแบบอุดมคติ กลุ่มตัวอย่างบางคนเสนอว่า สุภานิตบทนี้เหมาะสำหรับสอนนักการค้าและนักการเมือง เป็นการแสดงความคิดเห็นอย่างประชิดประชัน แสดงว่าภาพบุคคลทั้ง 2 ประเภทนี้ในทัศนะของผู้เสนอเป็นบุคคลประเภทนักลงทุนเพื่อตักตวงผลประโยชน์ ไม่ยอมทำอะไรโดยไม่ผลตอบแทน

10. สอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อเพื่อน กลุ่มตัวอย่างกักกัน 1 บท คือ บทที่ 88 ยอมิตรเมื่อลับหลัง

สุภานิตบทนี้ กลุ่มตัวอย่างที่กักกันให้ความเห็นว่าเป็นการสอนให้ปฏิบัติต่อเพื่อนโดยปราศจากความจริงใจ ก็อแม่ว่าจะชมเชยก็ต้องใช้กลวิธีชมเพื่อให้ได้ผลดีแก่ตนเองให้มากที่สุด เป็นการชมเพราะหวังผลประโยชน์ ไม่ใช่ชมด้วยความจริงใจ เพราะถ้าชมด้วยความจริงใจ ไม่หวังผลตอบแทนแล้ว จะชมที่ไหน ชมกับใคร ต่อหน้าหรือลับหลังก็เหมือนกัน แสดงบุคลิกภาพของผู้เสนอความเห็นนี้ว่าเป็นผู้ที่ออกจะมองโลกในแง่ร้าย กลุ่มตัวอย่างบางคนเสนอว่า การเป็นเพื่อนนั้นสำคัญที่มีความจริงใจต่อกัน ไม่ใช่ที่การชมเชย ขอนี้ทำให้เห็นบุคลิกของผู้เสนอว่าเป็นคนตรงไปตรงมา ไม่ชอบการเสแสร้ง ขะเดียดกันก็เป็นคนมองอะไรง่าย ๆ ไม่ละเอียดลึกซึ้ง จึงไม่เห็นความสำคัญของการผูกน้ำใจไมตรีสหายไว้ด้วยอภัยยศอันดี ตรงข้ามกับคนในสมัยพระร่วงซึ่งถือว่าการผูกน้ำใจคนและการแสดงอภัยยศอันถึงมาเป็นเรื่องสำคัญมาก

สรุป ทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เห็นด้วยกับสุภานิตบางบทเกินกว่าร้อยละ 25 แต่ไม่ถึงร้อยละ 50 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด

1. ไม่ยอมเชื่อถือนับรองว่าสิ่งที่ผู้ใหญ่ว่าหรือสั่งสอนเป็นสิ่งที่ถูกต้องถึงงามเสมอไป

2. ไม่นิยมการปรับตัวแบบเอาตัวรอดโดยยอมละทิ้งศักดิ์ศรีและความเชื่อมั่นในตัวเอง
3. ไม่เห็นด้วยกับการระมัดระวังตัวมากเกินไปจนกลายเป็นความหวาดระแวงบุคคลรอบด้าน
4. ไม่นิยมการมีพวกพ้อง
5. ไม่ชอบการหักทวงผลประโยชน์ หรือการลงทุนโดยหวังผลตอบแทน ต้องการให้คนรู้จักทำประโยชน์ให้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนบ้าง
6. ทะเยอทะยาน รักความก้าวหน้า ไม่พอใจคำสอนให้คนเจียมตัว
7. เห็นว่าการพุดจริงเกินไปบางครั้งก็อาจเอาตัวไม่รอด
8. สนใจศึกษาหาความรู้ ยอมรับรองความรู้ทุกประเภท แม้วิชาที่โบราณเห็นว่าไม่ควรเรียนก็มีความเห็นว่าจะได้ศึกษาไว้ประดับสติปัญญา ไม่ควรปิดหูปิดตาตัวเอง
9. ตรงไปตรงมา จริงใจ ไม่ชอบการประจบสอพลอ เสแสร้ง
10. ไม่ค่อยเห็นความสำคัญของการมีอักษยาศัยไมตรีอันดี

สถิติที่กลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยทั้งหมด ไม่มีผู้ใดคัดค้านเลย มี 15 บท ดังนี้

- บทที่ 15 ที่รักอย่าดูถูก
- " 60 อย่ามัวเมาเนืองนิจ
 - " 61 คิดตรองตรึกทุกเมื่อ
 - " 80 อย่ายลเหตุแก่ไกล
 - " 105 ฝากของรักจงพอใจ (ในความหมายว่า ให้คิดให้รอบคอบก่อนฝาก)
 - " 112 อย่าพาดพิกวัยุ
 - " 119 ความชอบจำใส่ใจ
 - " 124 กิดแล้วจึงเจรจา
 - " 138 อย่าตนยกยกอน
 - " 141 ปางมีชอบทานช่วย ปางป่วยทานชิงช้าง

บทที่ 141 คึกขางหน่าอย่าเบา

" 143 เมื่อเข้าสี่กระวังตน

" 144 เป็นคนเรียนความรู้

" 146 อยามักงายมิดี

" 149 ใจอย่าเบาจนหนัก

สุภาษิต 15 บทที่ไม่มีกลุ่มตัวอย่างคัดค้านเลย เป็นสุภาษิตที่สอนเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้คือ

1. สอนให้เป็นคนรอบคอบ ถี่ถวน ไม่ประมาท ไม่หุเบาใจเบา 7 บท ได้แก่

บทที่ 81 อยายลเหตุแต่ไกล

" 106 ฝากของรักจงพอใจ (ในความหมายว่าให้รักให้รอบคอบก่อนฝาก)

" 113 อยาพาดิกควยหุ

" 120 คิคแล้วจึงเจรจา

" 142 คึกขางหน่าอย่าเบา

" 143 เมื่อเข้าสี่กระวังตน

" 150 ใจอย่าเบาจนหนัก

2. สอนไม่ให้เป็นคนเหลิงลืมหิว 4 บท คือ

บทที่ 61 อยามัวเมาเนื่องนิจ

" 62 คิคตรองกรีกทุกเมื่อ

" 125 อยาตนยกยอตน

" 139 ปางมีชอบทวนช่วย ปางป่วยทวนชิงชิง

3. สอนให้เป็นคนใฝ่หาวิชาความรู้ 2 บท คือ

บทที่ 120 ความชอบจำใส่ใจ

" 145 เป็นคนเรียนความรู้

4. สอนให้เป็นคนสุภาพ เคารพและให้เกียรติคนที่เป็นที่รักของตน 1 บท คือ

บทที่ 15 ที่รักอย่าดูถูก

การที่กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดยอมรับสุภาษิต 15 บทดังกล่าวนี้ แสดงว่าคนปัจจุบันนิยมบุคคลที่มีลักษณะดังต่อไปนี้คือ

1. รอบคอบ ถี่ถ้วน ใจคอหนักแน่น ไม่ใจเบาหูเบา ไม่ประมาท
2. ไม่เหลิงลิ้มตัว มีสติรู้ตัวอยู่เสมอ
3. ใฝ่หาวิชาความรู้
4. สุภาพ ให้เกียรติคนรัก รู้จักรักษาน้ำใจของคนที่คุณรัก

ลักษณะเหล่านี้เป็นลักษณะที่กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดยอมรับอย่างไม่มีข้อแม้ใด ๆ คือยอมรับว่าเป็นลักษณะของบุคคลประเภทที่ควรยกย่อง ถือเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นทัศนะของผู้ชายหรือผู้หญิง เด็กหรือผู้ใหญ่ จึงอาจกล่าวได้แน่นอนว่าลักษณะทั้ง 4 ประการนี้เป็นค่านิยมที่ยังปรากฏชัดเจนในสังคมไทยปัจจุบันยิ่งกว่าค่านิยมอื่นใด

บทที่ 5

อภิปราย และสรุปผลการค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องสุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรม ปรากฏผลดังนี้ คือ วัฒนธรรมไทยที่ปรากฏในเรื่องสุภาษิตพระร่วงเป็นวัฒนธรรมทางจิตใจทั้งสิ้น ไม่ปรากฏว่า ใกล้เคียงวัฒนธรรมทางวัตถุเลย นอกจากอาจวิเคราะห์ได้โดยทางอ้อมบ้างเล็กน้อย เช่น วัฒนธรรมเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยพระร่วง

วัฒนธรรมทางจิตใจ ที่ปรากฏเด่นชัดที่สุดคือ วัฒนธรรมเกี่ยวกับกานินิยมในสังคมไทย ส่วน วัฒนธรรมเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อมีปะปนอยู่บ้างเพียงส่วนน้อยและไม่ชัดเจนนัก อาจสรุปผลการวิเคราะห์ได้ดังนี้

วัฒนธรรมเกี่ยวกับกานินิยมในสังคมไทยสมัยพระร่วง

คนไทยในสมัยพระร่วง นิยมบุคคลที่มีลักษณะดังนี้ คือ

1. มีวิชาความรู้ ขวนขวายหาความรู้ใส่ตัว แต่ก็ต้องเป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเอง และผู้อื่น ความรู้ในทางที่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น เช่น ความรู้เกี่ยวกับวิชาไสยศาสตร์ ศาสน์ ลึกลับที่ไม่มีประโยชน์ก็ไม่ถือว่าเป็นความรู้ที่ควรเรียน

2. เจียมตัว ไม่เห่อเหิม ไม่มักใหญ่ใฝ่สูง

3. รู้จักกาลเทศะ รู้การควรไม่ควร

4. รู้จักเกรงใจผู้อื่น ไม่ทำสิ่งที่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนรำคาญใจ

5. สันโดษ ไม่โลภมาก พอใจในสิ่งที่ตนมีหรือหามาได้โดยสุจริต

6. ซื่อสัตย์ รักษาคำพูด ไม่กล่าวเท็จ

7. รักศักดิ์ศรีของตนเอง

8. ไม่ประพฤติดุชั่ว เป็นพาลเกรง หากความเดือดร้อนให้ผู้อื่น

9. ถ่อมตัว ไม่โอ้อวด

10. ไม่อิจฉาริษยา

11. รู้จักพิจารณาตนเอง ไม่มองแต่ความผิดของคนอื่น

12. รักพวกพ้อง
13. กตัญญูรู้คุณ
14. ไม่พูดมาก ระวังปากคำ กัดคนพูด
15. หนักแน่น ไม่หุนเหิน
16. สุภาพอ่อนน้อม มีสัมมาคารวะ เคารพบนอบผู้ใหญ่
17. ขยันหมั่นเพียร ทำการงานด้วยความตั้งใจ
18. ไม่ประมาท มีความรอบคอบ ระวังตัวอยู่เสมอ
19. เชื้อเพื่อเนื้อแม่
20. มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และเจ้านาย
21. ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องส่วนตัวของคนอื่น
22. ไม่ก่อเรื่องทะเลาะวิวาทไม่ว่ากับใคร
23. ทำอะไรทำจริง ไม่ฉ้อฉล
24. ทำงานด้วยความละเอียดถี่ถ้วน ไม่มั่ว
25. เป็นมิตรกับคนทั่วไปเสมอ

การเปรียบเทียบคำสอนในสุภาษิตพระร่วงกับธรรมะทางพุทธศาสนาบางหมวด ปรากฏว่ามีคติธรรมที่สอดคล้องกันอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าค่านิยมในสังคมไทยมีลักษณะใกล้เคียงกับค่านิยมในพุทธศาสนา อันอาจสันนิษฐานได้เป็น 2 ทาง คือ

1. สุภาษิตพระร่วงได้รับอิทธิพลทางความคิดจากคติทางพุทธศาสนา โดยผู้แต่งได้นำเอาหลักธรรมในพุทธศาสนาบางหมวดมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสังคมไทยให้ประชาชนถือเป็นแนวทางปฏิบัติ หรือ

2. สุภาษิตพระร่วงเป็นค่านิยมในสังคมไทยแต่เดิม มีลักษณะสอดคล้องกับคติธรรมทางพุทธศาสนาโดยบังเอิญ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนไทยยอมรับพุทธศาสนาอย่างสนิทใจ และทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในประเทศไทยตลอดมาทุกสมัย เช่นเดียวกับที่สุภาษิตพระร่วงก็ได้ตกทอดสืบต่อมานับพันปี โดยมีได้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา

การค้นคว้าในระยะที่ 2 เปรียบเทียบวัฒนธรรมไทยในสุภาษิตพระร่วงกับวัฒนธรรมไทยปัจจุบัน

ผลจากการสำรวจทัศนคติของคนไทยในสังคมปัจจุบัน ในเขตจังหวัดกรุงเทพฯ และสุโขทัย ทั้งชาย หญิง ผู้ใหญ่ และเด็ก จำนวน 200 คน ปรากฏว่า มีสุภาษิตเพียง 5 บท ที่กลุ่มตัวอย่างคัดค้านเกินกว่าร้อยละ 50 ได้แก่สุภาษิตที่แสดงค่านิยมเกี่ยวกับ

1. การยกย่อง ประจบเอาใจผู้มีอำนาจหรือผู้ใหญ่
2. การเชื่อฟัง และทำตามแบบอย่างที่เกี่ยวข้องกันมาโดยไม่พิจารณาไตร่ตรอง
3. การแบ่งชั้นวรรณะ

แสดงว่าค่านิยมทั้ง 3 ประการนี้กำลังจะหมดไปจากสังคมไทย

สุภาษิตที่กลุ่มตัวอย่างยอมรับโดยไม่มีข้อแม้เลยมี 15 บท เป็นสุภาษิตที่สอนเกี่ยวกับค่านิยมต่อไปนี้คือ

1. ความรอบคอบ ถี่ถ้วน ไม่ประมาท ไม่หุนเหินใจเบา
2. ความไม่ลืมหืม
3. การใฝ่หาความรู้
4. ความสุภาพต่อผู้เป็นที่รัก

แสดงว่าค่านิยมทั้ง 4 ประการนี้ยังปรากฏเด่นชัด เป็นที่ยอมรับสำหรับคนปัจจุบัน

ส่วนสุภาษิตที่นอกเหนือจากที่กล่าว คือ อีก 135 บท มีผู้คัดค้านบ้าง แต่จำนวนผู้คัดค้านต่ำกว่าร้อยละ 50 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด คือ

สุภาษิตที่กลุ่มตัวอย่างคัดค้านร้อยละ 26-50 มี 17 บท

" ————— " 1-25 " 116 "

แสดงว่าค่านิยมในสุภาษิตพระร่วงส่วนใหญ่ยังคงปรากฏอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน แม้จะมีแนวโน้มว่าจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็ยังไม่ใช่นานาคอนโก

จากข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ยอมรับสุภาษิตบางบท พอจะวิเคราะห์ได้ว่า การที่กลุ่มตัวอย่างไม่ยอมรับสุภาษิตบางข้อเนื่องมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้ คือ

1. สภาพแวดล้อมในสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้คนปัจจุบันไม่ยอมรับและไม่เห็นความสำคัญของค่านิยมบางอย่าง เช่น สังคมไทยแต่เดิมเป็นสังคมกสิกรรมที่ต้องอาศัยแรงงานคนช่วยกันทำงาน การมีพวกรบจึงเป็นเรื่องสำคัญ แต่ปัจจุบันสังคมเปลี่ยนไป มีลักษณะเป็นสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น

กานิยมเกี่ยวกับการเลี้ยงคนไว้เป็นพวกพ้องช่วยเหลือกันทำงานก็หมดความจำเป็นไป เป็นต้น

2. การอบรม และการศึกษาแนววิทยาศาสตร์ซึ่งสอนให้คนเชื่อด้วยเหตุผล และกันคว้าหาความจริงก่อนเชื่อ ทำให้คนปัจจุบันปฏิเสธการสอนให้เชื่อฟังโดยไม่มีเหตุผล แม้จะเป็นการสอนให้เชื่อฟังผู้ใหญ่และครูบาอาจารย์ เพราะขัดแย้งกับการศึกษา อบรมที่ได้รับมาตั้งแต่เล็กจนโต

3. ความผิดเพี้ยนทางเศรษฐกิจ ทำให้คานิยมบางอย่างเสื่อมความนิยมไป เช่น การสอนให้เลี้ยงคนไว้ใช้ สอนให้เชื่อเพื่อเชื่อเผพวกพ้อง เป็นต้น

ผลของการศึกษาค้นคว้าเรื่องสุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรมนี้ สรุปได้ว่า ในระยะ 700-800 ปี นับตั้งแต่สุภาษิตพระร่วงเกิดขึ้นจนถึงปัจจุบัน สภาพวัฒนธรรมทางจิตใจของคนไทยไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมากนัก การเปลี่ยนแปลงที่เห็นและเข้าใจกันนั้น ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ แต่ก็เริ่มมีแนวโน้มว่าวัฒนธรรมด้านจิตใจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างบางส่วน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันและอนาคต เป็นการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นธรรมชาติของวัฒนธรรม และเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ตามที่ Alfred Kroeber ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมย่อมมีทั้งขบวนการที่คงอยู่และเปลี่ยนแปลงไป¹

อย่างไรก็ตาม นับว่าวัฒนธรรมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก คือในเวลาเกือบพันปี วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจนเห็นได้ชัดมีเพียงร้อยละ 3.22 ของวัฒนธรรมทั้งหมดเท่านั้น ผลของการศึกษานี้ตรงกับสมมติฐาน ข้อแรก ซึ่งกล่าวว่า วัฒนธรรมไทยในสุภาษิตพระร่วงส่วนใหญ่จะยังคงอยู่ ส่วนสมมติฐานข้อที่ 2 ที่กล่าวว่า วัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปนั้นจะเปลี่ยนเฉพาะส่วนย่อยเท่านั้น ส่วนมโนทัศน์ยังคงเดิมปรากฏว่าถูกเพียงบางส่วน เพราะมีสุภาษิตบางบทที่เปลี่ยนไปทั้งส่วนย่อยและมโนทัศน์

การศึกษาเรื่องสุภาษิตพระร่วงในแง่วัฒนธรรมนี้ ยังมีข้อบกพร่อง คือ ในการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบทัศนคติของคนปัจจุบันกับคนในสมัยพระร่วงนั้น กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาอยู่ในวงแคบเกินไป ทำให้ทัศนคติที่ได้ไม่มีความแตกต่างให้เห็นได้ชัดเจน อีกประการหนึ่ง การตีความให้กลุ่ม

¹ Alfred Kroeber (อ้างจาก จุรี จุลละเกศ มานุษยวิทยาเบื้องต้น หน้า 111)

ตัวอย่างตอบแบบสอบถามนั้น จำเป็นต้องตีความอย่างย่อเพื่อสะดวกในการทำแบบสอบถาม อาจทำให้กลุ่มตัวอย่างไม่เข้าใจความหมายของสุภาวียตบางบทได้ชัดเจนคือ และตีความหมายของคำสอนผิดไปจากจุดมุ่งหมายของการสอนในสุภาวียตเดิม ทักษะการตีความที่คลาดเคลื่อนไปจากที่เป็นจริง เช่นนี้ อาจทำให้ข้อมูลที่ได้อาจจากการสอบถามคลาดเคลื่อนไปบ้าง อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษารวบรวมเรื่องสุภาวียตพระร่วงในแง่วัฒนธรรมนี้ทำให้เราสามารถมองเห็นลักษณะค่านิยมของสังคมไทยทั้งในสมัยพระร่วงและปัจจุบันได้ชัดเจนขึ้นพอสมควร อันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

เรื่องสุภาวียตพระร่วงยังมีแง่มุมที่น่าสนใจอีกหลายด้านซึ่งยังไม่มีผู้ศึกษากันตัวอย่างจริงจัง หากมีการศึกษาให้มากขึ้นอาจช่วยตอบปัญหาเกี่ยวกับเรื่องผู้แต่งและสมัยที่แต่งเรื่องสุภาวียตพระร่วงซึ่งยังเป็นปัญหาย悬อยู่จนถึงปัจจุบันให้คลี่คลายลงได้บ้างกว่านี้

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสุภาวียตพระร่วงในแง่อื่น ๆ อาจศึกษาได้ในเรื่องต่อไปนี้

1. เปรียบเทียบสุภาวียตพระร่วงและโคลงโลกนิติ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่มีที่มาจากคนละแหล่งแต่มีลักษณะคำสอนใกล้เคียงกันมาก
2. เปรียบเทียบสุภาวียตพระร่วงกับสุภาวียตพื้นบ้านไทย เพื่อดูความคล้ายและความต่าง อาจได้คำตอบว่าสุภาวียตพระร่วงมีที่มาจากสุภาวียตพื้นบ้านหรือเป็นสุภาวียตที่เกิดขึ้นเนื่องจากอิทธิพลของพุทธศาสนา
3. วิเคราะห์สุภาวียตพระร่วงในแง่ภาษา
4. วิเคราะห์สุภาวียตพระร่วงในแง่ประวัติ เกี่ยวกับผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

บรรณานุกรม

- กุหลาบ มัลลิกะมาส รายงานการสัมมนาวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย-มลายู มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2518, 218 หน้า
- กำธร กิติภูมิชัย ข้อคิดจากสุภาภิตพระร่วง ธนาคารกรุงเทพ 2518, 112 หน้า
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ตอน พื้นฐานทางวัฒนธรรม
เรื่องพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2516, 49 หน้า อัดสำเนา
- เจือ สตะเวทิน ประวัติวรรณคดี ชนบุรีศึกษา 2502, 312 หน้า
- เจือ สตะเวทิน สุภาภิตไทย สุทธิสารการพิมพ์ 2516, 182 หน้า
- จวี จุลละเกศ มานุษยวิทยาเบื้องต้น อักษรไทย 2514, 112 หน้า
- ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ กวีโวหาร โบราณคดี ก้าวหน้า 2503, 583 หน้า
- ฉำ ทองคำวรรณ ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 8 มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2518
32 หน้า
- คำรงราชานุภาพ, กรมพระยา เรื่องพระร่วง พิมพ์ครั้งที่ 4 กรมศิลปากร 2509, 39 หน้า
- ชนิต อยู่โพธิ์ สุภาภิตพระร่วง คำนำ พิมพ์ครั้งที่ 18 กรมศิลปากร 2519, 31 หน้า
- บริหารเทพธานี, พระ ประวัติศาสตร์ชาติไทย เล่ม 1 ประจักษ์วิทยา 2511, 629 หน้า
- พิทยา สายหนู การใช้แบบความคิดเรื่อง "วัฒนธรรม" ในการพัฒนาประเทศ วัฒนธรรมไทย
12.3 พ.ศ. 2515
- พิทยา สายหนู ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องกลไกของสังคม เคล็ดไทย 2516, 238 หน้า
- ไพฑูรย์ เกวี่อแก้ว ลักษณะสังคมไทยและหลักการพัฒนาชุมชน กองฝึกอบรม กรมการพัฒนาชุมชน
กระทรวงมหาดไทย 2506, 405 หน้า
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ เกียรติคุณพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แพร่พิทยา 2500, 833
หน้า
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ประมวลพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย ร.พ. ประยูรวงศ์ 2505, 68 หน้า
- บุทธิ ศักดิ์เกษมย์ สังคมศาสตร์ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสังคมมนุษย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2515, 212 หน้า

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม พิมพ์ครั้งที่ 4 ร.พ.รุ่งเรืองธรรม 2503, 1053 หน้า
 วรรณคดีไทย, พระ วรรณคดีไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2496, 193 หน้า
 วรรณคดีไทย, กรมพระยา พุทธสาสน์สาธิต พิมพ์ครั้งที่ 26 มหามกุฏราชวิทยาลัย 2516
 82 หน้า

วัฒนธรรม, กอง กระทรวงศึกษาธิการ บทเรียนวัฒนธรรม วัฒนธรรมไทย 1:1-8 มี.ค.-ต.ค.
 2504

วิชาการ, กรม กระทรวงศึกษาธิการ มหาเวสสันดรชาดก พิมพ์ครั้งที่ 7 ร.พ.ช่างพิมพ์ วัด
 สังเวช 2485, 418 หน้า

วิชาการ, กรม กระทรวงศึกษาธิการ ลิลิตพระลอ พิมพ์ครั้งที่ 15 ครูสภา 2513, 190 หน้า

จิตรกรรม, หลวง รวมฟ้าธรรมา พิมพ์ครั้งที่ 3 สึกษาภัณฑ์พาณิชย์ 2515, 278 หน้า

/วิทยุ พิมพ์เงิน ปรัชญาวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทย 1:12 ก.พ. 2515

ศิลปากร, กรม เรื่องพระร่วง เทียบเมืองพระร่วง... ศิลปบรรณาการ 2504, 756 หน้า

ศิลปากร, กรม ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน พิมพ์ครั้งที่ 2 ผ่านฟ้าพิทยา 2510, 890 หน้า

สงวน เล็กสกุล คำสอนวิชาศีลธรรม ร.พ.การศาสนา กรมการศาสนา 2471, 303 หน้า

สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม บันทึกการสัมมนาเรื่องเอกลักษณ์ของสังคมไทยในอนาคต

ร.พ. ศิวพร 2515

/ลีลา พิมพ์จุฬาลงกรณ์ วรรณกรรมสุโขทัย พิมพ์ครั้งที่ 2 มหาวิทยาลัยรามคำแหง 2519, 309 หน้า

สุชีพ ปุณณานุภาพ ลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทย 5.12 ก.พ. 2509

สุชีพ ปุณณานุภาพ วัฒนธรรมวิทยา อนุสรณ์ พลเอกหลวงสวัสดิสิริยุทธ์ สรุทธิการพิมพ์ 2512

86 หน้า

สุพัทธา สุภาพ ปัญหาสังคม ไทยวัฒนาพานิชย์ 2515, 177 หน้า

สุนทรภู่ ประชุมนิราศสุนทรภู่ พิมพ์ครั้งที่ 2 หอมศิลปากร 2501, 210 หน้า

เสรีบริโกเศศ ชาติ-ศาสนา-วัฒนธรรมไทย สถาวัฒนธรรมแห่งชาติ 2498, 61 หน้า

เสรีบริโกเศศ วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย ก้าวหน้า 2503, 754 หน้า

สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ คหิชาบ้านปักษ์ใต้ ก้าวหน้า 2512, 210 หน้า

อานนท์ อาภาภิรมย์ สังคม วัฒนธรรม และประเพณีไทย แพร่พิทยา 2519, 146 หน้า

- / Bierstedt, Robert Samuelson, Pual A. Meehan, Eugene J.,
 Modern Social Science, McGraw Hill Inc., 1964.
- Bierstedt, Robert, The Social Orders, N.Y. McGraw Hill
 Book Co., Inc., 2nd ed., 1965.
- / Kingsley, Davis, Human Society, N.Y. The Macmillan Co.,
 1976.
- Hault, Thomas Ford, Dictionary of Modern Sociology,
 Little Adams & Co., 1969.
- Ogburn, William F., Mever F. Nimcoft, Sociology, Houghton
 Mifflin Co., 1950.
-